

A HELYI ÉRTÉK

A HELYI ÉRTÉK
Kulturális örökség tanulmányok

2.

Szerkesztőbizottság

Monok István (elnök)
Czeglédi László
Kis-Tóth Lajos
Petercsák Tivadar
Verók Attila

TIZEDESEK, UTCAKAPITÁNYOK, FERTÁLYMESTEREK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

**A 2015. október 15-én az egri fertálymesterség újjászervezésének
20. évfordulója alkalmából Egerben rendezett
tudományos konferencia előadásai**

Szerkesztette

Petercsák Tivadar – Veres Gábor – Verók Attila

Líceum Kiadó
Eger, 2015

A kötet az Eszterházy Károly Főiskola
Médiainformatika Intézetének
TÁMOP-4.2.2.D-15/1/KONV-2015-0027 *Digitális átállás az oktatásban* című
pályázatának támogatásával jelent meg.

Anyanyelvi lektor
Báthory Kinga

ISSN 2062-5561
ISBN 978-615-5621-16-1

A hátsó borítón:
ifj. Brindza Béla egri fertálymester köpenyben és bottal 1838-ban
(Közlés a Dobó István Vármúzeum engedélyével.)

A kiadásért felelős
az Eszterházy Károly Főiskola rektora.
Megjelent az EKF Líceum Kiadó gondozásában.
Kiadóvezető: Grebely Gergely
Felelős szerkesztő: Zimányi Árpád
Műszaki szerkesztő: Nagy Sándorné

Megjelent 2015-ben.

Készült az Argumentum Kiadó nyomdájában, Budapesten.

Tartalom

Előszó	7
Bárth János: Utcakapitányok, fertálmesterek, tizesbírók	9
Szabó Jolán: A fertálmesterség Gyöngyösön (1761–1874)	43
Kapusi Krisztián: Fertály- és szakasmesterek Miskolcon	67
Petercsák Tivadar: Az egri fertálmesterség korszakai a 18–20. században	79
Várkonyi György: A fertálmesterség újjászervezése Egerben és mai feladatai	117
Bíró József: Az egri fertálmesterség bemutatása egy negyed tevékenysége alapján	127
Vadas Gyula: Önigazgató közösségek szervezése Pécssett	143
Csonka-Takács Eszter: Az egri fertálmesterség a szellemi kulturális örökség része	177
Verók Attila – Petercsák Tivadar – Veres Gábor: Az egri fertálmesterség pályázata a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére történő felvételhez	183
Veres Gábor: Az egri fertálmesterség hagyományai – oktatási, ismeretátadási lehetőségek, múzeumpedagógia	203
A kötet szerzői	211

Előszó

A társadalmak különféle, önállóan szerveződő, kisebb-nagyobb közösségek sokaságából állnak. A szerveződések, tömörülések oka szinte végtelen lehet: politikai, gazdasági, vallási, kulturális, érdekvédelmi stb. Működésük alapja mindenkor az, hogy a „hálózat”-hoz tartozó tagokban összekötő, megtartó identitástudatot keltsenek egy bizonyos cél közösségi szinten történő elérése érdekében. A célok – az okokhoz hasonlóan – sokfélék lehetnek.

A jelen kötetben egy ilyen civil szerveződést mutatunk be különböző nézőpontokból. A fertálymesteri (latin *decurio*, német *Viertelmeister*) tisztség egykor az egész Kárpát-medencében működő „hivatal”-nak számított. A 16. századtól már létező, de fénykorát a 18–19. században élő fertálymesterség gyakorlata az egyes területeken mutat ugyan eltéréseket, de a működési mechanizmus és az ellátandó feladatok alapvetően mindenütt megegyeztek. A történeti Magyarországon fellelhető települések többségében csekély önállósággal rendelkező részek (tizedek, utcák, járások, fertályok) kristályosodtak ki az idők folyamán, melyek élén a magyar többségű területeken, főként a magyar ajkú városokban tizedesek, utcakapitányok, kapitányok, a németek lakta vidékeken pedig fertálymesterek álltak. Ők látták el az összekötő, közvetítő elem szerepét a települési, városi hatóság és a helyi társadalom tagjai között. A 19. század közepéig – amikor is a polgári közigazgatás megszüntette ezeket a civil önkormányzati tisztségeket, feladataikat pedig a városi tisztviselők vették át – a fertálymestereket hivatali jogkör illette meg saját városrészükben. Ezek a – nevezzük így – választott népi önkormányzati képviselők hirdették ki a lakosság körében az országos és helyi érvényű rendeleteket, segítettek a körzet lakóinak összeírásában, az adók zökkenőmentes behajtásában, beszédésében, és szervezték többek között a közmunkát. Meghatározó szerepet játszottak lakóhelyük, azon belül városrészük közrendjének biztosításában, a tűzvédelmi és köztisztasági feladatok ellátásában. Tevékenységük továbbá kiterjedt a település erkölcsi életének őrzésére, az idegen elemek kiszűrésére, az éjjeli csend és rend fenntartására, a rászorulókat és elesetteket megsegítésére, egyéb karitatív cselekedetek megvalósítására. Voltak azonban olyan területek is az országban (pl. Debrecen vagy a Székelyföld), ahol a fertálymesterek feladatai közé tartozott a közös vagyon kezelése, megőrzése és közérdekű felhasználása is.

A kutatás mai állása szerint a 19. században országosan felszámolt fertálymesterséget a Trianon utáni Magyarországon egyedül Egerben sikerült fenntartani. (A tisztség Székelyföldön is túlélte az elmúlást: a ’tizes’-nek nevezett, autonóm falurészek máig működnek.) A városi képviselőtestület ugyanis 1883-ban úgy döntött, hogy nem szünteti meg a fertálymesterség intézményét, hanem fő-

ként hagyományőrzési céllal megőrzi működését. A testület tagjai ezt követően elsősorban kézbesítői feladatokat láttak el, biztosították a kapcsolattartást a lakosság tehetősebb és földműves rétegei között, szervezték a társasági életet – többek között a hivatalt letevő és az új fertálymesterek által az ún. kiérdemültek részére adott lakomák (trakták) keretében. A 20. században már nem mutathatók ki olyan feladatok, amelyeket a város adott megbízásba a fertálymesterek számára, ekkortól már kizárólag civil társadalmi szerepet játszottak: támogatták a szegényeket, és gondot viseltek a helyi kulturális értékekre. Az egeri sajátosságok kiváló ismerői, Breznay Imre és Petercsák Tivadar egyaránt felhívták a figyelmet arra, hogy a „tiszttség presztízse a [20. – V. A.] század első felében érte el a csúcspontját, amikor magas rangú főpapok, megyei és városi tisztviselők, értelmiségiek is nagy megtiszteltetésnek vették, ha fertálymesterek lehettek”.

A szocializmus időszakában bekövetkező kényszerszünet után a rendszerváltozást követően alakulhatott csak újjá a fertálymesterség Egerben. 1996 óta a város tizenhat negyedében évente avatnak új személyeket erre a posztra a Szent Apollónia napjához (február 9.) közel eső szombaton. A fekete posztóból készült szájránjú köpenyben, fejükön süveggel, kezükben pedig a szalagos fertálymesteri bottal megjelenő fertálymesterek húsz éve képviselik az Egeri Fertálymesteri Testületet a város közéleti eseményein, egyházi szertartásain, őrzik negyedük társadalmi, kulturális és történeti értékeit, a rászoruló körében karitatív tevékenységet folytatnak, erősítik a lakosság lokális öntudatát. 2014 szeptemberében pedig „Az egeri fertálymesterség élő hagyománya” elnevezésű örökségelemet felvették a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére, azaz a Magyarországon megőrzésre méltó tradíciók közé sorolták.

Ebben a kötetben a húsz évvel ezelőtt újjászervezett egeri fertálymesterségnek állítunk emléket, és a 2015. október 15-én az Eszterházy Károly Főiskolán „Tizedesek, utca kapitányok, fertálymesterek a Kárpát-medencében” címmel rendezett tudományos ülésen elhangzott előadások szerkesztett változatát adjuk közre. A szövegek a Kárpát-medencei általános fertálymesteri gyakorlat bemutatásától a regionális példákon keresztül (Gyöngyös, Miskolc, Pécs) eljutnak az egeri jelenig, és részleteiben is ismertetik ennek az immár civil szerveződésnek az aktuális helyzetét és perspektíváit.

A kötet megjelentetésével tudományos szempontból szeretnénk némileg hozzájárulni ahhoz, hogy a fertálymesterség ne csak Egerben, hanem az ország egyéb településein is szülessen újjá, váljon élő hagyománnyá.

Eger, 2015. október 31.

Verók Attila

Bárth János

UTCAKAPITÁNYOK, FERTÁLYMESTEREK, TIZESBÍRÓK

A településrészek kutatása a Kárpát-medencében

A 16–20. században a Kárpát-medence minden táján előfordult, hogy a települések némi önállósággal rendelkező részekre: tizedekre, fertályokra, *utcának* nevezett települési és társadalmi egységekre tagolódtak. Sok újkori magyarországi város és falu önkormányzatában, gazdasági önszerveződésében, társadalmi tagoltságában, valamint belső rendtartásában jutott szerep a tizedeknek, fertályoknak és az autonóm „utcáknak”.

A címben felsorolt kifejezések az önállósággal rendelkező településrészek vezetőinek, tisztségviselőinek régi magyar nevei. Alapos megismerésük elválaszthatatlan a településrészek kutatásától.

Sajnos a magyar tudományos kutatás fölöttébb kevés figyelmet szentelt az önállósággal rendelkező falurészek, városrészek kutatásának. A feltárt adatok és a témát alaposan bemutató tanulmányok száma kevésnek mondható. A helytörténeti könyvek szerzői ritkán foglalkoztak a tizedek, fertályok, autonóm „utcák” kérdéskörével. Sok esetben a történeti és néprajzi tanulmányokban, monográfiákban csak odavetett szavakra, magyarázat, értelmezés nélküli kifejezésekre van utalva a téma kutatója. Szerencsére akad néhány tanulmány a magyar tudományos irodalomban, amely alaposan bemutatja egy-egy falu vagy város önállósággal rendelkező településrészeinek életét, működését. Ezek a tanulmányok, leírások jelentik jelenlegi összefoglaló törekvésem legfontosabb támpontjait.

A tizedek, fertályok szerteágazó témakörére igazából Milleker Rezső debreceni földrajzprofesszor irányította rá a kutatók figyelmét 1939 januárjában „A székely tizesek” című, szenvedélyes hangú tanulmányával.¹ Nevezetes írására reagált Zoltai Lajos, amikor 1939 márciusában közreadta a „Debreceni utca kapitányok, tizedesek és tízházgazdák” című cikkét, amely máig a téma magyarországi alapművének számít.² Az 1939-es esztendő hozadékaként vonult be a tu-

¹ MILLEKER Rezső 1939.

² ZOLTAI Lajos 1939.

dományos irodalomba Breznay Imre „Az egri fertálymesterségről” című kis könyve is.³

Három évvel később, 1942-ben Csizmadia Andor két tanulmányt is közreadott a témáról. Az egyiket „Tizedesek a régi Kolozsváron”, a másikat „Tizedesek és fertálymesterek” címmel.⁴ Előbbi művének megszületését az a mozgalom serkentette, amely 1939 elején bontakozott ki Kolozsváron a tizedesi intézmény felelevenítésére, a kolozsvári magyar társadalom magas fokú szervezettségének megvalósítására.⁵ Utóbbi írása a dunántúli városok levéltári irataiban végzett kutatásain alapult.

Hosszú ideig nem jelent meg önálló tanulmány a témáról. A kutatók jobbára csak más témák bemutatása során mellékesen közöltek adatokat a *tizednek*, *tizesnek*, *fertálynak*, *utcának* nevezett falurészekről.

1978-ban megtört a hosszú „csend”. A Népismereti Dolgozatok első kötetében Duka János szép néprajzi leírást közölt Csíkszentlélek egymástól elkülönülő tizedeseinek életéről.⁶ Két évvel később, 1980-ban jelent meg ifjabb Kós Károly „Eszköz, munka, néphagyomány” című hatalmas néprajzi tanulmánykötete, benne a mezőségi Szék *utcának* nevezett falurészeiről szóló hallatlanul tanulságos írással.⁷ 1983-ban Csizmadia Andor áttekintette a tizedesi és a fertálymesteri intézmény adatait, különös tekintettel a Dunántúlra és a Felföldre.⁸

1996-ban jelentettem meg „Szállások, falvak, városok” című könyvemben a magyarság települési hagyományáról a „Magyar Néprajz” kézikönyv IV. kötete számára hosszú éveken át írott összefoglalásom rövidítés nélküli eredeti szövegét. A „Tizedek, fertályok, autonóm utcák” elnevezésű fejezetet az önállósággal rendelkező településrészek bemutatására szántam.⁹

2007-ben fejeztem be és adtam ki „Az eleven székely tizes” című terjedelmes könyvemet, amelyet a 2004 és 2007 között általam feltárt közel 8000 oldalnyi írott tizeddokumentum, vagyis a falurészek saját írásbelisége alapján írtam a csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizedesek 17–20. századi működéséről.¹⁰

2014-ben, sok résztanulmány után, Petercsák Tivadar korszerű elemzést készített Eger fertályairól és fertálymestereiről.¹¹ Az ő koordinálásával 2015-ben konferenciát rendeztek Egerben a tizedekről, fertályokról és azok vezető tiszt-

³ BREZNAY Imre 1939.

⁴ CSIZMADIA Andor 1942/a., 1942/b.

⁵ PUSKÁS Lajos 1943.

⁶ DUKA János 1978.

⁷ KÓS Károly 1980.

⁸ CSIZMADIA Andor 1983.

⁹ BÁRTH János 1996.

¹⁰ BÁRTH János 2007.

¹¹ PETERCSÁK Tivadar 2014.

ségviselőiről. Remélhetőleg ez a konferencia és a konferenciakötet serkenti majd a településrészek önállóságának kutatását.

A további kutatások során alapos forráskritikára és elmélyült, körültekintő forráselemzésre van szükség. A néhány szavas közlések, a szövegkörnyezetük-ből kiemelt idézetek nem mindig viszik előre a településrészek önállóságával kapcsolatos kutatások előrehaladását. Minden esetben tisztázni kell, hogy az előkerült és közlésre szánt terminológia valódi településrészre, igazi településrész-vezetőre vonatkozik-e, vagy esetleg hasonló szóval jelölt más szerveződést, más jelenséget, illetve városi, községi szolgát, alkalmazottat takar.

Ez nem könnyű feladat, mivel a levéltári dokumentumokban előkerülő *fer-tály*, *tized*, *tizes*, *utca* szavak sokszor csak nyelvi reliktumai a hajdani települési és társadalomszerveződési egységeknek. Nem tájékoztatnak a mögöttük meghúzódó tartalomról, a velük jelölt települési, társadalmi, önkormányzati egységek egykori működéséről.

Mikrokutatások nélkül nem mindig könnyű megállapítani, hogy a 18. század végéről előkerült *utca*, *tized*, *tizedes* stb. szavak a használatuk helyén, a maguk korában pontosan mit jelentettek. Vagyis például: az *utca* szó házsorral szegélyezett közlekedő útra vonatkozott-e, mint a magyar köznyelvben, vagy tényleges utcák, közök csoportját, falurészt, városrészt jelentett azok számára és ott, akik és ahol leírták? A *tized* szó katonai egységet, közmunkára beosztott „falusfelek” akciócsoportját jelentette-e, vagy falurészt, városrészt, önkormányzati egységet értettek alatta? A köznyelvi szóhasználatban katonai rendfokozat gyanánt ismert *tizedes* az adott helyen és időben a helyi hatalom, a helyi önkormányzat „fegyveres szolgája”, „rendfenntartó közege”, esetleg kisbírószerű hírvivője, határozat-végrehajtója volt-e, vagy tényleges városrész, falurész nagy tekintélyű választott vezetője?

Hasonló kérdések sokaságát kell megválaszolnia a kutatónak, ha eredményesen akar hozzájárulni a településrészek önállóságának jobb megismeréséhez.

A forrásfeltárás során mindenképpen tisztázni kell a településrészekre és azok vezetőire vonatkozó kifejezések egymáshoz való viszonyát. Az eddigi közleményekből például látszik, hogy bizonyos helyeken a városrészt, falurészt jelentő *utca* tizedekre tagolódott. Másutt a *tized* tartalmazott utcának nevezett egységeket. Leegyszerűsítve némi humorral úgy fogalmazhatnánk: az *utca* kapitány parancsolt-e a *tizedes*eknek, vagy a *tizedes* parancsolt az *utca* kapitányoknak? Mindezt az adatok előkerülésekor, a helyi körülmények ismeretében a kutatónak kell eldönteni. Ha nem ezt teszi, féltő, hogy sok zavart okoz az összehasonlító kutatások során.

A dunántúli, a felföldi és az alföldi települések negyedekre, „utcákra”, tizedekre tagolódásának rövid áttekintése

Dunántúl

A dunántúli városok fertályokra, tizedekre tagolódását Csizmadia Andor tekintette át. A tizedbeosztás és a tizedesség nyomaira lelt többek között Győrött, Szombathelyen és Kőszegen. A fertálybeosztást és a fertálymesteri intézményt találta jellemzőnek Sopronban és Székesfehérváron. Győr város történeti forrásaiban a változás, az átalakulás folyamatát is megfigyelhette.

A 16–17. században, amikor Győrnek jobbára még magyar lakossága volt, a rendészeti teendőket hadnagyok és tizedesek látták el, ami talán tizedbeosztással járt együtt. A német lakosság megszorodása után, adatolhatóan 1722-től Győrött is a fertálymesteri intézmény vált jellemzővé. Győr középkori történetében volt nyoma az utcák önállóságának, vásártartási jogának is. A német lakosságú Sopron fertályai talán még Bécs fertályainál is régebbiek. Bécs fertályokra osztását I. Ferdinánd rendelte el 1526-ban. Sopron külvárosának már 1424-ben négy fertálya volt. A soproni városnegyedek szerepelnek a város legelső fennmaradt jegyzőkönyvében is, amely 1455-ben kelt. Egy 1508. évi közgyűlési jegyzőkönyvtöredék említi először név szerint a soproni fertálymestereket.¹²

Felföld

A felföldi városok közül Eger fertályairól és fertálymestereiről ismeri a legtöbb adatot a tudományos kutatás. Részben azért, mert ott a fertálymesteri intézmény túlélte a 20. század megpróbáltatásait, másrészt a témának az 1930-as években és a 21. század elején egyaránt akadt kutatója.¹³

A 17. század végén, a török kiűzése után Eger városa négy negyedre tagolódott. 1716-ban már hat fertálya volt. 1716 és 1823 között a városnegyedek száma 12-re szaporodott. A 20. század első felében két új negyed keletkezett. Így lett a fertályok száma 1938-ra 14. A 18. század legelején a városnegyedek legfontosabb választott tisztségviselőjét latin szóval *decuriónak*, magyarul *tizedesnek* nevezték.

1736-ban tűnt föl a német eredetű *fertálymester* elnevezés, amely hamarosan kizárólagossá vált Egerben.

A fertálymesterek kötelességei a porció beszédésétől a városi tanács határozatainak tudatosításáig terjedtek. Teendőik többsége a „jó rend” megőrzésével volt kapcsolatos.

¹² CSIZMADIA Andor 1942/b., CSIZMADIA Andor 1983.

¹³ BREZNAY Imre 1939., PETERCSÁK Tivadar 2014.

A fertálymestereket a 18. században a negyedek lakói maguk közül évente választották. Fokozatosan alakult ki az a szokás, hogy csak a negyedek fertálymesterviselt polgárai vettek részt a választáson. A 18. század elején még terhes szolgálatot jelentett a fertálymesterség, kevés megtiszteltetéssel és tekintéllyel. A fertálymesteri tisztség társadalmi presztízse azonban folyamatosan nőtt. A 20. század első felében érte el csúcát. Ekkor már magas rangú főpapok és jeles közéleti értelmiségi férfiak is nagy megtiszteltetésnek vették, ha fertálymesterek lehettek. A tekintélynövekedés együtt járt a választás akkurátus ceremóniáinak elszaporodásával és a Szent Apollónia-napi (február 9.) eskütétel látványos népünnepélyé magasztosulásával.

Az egri fertálymesterek ünnepi alkalmakkor piros bélésű, százcímű fekete köpenyt viseltek. Kezükből szalagokkal ékesített díszes botot tartottak.

A felföldi polgárvárosokat, például Besztercebányát, Lőcsét valószínűleg a német városjog hatására a 16–17. században a fertálybeosztás és a fertálymesteri intézmény jellemezte. E városokat rendszerint negyedekre, a negyedeket német szokás szerint tizenkettőre osztották. A negyedek élén *Viertelmeister*, a tizenkettők élén *Rothmeister* állt. 1566-ban *Viertelherrn* néven Kassán is fertálymestereket említett egy választási jegyzőkönyv.¹⁴

A fertálymesteri intézményről többek között sok adatot szolgáltatnak Gyöngyös város jegyzőkönyvei.¹⁵

Miskolc várost 1724-ben osztották föl tizedekre, amelyeknek a tűz elleni védekezésben jutott fontos szerep. A 18. század végén a tizedeket négy *spártába*, vagyis fertályba csoportosították.¹⁶

Az Alföld legalaposabban feltárt városrészei: Debrecen „utcái”

Debrecen városa a 16–19. században járásokra, utcákra, tizedekre tagolódott. Az 1552-ben már létező két *járás* kerületfélét jelentett, amelynek mint területi keretnek a szenátorok jelölésében, választásában volt szerepe. A városkormányzat, a népi öngazgatás alapegységének az *utca* tekinthető. Az utca szó azonban Debrecen történeti forrásaiban mást takar, mint a 20. századi magyar köznyelvben. Nem egy közlekedő utat jelöl két oldalán házakkal, hanem több utca együttesét, utcacsoportot, kisebb városnegyedet.

A debreceni értelemben vett utcákat, az ún. *derék utcák* névvel emlegették. A debreceni polgár a derék utca neve mellől az utca szócskát rendszerint el is hagyta. A „Péterfiában”, „Csapóban”, „Piacban”, „Hatvanban” stb. helymegjelöléseket használta.

¹⁴ CSIZMADIA Andor 1942/b. 14., CSIZMADIA Andor 1983. 61., DEMKÓ Kálmán 1890.

¹⁵ KOVÁCS Béla 1984.

¹⁶ GYULAI Éva 2000. 118–119.

A 17. században Debrecen város önkormányzata a következő 13 derék utcát, vagyis utcaként emlegetett utcacsoportot tartotta számon: Új utca, Hatvan utca, Mester utca, Csemete utca, Péterfia utca, Csapó utca, Cegléd utca, Varga utca, Boldogfalvi utca, Várad utca, Szent Miklós utca, Piac utca, Német utca.

A tizedek száma a 17–19. században 30 körül mozgott. 1607-ben Zoltai Lajos számolása és olvasata szerint 34, Szendrey István számolása és olvasata szerint 32 tizedre oszlott a város. Hosszabb időszakot tekintve a számbavételt még inkább nehezíti, hogy nemcsak a tizedek, hanem az „utcák” száma is változott.

Az utcák legfontosabb népi tisztségviselői az *utca kapitányok* voltak, akiket a tapasztalt utcabeliek közül évente választott meg az utca lakóinak gyűlése. Legtöbbször két kapitány működött egy utcában. Sajnos a régebbi és az új irodalom egyaránt adós maradt annak tisztázásával, miként határolódott el a feladatuk. A kapitányok munkáját a szintén évente választott *tizedesek* segítették. Az utca kapitányok és tizedesek tanácskozását *kapitányszéknek* nevezték, amelynek szűkebb bíraskodási jogköre is volt.

Az utca kapitány elnevezés Debrecenben már 1551-ben előfordult. A 16. században azonban még használták a korábban gyakori *utcabíró* tisztségnevet is. A 17–19. században az utca kapitány megnevezés tekinthető általánosnak.

Az utcákat alkotó tizedek élén a *tízházgazdák* álltak, akiket az utcabeliek gyűlése választott meg egy esztendőre.

Az utcáknak volt fizetett *deákja*, *kocsisa*, *ökrésze*, éjszakai strázsája, *vigvázója*, *pásztorja*.

Az utca fizetett alkalmazottait a kapitányok fogadták meg. Ők adták át az utcabeliek jószágát a pásztoroknak, és ők számoltak el a városi főbírónál a legelőbérrrel. A kapitányok kezelték az utca vagyonát, a költségekre befizetett adót.

Reggelente minden utca kapitánynak meg kellett jelenni a város főbírójánál és ott meghallgatni a végrehajtandó utasításokat. A végrehajtásban a tizedesek és a tízházgazdák segédkeztek.

A kapitányok felelősek voltak utcájuk éjjeli és nappali rendjéért, a csavargó, kétes elemek távoltartásáért. Szervezték, vezették, irányították az *utcaszerben* végzett közmunkákat: az árkok, kapuk, utak, pallók karbantartását. Ha a városnak fuvarra volt szüksége, a megfelelő számú szekeret előállították. Ők szedték be a bírságokat, például a tűzoltáshoz előírt víz, a *kapitányvíz* hiánya miatt kivetett bírságot. Együttműködtek a szenátorokkal a rendkívüli adók beszedésében. Felügyeltek az utca ingatlanainak használatára.

Az utca kapitányok, a tizedesek és a tízházgazdák feladata nem volt könnyű. A 17. század vérzivataros éveiben, amikor török, német, erdélyi katonák egyaránt sanyargatták a várost rendkívüli adókkal, közmunkákkal, hosszú fuvarokkal, az utca kapitányoknak és segítőknek rengeteg népszerűtlen intézkedést kellett végrehajtani a város érdekében.

A régi debreceni utca valóságos települési, önkormányzati, gazdasági és szervezeti egységként működött, amelynek élén választott népi tisztségviselők

álltak. Némelyik utcacsoportnak saját vásártartási joga volt, amely visszanyúlt a 15. század közepéig. A legtöbb debreceni utca saját temetővel is rendelkezett. A közös csordák, nyájak utcánként szerveződtek. A közösségi pásztorokat az utcák alkalmazták. Minden utcának volt saját közös háza, amelyet *utcaháza* néven emlegetnek a források. Az utcaháza nem közhivatalok hajléka gyanánt hasznosult, mint a városháza, községháza, hanem inkább majorsági udvar képét öltötte istállókkal, aklokkal, magtárakkal, cselédlakásokkal. Természetesen az utca népe is itt gyűlt össze gyűlések, választások idején. Itt tartotta üléseit a kapitányszék is. Az utcák közös épületei közé tartoztak a birkaaklok, csordásházak és a tűzre vigyázók tartózkodási helyei: az *őrzőházak*. Minden utcaközösség tartott igavonó állatokat, lovas és ökrös szekereket.

1833-tól az utcák önkormányzata és az utca kapitányok, tízházgazdák szerepe fokozatosan vesztett régi jelentőségéből. A városi közgyűlés 1836-ban megszüntette az utcák külön gazdálkodását. Az utcaházak és más utcatulajdonban lévő épületek telkei városi középületek és kaszárnyák telkei lettek. 1872-ben, a közigazgatás országos rendezésekor Debrecenben is végleg megszűntek az utca kapitányi, tizedesi és tízházgazdai tisztségek.¹⁷

Az Alföld más településeinek falurészei, városrészei

A debrecenihez némiképp hasonlított a tőle nem messze fekvő Nagyvárad igazgatási beosztása, ahol a Közös, a Német, a Közép, a Magyar és a Pecze utca szerinti tagolódást, valamint utca kapitányokat és tizedeseket emlegetnek a 18–19. századi források.¹⁸

Feltételezhető, hogy Szatmár városában is működtek utca kapitányok és tizedeseknek megfelelő *dékányok*. 1672. évi adat szerint a szatmári közéletben jelentős szerepe volt az önállósággal rendelkező utcák gyűléseinek.¹⁹

A Bihar megyei Bátorfalva a 19. században hat tizedre tagolódott. A tizedek élén a *tizedesek* álltak, akiket a falu *hadnagya* fogott össze.²⁰

Biharnagybajomban a természeti viszonyoknak volt elsődleges szerepe a tizedhatárok formálásában. Az egy-egy *porongon* álló házcsoportot nevezték *tizednek*. A porongok, illetve tizedek között mély mocsaras, széles, sárfolyószerű utcák kanyarogtak. A folyamatos töltögetéssel a tizedek kifelé terjeszkedtek, az utcák pedig keskenyedtek.²¹

¹⁷ ZOLTAI Lajos 1939., SZENDREY István 1984., SÁPI Lajos 1978.

¹⁸ LAKOS Lajos 1904. 165., 172., 183.

¹⁹ CSIZMADIA Andor 1983. 54.

²⁰ NYAKAS Miklós 1985. 115.

²¹ SZÚCS Sándor 1934. 446–449.

A hajdúvárosok tizedbeosztása a 17. századig visszavezethető. Lakosságuk növekedésével tizedeik száma és tizedbeosztásuk rendje többször változott.²² Polgáron a 19. században a négy járás és a négy tized fogalma keveredett.²³

1788-ban Békés vármegye elrendelte, hogy a helységek minden tizedében *policiakomissariust* (rendőrbiztost) kell foglalkoztatni. Alájuk tartoztak az utcánként kiállítandó *utca kapitányok*, akiket segítettek rendfenntartó munkájukban a tíz házanként választandó *tízházgazdák*.²⁴ Mezőberényben a 19. század első felében, például 1816-ban a hivatalos összeírók a „népibb” *vég* és *gát* szinonimájaként használták a *tized* kifejezést, amikor *Magyartized*, *Tóttized*, *Némettized* formában különítették el a legfontosabb településrészeket.²⁵ Mezőberényből ismert a *tized kútja* kifejezés is.²⁶ Orosháza 1819-ben 11, 1869-ben 19 tizedre volt felosztva.²⁷ Békéscsabát 1798-ban négy tizedre osztották. Az alvégi, a felvégi, a trhani és a tabáni tizedhez társult ötödik tizedként a 19. században a szőlőkből formálódott Jamina városrész.²⁸

Karcag nagykunsági mezőváros 1724-ben négy tizedre tagolódott. Az első tizedben 88, a másodikban 89, a harmadikban 70, a negyedikben 92 család élt. A 18. század második felében hatra szaporodott a tizedek száma. Az 1784. évi összeírás tanúsága szerint nemcsak a tizedek száma, hanem azok mérete is nőtt. Az első tized 107, a második 160, a harmadik 144, a negyedik 152, az ötödik 151, a hatodik 139 családot foglalt magába. A 18–19. században a lakosság összeírása tizedek szerint történt. A városi tanács tizedenként rendelte el a közmunkákat. A lakosság tizedenként választotta a város elöljáróit: a szenátorokat. 1746-ban, 1783-ban, 1849-ben, a redemptio arányában végzett földosztások idején a szállásföldek és az ugarok osztása mindig tizedenként utca- és házsorjában történt. Következésképp az egy tizedben lakók a határban is egymás közelében birtokolták földjeiket, tanyáikat.²⁹

Kisújszállás 1781-ig három, utána négy tizedre oszlott. Az összeírók rendszerint tizedenként vették számba a házakat és a lakosokat.³⁰ A 19. század közepén Szolnok hét tizedre tagolódott.³¹

²² GYÖRFFY István 1926/a. 117–118., GYÖRFFY István 1926/b. 195., NYAKAS Miklós 1984. 48., E. KISS Sándor 1972. 116., SZENDREY István – NYAKAS Miklós 1980.

²³ BENCSEK János 1974. 275.

²⁴ IMPLÓM József 1971. 286.

²⁵ MOLNÁR Ambrus 1973. II. 160–161.

²⁶ IMPLÓM József 1973. 110.

²⁷ SZABÓ Ferenc 1965. 43.

²⁸ BELLON Tibor 1993. 115–116.

²⁹ ÖRSI Julianna 1990. 98–102.

³⁰ SZABÓ Lajos 1987. 199–200.

³¹ BOTÁR Imre 1941. 5.

Szirbik Miklós makói református lelképásztor 1836-ban tizedek szerint haladva sorolta fel Makó város református családfőit. Meglepő a tizedek nagy száma, mivel említett ötvenedik tizedet is. Az egyes tizedekben összeírt család-fők száma jelentős eltéréseket mutatott.³²

Hódmezővásárhelyen a város tizedbeosztása elevenen élt a 18. században. A jövődó kutatásnak kell eldönteni, hogy Debrecenhez képest a valóság volt-e fordított, vagy az adatok értelmezése kíván több pontosságot. Mindenesetre úgy látszik, hogy Debrecennel ellentétben Vásárhelyen az 1770-es évektől a tizedek jelentették a nagyobb egységeket, az utcabírák, utca kapitányok vezette utcák pedig a kisebbeket. Az 1780-as évektől az utcák további kisebb egységekre tagolódtak, amelyek élén a „harminc ház gazdák”, „ötven ház gazdák” álltak.³³

A Tisza menti, bácskai Magyarokanizsa mezőváros elöljárói 1851–1852-ben többször megállapították, hogy a városbeli *fertálymesterek* nem elég erélyesek, nem jól végzik a munkájukat.³⁴

Szeged hajdani fertályairól, tizedeiről keveset tárt föl a kutatás. A város újabb történeti összefoglalásában olvasható, hogy a nevezetes 1522. évi dézsmalajstromban az utca szó nem közlekedési területet, hanem lakónegyed, háztömböt jelöl.³⁵ Ez talán némiképp emlékeztet Debrecenre, miként az a körülmény is, hogy Ulászló király 1459-ben a Latorján utcának külön vásártartási jogot engedélyezett.³⁶

Kecskemét tizedei messzire, talán a 16–17. század fordulójáig visszakövethetők.³⁷ A 17–18. században viszonylag sok szó esett róluk a tanácsi jegyzőkönyvekben és a városi statutumokban. Egy 1768. évi rendelet szerint minden tized élén választott *tizedbíró* állt, akinek *tizedes* és *kapitány* segített a feladatai végrehajtásában. A helyi közéletben fontos szerepe volt a *tizedgyűlésnek*. 1697-től emlegették a *tizedkocsikat* és a *tizedkocsisokat*. Egy 1678. évi tanácsi jegyzőkönyvben bővebb terület- és funkciómeghatározás nélkül *járásról* is szó esett, amely több „tized allya” népet foglalt magába.³⁸ Hornyik János a 19. század harmadik negyedében úgy írt a kecskeméti tizedekről, mint a saját kora természetes közigazgatási velejáróiról.³⁹

Nagykőrös hajdani járásainak és tizedeinek, tizedeseinek és utca kapitányainak emlékét csak néhány szavas utalások őrzik.⁴⁰

³² SZIRBIK Miklós 1926. 72–86.

³³ TÁRKÁNY SZŰCS Ernő 1961. 91–92.

³⁴ ZTL. Kanizsa. jkv. 1851/100., 113., 140., 1852/231.

³⁵ KULCSÁR Péter 1983. 490.

³⁶ REIZNER János 1899–1900. IV. 89–90. (LV.)

³⁷ MILLEKER Rezső 1939. 31.

³⁸ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor 1987–1989.

³⁹ HORNYIK János 1927. 20.

⁴⁰ GALGÓCZI Károly 1896. 86., 154–156.

A kiskunsági mezővárosok tizedeiről jobbra szűkszavú említések tanúskodnak. 1797-ből ismertek a halasi *tizedbírák* kötelességei. Tevékenységük jórészt a rendfenntartásra szorítkozott. A 7 halasi tizedbíró munkáját többek között 28 botos strázsa segítette. A házak sorrendjében választott *botosok*nak a *tized botja* adott nevet, amelyet közszolgálatuk alatt magukkal hordoztak, majd a szolgálatban következő társuknak továbbadtak.⁴¹ A 19. század végén a törzsökös halasiak még kifogásolták, ha a legény „más tizedbe” ment lány után.⁴²

Az 1734-ben telepített Duna–Tisza közti Kecel falut 1846-ban a helység vezetői öt tizedre osztották. A keceli tizedek lakóutcákat és szálláskerteket egyaránt magukba foglaltak.⁴³

A felsőbácskai Jankovác mezővárosban 1810-ben *utca kapitányok* működtek, akik elsősorban a tűzvédelmi rendelkezéseket igyekeztek betartatni a lakossággal.⁴⁴

Erdélyi települések negyedei, „utcai”, tizedei, tizesei

Az erdélyi szászok „szomszédságai”

Az erdélyi szász városok és szász falvak bizonyos önállósággal rendelkező, nagy múltú városrészeit, falurészeit, illetve a szász városi közösségek és faluközösségek önszerveződési alapegységeit németül *Nachbarschaft*nak, magyar fordításban *szomszédságnak* nevezték. Egy-egy *Nachbarschaft* jelenthetett egy-egy utcát, utcaoldalt, több kis utcából formálódott negyedet, illetve körülhatárolható terület birtokos szász családjainak együttesét.

Nagyszeben városa a 19. század közepéig 31, Brassó belvárosa 1870 táján 18, Brassó három külvárosa (Óbrassó, Bolgárszeg, Bolanya) 21 *Nachbarschaft*ból állt. A szász falvak általában 2-3-4-5-6 *Nachbarschaft*ra oszlottak. Legjellemzőbbnek tekinthetők azok a falvak, amelyek négy „szomszédságra” tagolódtak.

Városokban a háztulajdonos családfők, falvakban a házzal, beltelekkel, földdel rendelkező családos gazdák alkották a *Nachbarschaft*okat. A „szomszédságokba” tartozó családok száma 15-60 körül mozgott.

A nagyobb *Nachbarschaft*ok 2-4 tizedre tagolódtak, amelyek helyenként kütársaságok formáját ölthették.

A *Nachbarschaft* élén a *Nachbarhann*, *Nachbarvater*, *Ältester Wortmann* néven emlegetett „szomszédatyá”, „öregebb szomszédatyá” állt, akit kettő vagy négy évre szavazással választott a „szomszédság” tagsága. Munkájáért bért nem kapott. Saját közösségében nagy tekintélynek örvendett. Tevékenységével, élet-

⁴¹ BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet 1987. 142–146.

⁴² PAPP László 1941. 12.

⁴³ BÁRTH János 1984/a. 181., BÁRTH János 1984/b. 429.

⁴⁴ BL. V. 342/a. 1. dob. Jankováci tanácsülési jkv. 1810–1828.

vitelével példát kellett mutatnia. Ha vétséget vagy mulasztást követett el, sokkal súlyosabb büntetésben részesült, mint a „szomszédság” átlagos tagja.

Az öregebb „szomszédatyát” a közösségéért végzett munkájában a „fiatalabb szomszédatyát” segítette, akit némely helyiségekben ugyancsak szavazással választottak, másutt viszont az „öregebb szomszédatyát” jelölte ki helyettesének a fiatalabb gazdák közül.

A Nachbarschaft vezetőségéhez tartozott még egy idős háztulajdonosokból, gazdákból álló kis létszámú, 4-8 fős *tanács*. Az adminisztrációs munkát a szomszédsági *írnok* (Schreiber) végezte. A „szomszédság” vezetői szervező munkájuk során számíthattak a Nachbarschaft tizedeiben tevékenykedő *tizedesekre*.

A Nachbarschaftnak volt ládája, zászlaja, behívó táblája.

A faragott, festett ládában tartották a „szomszédság” iratait, pénzét, pecsétnyomóját. A díszes bútordarabnak legtöbbször két kulcsa volt. Egyiket az „öregebb szomszédatyát”, másikat a „fiatalabb szomszédatyát” tartotta magánál. Ha a ládának csak egy kulcsa volt, azt a fiatalabb vezető birtokolta. A láda viszont az „öregebb szomszédatyát” házában állt. Így csak akkor lehetett fölnyitni, ha mindkét vezető jelen volt.

Az „öregebb szomszédatyát” megválasztásakor a ládát, mint valami jelképet ünnepélyes menetben vitték a „szomszédság” új vezetőjének házához.

A „szomszédság” zászlaját ugyancsak a szomszédatyaválasztás utáni díszes felvonulás idején használták.

A behívó tábla a céhes behívó táblákhoz hasonlóan a helybéli hírközlés eszközének számított.

A szimbolikus jelentőségű tárgyakon kívül a „szomszédság” praktikus használati tárgyakat is birtokolt. Így többek között temetési felszereléseket; a lakodalmakban és halotti torokban használt, kölcsönözhető asztalokat, padokat, edényeket; a közös vigasságokon szerepet játszó értékes ón- és cserépedényeket; mérőeszközöket: vékákat, mérlegeket, súlyokat, mérőláncokat; közösen vásárolt gazdasági felszereléseket: borsórostákat, permetezőgépeket, állatbélyegző vasakat; tűzoltó-felszereléseket: létrákat, fecskendőket, csákyákat, vödöröket.

Némely szász falu templomerődjében „szomszédságonként” tárolták a lakosok füstölt szalonnáját, kolbászát, sonkáját.

A Nachbarschaft életében jeles esemény volt az évi közgyűlés, amelyet farsang végén, húshagyó kedden tartottak. Az összejöveteleken a vezetők ítékeztek a közösségi normák megsértői fölött. A jelenlevők felvették a jelentkező új tagokat, akik legtöbbször az előző évben házasságot kötött új gazdák közül kerültek ki. Két- vagy négyévenként a gyűlés új „öregebb szomszédatyát” választott a „szomszédság” vezetésére alkalmas idős gazdái közül. Az új szomszédatyát a díszes viseletbe öltözött látványos menetben kísérték el a saját házáig, ahol a közösség tagjai bőséges vendéglátásban részesültek.

A Nachbarschaftok funkcióinak koronként változó gazdag sorát az alábbi feladatok megemlítésével szemléltetem: 1. A közös kutak tisztán tartása. 2. A tiszt-

taság és a rend megőrzése a „szomszédság” területén. 3. Temetések megszervezése. 4. Tűzvédelem. 5. Idegenek ellenőrzése. 6. Az erkölcsös magatartás betartatása, ellenőrzése. 7. Ítélezés a vétkesek fölött. 8. A vallásos élet, az istentiszteleteken való részvétel ellenőrzése, az egyházi értékrend védelme. (Nagy ünnepek idején a szász falvak lakossága „szomszédságonként” vett úrvacsorát.) 9. A városi, falusi közmunkákon való részvétel megszervezése, ellenőrzése, a távolmaradás büntetése. 10. Kölcsönös segítségnyújtás a „szomszédsági” tagok nagy életfordulói idején. 11. Kölcsönös segítségnyújtás a „szomszédsági” tagok nehéz helyzetbe kerülése, építkezés esetén. 12. Apaállatok, bikák, kanok tartása. 13. Bizonyos mezőgazdasági gépek beszerzése és a „szomszédsági” tagok rendelkezésére bocsátása.

Az erdélyi szász Nachbarschaftok első írásos említései a 16. századból származnak. 1526-ban Segesváron, 1533-ban Brassóban, 1563-ban Nagyszebenben már működött a „szomszédságok” szervezete. A 17. században a városi és a falusi „szomszédságok” egyaránt a szász lutheránus egyház befolyása alá kerültek. Alapszabályzataik, statútumaik fokozatosan egységesültek.

A városi Nachbarschaftok előbb veszítették el a jelentőségüket, mint a falusiak, amelyek az evangélikus egyház védőszárnyai alatt, nagyrészt kulturális feladatkörrel megérték a 20. század második felét is.⁴⁵

Az erdélyi román „vecinătate” és társai

Dimitri Gusti professzor kutatócsoportja két alkalommal, 1929-ben és 1932-ben végzett kutatómunkát a román lakosságú Fogaras környéki Drăgus faluban. A hajdani román határvédő katonák és az egykori jobbágyok utódait tömörítő 20. századi faluban a kutatócsoport találkozhatott a *vecinătate* néven emlegetett „szomszédságokkal”, amelyek sok leegyszerűsítéssel, átalakítással a szász Nachbarschaftok világát idézik. Sajnos a drăgusi román *vecinătate*ra vonatkozó történeti források nem kerültek elő, csak néprajzi, szociológiai kutatás rögzíthette életét. Így nem lehet tudni, hogy mióta létezett, és a Trianon előtti időkben miként működött.

Drăgus falu „szomszédságait” a Dimitri Gusti-féle kutatócsoport hajdani tagja, Henri Stahl mutatta be a román tudományosságnak.⁴⁶

1930 táján Drăgus falu 12 *vecinătate*ra tagolódott. A falurészeket és egyben szomszédsági közösségeket a következő neveken emlegették: *Vecinătatea*

⁴⁵ Kései „kortársként” magyarul Dörner Béla tudósított a szász „szomszédságokról”: DÖRNER Béla 1910. 78–84. – Viszonylag részletesen bemutatta a szász „szomszédságokat” MILLEKER Rezső 1939. 8–12. – A gazdag német irodalmat legutóbb magyarul összefoglalta és közvetítette: POZSONY Ferenc 1997. 17–45. – HAJDÚ Farkas-Zoltán 2001. 62–80. (Mindkettő további irodalommal!)

⁴⁶ STAHL, Henri 1936. alapján magyarul: HAJDU Farkas-Zoltán 2001. 86–93. – A falut a régi magyar helységnévtárak *Dragus* néven emlegették.

Biserici, Trâmbitasi, Husarii de sus, Husarii de jos, Codrari, Vâlcereni, Lăscali, Grădinari, Nighești, Rogozari, Răcești, Ulița Mare.

A falu minden román lakosa, származásra és társadalmi helyzetre való tekintet nélkül beletartozott valamelyik „szomszédságba”. A falu cigányai viszont nem lehettek tagjai egyik „szomszédságnak” sem.

A román „szomszédságok” laza szerveződések voltak. A szász Nachbarschaftokkal ellentétben nem rendelkeztek írott „regulákkal”, statutumokkal.

A „szomszédságok” élén álló szomszédatyákat „előre ki nem jelölt alkalomkor, előre meg nem határozott időre” választották meg. Az évenként tartott közgyűlésen legtöbbször az kapta a szomszédatyai címet, vagy az maradt a szomszédatyai funkcióban, aki a legtöbb pálinkát fizette a résztvevőknek.

A *vecinătate* vezetőjének legfontosabb feladatai a következőképpen összegezhetők: 1. A „szomszédság” valamelyik tagjának halála esetén megszervezte a sírásást. 2. Szervezte a szomszédságonként végzendő közmunkákat (patakok tisztítását, dögkút kiásását, útjavítást). 3. A „szomszédság” tagjai számára közhírré tette a halaszthatatlan hivatalos utasításokat, rendelkezéseket. 4. Szervezte a tűzvédelmet és a tűzoltást. 5. Szervezte az utcán elszórt trágya felszedését és eladását.

A drăgusi román *vecinătate* mint települési és társadalmi alegység nem volt társtalán Erdély románlakta tájain. A határőr katonaság kereteiben élő Beszterce-Naszód vidéki románság faluközösségei, valószínűleg felsőbb utasításra, tizeszerű aligazgatási egységekre tagolódtak.⁴⁷

Kolozsvár és néhány más erdélyi város fertályai, tizedei

Az újkori Erdély legfontosabb és legnépesebb városa, Kolozsvár a fejedelmi időkben, amikor magyar jellege dominánssá vált, fertályokra és tizedekre tagolódtott. A fertályok élén választott *fertálykapitányok*, a tizedek élén választott *tizedesek* álltak. A fertálykapitányok és a tizedesek közvetítők voltak a városi hatóság és a polgárság között.

A 16. század második felében a következő fertályok léteztek Kolozsváron: *Óvár, Magyar utcai fertály, Közép utcai fertály, Farkas utcai fertály, Monostor utcai fertály*. A fertályok városfalon belüli és városfalon kívüli utcákat egyaránt magukba foglaltak. Az 1554-től fennmaradt adókönyvek fertályok szerint rögzítették az adózó családfejek neveit. A névsorok terepbejárás alapján a tizedesek közreműködésével készültek. Idő múltával a városnegyedek száma szaporodott. 1740 táján az akkori tíz fertály hosszú időre állandósult.

A fertályok tizedekre oszlottak. 1596-ban, amikor a tatárok betörték Erdélybe, Kolozsvár 111 tizedből állt. A város vezetőségének határozata értelmében minden tizednek három puskást kellett kiállítani. A fejedelmi korszak letűnése

⁴⁷ IMREH István 1983. 69.

után a tizedbeosztás szerepe halványulni kezdett, a negyedbeosztás jelentősége viszont növekedett.

Egy 1585. évi kolozsvári városi statutum alapján a következőképpen határozható meg a fertálykapitányok és a tizedesek feladatai: 1. A város közérdekű határozatainak, rendelkezéseinek közhírré tétele. 2. A közrend fenntartása, a város „törvényeinek” betartatása. 3. Az adó kivetése és behajtása. 4. A bűnüldözés, a vétkesek bejelentése, előállítás. 5. A közmunkák kihirdetése és megszervezése. 6. A közegészség, a köztisztaság szabályainak betartatása. 7. A város védelme, őrizete. 8. A tűzvédelem.⁴⁸

A nagy múltú fejedelmi és püspöki székváros, Gyulafehérvár 1603-ban az alábbi fertályokra tagolódott: *Vár-fertály*, *Boldog-fertály*, *Lippa-fertály*, *Tövis-fertály*, *Tégla-fertály*.⁴⁹ Tizedek, fertályok alkották Dés és Zilah városát is.⁵⁰ Szamosújvár belvárosát a 18. század első felében a *Víz utca*, a *Közép utca* és a *Harmadik utca* alkotta. Hozzájuk társult a 18. század közepén a *Mező utca*. 1809-ben a négy utca élére *utca kapitányokat* neveztek ki.⁵¹

A mezősegi Szék nagy önállóságú „utcai”

Ifjabb Kós Károly 1958-ban tanulmányt írt a mezősegi Szék helység községi rendjéről, amelyet 1979-ben jelentetett meg. Ebben a tanulmányban részletesen leírta a táncéletéről elhíresedett nagyközség – hajdani szabadalmas város – autonóm utcáinak és tizedeinek működését. A tizedek és a némi önállósággal rendelkező településrészek magyar irodalma jórészt levéltári forrásokra épül. A 20. századi néprajzi kutatás a magyar nyelvterület középső részein már nem figyelhetette meg az utcák és a tizedek belső önállóságának megnyilvánulási formáit. Kós Károly azonban 1958-ban még néprajzi módszerekkel kutathatta ezt a témát Széken. Leírása, a 19. század végi és 20. századi széki példa, segítséget adhat más helységek legtöbbször szűkszavú levéltári forrásainak értelmezéséhez.

Szék mint nagy kiterjedésű és viszonylag nagy lélekszámú helység természeti okok miatt eleve három részre, három völgyre tagolódott. A három településrészt: *Felszeget*, *Forrószeget* és *Csipkeszeget* egy-egy *utca*ként emlegetik a székiek. Az *utca* szó itt nem egy közlekedő utat jelöl két oldalán házakkal, telkekkel, hanem településrészt, negyedet a rajta végigfutó főutcával és a hozzá kapcsolódó kisebb utcákkal. A jelentős önállósággal rendelkező utcák három csoportra, három közösségre tagolták a kifelé egységes közösségként mutató széki társadalmat: a felszegei, a forrószegei és a csipkeszegei közösségre. A határ egy része közföld, például erdő, legelő volt, vagyis közösségi birtoknak számí-

⁴⁸ CSIZMADIA Andor 1942/a., KISS András 2003. 193–202.

⁴⁹ KOVÁCS András 1998. 11–12., 30–31.

⁵⁰ KISS András 2003. 197.

⁵¹ SZONGOTT Kristóf 1901. 175–176.

tott. A határ másik, magánbirtoklású része *utcák* szerint ugyancsak három egységre tagolódott. Elkülönülő határa és saját fordulórendszere volt Felszegnek, Forrószegnek és Csipkeszegnek. Az *utcahatárok* a kétnyomásos gazdálkodás követelményeinek megfelelően két-két fordulóra, a fordulók dűlőkre tagolódtak. A széki határ szántóföldeket, réteket magába foglaló része végeredményben úgy nézett ki, mintha három külön falu határa lett volna.

Az egy-egy utcában lakókat a határ *utca* szerinti tagolódása miatt nemcsak szomszédság kötötte össze, hanem szoros gazdasági érdekközösség és munkaszervezési kapcsolat is. Szék önkormányzati jogú három igazgatási alegysége: *szege, utcája* visszavezethető a 15. század közepéig.

Az *utcák* mint közösségek rendelkeztek földtulajdonnal. A három településrész szélén lévő *csordagyülekező* helyek és az apaállatok eltartásához szükséges földek természetes módon az *utca* közös vagyonát képezték. Emellé az utcaközösség más szántókat és réteket is szerzett, amelyeket bérbeadással hasznosított. 1948-ban Felszegnek 13, Csipkeszegnek 27, Forrószegnek 95 holdas *utcabirtoka* volt.

Az utcavagyon fontos hányadát jelentette a közösen tartott *utcabika* és *utcakan*. Az *utcagyűlések* megtartására használt *utcaházakat* bérelték. Itt kapott helyet az *utcaláda* is az *utcakasszával*.

A *porgolátkapuk* a község tulajdonában voltak, de felügyeletüket a három *utca* végezte. Az utcaközösség gondozta a saját határában lévő itatókutakat, dűlőutakat, sáncokat.

Az *utca* legfontosabb önkormányzati fórumát, az *utcagyűlést* általában a jeles napok előtti és utáni vasárnapokon hívták össze. A legtöbb gyűlést tavasszal tartották. Minden *utcabéli* házas férfinak szavazati joga volt. Az *utcagyűlés* minden fölmerült ügyben többségi szavazattal döntött. Például Forrószeg utca-szervezetének 1887-ben 33, 1932-ben 60 szavazó tagja volt.

Az *utca* első emberét, az *utcagazdát* háromévenként Szent György-nap táján választották az *utcagyűlés* szavazati joggal rendelkező résztvevői. Ugyancsak háromévenként választották meg az *utca jegyzőjét*.

Mindhárom *utca* két-két *tizedre* oszlott. A tized elsősorban közmunkaszervezési keretet jelentett. Az utcával ellentétben nem volt birtoka, vagyona. Élén a *tizedes* állt, akit a tizedbeliek választottak a jelentkezők közül. Jelentkező mindig akadt, mert a tizedes mentesült a tizedre eső közmunkák alól. A tizedes *szolgálatszerben* osztotta be a tizedbelieket közmunkára. A temetésre szóló meghívás is a tizedek szerint történt. A *temetési táblát* a tizedes indította el, és a tizeden végighaladva hozzá jutott vissza.

Az utcaközösségek rendszeres bérért fogadták meg az alábbi alkalmazottakat: két *polgárt* hírvivésre és a pásztorbérek összegyűjtésére, két *baktert* éjszakai vigyázásra, egy *utca-mestert* kút- és vályújavításra, öt-hat *hajtot* az utcahatár dűlő-

inek felügyeletére, különböző *pásztorokat az utcánként szervezett csordák, csürhék, nyájak legeltetésére.*⁵²

A székely tizesekről általában

A Székelyföld nagy részén az öngazgatási hagyománnyal és változó mértékű önállósággal rendelkező településrészt az újkorban a tized kifejezés tájnyelvi változatával, a *tizes* szóval jelölték. Települési, társadalmi és önkormányzati egységet képezett. Lakossága lokális társadalmi, szomszédsági csoportot alkotott, amelynek tizestudata összeegyeztetődött több hasonló csoport falutudatával, várostudatával.

A székely falvak és városok a 17–18–19. században tizesekre tagolódtak. Települési és társadalmi értelemben több tizes alkotta a falut és a várost.

Sajnos nem minden *tiz*, *tize*, *tizes* szóval vagy szóösszetétellel jelölt települési és társadalmi képződmény tekinthető valóságos tizesnek, ezért meg kell határozni a tényleges tizes legfontosabb sajátosságait.

A székely tizesnek az újkorban a legtöbb esetben volt karakteres neve, választott vezetősege, alapszintű „rendtartó” igazgatási és büntető jogköre, saját adminisztrációja, írásbelisége. Rendelkezett vagyonnal. Lehettek birtokai, pl. erdői, legelői, kaszálói; állatai, pl. bikája, kanja; eszközei, tárgyai, pl. ládája, billegzővása, földmérő lánc, protokollumkönyve, számadáskönyve; pénzei, pl. pénzes ládában, kamatra kiadva magánszemélyeknél, bankban; épületei, intézményei, pl. temploma, kápolnája, temetője, keresztje, iskolája, kultúrháza; alkalmazottai, pl. pásztor, erdőőre, tanítója, harangozója.

A Székelyföld némely területén a 20. század második felében a hajdani tizeseket már csak földrajzi nevekben és népnyelvi adatokban lehetett föllelni. A nagy múltú autonóm falurészek a csíki tájakon őrizték meg legjobban hagyományos formájukat, szerepüket, működésüket. Ez a továbbélés azzal magyarázható, hogy a csíki tizesek egy része a 20. század elején *tizesközirtokossággá* alakult át.

A székely települések tizeseinek legrégebb írott emlékei a 16. század utolsó két évtizedéből származnak. Ez volt az a kor, amikor a székelyföldi írásbeliség a korábbinál jóval nagyobb méreteket öltött, és a szerencse is kegyeibe fogadta az ebből az időből származó iratok némelyikét.

1581-ben Gyergyóújfalu törvényének 6. cikkében írták: „*Ha valahol az falu határában vagy a falu között gonosz sár vagyon, és annak megtöltése falura vagy tizesre néz, a bírák meghirdessék, hogy megcsinálják*”.⁵³

1589-ben a székelyudvarhelyi esküdt polgárok és Istvánfi Kelemen perében hangzottak el udvarhelyi lakosok szájából a következő vallomásrészletek: „...*Istuanfi Kelemen dolgában tudom, hogj eskutsegeben az Zaldokban az Varga*

⁵² KÓS Károly 1980. 465–468.

⁵³ IMREH István 1983. 276.

Vczaban valo tizestul ket kalongiara valo zenat el kazaltak, vagj eo maga, vagy eoczie, ...”. „Tudom az mely feolde vagion Zabo Thamasnak az Botosban, egy darabott ortott vala, de az varos keoziben bocziata, az va[ro]s az Varga vczaban valo tizesnek ada, a’ teobbi rezeben iuta Zabo Thamasnak”. „...az Botosban vala Zabo Thamasnak foglalt erdeie, de vegre az varosnak kezibe bocziata es az varas tizesre ada, vgian azon feold Istuanfi Kelemennek juta.” „...az Zaldokban minekeonk attak vala fwett tizesben az Varga zerben, es Istuanfi Kelemen atiafiaival vagj eoczieu el ket kalongiara valott el vit benne, ...”⁵⁴

Ugyancsak 1589-ben kelt az a széki döntés, amelyben az udvarhelyszéki Bögöz falu tizesei kerültek szóba: „Valami fa oztas vegett es porongj veget beogeoziek: az cziomortan tizesse, Barra Balas, Czjfeo Antal teottek tilalmat vgian beogeoziek ellen Farkas Ferenczj, Beogeozy Andras ellen, Fekete Lukaczy ellen, Benczier Peter ellen, mind az harom tizes ellen. Vduarbiro vram meghzabadította az harom tizest benne”. „Cziomortan tizes” nevének értelmezéséhez szükséges megjegyeznünk, hogy akkortájt élt Bögöz faluban egy Csomortán János nevű többször emlegetett lakos, aki perekben prókátorságot is viselt.⁵⁵

1589-ben Mak Gergely homoródszentmártoni (udvarhelyszéki) lakos vádolta a „...homorod-zent-marthonj al-tizesbeljek”-et, mert azok megakadályozták, hogy barmaid a szabad nyomásra hajtassa. 1599-ben ugyancsak törvény elé hívták a homoródszentmártoni *altizesbelieket*. 1606-ban az *Altizes-belieknek* újra vitájuk támadt a *Feltizes-beliekekkel* és a *Középtizes-beliekekkel* bizonyos gyepük miatt.⁵⁶

1590-ben a farcádi (udvarhelyszéki) lófők és fejedelmi jobbágyok vádolták az ugyancsak farcádi, de *altizesbeli* Albert Gergelyt. A *feltizesiek* szerint Albert Gergely a falubeli három tizesre felosztott nyílföldek rendjét megzavarta. 1586-ban erőszakosan a *feltizesbeliek* földjén szántott és vetett. A perben név szerint is emlegették az öt farcádi tizes közül *Altizest*, *Feltizest* és *Középtizest*. Az alábbi szövegrészleteket a *feltizesiek* adták elő perük tárgyának ismertetése során: „... az falu... tilalmassath, melj tilalmas heljet hynak Hont Hegienek, vicinussa eggik felöl az farchadi alltizes, melj alltizesben ez felliel megh neweszett I. vagion, masik feleöl vgjan az farchadi keöszep tizes. Myerth hogj ez I. az alltizesbe vagion, my teöllink mas tizesben, azt az felliel megh newezetett helyet az falu, Farchad falwa fel oztotta tizes zamra, eöt tizesre, [de] ez I. azzal az eö rezzebeli feöldel megh nem elegetett, jeött rah az my rezzenkre, ki nekink jutott oztas zerinth feltizeswl”. „...eö nekys az eö resze ki vagion osztua az eö tizessewel eggyt azon ... tilalmasbol”. „Mikor az felliel megh neweszett feöldinket megh osztottuk volna faluul, tizes szamra, minth megh mondottuk, mindenik tizes megh

⁵⁴ USZO I. 39. p. 500–503. sor, 43. p. 695–698. sor, 34. p. 251–253. sor, 35. p. 302–304. sor.

⁵⁵ USZO I. 80. p. 127–131. sor, 325. p., 327. p.

⁵⁶ USZO I. 92. p. 3–4. sor, USZO III. 97. p. 5. sor, HAJDÚ Mihály – BÁRTH M. János 2005. 78–79.

tilta capitan vram, tizt tartonk peczietiwel, hogj mindenik tizes az eö tarsaiual eggjt tilalmasba tarcha".⁵⁷ A farcádi *Feltizest* emlegették 1595-ben is.

1596-ban székelyudvarhelyi nemesek, lófők és drabantok pereltek bizonyos udvarhelyi városi polgárokat egy rét birtoklása ügyében. A vallomástevő tanúk sokszor emlegették a vitatott rét tizesek szerinti felosztását: „...*mígh az bironak nem rendelek, addigh oztottak fel tizes zamra is, olljankor az nemesek is birtak, minth hogj eök is tizesbe voltak*”. „*Mikor tizesre oztottak, az bironak valo rendeles eleött, egj aranth birtak az nemesek is, de hogj el rendelek birora, nem birtak az füuet, hanem az faiat birtak*”. „...*előzer boriu kerth uala, attul el fogak, fel oztak tizesre, akkor mind egj aranth birtak ember zamra*”. „...*Malom Retinek hjttak, varos zamara volth. Elejn tizesre is oztottuk, hogj nem alkhattunk vegette*”. „...*Az kertet is tizes zamara oztottuk uala*”. „...*En nem tudom, hogj az nemesek birtak volna az vtan hogj birosaghra rendelek, merth akkor keuesen valanak, de az eleött varossal eggjt birtak azok tizessebbe, migh tizes zamra volt*”.⁵⁸

1596-ban két udvarhelyszéki, homoródalmási lakos, Bacsó István Deák és Benedek Péter perbe keveredett egy nyílföld birtoklása miatt. A tanúk vallomásaiban többször szerepelt a tizes: „... *az nyilat a tizes atta eö neki*”, „... *eö azert az nylerth perlett az tizessel s megh njerte*”. „... *monda Istuan Deak: hol attok füuet. Monda a tizes: mj nem adunk*”. „... *mikor Istuan Deak megh perlett a' tizessel es rah hoza az igaz teueöket, ki menenk mj tizessul, merth en is a' tizessel uagiok*”. „... *az tizesbelj ember vagiok*”.⁵⁹

1597-ben az Udvarhelyszéki Sófálván „*eöt tizes*”-ről esett szó,⁶⁰ Oroszhegyen ugyanabban az évben a „*Feltizest*” emlegették.⁶¹

Az alcsíki Csíkkozmás „megyéjének” 1608 és 1692 között többször kiegészített törvénye részletesen rendelkezett arról, hogy a kozmási pap épületeit, kerítéseit, illetve a kozmási „deák” épületeit, kerítéseit a Kozmás, Lázárfalva, Tusnád és Verebes falvakat magába foglaló „Kozmás megyéjének” melyik faluja, falurésze, tizese, utcája köteles javítani.⁶²

Csíkszentmihály „megyéjének” 1622. évi törvénye úgy rendelkezett, hogy ha valaki *szénafívit* vagy szántó nyílföldjét el akarja adni, először a „... *helyi tizesit kínálja meg vele*”. Ennek a „megyetörvénynek” az 1639. évi kiegészítésében emlegették Csíkszentmihály *altizesét* és *feltizesét* mint az elvesztett zálogok őrzési helyét.⁶³

⁵⁷ USZO. I. 176. p. 10–17. sor, 28–29. sor, 33–36. sor, II. 179. p. 10. sor.

⁵⁸ USZO. II. 260. p. 41–43. sor, 261. p. 72–74. sor, 87–88. sor, 96–97. sor, 100–101. sor, 113–115. sor.

⁵⁹ USZO II. 286. p. 4–5. sor, 11. sor, 28–30. sor, 38. sor.

⁶⁰ USZO II. 343. p. 27. sor.

⁶¹ USZO II. 344. p. 5. sor.

⁶² IMREH István 1983. 290.

⁶³ IMREH István 1983. 298., 300.

A háromszéki Zágon 1680 körül keletkezett falutörvényében szerepelnek azok a falubeli személyek, akiket a faluközösség megbízott a határpásztori teendők ellátásával. A névsor második felében a következő megfogalmazás olvasható: „Az szabados részről minden tizesből egyet-egyet, úgymint alsó Tatárszegből Álbu Benedeket, Felső Tatárszegből Albu Pétert, Der[ék]szegből Barra Jánost, Közép Tizesből Izsák Jánost, Guruzda Tizesből Guruzda Györgyöt, Felszegből Bács Istvánt, Sáska Tizesből Andók Imrét, Hosszú Tizesből Török Andrást”.⁶⁴

A háromszéki Zalán 1699. évi falutörvénye többek között rendelkezett arról is, hogy a határ Nyíres nevezetű részét tizesek szerint kell felosztani: „Nyírest, az mint a falu megegyezett, tizes számra hogy ^{feloszt}tották, úgy birják, és az tizek magok között annak idejében osszák el”.⁶⁵

A háromszéki Úzon 1699. évi falutörvénye a tanórák kapuk gondozását, felügyeletét a falubeli tizesek kötelességévé tette: „A tanorakkapukat a négy tizbeli emberek tartsák, ki-ki a maga tiziben. És mivel az ötödik kapu tiz nélküli, ...melyet elsőbben tartson egy esztendeig Feltiz, másodikban Középtiz, harmadikban Nagytiz, negyedikben Nemestiz, et sic per consecvens”.⁶⁶ Úzon négy tizesét, név szerint pedig a Középtizet és a Nemestizet 1715-ben is emlegették, amikor a faluközösség meghatározta a határpásztorság rendjét.⁶⁷

Csikszentgyörgy Körösmény tize 1619-ben már saját konstitúciót íratott magának.⁶⁸

A régi írott adatok sorát szaporíthatnánk még a tizesekre vonatkozó helynevekkel. Példaként említhetjük a bikfalvi (Háromszék) *Altizest* 1593-ból, a menasági (Alcsík) *Ujfalut* 1635-ből, a szintén menasági *Pottyondot* 1651-ből, az ugyancsak menasági *Tizes útját* 1687-ből, a csikszentimrei *Bedecs* (1631, 1656, 1670), *Tenkeszeg* (1666, 1669), *Sándorszeg* (1671), a csikszentgyörgyi *Körösmény* (1567), *Jenőfalva* (1567), a csíkbánkfalvi *Ittkétfalva* (1576), *Kotormány* (1567), *Patakfalva* (1637) tizesneveket.⁶⁹

A tizesekre vonatkozó 18–19. századi történeti adatok mennyisége oly nagy, hogy itt el kell tekinteni felsorakoztatásuktól.

A 18–19. századi tizesadatok kapcsán szükséges utalnom arra, hogy a bővebb információ nélküli, egy-két szavas nyelvi adatok, miként a korábbiak is, óvatosan kezelendők. Különösen a *személynév* + *tize* kifejezések, illetve a *tizedes* szó előfordulásai követelik meg a kutató alapos tájékozódását, ha el akarja kerülni, hogy az adatok esetleg félrevezessék. A *tiz*, *tize*, *tized* szó nem biztos, hogy min-

⁶⁴ IMREH István 1983. 329.

⁶⁵ IMREH István 1983. 333.

⁶⁶ IMREH István 1983. 338.

⁶⁷ IMREH István 1983. 344.

⁶⁸ BÁRTH János 2007. 47–49., 102., 333–334.

⁶⁹ BOGÁTS Dénes 1929. 57., HAJDÚ Mihály – MAKAY Emese – SLÍZ Mariann 2006. 17., 18., 23., 25., 32–33., 62., BÁRTH János 2007. 45–54.

dig territoriális és társadalmi alegység értelemben vett autonóm falurészt, *tizest* jelent. Előfordulhat, hogy katonai egység, valamiféle akciócsoport, tűzvédelmi beosztás, közigazgatási tevékenységet könnyítő körzet húzódik meg mögötte. A *tizedes* sem mindig az autonóm tizes élén álló választott *tizesbíró*t jelenti. Vonatkozhat katonai egység vezetőjére, különleges feladatot végrehajtó akciócsoport vezetőjére, hajdúszerű rendfenntartó szolgáléjére, a közigazgatás akaratát végrehajtó személyre is.⁷⁰

A székelyföldi, különösen a csíkszéki falvak tizeseinek neveit a 19. század közepe óta többen többször igyekeztek számba venni és megörökíteni. 1853-ban Benkő Károly, 1869-ben Orbán Balázs, 1933-ban Bartalis Ágost, 1938-ban Endes Miklós korábbi, főleg 1938. évi gyűjtései alapján 1977-ben Vámszer Géza közölte a csíki tizesek listáit. Különösen Vámszer Géza áldozott sok energiát arra, hogy a csíki falvak tizeseinek neveit feltárja és megörökítse.⁷¹

Ha egy-egy falu estében összevetjük a fent felsorolt szerzők által közölt tizesneveket, azonnal föltűnik, hogy sok és jelentős az eltérés. Alábbiakban bemutatok néhány példát az eltérésekre:

Csíkmindszent tizesei:

Orbán Baláznál: 1. Sillók tize, 2. Málnásiak tize, 3. Templom tize, 4. Józsa tize, 5. Felső- vagy nagy Boroszló, avagy Nagyok tize, 6. Közép-Boroszló vagy Ambrusok tize, 7. Alsó-Boroszló vagy Ladók tize. Endes Miklósnál: 1. Boroszló, 2. Nagyok, 3. Józsa, 4. Ambrus, 5. Hosszúaszó. Újabbak: Sallók, Bedők. Vámszer Gézánál: 1. Sillók tizese, 2. Templom tizese, 3. Józsa tizes, 4. Nagy tizes vagy Bíró tizes, 5. Kisboroszló vagy Ambrus tizes, 6. Nagyboroszló vagy Ladók tizese, 7. Hosszúaszó tizese.

Csíkszentsimon tizesei:

Orbán Baláznál: 1. Felszeg, 2. Kútszeg, 3. Kápolnaszeg, 4. Bolhaszeg. Endes Miklósnál: 1. Bolhaszeg, 2. Kútszeg, 3. Kápolnaszeg. Vámszer Gézánál: 1. Tulitok utcája, 2. Kútszeg vagy Felszeg, 3. Kápolnaszeg.

Csíkszentimre tizesei:

Orbán Baláznál: 1. Pálszeg, 2. Sándorszeg, 3. Felszeg, 4. Bedecs, 5. Tenkeszeg, 6. Alszeg. Endes Miklósnál: 1. Sándorszeg, 2. Pálszeg, 3. Tenkeszeg, 4.

⁷⁰ Vö.: az egyház által pl. kerítéskészítésre szervezett altorjai akciőközösségekkel (COROI Artur 2000. 139–140.), az ozsdolai kerítéskészítő csoportokkal (IMREH István 1983. 426.), az 1844-ben létrehozott szentkatolnai tűzvédelmi egységekkel (IMREH István 1983. 502.), a közigazgatást segítő korondi 12 tizeddel, amelyek közül kettő a XX. század elején a Pálpataka és Fenyőkút nevű tanyás területre vonatkozott. (ISTVÁN Lajos 2000).

⁷¹ BENKŐ Károly 1853., ORBÁN Balázs 1868–1873. II., BARTALIS Ágost 1933., ENDES Miklós 1938. 41–43., VÁMSZER Géza 1977. 259–284.

Oltelve, 5. Alszeg, 6. Felszeg, 7. Bedecs. Vámszer Gézánál: 1. Alszeg, 2. Pálszeg, 3. Sándorszeg, 4. Felszeg, 5. Bedecs.

Csíkszentkirály tizesei:

Orbán Baláznál: 1. Poklonfalva, 2. Kincsesszeg, 3. Tiva, 4. Elvei. Endes Miklósnál: 1. Kéncseszeg, 2. Poklonfalva, 3. Tiva, 4. Kövecs, 5. Templom. Vámszer Gézánál: 1. Kincse-szeg (vagy Kencse-szeg), 2. Poklonfalva, 3. Tiva, 4. Templom tize, 5. Bak alja.

A példák további szaporítása nélkül is megállapítható, hogy az egyes közlések között az eltérések jelentősek és számottevőek.

A tizek számában és nevében egy évszázad alatt mutatkozó különbségek sokféle okkal magyarázhatók. Az egyik alapvető oknak magát a tényleges változást tekinthetjük. Évtizedek alatt bizonyos tizek egymásba olvadtak, mások korábbi tizekből kiváltak. Az új falurészek létrejöttével új tizek keletkeztek. Egyes nevek elhalványultak, mások fölerősödtek, ismét mások egyszerűsödtek. A másik ok talán a kutatás és a közlés módszerében keresendő. Ez elsősorban Endes Miklós és Vámszer Géza nevei esetében jöhet számításba, hiszen mindkettőjük közlése két háború közötti lejegyzésen alapul, következésképp kevésbé indokolt a nevek különbözősége. Úgy látszik azonban, hogy az adatgyűjtések során az adatközlők keverték a falurész és a tizes fogalmát, holott a kettő sok esetben nem volt azonos. Bizonyára a tizek határait sem értelmezték egyformán a falvakban élő adatszolgáltatók. Sok gondot okozhattak a tizek utcái vagy más alegységei, amelyek a napi szóhasználatban néha tizesenként jelentek meg. Előfordult, hogy az alegység nevében szerepelt a tizes szó, holott az alegység valójában egy nagyobb tizes része volt.

Mindez azért volt lehetséges, mert a Székelyföldön a tizes mint települési és öngazgatási keret keveredett a nemzeti településrend családi bokraival. Sok esetben a valamely család nevét viselő településrész nevében a tizes szó is helyet kapott, holott a családnév + tizes szó kombinációval jelölt településrész vagy társadalmi csoport valójában nem mindig volt valóságos tizes. Kevésbé okozott zavart, ha a családnevet tartalmazó településrésznevekben a *tizes* szót az *utca* kifejezés helyettesítette.

A tizesnevek „burjánzásának” helyes értelmezése érdekében szükségesnek látszik, hogy történeti és tartalmi értelemben megkülönböztessünk *tényleges tizeket* és *szóvirág tizeket*.

A tényleges tizek a csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizek történetének tanúsága szerint évtizedek, sőt évszázadok alatt folyamatosan működő, közfö-

deket birtokló, saját írásbeliséggel rendelkező, jól körülhatárolható, állandó települési, társadalmi, önkormányzati alegységek voltak.⁷²

Ezzel szemben a szóvirág tizesek nem voltak a fenti ételemben vett igazi tizesek, csak nevükben szerepelt a Székelyföldön mindenféle különállásra, csoportosulásra könnyen osztogatott tizes szó. Olyan csoportoknak tekinthetők, amelyek mögött rokon familiák együttese, nemzetségi településrend, domináns család köré formálódó gazdasági akcióközösség, például esztenatársaság, cimboraság szerveződött.

A falvakat, mezővárosokat alkotó székely tizesek mint az önkormányzatiság különböző mértékével rendelkező településrészek morfológiai szempontból kétféle képet mutattak az újkori évszázadokban. Sok esetben összefüggő, egységes településtömb könnyen vagy nehezen elhatárolható részeiként érintkeztek egymással. Máshol kis falvacskák gyanánt elkülönültek egymástól. Bizonyos csoportjuk alkotta a széttagolt, de egységes komunitásként értelmezhető falut.

Az elkülönülő tizesek legjellemzőbb, leglátványosabb példái Csíkszentléleken és Csíkmindszenten találhatók. Hosszan elnyúló, összefüggő településtömb részeiként sorakoztak – Kotormány kivételével – a Fiság patak völgyében a közös „megyét”, vagyis egy egyházközséget alkotó, összeépült Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva tizei.

Csíkszentlélek tizei

Duka János 1978-ban néprajzi jellegű tanulmányt közölt Csíkszentlélek tizeiről. Leírása jól ábrázolja az egymástól távol eső székely tizesek 20. századi életét.

Csíkszentlélek a 20. század elején négy tizesből állt. A négy tizes a 20. század első felében úgy élt, mint négy apró falucska. Önálló határuk volt, amelyet 1933-ig fordulórendszerben műveltek. A „tizesrészhez” való jog, a tizesbeli birtoklás joga a tizes területén fekvő ősi belsőséghez volt kötve. Az 1870-es évekig, illetve az „arányosításig” létezett a tizesek közös földvagyonára. A négy tizeset a közös község háza, templom, iskola, a közbirtok, valamint a csíkszentléleki komunitásba való tartozás tudata és ténye kapcsolta egybe.

A tizes élén a választott *tizesbíró* állt. Munkájában egy *tizespolgár* segítette. Választott tisztségviselő volt még a *határbíró*. A *bakternek* nevezett éjjeliőröket és a *hajtónak* nevezett mezőőröket fizetésért alkalmazták a tizesek.

⁷² Sok évvel ezelőtt, irodalmi adatokra hagyatkozva, tereptapasztalatok nélkül magam is a tizesek változékonyságát, mozgékonyágát hangsúlyoztam (BÁRTH János 1996. 164.) A tizesek írásbeliségének fennmaradt dokumentumait kutatva és 20. századi működésük néprajzi emlékeit tanulmányozva a tizesek múltjában ma inkább a stabilitást, a folytonosságot látom jellemzőnek. A mozgékonyág, a változékonyság a szóvirág tizesek sajátosságának tűnik. (A tizesek osztódásának, átalakulásának nehézségeire lásd: IMREH István – PATAKI József 1992. 92–93.)

Minden tizesnek külön *juhserege* és *esztenatársasága* volt. A tizesenként szervezett juhtartás ügyeit az *esztenabíró* intézte. Minden tizes külön tartotta kenderföldjeit.

A tizesbíró számára sok feladatot adott az útépités, útjavítás, sáncásás, kö-zépület-javítás, kerítésjavítás céljából meghirdetett rendszeres és gyakori köz-munkák szervezése.⁷³

Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva tizei

Az Alcsíki-medence keleti szélén fekvő Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva egy „megyét”, vagyis egy egyházközséget alkotott. Az összeépült két falu közös határán, de szentgyörgyi területen állt a „megyés templom”.

Szentgyörgy faluközösségét a következő tizesek alkották az újkorban: *Háromtizes*, *Jenőfalva tizes*, *Körösmény tizes*. Bánkfalva az alábbi tizesekre tagolódott: *Ittkétfalva tizes*, *Simószege tizes*, *Martonos tizes*, *Altizes* és a többitől elkülönült fekvésű *Kotormány tizes*.

A tizesek lélekszáma fölöttébb változó képet mutatott. 1829-ben Körösmény tizesben 344, Ittkétfalva tizesben 436, Simószege tizesben 209, Altizesben 379 fő lakott. 1857 táján Háromtizes 638 főt mondhatott lakosának. A tizesek népességének arányát jól tükrözi az 1917. évi *kepelajstrom*. Akkor Háromtizesben 172, Jenőfalva tizesben 168, Körösmény tizesben 92, Ittkétfalva tizesben 121, Simószege tizesben 51, Martonos tizesben 52, Altizesben 97, Kotormányban 37 *kepefizetőt* vett számba a lista készítője.

Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva tizei a jól működő faluközösségek falu-törvényeihez hasonló *tizeskonstitúciókat*, tizestörvényeket alkottak a maguk számára. Ezekre rendszerint hivatkoztak határozataik során. Körösmény tizes már 1619-ben konstitúciót fogalmaztatott magának, hogy ezáltal megvédelmezze tilalmas erdejét. Bánkfalva alsó három tizesének: Altizesnek, Martonos tizesnek és Simószege tizesnek birtokos gazdái 1700-ban alkották meg közös erdővédő és erdőhasználó törvényüket. Háromtizes 1795. évi konstitúciójának középpontjában a földrajzi nevekkkel körbehatárolt új tilalmas erdő kijelölése állt. A csíkszentgyörgyi tizesek még 1848 után, az ún. polgári korban is alkottak konstitúciónak nevezett tizestörvényeket. Jó példa erre Jenőfalva tizes 1860. évi, valamint Körösmény tizes 1870. évi és 1882. évi tizestörvénye.

Azokat a törzsökös családfőket, akik a fizetnivalók lefizetésével, áldomás-ivással tizesük valamelyik gyűlésén „béüsmertették magukat”, vagyis, akik teljes jogú birtokosai lettek tizesük tilalmasának, igen változatos módon jelölték a 18–19. században. Legtöbbször a *bébíró*s, a *tilalmasba bébíró*, a *birtokos*, a *tag*, a *részes a tilalmas jussában*, a *tizes kebelén való* kifejezéseket használták meghatározásukra.

⁷³ DUKA János 1978.

A tizesben lakás, a megfelelő nagyságú tizesbeli beltelek birtoklása, illetve a „béüsmertetés” rítusának megtörténte révén szereshető tizesbeli *jóg* „belépöt” biztosított a tizes közvagyonának haszonélvezetéhez, de a tizes terheinek viselésére is kötelezett.

A tizes életére, vagyonára kiható fontos döntéseket a tizes tagjainak közgyűlése hozta meg. A közgyűlések közötti hónapok alatt a tizes aktuális ügyeiben a legkülönbözőbb neveken emlegetett *tizestanács* döntött.

A tizes élén álló választott vezető tisztségviselőt a csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi tizesek népe évszázadokon át leginkább a *tizesbíró* és a *főerdőbíró* megnevezéssel illette. A két kifejezés egymás mellett élt. A *tizesbíró*t inkább a mindennapi beszédben, a *főerdőbíró*t a hivataloskodó iratokban, jegyzőkönyvekben használták. A *tizesbíró* tisztségnev a tizes tényleges vezetőjének szerepére utal. A *főerdőbíró* kifejezés azzal a ténnyel kapcsolatos, hogy a tizes választott vezetőjének tevékenysége első helyen a *tilalmasnak* nevezett tizeserdő sorához, védelméhez, haszonvételéhez kötődött.

A tizesbíróat elsősorban *viceerdőbírók* segítették munkájában, akik a tizesen belüli kisebb szomszédsági csoportokat képviselték. A tizeserdők őrzése számított a legfontosabb teendőjüknek. A tizesgyűlések jegyzőkönyveit a *tizesjegyző* írta protokollumkönyvbe. Ő öntötte formába a tizesbíró számadásait, és ő fogalmazta a tizes szerződéseit, leveleit is.

A falvakhoz hasonlóan a 19. század második felében a nagyobb tizeseknek is volt *korombírójuk*, *bikabírójuk*, *kápolnabírójuk*.

A hazajáró csordák tizesenként szerveződtek. Pásztoraik a tizesek „alkalmazottai” voltak. A tizesbeli gazdák csordába adott állataira a tizes *tehénpásztor*a és *sertéspásztor*a vigyázott. Néha külön *lópásztor* és *kecskepásztor* is segítette a nyári legeltetést. Némely tizes *téli sertéspásztort* és *makkos sertéspásztort* is fogadott a tizestilalmasba felhajtott téli sertéscsordája mellé.

(A havasi *esztenák* juhásztorait: *bácsait*, *pakulárjait* nem a tizes, hanem a tizesenként szerveződő *esztenatársaságok* fogadták. A kintháló havasi csordák mellé a „nagy” közbirtokosság állított pásztorokat.)

A 19. század középső harmadában Háromtizes maga tartotta iskolájának tanítóját. A templomos tizesek, pl. Háromtizes, Altizes, Kotormány harangozót is alkalmaztak.

A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek hegyi birtokai, kevés kivétellel, hatalmas tömböt alkottak a Csíki Havasok nyugati peremén, a Fiság patak és a mellette húzódó hosszú belterület keleti oldalán. A tizesbirtokok tömbje a tizesek völgybeli sorrendjében tagolódott. Fent, északkeleten Háromtizes birtokával kezdődött a sor, amely alul Kotormány és Altizes birtokával zárult.

A 19. század végén a három szentgyörgyi tizes nagyjából egyforma nagyságú, egyenként körülbelül 400 kataszteri hold körüli birtokkal rendelkezett. Változatosabb képet mutattak a bánkfalvi tizesek birtoknagyságai. Több mint 300

holdjával vezetett Ittkétfalva tizes. Altizes és Martonos tizes 200 hold körüli, Simószege tizes és Kotormány 100 holdnál kisebb területet birtokolt.

A tizesbirtokok területének nagy részét erdő borította. A falu felé eső erdőszélen bokros, *ciheres* sáv húzódott. Ebből az előerdőből formálódtak a 19–20. század fordulóján, jórészt felsőbb szorgalmazásra, a tizeslegelők.

A tizestagok évente egyszer, *szabadításkor* vághattak maguknak *egy terű fát* a tizes tilalmas erdejének vágásra kijelölt területén. A visszaélések elkerülése érdekében az *erdőlés* rendjének, a tizestagot illető fajrandóság igénybe vételének szigorú szabályai alakultak ki.

A tilalmasbeli *pusztákat* és *cihereket* elsősorban arra használták, hogy *feltiltás előtt* és a *felszabadítás után* területükön legeltek a tizestagok családi pásztorolási igazsállatai.

A tizestemplomokat és a tizeskápolnákat a hozzájuk kötődő tizes tagjai építették, javították, gondozták. Harangozók a tizestől kapták járandóságukat.

A templommal, kápolnával rendelkező tizesek a saját tizestemplomuk búcsúnapján vendéglátással egybekapcsolt vidám „torkosbúcsút” tartottak. A tizesbúcsúk a 21. század elején is a tizesidentitás kiváló megnyilvánulási alkalmi, a tizesben élők és a tizesből elszármazottak nagy találkozási lehetőségei. A tizesbúcsúja a tizest jelképező, a tizest megjelenítő nap, a naponta megélt és az emlékekben élő tizes ünnepe.

A mindenkori köztemetőn kívül „Szentgyörgy megyéje” területén a 19–20. században létezett három tizestemető is, mégpedig Háromtizesben, Altizesben és Kotormányban. Kerítéseik javítása, pótlása gyakori tizesköz munkának számított. Belső rendjükre a tizesharangozók felügyeltek. A tizesek temetőibe legtöbbször csak a „*tilalmasba bébiró*” tizestagok, illetve azok családtagjai temetkezettek.

Csík-szentgyörgyön és Csíkbánkfalván magánszemélyek, családok, szomszédsági csoportok, tizesenként szerveződő rózsafüzér társulatok egyaránt állítottak kúpos zsindeletetével ellátott, gyakran feliratos, díszesen faragott szabadtéri fakereszteket. A keresztállítás, a keresztfenntartás, a keresztmegújítás terhéből és dicsőségéből kivették részüket a tizesek is.

Háromtizes az 1930-as évek első felében nagy anyagi áldozattal és rengeteg közmunkával a 21. század elején is álló, közösségi házként működő *tizeházat* épített.

A tizeházban rendezett lakodalmak, keresztelők, „kicsengetési vacsorák” alkalmával, olyan étkészlettel terítenek, amelynek piros szélű, zöld feliratos, fehér alapszínű táljait, tányérjait, csészéit Háromtizes készítette a gyulafehérvári porcelángyárban, 2006-ban. A több száz darabos készlet valamennyi edényén „Háromtizes közbirtokossága” felirat díszleg, jelezve a tizesidentitás elevenségét.⁷⁴

⁷⁴ BÁRTH János 2007., BÁRTH János 2014.

A székely tizesek továbbélése

A székely tizesek többsége a 19. század második felében nehezen birkózott meg a magyar polgári kor közvagyonát és falurész-autonómiát nemigen toleráló törvényeivel. Feladta a harcot, és szaporította azoknak a tizeseknek a számát, amelyek Marosszéktől Háromszékig történeti emlékek, sőt helynevek gyanánt érték meg a 19. század végét.

A csíki és gyergyai táj némely tizesei azonban vállalták a küzdelmet, *közvagyon-tulajdonosként tizes-közbirtokosságokká* alakultak át, és a hajdani kommunális feladatát átvéve tizesbirtokosságok formájában próbáltak beilleszkedni a polgári életrendbe. A csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi tizesek az utóbbiak közé tartoztak. A 19–20. század fordulóján a két falu mind a nyolc tizes tizes-közbirtokossággá alakult. Ezáltal megőrizte a *tizestilalmast*, és sikeresen átvészelte a 20. század első felének világháborúkkal, impériumváltozásokkal terhelt éveit. Ami nem sikerült a magyar és a román polgári törvényhozásnak, közigazgatásnak, azt néhány tollvonással megoldotta a román proletárdiktatúra. 1949-ben a román állam rátette kezét a tizesek több évszázados közös vagyonára, és ezzel kihúzta a talajt a tizes-közbirtokosságok lába alól. A sors fintora, hogy azokat a tizes-közbirtokosságokat, amelyek túléltek a polgári társadalom ideológiai individualizmusát, az a szocialistának hirdetett társadalmi rendszer szüntette meg, amelyik ideológiai értelemben a közösségi vagyon és a kollektív gazdálkodás megvalósítását tűzte zászlajára. Ahelyett, hogy az új társadalom prófétái a tizesektől tanulták volna el a közös vagyon közös hasznosításának sok évszázados tapasztalatot felhalmozó módszertanát, idegen mintákat, íróasztalnál kitalált ideológiákat követve teremtettek a magyar, a román és a szász lélektől egyaránt idegen kollektív gazdálkodást. A szocializmus évtizedei alatt a csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek kénytelenek voltak nélkülözni korábbi gazdasági szerepüket. Hajdani sokszínű működésük világából elsősorban a szakrális feladatok maradtak meg, különös tekintettel a tizestemplomok, tizeskápolnák, tizestemetők fenntartására. A romániai rendszerváltás után, az 1990-es években a csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek felélénkültek szakrális tevékenységre korlátozott csendes szendergésükből. Előkerültek a hajdani *bébírós* listák. Gyűlést gyűlés követett. A tizesbirtokosságok megválasztották új vezetőseiket. A régi tizestagok és utódaik nagy igyekezettel követelték vissza a tizesek tilalmasait és legelőit. A kitartó helyi és parlamenti harcnak meglett az eredménye.

A romániai 2000/1. sz. törvény alapján a „nagy közbirtokosságokhoz” hasonlóan a tizes-közbirtokosságok is fokozatosan visszakaphatták erdőiket és legelőiket. Csíkszentgyörgyön és Csíkbánkfalván, a Székelyföldön egyedülálló módon, a két „nagy közbirtokosság” mellett a nyolc hajdani tizes-közbirtokosság is újjáalakult. 2007 októberében a csíkszentgyörgyi közbirtokosság 3635,12 hektár, a bánkfalvi közbirtokosság 3424,75 hektár erdőt és legelőt birtokolt. A két falu

nyolc tizes-közbirtokossága együttesen 1439,30 hektár erdőt és legelőt mondhatt magáénak. A tizesbirtokok sikeres visszaszerzése után újra felerősödött és jellemzővé vált a tizesek gazdasági tevékenysége, szerepe. Mellette azonban átöröklődött, megőrződött a szocializmus évtizedei alatt jószerével kizárólagossá vált szakrális szerepük is.

2002 és 2007 között Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva mind a nyolc tizesese maga kezelte visszaszerzett birtokait.

A tizes-közbirtokosságok éves bevételei, Háromtizes és Jenőfalva tizes példái alapján, a 21. század elején a következő tételekből származtak: faeladás, legelő-taxa, tizesház bérleti díja, tizeskaszálók bérleti díja. Ezekhez társult a 2010-es évek első felében az Európai Uniótól, illetve a román államtól kapható terület-alapú támogatás, amelyből a tizes-közbirtokosságok részesedést fizetnek tagjaiknak.

A tizes-közbirtokosságok 21. század eleji kiadásait a következő tételek jelentették: erdőöriztetés, területadó, csemeteültetés, csemetegondozás, épületadó, könyvelési költség, személyi költség.

2006–2007 táján kialakult az a gyakorlat, hogy a gazdálkodás során keletkezett hasznot a tizesek olyan célokra költötték, amelyek a tizeslakók összességének érdekeit szolgálták. Például Háromtizes sokat költött a *tizesház* felújítására, a tizestemplom oltárának aranyozására. Ravatalozót épített a tizestemetőben. Jenőfalva tizes évtizedek óta hiányzó Fiság-hidakat pótolta stb.

A 21. század elejétől újra a tizesek szervezték a tizeslegelőkön legelésző szarvasmarha csordákat. 2006-ban Háromtizes csordájában 250, Jenőfalva tizes csordájában 100, Körösmény tizes csordájában 100 fejőstehén járt. A hazajáró csordák pásztorait a tizes-közbirtokosságok vezetősége fogadta.

A tizes-közbirtokosságok a régi mód szerint a 21. század első másfél évtizedében is szerveztek közmunkákat. A tizestagokkal javították a tizesbeli és a mezőre vezető utakat, tisztították az árkokat. *Borsikabokrok* és más nemkívánatos növények eltávolításával „takarították” a tizeslegelőket. Hidat javítottak. A tizesek listákat készítettek a közmunkát végzőkről és a közmunkát elmulasztókról. A listákat felolvasták a tizesgyűléseken.

A fentebbi rövid bemutatás azt sugallta, hogy a maradék székely tizesek a 20. század második felének folytonosságbontó kora után a harmadik évezred hajnalán újra hagyományokban gyökerező eleven életet éltek. A megállapítás kétségtelenül igaz, de hozzá kell tennünk, hogy a csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek a 21. század elejére a csíki tájon is egyedül maradtak. Elevenségükkel a székely múlt társadalomszerveződési, közigazgatás-történeti, birtoklástörténeti, településnéprajzi reliktumává váltak.⁷⁵

⁷⁵ BÁRTH János 2007. 326–330., BÁRTH János 2012. 298–317., BÁRTH János 2011/a., BÁRTH János 2011/b.

IRODALOM

BARTALIS Ágost

1933 Adatok a székelyföldi tizesek megismeréséhez. Csíki Lapok
1933. 19., 21.

BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet

1987 A Jászkun Kerület helységeinek közigazgatási szervezete
(1745–1848)
Cumania 10. 119–153.
Kecskemét

BÁRTH János

1984/a Kecel története és történeti néprajza a kései feudalizmus idején
(1734–1848)
In: Báর্থ János (szerk.): Kecel története és néprajza. 77–325.
Kecel

1984/b Kecel településtörténetének alakulása
In: Báর্থ János (szerk.): Kecel története és néprajza. 423–434.
Kecel

1996 Szállások, falvak, városok. A magyarság települési hagyománya
Kalocsa

2007 Az eleven székely tizes. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi
tizesek működése a XVII–XIX. században
Kecskemét

2011/a Székely közbirtokosságok a 20. század első felében
In: Petercsák Tivadar (szerk.): Tradicionális agrárközösségek,
mezőgazdasági szövetkezetek a Kárpát-medencében (19–21.
század)
Acta Academiae Agriensis. Sectio Historiae XXXVIII (2010).
51–63.
Eger

2011/b Székely közbirtokosságok a 21. század elején
Báর্থ János beszélgetése Kézdi József és Kánya Imre csík-
szentgyörgyi közbirtokossági vezetőkkel
In: Petercsák Tivadar (szerk.): Tradicionális agrárközösségek,
mezőgazdasági szövetkezetek a Kárpát-medencében (19–21.
század)
Acta Academiae Agriensis. Sectio Historiae XXXVIII (2010).
205–209.
Eger

2012 Szentgyörgy megyéje Alcsíkban. Esettanulmány a katolikus
székelység egyháztörténetéhez és társadalomnéprajzához
Kecskemét

- 2014 A székely tizes, a falurésznyi szomszédtsági közösség
In: Nagy Janka Teodóra (szerk.): Tanulmányok Tárkány Szűcs
Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére
(Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 1.). 81–100.
Szekszárd
- BELLON Tibor
1993 A település
In: Grin Igor – Krupa András (szerk.): Békéscsaba néprajza.
113–131.
Békéscsaba
- BENCSIK János
1974 A paraszti közösség gazdasági tevékenysége
In: Bencsik János (szerk.): Polgár története. 227–323.
Polgár
- BENKŐ Károly
1853 Csík-, Gyergyó- és Kászonszék leírások
Kolozsvár
- BOGÁTS Dénes
1929 Háromszéki helynevek
In: Csutak Vilmos (szerk.): Emlékkönyv a Székely Nemzeti
Múzeum ötvenéves jubileumára I. 52–71.
Sepsiszentgyörgy
- BOTÁR Imre
1941 Szolnok települési, népesedési és gazdasági viszonyai a XVIII.
században
Szolnok
- BREZNAY Imre
1939 Az egri fertálymesterségről
Eger
- COROI Artur
2000 Altorja. A római katolikus egyházközség története
Pallas-Akadémia Könyvkiadó
Csíkszereda
- CSIZMADIA Andor
1942/a Tizedesek a régi Kolozsváron
Kolozsvár város kiadása
Kolozsvár
1942/b Tizedesek és fertálymesterek
Dunántúli Szemle, 1942. 1. 4–22.
1983 Népi közigazgatásunk tizedesi és fertálymesteri intézménye
In: Győri tanulmányok 5. 45–73.
Győr

- DEMKÓ Kálmán
1890 A felsőmagyarországi városok életéből
Budapest
- DORNER Béla
1910 Az erdélyi szászok mezőgazdasága
Győr
- DUKA János
1978 Csíkszentlélek tizeseiről
Népismereti Dolgozatok, 1978. 186–194.
- ENDES Miklós
1938 Csík-, Gyergyó-, Kászonszékek (Csík megye) földjének és nép-
ének története 1918-ig
Budapest
- GALGÓCZY Károly
1896 Nagy-Kőrös város monographiája
Budapest
- GYÖRFFY István
1926/a Alföldi kertés városok
Hajdúszoboszló települése
Néprajzi Értesítő XVIII. 105–136.
1926/b Hajdúböszörmény települése
Föld és Ember VI. 177–210.
- GYULAI Éva
2000 Topográfia és városkép
1934 In: Faragó Tamás (szerk.): Miskolc története III. (1702–1847) 1.
57–150.
- HAJDÚ Farkas-Zoltán
2001 Székelyek és szászok
A kölcsönös segítség és intézményei a székelyeknél és az erdélyi
szászoknál
Mentor Kiadó
Marosvásárhely
- HAJDÚ Mihály – BÁRTH M. János
2005 Udvarhelyszék
(Szabó T. Attila erdélyi történeti helynévgyűjtése 6.)
Budapest
- HAJDÚ Mihály – MAKAY Emese – SLÍZ Mariann
2006 Csík-, Gyergyó- és Kászonszék
(Szabó T. Attila erdélyi történeti helynévgyűjtése 6.)
Budapest

- HORNYIK János
 1927 Kecskemét város gazdasági fejlődésének története
 Kecskemét
- IMPLOM József
 1971 Olvasókönyv Békés megye történetéhez II. (1695–1848)
 Békéscsaba
 1973 Mezőberény újratelepítése és története a kései feudalizmus idő-
 szakában (1723–1848)
 In: Szabó Ferenc (szerk.): Mezőberény története I. 93–183.
 Mezőberény
- IMREH István
 1983 A törvényhozó székely falu
 Kriterion Kiadó
 Bukarest
- IMREH István – PATAKI József
 1992 Kászonszéki krónika
 Budapest–Bukarest
- ISTVÁN Lajos
 2000 Korond község régi tizeseiről (tizedeiről)
 In: K. Kovács András (szerk.): Korondi sokadalom. 171–175.
 Pallas-Akadémia Könyvkiadó
 Csíkszereda
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor
 1987–1989 Kecskeméti statútumok I–II.
 Cumania 10. 69–118., 11. 207–290.
 Kecskemét
- KISS András
 2003 Kolozsvár településrendszere a XVI. században: fertályok, tize-
 dek.
 In: Kiss András: Más források–értelmezések. 193–202.
 Mentor Kiadó
 Marosvásárhely
- É. KISS Sándor
 1972 Hajdúhadház helyrajza
 In: Komoróczy György (szerk.): Hajdúhadház múltja és jelene
 Gyula
- KÓS Károly
 1980 A régi Szék községi rendjéről
 In: Kós Károly: Eszköz, munka, néphagyomány. Dolgozatok a
 munka néprajza köréből. 444–471.
 Kriterion Könyvkiadó
 Bukarest

- KOVÁCS András
 1998 Gyulafehérvár város jegyzőkönyvei
 (Erdélyi történelmi adatok. VI. 2.)
 Erdélyi Múzeum–Egyesület kiadása
 Kolozsvár
- KOVÁCS Béla (szerk.)
 1984 Gyöngyös város becsületes tanácsa elhatározta (1659–1848)
 Válogatás két évszázad városi határozataiból
 Eger
- KULCSÁR Péter
 1983 A szabad királyi város (1498–1543)
 In: Kristó Gyula (szerk.): Szeged története I. 445–533.
 Szeged
- LAKOS Lajos
 1904 Nagyvárad múltja és jelenéből
 Nagyvárad
- MILLEKER Rezső
 1939 A székely tizesek
 Debreceni Szemle XIII. 1–40.
- MOLNÁR Ambrus
 1973 A belterület története és helynevei
 In: Szabó Ferenc (szerk.): Mezőberény története II. 155–178.
 Mezőberény
- NYAKAS Miklós
 1984 A hajdúk letelepítése Böszörményben
 (Hajdúsági Közlemények 13.)
 Hajdúböszörmény
 1985 Báránd története (1848–1944)
 In: Balassa Iván (szerk.): Báránd története és néprajza. 105–146.
 Báránd
- ORBÁN Balázs
 1868–1873 A Székelyföld leírása I–VI.
 Pest
- ÖRSI Julianna
 1990 Karcag társadalomszervezete a 18–19. században
 Budapest
- PAPP László
 1941 Kiskunhalas népi jogélete
 Budapest

- PETERCSÁK Tivadar
 2014 A fertálymesterség. Egy hagyományőrző tisztség Egerben
 Kossuth Kiadó – Eszterházy Károly Főiskola
 Budapest–Eger
- POZSONY Ferenc
 1997 Az erdélyi szászok jeles napi szokásai
 Pro-Print Könyvkiadó
 Csíkszereda
- PUSKÁS Lajos
 1943 Tizedesség és a kolozsvári tizedesek
 (Klny. a Városi Szemle XXVIII. évfolyamából)
 Budapest
- REIZNER János
 1899–1900 Szeged története I–IV.
 Szeged
- SÁPI Lajos
 1978 Utcakapitányok területi felosztása Debrecenben a XVI–XIX.
 században
 Déri Múzeum Évkönyve 1977.
 Debrecen
- STAHL, Henri
 1936 Vecinătătie din Drăgus
 In: Sociologia Românescă, anul 1. nr. 1. 18–31.
- SZABÓ Ferenc
 1965 A belterület története
 In: Nagy Gyula (szerk.): Orosháza néprajza. 25–61.
 Orosháza
- SZABÓ Lajos
 1987 Kisújszállás története a XVI. századtól a XIX. század első ne-
 gyedéig
 (Kisújszállás története II.)
 Kisújszállás
- SZENDREY István
 1984 Debrecen a mezőváros
 In: Szendrey István (szerk.): Debrecen története I. 131–311.
 Debrecen
- SZENDREY István – NYAKAS Miklós
 1980 Derecske története
 Debrecen
- SZIRBIK Miklós
 1926 Makó városának közönséges és az abban lévő reformata
 ekklesiának különös leírása (1835–36)

- Sajtó alá rendezte: Eperjessy Kálmán
Makó
- SZONGOTT Kristóf
1901 Szamosújvár szab. kir. város monográfiája
Szamosújvár
- SZÚCS Sándor
1934 Biharnagybajom határának régi vízrajza és a község kialakulása
Debreceni Szemle VIII. 429–453.
- TÁRKÁNY SZÚCS Ernő
1961 Vásárhelyi testamentumok
Budapest
- USZO
1983–2006 Székely oklevéltár. Új sorozat I–VIII.
Közzéteszi: Demény Lajos – Pataki József – Tüdős S. Kinga
Bukarest–Kolozsvár–Marosvásárhely
- VÁMSZER Géza
1977 Életforma és anyagi műveltség
Bukarest
- ZOLTAI Lajos
1939 Debreceni utcakapitányok, tizedesek és tízházgazdák
Debreceni Szemle XII. 3. 101–113.

LEVÉLTÁRAK RÖVIDÍTÉSEI

- BL = Magyar Nemzeti Levéltár
Bács-Kiskun Megyei Levéltára,
Kecskemét
- ZTL = Zentai Történelmi Levéltár

Szabó Jolán

A FERTÁLYMESTERSÉG GYÖNGYÖSÖN (1761–1874)

A városi önkormányzatok szervezetében, a városok jogállásától vagy azok földrajzi elhelyezkedésétől függetlenül, nagyon sok helyen található olyan tisztviselők, akik működése nem feladatok ellátásához kötődően, hanem területi alapon szerveződött, vagy szervezett, egy-egy városrész vagy utcák szerinti kisebb egységekhez kapcsolódott. Az utcák, tizedek rendszerében működő városokban ők voltak a tizedesek vagy utcakapitányok, a városnegyedeket, fertályokat létrehozott településeken pedig a fertálymester elnevezéssel illették őket. A magyarországi városokban megjelenésükre már a 15. század közepétől fellelhető adatok (Debrecen, Pozsony), majd a 16. század elejétől kezdődően egyre több helyen említik a források (Sopron, Besztercebánya, Kassa, Kismarton, Győr, Kolozsvár stb.). Voltak városok, például Miskolc, Esztergom, ahol csak a 18. században került sor városnegyedek kialakítására s ezzel egyidejűleg a fertálymesteri tisztség megszervezésére is. Ez utóbbi városok közé tartozott Gyöngyös is.¹

A mezőváros igazgatási szervezetében a fertálymesterséget 1761-ben hozták létre, megszüntetésére pedig 1874-ben került sor. A tisztség létrehozásakor még késő-feudális viszonyok uralkodtak, megszüntetésekor már a polgári közigazgatás kiépítése folyt. A több mint egy évszázad alatt a különböző történelmi korszakokban végbement gazdasági, társadalmi és politikai változások a közigazgatási rendszert, ezen belül a városigazgatást sem hagyták érintetlenül és változatlanul. Gyöngyös önkormányzata is módosult, átalakult ezen időszak alatt, s ennek függvényében változott a fertálymesteri tisztség helye és szerepe.²

A több földesúr fennhatósága alá tartozó oppidum városnegyedekre osztása a földesurak együttes akaratából történt. Az úriszék 1761. március 21-én tartott ülésén határoztak úgy, hogy *„az egész város ezután fog négy fertályra vettet-*

¹ A fertálymesterség monografikus feldolgozását legújabbán Petercsák Tivadar végezte el. Munkájában a téma részletes szakirodalmát is megadja. PETERCSÁK Tivadar 2014., CSIZMADIA Andor 1983., KAPUSI Krisztián 2005., BREZNAY Imre 1939.

² Ez a tanulmány az 1991-ben megjelent *Fertályok és fertálymesterek Gyöngyösön* című munkámon alapul, azonban azt a vizsgált időszak tekintetében kitégítja a tisztség megszüntetéséig, s beépíti az azóta eltelt időszak kutatási eredményeit is. SZABÓ Jolán 1991.

ni...” A „méltóságos földesuraságnak ezen pro futuro tetti” determinációja szerint ezt követően az állami és házi adók kivetését, beszedését és adminisztrációját városnegyedenként kell intézni, s előírták annak részletes rendjét is. A négy fertály így egy-egy adókerületnek felelt meg, a kivetett adó mennyiségét az ott lakók tehetősége alapján, fertályonként arányosan szabták meg, s adminisztrációját is részletesen meghatározták. Az adózással kapcsolatos teendők közül az adóösszeírás és -kivetés továbbra is a városi tanács hatáskörében maradt, a lakosoktól való beszedés fertályonként két-két *exactor* (adószedő) feladata lett, akiket a legvagyonosabb gazdákból választottak meg. Az adószedőktől a pénzek begyűjtését, további, adónemenkénti nyilvántartását, kezelését és elszámolását a fertálybeli *perceptor* végezte. A pénzkezeléssel foglalkozókra vonatkozóan megfogalmazták a személyes vagyonukkal való felelősséget is.³

Gyöngyös fertályokra való felosztása az adózással kapcsolatos kötelezettségének teljesítése és a város adóból származó jövedelmének biztosítása érdekében történt. Ugyanez az érdek már 1761 előtt is megvolt, az adók kivetését és beszedését, hogy egyetlen lakos se maradjon ki a teherviselésből, és az arányosan kerüljön felosztásra, területi alapon szervezték meg. Az 1659. május 16-án kiadott városi rendtartás szerint az adózók összeírását utcák szerint végezték, 1705. május 12-én a város tanácsülésén pedig 10 series (adókerület) létrehozásáról hoztak határozatot.⁴ 1716-ban az adókerületek száma felére csökkent, és ezt követően a városi jegyzőkönyvek bejegyzései szerint 5 series volt Gyöngyösön, melyeket az 1761-ben hozott, fertályokat létrehozó úriszéki határozattal szüntettek meg.⁵ A fertályok létrehozását elrendelő úriszéki végzés nem rögzítette az egyes negyedek határait, azok a település szerkezetéből szinte természetes módon adódtak. A várost átszelő, egymást szinte merőlegesen keresztező főbb útvonalak, az észak–déli irányba Solymos és Buda felé vezető út, a kelet–nyugati irányba az Eger, illetve Pásztó felé vezető utak osztották a települést már a 14. századtól négy részre.⁶ 1730-ban Bél Mátyás Heves Gyöngyös leírásakor is ezt a négy negyedre tagoló városszerkezetet tartotta jellegzetesnek. „A mezőváros egész területe négy nagyobb negyedre oszlik: az első a piactól, ami középben van, Solymos felé, északnyugatra halad, és Solymos (utcának, negyednek) nevezik, a második ugyancsak a piactól délre, és Csapó (utcának, negyednek) nevezik, a harmadik a Bene (utca, negyed) a piactól keletre, és végül a negyedik ezzel szemben nyugatra a Tót negyed. Ezekben a városrészekben ugyanis kereszthez hasonlóan utcák haladnak keresztül, és itt is, ott is kis utcák vannak szétszóródva

³ MNL HML V-101/a 5. rsz. 637–640. (1761. április 24.), KOVÁCS Béla 1984. 134–136.

⁴ MNL HML V-101/a 1. rsz. 8–9. (1659. május 16.) 2. rsz. 455. (1705. május 12.), KOVÁCS Béla 1984. 8., 34–35.

⁵ MNL HML V-101/a 2. rsz. 621. (1716. június 21.), 5. rsz. 25. (1748. november 29.)

⁶ A város középkori településtörténetét részletesen feldolgozta Draskóczy István, a településszerkezet változásairól Molnár József, illetve belterületének alakulásáról B. Huszár Éva írtak átfogóan. DRASKÓCZY István 1984., MOLNÁR József 1997., B. HUSZÁR Éva 1997.

[csatlakoznak itt is, ott is a nagyobbakhoz].”⁷ A város négy, Bél Mátyásnál is említett főutcája képezte a városnegyedek, 1761-től fertályok határait, melyeket sorszámokkal neveztek meg. Az első fertály a Csapó (jelenleg Rózsa utca és Jókai Mór utca) és Tót utca (jelenleg Vachott Sándor utca) által határolt délnyugati városrész volt. A második fertály a délkeleti városnegyed lett, határát a Csapó és Bene utca (jelenleg Szent Bertalan és Kossuth Lajos utca) képezte. A harmadik fertályt, északkeleti városrészt a Bene és Solymos (jelenleg Petőfi Sándor út) utcák fogták közre. A negyedik fertály pedig az északnyugati városnegyed volt, Tót utca és Solymos utca határokkal.⁸

A városnegyedek szervezetében a városban élők számának a 18. század közepétől jelentőssé váló növekedése hozott változásokat. Az 1746-ban 5046 lakost számláló Gyöngyös népessége 1785-re csaknem megduplázódott, a lakosságszám 9832 főre gyarapodott, az 1828. évi országos összeírásban pedig már 14 426 főt írtak össze, ami újabb csaknem 5000 fős emelkedést jelentett. A városbeli házak száma is nagymértékben szaporodott, az 1785-ben számlált 571-ről 1821-ben 1811-re, 1851-ben pedig 2523-ra növekedett.⁹ Ez a számban és arányaiban is jelentős népességgyarapodás kihatott a város területi szervezetére. Az első változtatást a városnegyedeknél 1821-ben tették, amikor megnagyobbították a város harmadik negyedét. Ennek közvetlen oka Eszterházy Miklós, a város egyik földesura telepítési akciója volt, aki 1820-ban allodiális szántóföldjéből 20 holdat saját taksásainak házhelynek osztott ki. 1821. február 10-én a tanácsülésen elhatározták: „*A nemes városnak 3. fertálya kívül a Solymos utcai régi temető mellett, minek utána a főméltóságú Eszterházy hercegségnek allodiális szántóföldje inpopuláltatván máris majdnem 130 házakkal kijebb terjedett volna, nehogy a közterheknek felosztásában valamely fogyatkozása történjen, elkerülhetetlenül szükségesnek állította lenni tanácsunk, hogy ezen új része a városnak összefoglalván a temetőn túl lévő egész gerezd házakkal különös fertály.*”¹⁰

Egy évvel később, 1822-ben a jegyzőkönyvi bejegyzések szerint a fertályok belső felosztására került sor, mindegyikben két járást alakítottak ki.¹¹ 1824-ben a harmadik negyedben, következő évben pedig a második negyedben hoztak létre még egy járást, így azok három-három járásra tagolódtak.¹² A szabadságharc utáni korszakokban a városnegyedek száma nem változott. Gyöngyös területi

⁷ BÉL Mátyás 2001. 209.

⁸ A városnegyedek számozását egy későbbi, 1927-ben készült térképen tüntették fel. Annak megállapításában, hogy ez megfelel a 18–19. századi állapotnak is, a korabeli, fertályok szerinti, az utcák neveit is feltüntető összeírások segítettek. A várostérképet közli B. GÁL Edit 2001. 271.

⁹ B. HUSZÁR Éva 1997. 71.

¹⁰ MNL HML V-101/a 10. rsz. 362–363. (1821. február 10.)

¹¹ MNL HML V-101/a 10. rsz. 479. (1822. szeptember 4.)

¹² MNL HML V-101/a 10. rsz. 596. (1824. március 15.), 11. rsz. 116. (1826. február 10.)

felosztása 1874 után, a hozzá kapcsolódó tisztség megszüntetését követően is megmaradt, egy 1927. évi térképen 5 városnegyedre jelölnek, végleges eltörlésére 1950-ben, a tanácsrendszer bevezetésekor került sor.

A városigazgatás rendszerében a fertályok létrehozásukkor adókerületekként funkcionáltak. E mellé a későbbiekben fokozatosan társultak olyan feladatok és munkálatok, melyeket területi alapon megszervezve könnyebb volt ellátni, vagy igazságosabban lehetett elosztani a lakosok között.

Kezdetben a város gazdálkodásában, a város közös földterületének megművelésében használták ki a negyedes beosztás kínálta lehetőséget és előnyöket, a szükséges munkálatok elvégzésére fertályonként rendeltek ki lakosokat. Így 1765-ben a város birtokában lévő rét kaszálásáról a következőképpen határozott a város tanácsa: „...minden fertályból az Encsi rétnak kaszáltatására 25 kaszás rendeltetett...”¹³ A városi földeken elrendelt munkák meglehetősen nagy terhet róttak a lakosokra, s 1772-ben az első és második fertály „...az aratást és kaszálást nem kívánván megtenni...”, megtagadta a munkavégzést. A város bírása és tanácsa a földesurak segítségét kérte a renitensek megszabályozásában, akik nemcsak hogy kötelezték az engedetlen lakókat a munkálatok elvégzésére, hanem komoly pénzbüntetéssel is sújtották az ellenszegülőket.¹⁴ A város birtokának lakosokkal történő megművelése, a mezőgazdasági munkákra való kirendelés minden évben konfliktusos helyzetet teremtett a városvezetők és a lakosság között, így végül 1777-ben a tanács engedélyezte a munka pénzzel történő megváltását.¹⁵ A közös területek művelését később feles műveléssel oldották meg, a 19. század elejétől pedig a gazdatiszt („fő oekonomus”) irányításával fizetett napszamosok és konvenciók cselédek végezték.¹⁶

A katonaság ellátásával összefüggő teendők fertályonkénti elvégzéséről is többször határozott a város tanácsa. 1772-ben a katonaság részére szükséges fa kivágására rendelték a városnegyedeket: „Mivel a katonaságnak igen sok fa szükséges, azért a Benei Mátrán minden fertály száz-száz ölet omlásból vágjon, determináltatott.”¹⁷ 1777-ben pedig a beszállásolt katonáknak az ágynemű megvarratásának költségeit osztották el arányosan a fertályok között: „Amely vásznat mostan Szent Orbányi vásárunkban városunk a katonaság számára már beszerezett, aztat ágybéli lepedőknek, szalmazsákoknak és vánkusoknak ahhoz értő mestermesterrel szabattasson fel, úgy bíró uram a proportione a négy fertályokra

¹³ MNL HML V-101/a 6. rsz. 25. (1765. június 16.). 1770-ben is a fertályok szerint kirendelt lakosokkal végeztették az encsi rét kaszálását. MNL HML V-101/a 6. rsz. 245. (1770. június 16.)

¹⁴ MNL HML V-101/a 6. rsz. 313. (1772. június 29.), 316. (1772. augusztus 17.)

¹⁵ MNL HML V-101/a 6. rsz. 453–454. (1777. június 14.)

¹⁶ SZABÓ Jolán 2001. 57.

¹⁷ MNL HML V-101/a 6. rsz. 317. (1772. szeptember 21.)

*repartiálván varrattassa meg.*¹⁸ 1849-ben a tanács kisgyűlésén a császári hadsereg részére megkövetelt pénz beszédését rendelték el fertályonként.¹⁹

A tűzvédelem területén a város önkormányzata intézkedéseivel a bekövetkezhető katasztrófák, tűzvészek, árvíz megelőzésre törekedett. A szűk területen, zsúfoltan beépült Gyöngyösön a legtöbbször tüzet okozó kémények és kürtők rendszeres megvizsgálását többször is előírták. Ezt a kirendelt tanácsbeliek vagy az ezzel megbízott felügyelők utcák szerint végezték, 1807-ben pedig fertályonként az adott városnegyed fertálmesterét is bevonva az ellenőrzésbe.²⁰ A gyakori tüzesetek miatt a felügyeletet a 19. század második felében is meghatározták. 1861-ben a „*tűzvész kiűtésére könnyen alkalmat nyújtó veszedelmes kémények és kürtők*” ellenőrzésére minden fertályba 3-3 tagú bizottságot küldtek ki, s utasításuk szerint a veszélyes kéményekről és a tulajdonosaik vagyoni helyzetéről, valamint az általuk tapasztaltakról „*kimerítő*” jelentést kellett készíteniük. Ugyanezeknek a kiküldötteknek a feladatává tették azt is, hogy egyidejűleg írják össze „*a jelentés nélkül beszivárgott egyéneket*”, vagyis azokat, akik a bejelentést elmulasztva a tanács engedélye nélkül költözködtek a városba.²¹ Így az idegenrendészetben is szerepet kaptak a város fertályai.

A közrend és közbiztonság megteremtését az arra vonatkozóan meghozott tanácsai determinációk és a vigyázással megbízott tisztviselők mellett városnegyedenként szervezett felügyelettel is elősegítették. 1823-ban meghatározták: „*A közbátorságra nézve, minek utána a város majd ezer házakkal szaporodott, meghatározatott, hogy ennek utána 4 éjjeli vigyázók fogadtassanak, kik között a fertályok felolvastatván az első és második fertályokban kettő, a harmadik és negyedikben szinte kettő éjszakának idején rendre kiáltsanak.*”²²

Voltak olyan egyszerű munkálatok vagy feladatok, melyeket legcélszerűbben és legnagyobb pontossággal vagy leghatékonyabban városnegyedenként lehetett elvégezni vagy megoldani. Ilyenek voltak a különböző összeírások, így például az 1828. évi regnicoláris conscriptio elkészítése vagy 1848-ban a nemzetőrök összeírása.²³ 1829-ben a kitört marhavész terjedését megakadályozó felügyelet fertályonkénti megszervezése tűnt a legcélravezetőbbnek.²⁴

¹⁸ MNL HML V-101/a 6. rsz. 451. (1777. június 2.)

¹⁹ MNL HML V-141/a 1. rsz. 301–303. (1849. február 10.)

²⁰ SZABÓ Jolán 2001. 43–46., MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57. (1807. június 23.): „...mind négy fertályában a nemes városnak minden elhalasztás nélkül szükséges tűzi commissariusokat kinevezni, kiknek fő kötelességek legyen [...] a kéményeket minden hónapban a fertálmesterekkel és négy gazdákkal megvizsgálni...”

²¹ MNL HML V-141/a 8. rsz. 94., 98. (1861. május 4.)

²² MNL HML V-101/a 10. rsz. 565. (1823. november 22.)

²³ Az 1828-as országos összeírás elvégzésére 4 tanácsost és fertályonként 2-2 lakost jelöltek ki. MNL HML V-101/a 11. rsz. 360. (1828. május 4.), MNL HML V-101/b 43. rsz. Fasc. LI. 18. (1848.), 47. rsz. Fasc. LIII. 97. (1848.)

²⁴ MNL HML V-101/a 11. rsz. 493–494. (1829. december 21.)

Az abszolutizmus időszakában a fertályok igazgatásban játszott szerepe viszszaeszenyult, s ez így maradt a következő korszakokban is. Jellemzően a teljes lakosságot érintő összeírások és választások lebonyolításában éltek a területi beosztás kínálatá lehetőséggel. Így például 1860-ban a gyöngyösi népgyűlés ki-rendeltjei a városi tisztikar megválasztására jogosultak összeírását végezték fertályonként, 1872-ben pedig az országgyűlési követek választásakor a központi választmány tagjait választották meg városnegyedek szerint.²⁵

A fertályok mint kisebb területi egységek, ahogy eddig láthattuk, a városi önkormányzat hatáskörébe tartozó feladatok megvalósításában, a tanácsi rendeletek végrehajtásában játszottak szerepet. Ez nem csupán Gyöngyösön volt így, más, szintén városnegyedekre vagy utcacsoportokra osztott városok esetében – Eger, Debrecen Kolozsvár, Székesfehérvár – is hasonló feladatellátás és munkaszervezés figyelhető meg. Speciális, gyöngyösi sajátosság a 18. század utolsó évtizedében alakult ki, pontosabban került bevezetésre, amivel a városnegyedek az eddigi funkciók mellett választókerületekké és a magisztrátus ellenőrzőivé is váltak. Ennek létrejötté az oppidum és földesurai, valamint a magisztrátus és a város lakossága közötti viszony változásához és eltérő, olykor ellentétes érderendszer alakulásához kapcsolható. Gyöngyös, mint minden más mezőváros, rendelkezett olyan jogokkal és kiváltságokkal, melyek a város számára korlátozott keretek között önállóságot biztosítottak. A privilégiumok birtoklása csak a lehetőséget teremtette meg, az azokban foglaltak érvényre juttatása vagy gyakorlása már korántsem volt problémamentes. A 18. század elejétől a több földesúr fennhatósága alatt álló mezőváros és földesurai között egyre több területen jelentkeztek és nyilvánultak meg az érdeellentétek, az eltérő szándékok érvényre juttatása vált jellemzővé. A földesurak saját hatáskörük és befolyásuk kiterjesztésére, jövedelmeik megnövelésére törekedtek, ennek megfelelően korlátozókat vezettek be, vagy jogosultságok elvonását határozták meg, míg a város a meglévő és általa gyakorolt jogait próbálta érvényre juttatni, illetve megőrizni. A földesúri beavatkozás 1790-es években már jellemzően a közvetlen eszközök és módszerek alkalmazásával történt, így például személyesen vagy képviselő útján részt vettek a tisztújító üléseken, vagy olyan úriszéki határozatokat hoztak, melyek egyértelműen számukra kedveztek. Az ellentét a város, valamint önkormányzata és földesurai között mindinkább nyilvánvalóvá vált, s egyre több konfliktust okozott.²⁶

Mindezzel párhuzamosan egy másik változás is végbement Gyöngyösön, mely a magisztrátus és a lakosság viszonyrendszerét érintette. A mezőváros vezetése a 18. század második felében, mint ahogy más helyeken is, állandósult, egy szűk és meglehetősen zárt kör kiváltságává vált. Az egyes tisztségek viselése egyre

²⁵ MNL HML V-101/b 24. rsz. Fasc. XXXI. 93. (1860. december 18.), MNL HML V-171 1. rsz. 12–13. (1872. április 8.)

²⁶ SZABÓ Jolán 2001. 7–10.

hosszabbá vált, nem ritkán a hivatalt viselő élete végéig tartott. Kívülről bekerülni a várost vezető testületbe majdnem lehetetlen volt, új tisztségviselőnek előszeretettel azokat választották meg, akiknek családtagjai is a városigazgatásban tevékenykedtek. Mindezekhez egyidejűleg járult még az is, hogy a városigazgatás legrégebb és elméletileg a legnagyobb hatáskörrel rendelkező testületi szerve, a közgyűlés ekkorra elveszítette jogköreit, s összehívására sem került sor. A polgárjoggal rendelkező lakosok joggal érezhették magukat kisémmizve, hisz az őket érintő ügyekbe már alig rendelkeztek beleszólással. Így a városi polgárság és a magisztrátus közötti viszony is konfliktusokkal terheltté vált.²⁷

A 18. század végére Gyöngyösön a földesurak, magisztrátus, polgárság hármának az eltérő érdekek miatt egy rendkívül szövevényes, állandóan változó viszonyrendszere jött létre, ahol az egymással éppen valamilyen ügyben szembenálló felek mindig saját érdeküknek megfelelően próbálták szövetségesként vagy támogatóként megnyerni a harmadikat, illetve az ellentéteket kihasználva egyéni akaratukat érvényre juttathatták. A választási rend átalakítása is az érdekellentétek megnyilvánulása közepette történt, amit végül a földesurak saját befolyásuk megnövelésére használtak fel. A lakosság általános elégedetlensége a város vezetésével szemben 1791-ben már olyan nagy volt, hogy írásban emeltek kifogást a korábbi években bírói tisztelet betöltő személy ismételt jelölése ellen. A tisztújító széken jelen lévő földesurak ugyan megvizsgálták a beadványt, azonban abban semmi olyat nem találtak, ami a jelölt ismételt megválaszthatósága ellen szólna, s többségi szavazattal az addigi bírót megerősítették hivatalában. Hogy a lakosság számára mégis valamilyen engedmény tegyenek, érdekeiknek védelmezőjeként fellépve lehetővé tették, hogy a számadások felülvizsgálatakor a lakosok, fertályonként két-két fővel képviseltetve magukat jelen legyenek.²⁸ Ezt a 8 főből álló ellenőrző testületet később „választott férfiak” elnevezéssel illették.

A város lakói között az elégedetlenség továbbra is megmaradt. 1794-ben a tisztújítást követően panaszlevelekkel fordultak a legtekintélyesebb földesuraikhoz, Orczy Józsefhez, Haller Antóniához és Forgách Miklóshoz, s vizsgálatot kezdeményeztek a szerintük visszaéléseket elkövető bíró ellen.²⁹

A földesurak számára mindez alkalmat teremtett, hogy meghatározzák a városigazgatás új rendjét, s a tisztújítás eddig érvényben volt szabályait is átírják. 1795. április 24-én, a tisztújítás alkalmával „...szükségesnek látja a méltóságos

²⁷ SZABÓ Jolán 2001. 90–92., 95.

²⁸ „...Közakaratul a méltóságos tekintetes földesuraság által megengedetett, hogy ezen városunk minden néven nevezendő számadásainak censurája alkalmatosságával minden fertályból egy-egy pár előkelő gazda ember behívattatván, előttük censuráltassanak számadásain. Kik is ilyképpen megértvén miben legyen minden proventusoknak és erogatumoknak intrinsecuma, capaticálják a többi lakosainkat is...” MNL HML V-101/a 7. rsz. 391–393. (1791. április 27.), SZABÓ Jolán 2001. 13.

²⁹ MNL HML V-101/b 103. rsz. Fasc. CXV. 2. (1794), SZABÓ Jolán 2001. 13.

földesuraság az egész kormányozásnak dolgában új, és szorosabb rendet szabni...”, melyet a tanácsülési jegyzőkönyvbe is bejegyeztek.³⁰ A részletes, több önkormányzati hatáskört és tisztségviselő feladatát érintő rendelkezésből témánkat illetően kettőt kell kiemelni: az egyik az új választási rendet, a másik a „választott férfiak” testületét szabályozta.

Az előírás szerint minden hivataláról leköszönő tisztviselő köteles számadását a választás napja, azaz Szent György-napot jóval megelőzően elkészíteni, hogy azt a tanács tagjai, a közösség képviselőiben a „választott férfiak” és a helyben lakó két földesúr vagy azok tisztjei megvizsgálhassák. A már ellenőrzött számadást április 24. előtt egy héttel az úriszékhez kell benyújtani további vizsgálatra. Érvelésük szerint az „*érdemes subjectumok*” így biztosabban kiválaszthatók, hiszen a számadásból „*sáfárkodása kivilágosodik*”.

Az ellenőrzést végzők közül a fertályokból kiválasztandó személyekre, a „választott férfiakra” vonatkozóan módosították az 1791-ben tett rendeletet. Megnövelték számukat, fertályonként három-három fő megválasztását írták elő, mégpedig úgy, hogy közöttük a nemes és nem nemes lakosok is képviselve legyenek. Pontosították és bővítették ellenőrzési jogkörüket. A számadások Szent György-nap előtti megvizsgálásán túl év közben is, az úgynevezett kántorböjtök idején tartott tanácsüléseken is kötelesek voltak megjelenni a számadók könyveinek ellenőrzésére. A fellelt hiányosságok javítását kezdeményezhették, viszont ha pazarlást tapasztaltak, azt jelenteniük kellett a földesuraknak. Feladatukká tették a város számára rendszeres jövedelmet biztosító hetivásárok és a helypénzeket beszedő vásárbíró munkavégzésének felügyeletét. Mivel a tanácsstagok létszámát 1791-ben 12 főben maximálták, az utcák tisztaságának, a kémények rendben tartásának vigyázására a tanácsbeliek már nem bizonyultak elegendőnek, így ez is a 12 megválasztott feladatkörébe került.³¹

Az úriszéki rendelkezéssel a bíró és tanácsosi tisztségekre a jelöltállítás jogát a földesurak maguknak vindikálták, ők tehetek javaslatot a megválasztandó személyekre a választást megelőző napon.³² A szavazás az új rend szerint fertályonként történt, s az egybegyűjtött szavazatokat Szent György napon az úriszék elnökének kellett átadni: „*A méltóságos földesuraság bírói és tanács hivatalra is a candidátusok neveit Szent György nap előtt való nap a közönségnek kiadhas-*

³⁰ MNL HML V-101/a 7. rsz. 757–767. (1795. április 24.), KOVÁCS Béla 1984. 203–206.

³¹ „...mivel pedig már a száma a tanácsbelieknek megkevesedett, így minden fertályból kirendelt választottak az utcák csinosságára, kürtőknek tisztaságára oly szorgalmasan ügyelni kötelezettek, hogy valamely rendetlen tisztátalanság ne tapasztaltasson, és tűz, vagy egyéb által történhető szerencsétlenségek eltávoztathassanak.” MNL HML V-101/a 7. rsz. 760–762. (1795. április 24.), KOVÁCS Béla 1984. 204. A tanács tagjainak létszámcökkentéséről: MNL HML V-101/a 7. rsz. 394–395. (1791. április 27.), SZABÓ Jolán 2001. 100. A „választott férfiak” testületét 1805-ben szüntették meg. KOVÁCS Béla 1984. 228.

³² A korábbi időszakban a leköszönő tanács tett javaslatot a megválaszthatók személyére, de nem volt korlátozva a választáson megjelenő polgárok számára sem a jelöltállítási jog. SZABÓ Jolán 2001. 13–15.

sák, és magok közt a votumot vox szerént egyben szedvén, fertálysámra a vok-sokat Szent György napján a földesuraság széke előlülőjének benyújthassák minden csendességgel.”³³ Ezzel a rendelkezéssel a fertályok választókeretekké váltak, ahol a városi polgárok személy szerint szavazhattak a város legfontosabb tisztségviselőire, a bíró és a tanácstagok személyére. A vok-sokat városnegyedenként összesítették, s az adott kerületben többségi szavazatot elnyert személy nevét terjesztették az építőszék elé, amely meghozta a végső döntést. A fertályok egy-egy szavazatot jelentettek, míg az ülésezők, a földesurak vagy megbízottjaik, a vármegyei tisztek kiküldöttjei és a leköszönő magisztrátus személy szerint vok-soltak, így ténylegesen a város lakosainak csökkent a beleszólási lehetősége előljárói megválasztásába. 1817-ben tisztújításkor már a fertályok szavazatait sem vették figyelembe. Ekkor ugyanis három fertály nem a földesurak jelöltjére adott le vok-sot, őt csupán az egyik negyed támogatta, mégis a fertályoktól egyetlen szavazatot kapott saját jelölt mellett döntöttek.³⁴ 1812-ben további módosítást tettek, mely szerint a fertályokban történő választáskor a földesurak képviselői is jelenlétét írták elő.³⁵ 1831-ben pedig őket tették meg a szavazatok összeszámlálói.³⁶

Az előljáróság szabadon való megválasztásának korlátozása, egyes tisztségek esetében megszüntetése mint jogvesztés, továbbá a földesúri befolyás más területekre való kiterjesztése egyre inkább elfogadhatatlanná vált mind a lakosság, mind pedig a magisztrátus számára. 1821-ben a legfelső fórumhoz, az uralkodóhoz fordultak jogorvoslatért. 1836-ban beadványukra megérkezett a Helytartótanács döntése, mely a választásra nézve az 1795 előtti rendhez való visszatérést határozta meg. Ezzel megszűnt a fertályok választókerületi funkciója. A következő esztendőben, 1837-ben a tisztújításon a jelöltállítás kapcsán kiobbant konfliktust követő vármegyei vizsgálat és annak határozata szerint a lakosság is javaslattételi jogot kapott, melyet fertályonként tehettek meg.³⁷

Gyöngyös negyedekre osztásával városigazgatásának szervezete is bővült, a két új tisztség a fertálygazda és a fertálymester lett. Az 1761-es úriszéki rendelkezés előírta: „*Most következő Szent György napján pedig a méltóságos földesuraságok tisztjei által fognak a legvagyonosabb gazdák közül egy perceptor és nyolc exactorok választatni...*” A determináció szerint és az ugyanezen a napon megtartott választáskor az újonnan hivatalba lépők elnevezése még perceptor (nem azonos és nem tévesztendő össze a város gazdálkodásáért, pénz- és adóügyeinek viteléért felelős, azonos nevezetű tisztségviselőjével) és „exactor”

³³ MNL HML V-101/a 7. rsz. 758. (1795. április 24.), KOVÁCS Béla 1984. 203.

³⁴ MNL HML V-101/a 10. rsz. 93. (1817. április 24.)

³⁵ MNL HML V-101/a 9. rsz. 300. (1812. április 24.), SZABÓ Jolán 2001. 15.

³⁶ MNL HML V-101/a 12. rsz. 52. (1831. április 22.)

³⁷ SZABÓ Jolán 2001. 17.

(adószedő) volt.³⁸ 1764-ben is ugyanúgy „*exactor vagy is portio-szedő hivatalra*” választottak meg nyolc személyt.³⁹ 1766-ban már feltűnik a városi jegyzőkönyvekben a fertálymesteri megnevezés,⁴⁰ s a későbbiekben az adószedő helyett már ez válik általánossá. A városnegyedek perceptorait is új névvel illették, fertálygazdáknak hívták őket.⁴¹

A fertálymesterek megválasztása az adott korszakban érvényes szabályok szerint történt. 1761-ben a földesurak tisztjei helyezték az adószedőket hivatalukba („*exactoroknak tétettek*”), a következő évben és ettől kezdve 1849-ig a tanács tagjai választották vagy nevezték ki őket a bíró javaslata alapján.⁴² Az abszolutizmus időszakából kevés adattal rendelkezünk a fertálymesterek hivatalba kerüléséről. 1850. március 18-án a közigazgatási tanács jegyzőkönyvben rögzített határozata alapján a fertálymesterek felfogadását és kinevezését a kaptányi hivatal végezte.⁴³ Az alkotmányosság helyreállítását követően az 1848-as alapokon újjászerveződő városi önkormányzat közgyűlése volt jogosult a hivatali, így a fertálymesteri állások betöltésére is. 1867 után szintén a közgyűlés hatáskörében maradt a választásuk.⁴⁴ Az 1872. évi szabályrendelet szerint pedig a tisztújító szék végezte a városi előjáróság választását, ahol a szavazattöbbség alapján hozták meg a döntést.⁴⁵

Gyöngyösön a városigazgatásban tevékenykedő személyeket évenként, az április 24-én, Szent György-napkor megtartott tisztújításon választották. 1761-ben a fertálymesterek megválasztására is ekkor került sor, de már ekkor megjegyezték, hogy „...*a perceptiohoz és exactiohoz nem hamarébb, hanem november havának első napján fognak kezdeni...*”⁴⁶ Hivatali idejük tehát eltért a többi tisztségviselőétől, az a katonai évhez igazodott. Megválasztásuk nem kötődött semmilyen nevezetes naphoz, időpontját általánosságban úgy határozták meg, hogy az előző évi számadások benyújtását és az új adókivetést követően kell

³⁸ MNL HML V-101/a 5. rsz. 637–640., 642. (1761. április 24.), KOVÁCS Béla 1984. 135.

³⁹ MNL HML V-101/a 5. rsz. 796–797. (1764. december 24.)

⁴⁰ MNL HML V-101/a 6. rsz. 42. (1766. február 15.)

⁴¹ MNL HML V-101/a 6. rsz. 165. (1768. december 24.)

⁴² „*Elsőben is pro Anno 1763 portionalis quanti exactoroknak candidaltatott contribuenseket bíró úr proponálta a nemes tanácsnak, melyek közül [...] választattak...*” MNL HML V-101/a 5. rsz. 722. (1762. december 18.), 7. rsz. 219. (1789. február 7.), 9. rsz. 74–75. (1809. február 17.)

⁴³ MNL HML V-141/a 3. rsz. 18. (1850. március 18.)

⁴⁴ „*A megürülendő hivatali állomások felett a törvények értelmében a képviselői közgyűlés intézkedik.*” MNL HML V-141/a 8. rsz. 50. (1861. április 6.), MNL HML V-141/a 13. rsz. 124. (1867. szeptember 21.)

⁴⁵ MNL HML IV-413 13. rsz. 1. (1872. február 26.)

⁴⁶ MNL HML V-101/a 5. rsz. 642. (1761. április 24.) KOVÁCS Béla 1984. 135.

megejteni.⁴⁷ A protokollumok bejegyzései szerint a fertálymesterek választása 1762 és 1818 között december vége és február közepe közötti időszakban, 1818 után pedig márciusban, az adókiivetés elkészítését követően történt.⁴⁸ 1850 után az évenkénti újraválasztás megszűnt, folyamodás után történtek a hivatali kinevezések, melyek egy évnél hosszabb időszakra szóltak. A valamilyen oknál fogva megüresedett állásokat igyekeztek gyorsan betölteni. Így például 1867. szeptember 21-én került sor fertálymesteri álláshely betöltésére: „*A fertálymesteri állomásra folyamodó Kondy György helybéli lakos megválasztatott, állomásának e mai napon leendő elfoglalására felhívatni rendeltetvén, - fizetése ugyancsak e mai naptól számítva a városi házi pénztárra utalványoztatik.*”⁴⁹

1781-ig minden városnegyedbe egy fertálygazdát és két fertálymestert választottak. A magasabb rangú a fertálygazda volt, a fertálymesterek neki alárendelve végezték munkájukat. A fertálygazdák azonban – már pár évvel a hivatal létrehozását követően – hatalmi helyzetüket kihasználva városnegyedeikben erőszakosan jártak el, hivatalukkal visszaéltek, a beszedett pénzeket saját céljaikra költötték. 1768. december 24-én a tanácsülésen ezekről az ügyeikről tárgyaltak. „*Referáltatott, minémű istentelenségeket cselekszenek a fertálygazdák magok fertályjaiban [...] és a fertálymesterségi szolgálatnak elviseléséért sokaktól négy, öt forintokat erőszakosan is felvevén, s kihúzván aztak (!) meg is isszák s elköltik, és már el annyira practicaltak ily rendetlen cselekedeteiket, hogy maholnap jó embert azon szolgálatnak viselésére a nemes tanács nem is fog találni. Ilyetin állapotnak és istentelen, vért szomjúhozásoknak hogy vége lehessen, minden fertálygazda maga számadását elkészítvén hozza a nemes tanács elejben...*”⁵⁰ Már ekkor kilátásba helyezték a tisztség eltörlését („*a modo in posterum a fertálygazdák simpliciter abrogaltatnak*”), végleges megszüntetéséről – mivel a visszaélések továbbra is fennmaradtak – 1781-ben határoztak: „*Mivel hogy a négy fertálygazdák városunknak nagyobb kárára, mintsem boldogulására találtatnak lenni, annak okáért ennek utána cessáltatnak a fertálygazdák, csupán a nyolc fertálymesterek lesznek maradandók.*”⁵¹ A nyolc fer-

⁴⁷ „*Elkészítetvén a folyó katonai esztendőre mind a perceptoralis könyv, mind az extractus a portio cédulákkal együtt, melyekre kinek-kinek adója az előbbeni adóbéli restantiákkal felíratatott, hogy mind az adó kitelhető serénységgel beszédethessen, mind pedig a közterhekre nézve a szükséges rend a katonatartásban, és a publicum részére teendő munkákra való elvetésben megtartasson, tanácsunk által lakosaink közül választattak fertálymestereknek...*” MNL HML V-101/a 10. rsz. 199. (1819. február 20.)

⁴⁸ A fertálymesterek megválasztásának időpontjai néhány évből: 1762-ben december 18., 1765. december 30., 1784. január 29., 1804. február 25., 1826. március 31., 1830. március 24. MNL HML V-101/a 5. rsz. 722., 6. rsz. 36., 802., 8. rsz. 434–435., 11. rsz. 131., 575–576.

⁴⁹ MNL HML V-141/a 13. rsz. 124. (1867. szeptember 21.)

⁵⁰ MNL HML V-101/a 6. rsz. 165. (1768. december 24.), KOVÁCS Béla 1984. 146.

⁵¹ 1779-ben is behívatta és megintette a tanács a fertálygazdákat, hogy „... *semminémű exactioakat a szegény lakosainkon tenni ne merészellenek...*”, fertálymesteri szolgálat vagy robot megvál-

tálymester számának egy fővel történő növelése már 1820-ban, a harmadik fertály megnagyobbítását elrendelő határozathozatal előtt megtörtént, ugyanis az 1820–1821. katonai év számadásában már kilenc fertálymesternek számoltak el fizetést.⁵² 1825-ben a fertálymesterek száma tízre emelkedett, s ezt követően – a források szerint – 1850-ig ennyi is maradt. Beosztásuk járásoként történt, így az első és negyedik negyed két-két járásában összesen négy fertálymester, a második és a harmadik negyed a három-három járásában együttesen hat fertálymester teljesített szolgálatot.⁵³

1848-ban kísérletet tettek a fertálymesterek számának négyre történő redukálására. A november 25-én tartott közgyűlésen tárgyalták az erről szóló előterjesztést: „*Indítványoztatott, hogy az eddig szokásban lévő fertálymesteri erőltetett ingyenes szolgálatot, annyival is inkább, minthogy azon terhet csak egyedül azon egyének viselik, kik arra erőltetve megválasztatni szoktak, szüntessék meg, s a város minden negyediben egy-egy állandó, és írástudó egyének, rendes és elegendő fizetés mellett oly formán állítassanak fel, hogy azok jelesen ki-ki maga negyedében a kéményekre, utcák tisztán tartására, és engedelem nélkül beszivárgott gyanús egyénekre felügyelni, azokat intézkedés végett a hatóságnak azonnal bejelenteni, s az átkelő katonákat a már közgyűlésileg kiadott utasítás szerint elosztani tartozzanak.*” Az indítványt a közgyűlés támogatta, s az abban foglaltakat határozatba rögzítette.⁵⁴ 1849 márciusában azonban, amikor az új fertálymesterek megválasztására került sor, nem a közgyűlés által megszabottak, hanem a „*divatban lévő régi szokás szerint*” léptették őket hivatalba. A közgyűlés rendelkezését, hogy a városban négy fizetett, állandó, vagyis évenként már nem újraválasztott fertálymester legyen, ugyan tiszteletben tartják, azonban „*az országnak jelen nehéz körülményei között*” annak végrehajtása lehetetlenné vált.⁵⁵

A Bach-korszak idején az új hivatali rend kiépítése a fertálymesterek tisztviselésében is változást hozott. Számukat 1850. március 18-án drasztikusan, az addigi tízről négyre csökkentették.⁵⁶ 1854-ben már csak három fertálymester szolgált.⁵⁷ Az 1860. december 29-én tartott közgyűlésen már nem kívánták visszaállítani a fertálymesterség 1848 előtti rendjét, sőt az előzőtől még kevesebb hivatali létszámról döntöttek: „*A fertálymesterek számát már abból a tekintetből is, hogy a költség ne szaporíttasson, a nemes tanács kevésbéteni óhajtván, két*

tásáért pénzt senkitől fel nem vehetnek. MNL HML V-101/a 6. rsz. 537. (1779. február 27.), MNL HML V-101/a 6. rsz. 689. (1781. október 7.)

⁵² MNL HML V-101/a 10. rsz. 362. (1821. február 10.)

⁵³ MNL HML V-101/a 11. rsz. 116. (1826. február 10.), 131. (1826. március 31.), 575–576. (1830. március 24.)

⁵⁴ MNL HML V-141/a 1. rsz. 250–251. (1848. november 25.)

⁵⁵ MNL HML V-141/a 1. rsz. 329. (1849. március 14.)

⁵⁶ MNL HML V-141/a 3. rsz. 18. (1850. március 18.)

⁵⁷ MNL HML V-141/a 6. rsz. 12. (1854. február 22.)

*állandó fertálymestert állapított meg...*⁵⁸ A tisztség eljelentéktelenedése a későbbiekben már megállíthatatlanul folytatódott, 1867-ben a tanács már csak egyetlen egy fertálymester alkalmazásáról hozott határozatot.⁵⁹

A megválasztandó fertálygazdákkal és fertálymesterekkel szemben támasztott követelmények közül az egyik legfontosabb és írásban is rögzített az volt, hogy rendelkezzenek vagyonnal. A tehetőség fontos volt, ugyanis pénzkezelést csak azok végezhetek, akik saját vagyonukkal is felelni tudtak az általuk beszédett pénzekért.⁶⁰ 1761-ben „*a legvagyonosabb gazdák közül*” választottak a földesúr tisztjei, de később a tanács is e kritérium alapján választott. Az 1783. január 18-án tartott ülés jegyzőkönyvi bejegyzésében a következőképpen fogalmazták meg: „*Ezen alkalmatossággal tetszett a nemes tanácsnak alkalmatos fertálymestereket nem az alávaló, hanem a jobban bíró becsületes mesteremberekből maga tetszése szerint választani...*”⁶¹

Mindenképpen tudniuk kellett írni, olvasni és számolni, hiszen az adószedés kapcsán adminisztrációra kötelezték őket, s hivatali évük elteltével számadást kellett készíteniük.⁶²

A szabadságharc bukását követő új közigazgatási rendben már a nyelvismeret követelménye vált meghatározóvá: 1850. március 18-án Jakab Mihály polgármester indítványozta, hogy fertálymestereknek „*nyelveket értő egyének*” neveztesse ki, melyet határozatba is hoztak.⁶³

A megválasztott fertálygazdák és fertálymesterek feljebbvalóiknak engedelmességgel tartoztak, a tőlük kapott utasításokat végre kellett hajtaniuk. Az engedetlenség esetében szigorú büntetést szabtak ki. Egy ilyen eset történt 1787-ben: „*Holbecz József mostani fertálymesterünk, aki ellent állott vásárbíró úrnak a piacon sütikérező és áruló, hír nélkül felépített faboltoknak széjjel való hányásában, ki is előnkbe jövén itten is városunk tanácsának illetlenül beszéllett, mely abbéli cselekedetjéért 24 óráig tartandó rabságra ítéltetik.*”⁶⁴

A fertálymesterek feladatai – éppúgy, mint létszámuk, hivatalba kerülésük módja – a tisztség több mint száz éves fennállása alatt változtak. Működésük a város meghatározott földrajzi egységéhez kapcsolódott, nem pedig egy meghatározott szakigazgatási feladatkör ellátásához kötődött vagy specializálódott, mint más tisztviselők, például a perceptor, vásárbíró, hegybíró stb. esetében, feladata-

⁵⁸ MNL HML V-141/a 9. rsz. 4. (1860. december 29.)

⁵⁹ MNL HML V-141/a 13. rsz. 7. (1867. május 25.)

⁶⁰ „*...mind perceptornak, mind pedig exactoroknak, és több efféle jövedelmek incassatorainak a legvagyonosabb gazdák közül költetessen választani, ne talán tudni illik a restantiariusnak szegénysége haszontalanná tegye a városnak ebbéli actioját...*” KOVÁCS Béla 1984. 136.

⁶¹ MNL HML V-101/a 6. rsz. 754. (1783. január 18.)

⁶² KOVÁCS Béla (szerk.) 1984. 135.

⁶³ MNL HML V-141/a 3. rsz. 18. (1850. március 18.)

⁶⁴ MNL HML V-101/a 7. rsz. 110. (1787. március 19.)

ikat a sokféleség jellemezte. A hivatal 1761-es létrehozásakor kizárólagosan az adószedéssel és annak adminisztrációjával foglalkoztak. Később teendőik fokozatosan bővültek, a városigazgatás különböző területén a tanács által hozott végzések végrehajtói vagy az adott feladatért felelős tisztségviselő segítői voltak. A fertályok szerint is meghatározott ügyekben, így a városi földek közös megművelésében, a katonaság ellátásában, a tűz- és árvízvédelemben, a köztisztaság felügyeletében, a közbiztonság megteremtésében és az idegenek felvigyázásában működtek közre. Ez a feladatellátás a 18. században a jegyzőkönyvek szórványos bejegyzéseiből rekonstruálható, részletes, a munkavégzésüket pontosan meghatározó és írásban rögzített hivatali instrukciókat 1825–26-ban és 1830-ban fogalmaztak meg és adtak ki számukra.⁶⁵

A végrehajtásban, azaz hogy közreműködésük a város ügyintézésében zavartalanul és folyamatosan biztosítva legyen, a városházánál teljesítendő, egyfajta ügyeletesi szolgálatot határoztak meg számukra utasításaikban. A tíz fertálymester közül egy – beosztás szerint – egy teljes héten át köteles volt éjjel és nappal is a városházánál tartózkodni, s az aktuális rendelkezések szerint eljárni. Éjszaka az ő feladata volt a városi cselédekre való vigyázás, s jelentenie kellett „*a rossz tévőkről*”. A heti ügyeletet nem lehetett másra áthárítani, legfeljebb a cserére volt lehetőség. „*Maga helyében sorost pénzért vagy akár mely szín alatt állítani nem szabad, hanem járásbéli pajtását megkérvén, azzal maga heti szolgálatját felválthatja.*” Vasárnaponként, „*a praedicatio után*” pedig minden fertálymesternek és a katonai beszállásokat intéző kvartélymesternek személyesen kellett megjelenni a város bírójánál, hogy a katonaság ügyében esetleg érkezett parancsolatokat és rendelkezéseket megismerjék, s az abban foglaltakat teljesítsék.⁶⁶ A fertálymesterek nem is hagyhatták el engedély nélkül a várost: „*Vásárra, vagy akárhova a városból egy fertálymesternek se szabad kimenni, hacsak nem jelenti magát quartélymester úrnál, hogy addig rendelést tehessen helyette egy-két napra.*”⁶⁷

Az adószedés munkáját, az ahhoz kapcsolódó adminisztrációt és számadási kötelezettséget 1761-ben részletesen előírták számukra. Minden fertálybeli exactor megkapta a nótárius által elkészített könyvecskét („*libellust*”), melyben feltüntetésre került városnegyede lakóinak neve, személyenként a rá kivetett adó nagysága, a fertályra kirótt adómennyiség teljes summája elkülönítve adóne-

⁶⁵ Gyöngyös város levéltárában a hivatali instrukciókat tartalmazó iratcsomóban (MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57.) három fertálymestereknek kiadott utasítás található. Kettő közülük azonos szövegű, 1830. május 16-ai keltezésű. A harmadik, az előzőektől eltérő szövegezésűn keltezés nem található, csak lejegyzője neve (ifj. Sloszarik Pál kancellista) került feltüntetésre. Ő kancellistaként az 1825–26-os hivatali évben dolgozott, így az instrukció is valamikor 1825. április 24-től 1826. április 24-ig terjedő időszakban készült.

⁶⁶ Mindkét instrukció csaknem egyezően előírta ezeket. MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57. 1825–1826., 1830.

⁶⁷ MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57. 1825–1826.

menként, azaz hadiadó és háziadó szerint. Az adófizetők is megkapták a személy szerint rájuk kirótt adóösszeget tartalmazó adócédulákat, amelyre a befizetett összegeket az adószedők dátum szerint felírták. A beszedett összegeket az exactorok a nap végén kötelesek voltak a fertálybeli perceptoroknak átadni, melyet libellusukba rögzítettek. Hivatali idejük leteltekor mind a perceptorok, mind pedig az exactorok számadásukat kötelesek voltak elkészíteni, melyet a tanács, a fertályokból behívott gazdák ellenőriztek. Ezt követően az észrevételeket összefoglalták, melyet eljuttattak a földesurak tisztjeihez.⁶⁸ 1794-ben a hadiadó kezelését külön tisztviselő, a *bellicus perceptor* feladatává tették, így a fertálymesterek már neki alárendelve vettek részt az adószedésben.⁶⁹ Ennek rendje és adminisztrációja kisebb változtatásokkal a 19. században is megmaradt, instrukciójukba is csak azt rögzítették, hogy ellenőrizniük kell az adókivetés pontosságát, vagyis azt, hogy fertályukban minden adókötelesre kivetették-e az adót.⁷⁰

A katonaság ellátásával összefüggő feladataikat a hadbiztos, későbbi nevén kvártély- vagy szállásmester irányításával végezték. A fertálymesterek közvetlen felügyelete alá tartoztak a katonai istállók, ők feleltek annak felszereléséért és eszközeiért. Ezt 1795-ben úriszéki végzésben írták elő számukra, majd mindkét instrukciójukba is belefoglalták: „*Kinek-kinek amelyik militaris istálló s az abban foglalt eszközök conscriptioja szerint keze alá bíztatik, azt szorgalmasan gyakorta megvizsgálni, [...] az istállóban foglalt eszközökre kemény vigyázattal lenni, abból a katonaság változván mindeneket előkérni*” kötelesek.⁷¹ A városba érkező, elszállásolandó katonák lakosoknál való elhelyezése szintén rájuk tarto-

⁶⁸ KOVÁCS Béla 1984. 135.

⁶⁹ SZABÓ Jolán 2001. 77. 1819-ben megválasztásuk alkalmával a jegyzőkönyvbe adószedői feladatukra vonatkozóan a következőket jegyezték be: „*Elkészítvén a folyó katonai esztendőre mind a perceptorális könyv, mind az extractus a portio cédulákkal együtt, melyekre kinek-kinek adója az előbbeni restantiákkal felirattatott; hogy mind az adó kitelhető serénységgel beszédethessen, mind pedig a közterhekre nézve a szükséges rend a katonatartásban, és a publicum részére teendő munkákra való elvetésben megtartasson, tanácsunk által lakosaink közül választattak fertálymestereknek, akiknek meghagyatott, hogy letett hitek szerint a közterhek elosztásában a jó rendet hitek szerint meg tartsák, a stabális házhoz, magazinumhoz és egyéb tekintetes nemes vármegyének munkáira kirendelendő lakosainknak neveit naponként lajstromba fogvatkozás nélkül feljegyezzék.*” MNL HML V.101/a 10. rsz. 39. (1819. február 20.)

⁷⁰ „*Hogyha pedig a portiónak kiosztása alkalmosságával valakinek portio cédula nem adatik, vagy hibából kimaradt volna, az olyanokat is bejelenteni el ne mulassák, hogy azoknak is kiadódhassanak a portio cédulák.*” MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57. (1830. május 16.)

⁷¹ „*hogy ennek utána a militaris istállóban a rossz gondviselés által az ottan tartatni szokott holmik és requisitumok, úgymint straiffák, abrak tartó ládák, ajtók és ablakok el ne vesztegettesenek, imponálta az úriszék, hogy ezentúl minden fertálymester a maga fertályában találkozó contractionalis istállókra szorgalmas gondot viseljen, tisztán tartván azokat, zárva tartsa, a commissarius pediglen szoros kötelezése szerént gyakran megtekéntse, hogy a haszontalan költségek a nem vigyázás miatt elháríthatassanak.*” MNL HML V-101/a 7. rsz. 750. (1795. április 22–23.), KOVÁCS Béla 1984. 202., MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57. (1825–1826. és 1830. május 16.)

zott. A feladatot mindenféle részrehajlás nélkül („*félre tévén mindenféle atyafiságot, sógorságot, ígéretet, adományt, haragot és gyűlölséget*”) a megszabott rend szerint kellett elvégezniük, a beszállásolás alóli mentességet, a kvártélymester tudtával, csak a nagyon szegényeknek, a betegeknek és a gyermekágyban fekvőknek adhattak. A beszállásolásról a lakosok igazoló cédulát („*bizonyágtérvő palétát*”) kaptak, amellyel igazolni tudták kötelezettségük teljesítését. A fertálymesterek utasításában külön pontban kitérnek ezeknek az igazoló céduláknak a kezelésére, hogy a beszállásolás körül semmiféle visszaélés ne történjen. Ki kellett adniuk minden katonát tartó lakosnak, de csakis azoknak, nem adhatták át olyan személyeknek, akikhez senkit sem szállásoltak el, s a fölösleges, ki nem osztott palétákkal el kellett számolniuk. Az egyéb teendőkben meghatározták a fölöttesek illetékességét s a lakosok szolgáltatásra kirendelésének módját: „*A katonaság részére kenyér sütésben a rendelést quartálymester úrtól, a többi akármely előadandó teher érdekelje a contribuens embereket, ordinárius bíró úrtól rendeléseket ki kapván, azonnal, ki-ki maga járásából azok iránt gondosan szép rendet tartván kirendelje; ha gyakorta az illyes állapot megesne vagy már végig járásában menne, más járásbéli pajtásával egyetértvén, annak hírével pótolja ki a fogyatkozást.*”⁷²

A fertálygazdák feladatai a városgazdálkodáshoz is kapcsolódtak. A város tulajdonában lévő földeken a mezőgazdasági munkálatok elvégzésére a tanács által fertályonként megállapított létszámkontingensek alapján a fertálygazdák rendelték ki a lakosokat. 1779-ben az itt tapasztalt visszaéléseik miatt – a robot alól egyes lakosokat pénz ellenében felmentettek – intette meg őket a tanács.⁷³ Ők közvetítették 1777-ben a lakosság kérvényét, hogy a munkavégzést pénzzel megválthassák: „*...mind a négy fertályoknak gazdái a szegénységnek fejében előttünk meg jelenvén kérték azon a nemes tanácsot, hogy az Encsi pusztán a kaszálást engedné meg, hogy pénzüil megválthassák...*”⁷⁴ A város birtokgazdálkodásának átalakításával együtt a közös földek megműveléséhez kapcsolható feladatok a 19. század elejére megszűntek, erre vonatkozó előírás a hivatali utasításokban nem szerepel.

A fertálymesterek rendészeti teendői az ágazat szinte mindegyikére kiterjedtek. A tűz- és árvízvédelemmel kapcsolatos munkálatok, a köztisztaságra való vigyázás és a közrend biztosítása fokozatosan épült feladataik körébe, melyeket mindkét kiadott instrukciójukban már együttesen rögzítettek. Az 1830-ban kelt utasítás 8. pontja szerint „*Ki-ki maga járásában az utcákra kifolyó csúnyaságokra vagy szemét kihordásra, egy szóval kéményekre vigyázni, s arról az olyan*

⁷² MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57. (1825–1826.)

⁷³ MNL HML V-101/a 6. rsz. 537. (1779. február 27.)

⁷⁴ MNL HML V-101/a 6. rsz. 453–454. (1777. június 14.)

*gondatlan gazdát egyszer-kétszer meginteni, ha valaki mégsem engedelmeskedne azt feladni [...] köteleztetik.*⁷⁵

Idegenrendészeti feladat meghatározását a fertálymesterek számára az indikálta, hogy a városban a 18. század végétől mind nagyobb számban megjelentek az illegálisan beköltözők. Gyöngyös közbirtokosainak betelepítései, az iparosok céhekbe fogadása és a zsidók tömeges beköltözése nem mindig az érvényes polgárjogi eljárás szerint történt, így azok a közterhek viselésében, az adózásban nem is vettek részt. Mivel az idegenek ellenőrzése kisebb területen sokkal hatékonyabban végezhető, s az adott városnegyedben, járásban élő fertálymester nyilvánvalóan személyesen is ismerte az ott lakókat, a feladat, hogy a feltűnő idegeneket köteles jelenteni a város bírójának, szinte magától adódott. Ugyanúgy jelentéstétellel tartozott akkor is, ha valamely lakos lakóhelyét megváltoztatta, vagy elköltözött a városból, ami kihatással volt az adózásra. A változásokat éppen ezért a hadiadószedőnél kellett bejelentenie.⁷⁶ A fertálymesterek az állandó feladataik mellett alkalmanként a tanácstól megbízást kaptak különböző célú adománygyűjtések lebonyolítására, abban való közreműködésre. 1807-ben a fogyatékosok számára felállítandó menházra volt pénzgyűjtés, aminek kapcsán a tanács elrendelte, hogy „...minden fertálymester a maga járásában egy kirendelő deputátussal bézárt pixissel járni és kéregetni köteles...”⁷⁷ 1817-ben pedig a szegények segélyezésére szolgáló gyűjtésben vettek részt.⁷⁸

A szabadságharc bukása után a szakigazgatás kiépülő rendszerében a fertálymesterek feladatköre is egyre kevesebb területre terjedt ki, a korábbi sokféle és önállóan végzett tevékenységet felváltja a szaktisztviselők irányítása melletti munkavégzés. Az 1850-es években a hadiadószedő segítői voltak, később pedig a szállásmester mellett tevékenykedve a katonaság ellátása körüli teendőket, így a beszállásolást végezték.⁷⁹

A fertálymesterek munkájukért kezdetben nem kaptak rendszeresen fizetést, alkalmanként és személyekhez kötötten adójuk egy részének elengedésével honorálták őket.⁸⁰ 1774-ben minden fertálygazda és fertálymester számára egysé-

⁷⁵ MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57. (1830. május 16.)

⁷⁶ Az 1830-as instrukció 7. pontjának előírása: „Minden fertálymester, ha járásában valami idegent bejönni tapasztal, azt főbíró úrnak feladni, vagy ha valaki a házát eladná vagy valamelyik zsellér lakását megváltoztatná, portioszedő perceptor úrnak bejelenteni el ne mulassa...” Ez majdnem szó szerint megegyezik az 1825–26-ban készített utasítás ugyancsak 7. pontjával. MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57. (1830. május 16., 1825–1826.)

⁷⁷ MNL HML V-101/a 8. rsz., 742. (1807. november 20.), KOVÁCS Béla 1984. 234–235.

⁷⁸ MNL HML V-101/a 10. rsz. 103. (1817. június 7.)

⁷⁹ A város hadiadószedője, Svetitska Eduárd a gazdasági tanács 1850. március 18-ai határozata alapján négy fertálymestert fogadott fel. MNL HML V-141/a 3. rsz. 266. (1851. március 21.), MNL HML V-171 2. rsz. 139. (1874. június 3.)

⁸⁰ 1773-ban „Első fertálybeli gazdának és két fertálymestereknek egy-egy forint relaxáltatik.” 1774-ben „A harmadik fertálygazdának quantumából 1 forint a két fertálymesternek két forin-

gesen határoztak meg adómentességet: „A fertálygazdák és -mesterek az idei portiójokat fizessék meg, és a következő esztendőben immunisek maradnak.”⁸¹

1783-ban – ekkor már csak fertálymesterek voltak – már fizetést, fejenként négy rajnai forintot kaptak, s egy későbbi tanácsülésen még mindegyiküknek két-két forintot rendelték csizma vásárlására.⁸² Az 1787–1788. katonai évben éves illetményük hat-hat forint, 1788 decemberétől pedig fizetésük személyenként 8 forintra emelkedett.⁸³ Ezen az összegben 1810-ben változtattak, amikor 15 forintot állapítottak meg számukra.⁸⁴ 1849–50-ben adóelengedés fejében látták el szolgálatukat, majd 1850. március 18-án az immár 4 főben maximált létszámú fertálymestereknek fejenként 66 pengő forint évi fizetést állapítottak meg.⁸⁵ 1854-ben illetményük havi 8 pengő forint volt, ami éves szinten 96 forintot jelentett. 1856 után a költségvetések szerint egy fertálymesternek egy hónapra 15 forintot (egy évre 180 forint) fizettek.

1860-ban fizetésük átmenetileg ismét havi 8 forint volt, a következő évben évi 180 forintot (15 forint/hó) határoztak meg számukra, s ezt követően a számadásokban ezzel az illetménnyel szerepelnek.⁸⁶ 1872-ben éves szinten 215 forint fizetésre voltak jogosultak, 1874-ben 300 forint volt az illetményük.⁸⁷ A fertálymesterek javadalmazása a többi tisztviselőhöz képest alacsony volt. 1848-ig a városbíró fizetésének közel huszadát kapták, a fölöttük álló kvártélymester illetménye is átlagosan négyszer haladta meg az övékéét. 1874-ben a polgármesteri fizetés hatodát, a szállásmesterének alig több mint felét kapták.⁸⁸ Az alacsony, inkább szimbolikusnak mondható fizetés, az általuk ellátott adószedői és zömmel rendészeti feladatok, valamint az állandó készenlét nem tették a fertálymesterséget vonzóvá Gyöngyösön. A tisztség viselése alól kezdetben csak azok kaphattak felmentést, akik a város közszolgálatában már korábban valamilyen feladatot elláttak. Így 1778-ban a rendészeti teendőket végző, polgároknak

tok szolgálatjukért relaxáltak.” MNL HML V-101/a 6. rsz. 326. (1773. január 9.), 357. (1774. április 18.)

⁸¹ MNL HML V-101/a 6. rsz. 373. (1774. december 15.)

⁸² MNL HML V-101/a 6. rsz. 743. (1783. január 13.), 749. (1783. január 29.)

⁸³ MNL HML V-101/a 7. rsz. 163. (1788. január 18.), 213. (1788. december 30.)

⁸⁴ MNL HML V-101/a 9. rsz. 127. (1810. január 28.)

⁸⁵ MNL HML V-141/a 3. rsz. 15. (1850. március 13.), 18. (1850. március 18.)

⁸⁶ MNL HML V-141/a 9. rsz. 4. (1860. december 31.), 9. rsz. 61. (1861. április 6.), MNL HML V-101/b 265. rsz. Fasc. CCXLV. 2. (1863.), 266. rsz. Fasc. CCXLVI. (1864.)

⁸⁷ MNL HML V-101/b 271. rsz. Fasc. CCXLIX. 1. (1872. december 31.), 270. rsz. Fasc. CCXLVIII. 2. (1874. december 31.)

⁸⁸ SZABÓ Jolán 2001. 94., MNL HML V-101/b 270. rsz. Fasc. CCXLVIII. 2. (1874. december 31.)

nevezett tisztségviselők mentességét mondták ki határozatban.⁸⁹ A szolgálat pénzbeli megváltását 1819-ben tették lehetővé, de csak indokolt esetben: „*A közterheknek és hivataloknak, úgymint a polgárságnak és fertálymesterségnek elviselésére minden helybeli lakosokat egyformán illetvén, ugyanazért, hogy rendszerint akire a sor esik, ha csak elroskadt egészséginek állapotja, betegsége vagy más törvényes ok ki nem menti, köteles lévén a fertálymesterséget elviselni, nehogy tehát olyanok, kik polgári kötelességeket házi állapotjoknak tekintetéből nem teljesíthetik, a közterheknek viselésétől mentek legyenek: mind olyanokra nézve meghatározatott, hogy a közjónak előmozdítására fordítandó végekre tehetségekhez képest készpénzben concurráljonok, és mivel a fertálymesterségnek terhétől a reájok nézve megösmért fontos okokból feloldoztanak, az általok a köz-teher elviselésének fejében fizetett pénz egyenesen ugyan a közterheknek kipótolására, a nemes városnak közhasznára és javára fordíttasson...*”⁹⁰

A megváltás összege az erről vezetett nyilvántartás szerint 1819 és 1822 között 20 és 40 forint között volt (egy fő fizetett 50 forintot), 1824 után 15 és 25 forint közötti összeget jelentett.⁹¹

1850 után ugyan a hivatalszervezet működése megváltozott, a fertálymesteri szolgálat alóli felmentést ekkor is kezdeményezhették. 1850. május 18-án Kopetz János fertálymester kérelmezte maga helyett másik személy kinevezését. Mindezt azzal indokolta, hogy a város egyik kocsmájának haszonbérlejeként a fertálymesteri szolgálata miatt „*korcsmárossági kötelességeit rendszeren nem teljesítheti, s az által tetemes károkat szenved...*”, s egyébként pedig a maga helyébe ajánlott embernek kedve is van a tisztség viseléséhez, emellett pedig több nyelven is ért.⁹²

A fertálymesterség viselése már a tisztség létrehozásakor sem jelentett biztos előrejutást a hivatali ranglétrán. A város vezetése ekkorra egy szűk kör kiváltságává vált, a magisztrátusba kívülről bekerülni szinte lehetetlenné vált. Ritka kivételnek tekinthető az 1784-ben fertálymesternek megválasztott Horváth Péter hivatali előmenetele, aki 1796-ban kvártélymester, 1799-ben pedig a tanács tagja lett. A tanácsosság mellett 1802-ben vásárbíró, a következő két évben hegybíró, 1812-től pedig borbíró volt. Egyedi és egyetlen esetként fordult csak elő, hogy a város legmagasabb, bírói tisztségéig sikerült eljutnia valakinek a fertálymesteri szolgálatból való indulással. Frátrik Mihályt 1789-ben választották meg a negyedik negyed egyik fertálymesterévé. Ezután több évig nem szerepelt a város hivatalviselői között, majd csak 1807-ben lett vásárbíró. 1809-ben az első tanácsba kapott kinevezést, 1811-től pedig két éven keresztül városi közgyám

⁸⁹ „...a modo in posterum akik polgárságot viseltek azon szolgálatoktól mentek legyenek, determináltatott.” MNL HML V-101/a 6. rsz. 504. (1778. május 2.)

⁹⁰ MNL HML V-101/a 10. rsz. 201–202. (1819. február 20.)

⁹¹ MNL HML V-101/b 95. rsz. Fasc. CVI. 19. (1819–1830)

⁹² MNL HML V-141/a 3. rsz. 64. (1850. május 18.)

(*tutor*) volt. Ezt követően nem viselt tisztséget, azonban neve 1816-ban már a bírói hivatalra jelöltek között található. 1824. április 24-én tisztújításkor megválasztották a város bírójának, s a következő évben is megerősítették tisztségében.⁹³

A szabadságharc bukását követően a fertálymesterek hivatali előmenetelére 1867-ből találtunk adatot, amikor Hegedűs János fertálymestert városgazdává léptették elő.⁹⁴ Gyöngyös megválasztott fertálymesterei 1849-ig – ahogy azt elrendelték – minden valószínűség szerint a város tehető polgárai közül kerültek ki. Ezt példázza a bíróvá lett Fráterik Mihály, aki az 1836-ban kelt végrendeletében két házáról, szőlőjéről (nagyságát nem tüntette fel) és 10 600 forint készpénzről rendelkezett, ami alapján valóban vagyonosnak számított.⁹⁵ Ide tartoztak foglalkozásuk szerint a város iparosai és szőlőművesei is. Az 1807 és 1813 közötti időszakban (1810-et kivéve) a megválasztott fertálymesterek neve mellett a jegyzőkönyvekben feltüntették foglalkozásukat is, mely szerint többségük iparúzó volt.⁹⁶ Szakmák szerint ebben a szűk időintervallumban a legtöbben minden évben a csapók voltak, a 48 fertálymesterből – pontosabban 46-ból, mivel kettőnek nem ismerjük a foglalkozását – 13 főnek volt ez a szakmája. A másik, szintén jelentős számú fertálymestert adó foglalkozás a varga volt. Az 1809-es év kivételével minden esztendőben választottak közülük, 1813-ban hármat is, összességében 8 fő képviselte ezt a mesterséget. Mellettük a város sokszínű iparának egy-egy szakmabelije került még a fertálymesterek közé, így kalapos, szabó, szűcs, pék, gombkötő, kötéleresztő, takács, kovács, csizmadia s a ritka könyvkötő, fésűs vagy szitakészítő.

A harmadik fertályba választott fertálymesterek közül 1807-ben és 1808-ban mindkettő, 1809-ben és 1811-ben az egyik szőlőműves volt, ami jelzi, hogy a mezőváros társadalmában ők is komoly tényezőt jelentettek, s feltehetően ebben a városrészben lakhattak nagyobb számban.

A polgári közigazgatás kiépülésével a fertálymesterei tisztség nem, vagy legalábbis nehezen volt beilleszthető az új igazgatási rend szervezetébe. Gyöngyösön az 1848. évi XXIII. törvénycikk alapján megalkotott, a város szervezetére, tisztviselőinek teendőire és javadalmozására tett javaslatában már nem is szerepel a fertálymesterei tisztség.⁹⁷ A tervzetben megfogalmazottak bevezetésére már nem kerülhetett sor, de magának a tisztségnek az átalakítására, hogy az állandó és fizetett alkalmazotti állás legyen pontosan meghatározott feladatokkal, határoza-

⁹³ SZABÓ Jolán 1991. 445.

⁹⁴ MNL HML V-141/a 13. rsz. 123–124. (1867. szeptember 21.)

⁹⁵ MNL HML V-101/b 132. rsz. Fasc. CLI. 131. (1836. március 10.)

⁹⁶ MNL HML V-101/a 8. rsz. 650. (1807. január 24.), 9. rsz. 10. (1808. január 30.), 74-75. (1809. február 17.), 201. (1811. február 13.), 276. (1812. február 18.), 358. (1813. február 5.) 1824-ben a megválasztott fertálymesterek mindegyike iparos volt. MNL HML V-101/a 10. rsz. 596. (1824. március 15.)

⁹⁷ MNL HML V-141/a 1. rsz. 220–235. (1848. október 9–10.)

tot fogadtak el.⁹⁸ A körülmények azonban még ennek végrehajtását sem tették lehetővé, minden maradt úgy, ahogy addig volt. 1850 és 1860 között a neoabszolútizmus központilag vezérelt időszakában Gyöngyösön a fertálmesterek száma csökkent, feladataik szűkültek, tevékenységük egyre inkább a szakigazgatás irányába, annak kiegészítői szerepére korlátozódott. 1861-ben ismét hosszasan foglalkoztak a város önkormányzatának szervezeti kérdéseivel. Április 6-án a város közgyűlése megtárgyalta „*a városi tisztviselők hivatalos teendőik eránti utasítást*”, melynek előkészítő munkálatai már februártól folytak. A város hivatali szervezetét és működését szabályozó rendeletben, csakúgy, mint 1848-ban, nem szerepelnek a fertálmesterek még alárendeltként megemlítve sem a külön, meghatározott feladattal és hatáskörrel bíró tisztviselők között, egyedül a fizetési tabellában határoztak meg számukra is illetményt.⁹⁹

1872. február 26-án kelt Gyöngyös rendezett tanácsú város szervezeti szabályrendelete, mely az 1871. évi XVIII. törvénycikk alapján készült. A törvény lehetőséget biztosított helyi igények szerint a felsoroltakon kívül egyéb tisztviselők rendszeresítésére, így a rendeletben a segédszemélyzet közé – a levéltárban őrzött példányban pótlólag beszurva – felvettek egy fertálmestert is. Feladatát ugyan nem rögzítették, de a költségvetésből fizetést határoztak meg számára.

A város igazgatási szervezetének kiépítése, a törvények és a szabályrendelet szerinti működése biztosítása folyamatos feladatot jelentett a város elöljáróságának, ugyanakkor a rendelkezésre álló költségvetési keret takarékossgát követelt meg tőlük. Így a hivatalszervezetben korábban meglévő állások megszüntetése is szinte folyamatosan napirenden volt. Arról a javaslatról, mely a fertálmesteri tisztség eltörlését eredményezte, először 1874. június 3-án tárgyaltak. Gyöngyös polgármestere, Horner Gusztáv előterjesztésében javasolta egyes, a szabályrendeletben nem rendszeresített állások (kézbesítő, utcabiztos) megszüntetését, és ezekkel együtt „*a fertálmesteri állást is, miután most átvonuló katonaság, melynek beszállásolása a fertálmestert igénybe venné, egyáltalán nincsen – szintén beszüntetni ajánlja.*” A javaslatot a közgyűlés elfogadta, s végzést hoztak az állások június végével történő megszüntetéséről.¹⁰⁰ A határozat végrehajtására az 1871: XVIII. tc. 26 § (d) bekezdése szerint csak a megyei törvényhatóság jóváhagyását követően kerülhetett sor, ezért annak és még más álláshelyekről rendelkező végzések megyei törvényhatósághoz való felterjesztését szeptember 2-án szavazták meg.¹⁰¹ Heves és Külső-Szolnok Vármegye Törvényhatósági Bizottsága szeptember 18-án kelt jóváhagyó végzését október 20-án a város

⁹⁸ MNL HML V-141/a 1. rsz. 250–251. (1848. november 25.)

⁹⁹ MNL HML V-141/a 8. rsz. 47–62. (1861. április 6.)

¹⁰⁰ MNL HML V-171 2. rsz. 139. (1874. június 3.)

¹⁰¹ MNL HML V-171 2. rsz. 153. (1874. szeptember 2.)

képviselőtestülete tudomásul vette, s a határozat végrehajthatóvá vált.¹⁰² A fertálymesteri tisztség Gyöngyösön így ezzel végleg megszűnt.

*

Gyöngyösön a fertálymesterség a városigazgatás szervezetében 113 évig állt fenn. Nem szerves fejlődés eredményeként, hanem földesúri határozat alapján, a már meglévő, működő hivatalszervezethez illesztve jött létre. Az az időszak, amikor a fertálymesterek Gyöngyösön szolgálatukat kezdték, már nem kedvezett a kisebb, városon belüli lokális érdekek megnyilvánulásának, éppen ellenkezőleg, a városvezetés bezárkózása vált jellemzővé, a lakosságot képviselő közgyűlés összehívására sem került sor. Az oppidum földesurainak és a városi előljáróságnak sem állt érdekében, hogy a városnegyedes szervezet és annak előjárói a városrészek lakosainak képviselőjében lépjenek fel, így Gyöngyösön ez a közvetítői szerep nem alakult ki. Nem támogatta ezt az általuk ellátott feladatkör sem, az adószedés, a beszállásolás, a rendészeti felügyelet nem tette a fertálymestereket népszerűvé a lakosság körében, így bizalmi viszony nemigen alakult ki közöttük. Nem találtuk annak sem nyomát, hogy a tisztséget viselők között kialakult volna olyan kollegialitás és saját szokásrend, mint ami Egerben létezett, s ott a testületté válásuk alapját képezte. A fertálymesterek tevékenysége kizárólagosan a végrehajtásra korlátozódott. Feladataikat a célszerűség és hatékonyság által meghatározva fokozatosan bővítették, működésüket 1849-ig a városrészekhez való területi kötöttség szabta meg. A városnegyedekhez szorosan kapcsolódó működés, az ott elvégzendő sokféle feladat miatt nem tudtak szaktisztviselővé válni, s ez már tulajdonképpen magában hordozta és előrevetítette a tisztség szükségszerű megszűnését. 1850 után a bürokratikus szakhivatalnoki rendszerbe és a polgári közigazgatásba a fertálymesteri tisztség egyre nehezebben és kevésbé beilleszthetővé vált. Önálló szakfeladatot már nem is kaptak, kisegítői tevékenységet végeztek valamely szakhivatalnoknak (hadi adószedő, szállásmester) alárendelve. Működésük is egyre jobban, majd pedig teljes mértékben elvált a városrészekről. 1854 után már nincs is minden fertályhoz tisztségviselő rendelve, 1867 után pedig egyetlen fertálymester található a tisztkarban, akinek semmiféle kötődése nincs már a városnegyedekhez. A fertályát elvesztítő, saját funkció és önálló feladat nélküli fertálymesteri tisztség megszűntetése Gyöngyösön így törvényszerű volt.

¹⁰² MNL HML V-171 2. rsz. 181–182. (1874. október 20.)

IRODALOM

Rövidítések:

MNL HML = Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára

B. GÁL Edit

2001. Gyöngyös városképi alakulása 1917–1937 között. KOR-TÉR-KÉP II. In: Horváth László (szerk.): Mátrai Tanulmányok. 265–299. Gyöngyös. Mátra Múzeum

BÉL Mátyás

2001 Heves megye ismertetése 1730–1735. Ford. Kondorné Látkóczki Erzsébet. Szerk. Bán Péter. Eger. Heves Megyei Levéltár

B. HUSZÁR Éva

1997 Gyöngyös város belterületének változása. In: Horváth László (szerk.): Mátrai Tanulmányok. 55–75. Gyöngyös. Mátra Múzeum

BREZNAY Imre

1939 [2002] Az egri fertálymesterségről. Adalék Eger város történetéhez. Eger, Egri Fertálymesteri Testület

Dr. CSIZMADIA Andor

1983 Népi közigazgatásunk tizedesi és fertálymesteri intézménye. A győri hadnagyk, tizedesek és fertálymesterek. In: Czeglényi László (szerk.): Győri Tanulmányok 5. 45–73. Győr. Győr Megyei Város Tudományos Kutatócsoportja

DRASKÓCZY István

1984 Gyöngyös település- és birtoklástörténete a középkorban. In: Havassy Péter – Kecskés Péter (szerk.): Tanulmányok Gyöngyös-ről. 91–128. Gyöngyös. Gyöngyös város Tanácsa

KAPUSI Krisztián

2005 Fertálymesterek Miskolcon. A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XLIV. 631–640.

KOVÁCS Béla (szerk.)

1984 Gyöngyös város becsületes tanácsa elhatározta... 1659–1848 Válogatás két évszázad városi határozataiból. Eger. Heves Megyei Levéltár

MOLNÁR József

1997 Gyöngyös településszerkezete. In: Horváth László (szerk.): Mátrai Tanulmányok. 21–54. Gyöngyös. Mátra Múzeum

PETERCSÁK Tivadar

2014 A fertálymesterség. Egy hagyományőrző tisztség Egerben. Budapest–Eger. Kossuth Kiadó – Eszterházy Károly Főiskola

SZABÓ Jolán

1991 Fertályok és fertálymesterek Gyöngyösön. Agria XXV-XXVI. 445–457.

SZABÓ Jolán

2001 Gyöngyös önkormányzata 1687–1848. Eger. Heves Megyei Levéltár

Kapusi Krisztián

FERTÁLY- ÉS SZAKASZMESTEREK MISKOLCON

A borsodi megyeszékhely 18–19. századi társadalmának németajkú népessége egyetlen történelmi periódusban sem bírt olyan kimagasló számaránnyal, domináns közéleti, gazdasági és kulturális szerepkörrel, mint a szabad királyi városok és a bányavárosok szász-cipszer eredetű polgársága. A települések közrendjére és biztonságára ügyelő alkalmazotti-hivatalnoki szervezetben elterjedt viertelmeister, azaz fertálymesteri (negyedmesteri) állás elnevezése német eredetű volt, és a tisztség ennek megfelelően a jelentős részben német ajkú polgársággal bíró szabad királyi városokban és bányavárosokban jelent meg legkorábban. Pozsonyban, Sopronban, Besztercebányán és Kassán már a 16. században alkalmaztak fertálymestereket,¹ Miskolc koronauradalmi mezőváros közigazgatásában mindehhez képest jelentős késéssel, csupán az 1790-es évektől fogalmazták meg és töltötték be a negyedmesteri feladatkört. Miért éppen akkor, és mennyiben hasonlított a helybéli fertálymesterek napi rutinja az országos mintákhoz? Hogyan alakult utóbb a funkció lokális története? Elsősorban ezekre a kérdésekre próbált válaszokat találni az alábbi elemzés.

Deklarált törekvések és felvállalt áldozatok ellenére Miskolcnak sosem sikerült szabad királyi városi rangot szereznie, hiszen utóbb, amikor 1907-ben a legmagasabb státuszú települések sorába emelte a törvényhozás, addigra átalakult a közigazgatási struktúra és a vonatkozó terminológia (ekképpen Miskolc szabad királyi helyett immáron törvényhatósági joggal felruházott város lett a 20. század első évtizedében). A rendi éra egyes időszakában viszont egészen közelinek tűnt a státusbéli avanzsálás, és annak részeként Miskolc a földesúri jogokat gyakorló Magyar Királyi Kamara közreműködésével már-már függetlenedett Borsod vármegye szupremáciája alól. Leginkább az 1790-es években tett komoly előkészületeket a kamara annak érdekében, hogy Miskolc igazgatását a szabad királyi városokra jellemző mintáknak megfelelően formálja át. Nőtt a tisztviselői létszám, a bérek emelkedtek, és főbíró helyett első ízben 1789-ben választottak polgármestert Miskolc élére. A szakirodalom szerint az *„igazgatás szervezetét tekintve ebben a szakaszban a város a szabad királyi státushoz köze-*

¹ CSIZMADIA Andor 1983. 60–61.

lített”.² Feltűnő az egybeesés, e folyamatokhoz illett a fertálymesteri állások miskolci bevezetése az 1790-es években, az új funkció tehát mondhatni státuszszimbólumként díszelgett a szabad királyi jogállásra törő mezőváros tisztikarában, demonstrálta a település fejlődési igényeit, önmeghatározási törekvéseit.

Az 1794. évi protokollum a januári népgyűlés kapcsán rögzítette, hogy „*Fertály Mestereknek – Miskolcz városa négy fertályokra felosztatván – az első fertályban Holló János, a másodikban Ns. Rác Zsigmond, a harmadikban Ns. Barkassy György, a negyedikben Ns. Farkas Pál uraimék közönséges megnyugvással választattak*”.³ Kirendelt küldöttség fogalmazta meg a munkaköri leírásokat, fel is olvasták az 1794. február 7-i tanácsülésen a „*strázsá mester, káplár, fertály mester, utca kapitány és tizedes uraimék, úgy a strázsák instructiójait*”.⁴ Nem maradt fenn az említett dokumentum, de a „*fertály mester urak instructiója*” 1800. április 23-i újrafogalmazással mégis bekerült a levéltárba, és a szövege alapján megállapítható, hogy Miskolcon mindenekelőtt tűzrendészeti funkciókat ötvözött a szóban forgó feladatkör. Az instrukció nyolc pontjából ötöt a tűzveszély elhárítására deklaráltak. Fertálymesteri alapfeladat volt 1800-ban a „*vízi edényeknek és tűz oltó eszközöknek*” kezelése, karbantartása. Említett felszerelésükkel „*a tűznél megjelenni, a tüzet oltani és oltatni*” elsőrendű kötelességük volt a miskolci fertálymestereknek. A lángokkal küzdő kolléga megsegítésére a többi negyed fertálymestereinek mihamarabb a tűzhöz kellett sietniük, ezért helyettes állítása nélkül el sem hagyhatták a várost. A prevenció részeként elvárták minden fertálymestertől, hogy „*jelen legyen a kémények vizsgálásán s egyébiránt pedig minden hónapban egyszer az utca kapitányokkal maga fertályát megjárja, a kéményeket megvizsgálja [...], egyúttal azt is vizsgálja meg, van-e kapitány víznek való edény vízzel teli a háznál*”.⁵ Feladatkörük legnagyobb cikkét tehát a tűzrendészet adta, de az instrukciónak megfelelően azt is jelentették, „*ha vidékről valaki a városban lakás végett magát valakinél leteszi*”, valamint a fertálymester volt az, aki „*minden éjjel a fertályba kirendelendő strázsákat szorgalmasan vizsgálja*”, és azt is elvárták tőle, hogy a „*nyilván való gonosztevőket minden személy választás nélkül fogassa el*”.⁶

Közvetlen felettesük a városkapitány volt, ugyanakkor a főbíróhoz, a magisztrátushoz és a vicebíróhoz is intézhették a jelentéseiket. Személyenként kettő fertálykapitányra és négy fertálytizedesre támaszkodhattak hivatalos kötelességük teljesítése során. Utóbb szekereket és lovakat is kaptak, ekképpen a fertálymesterek révén „*városunk gödrös utcái kiegyenesíttethetnének, a sarak is kihordathatnának, amellet a tűz támadáskor a vízi hordót a szükséges helyre vihet-*

² STIPTA István 2000. 707–710.

³ MNL BAZML. IV. 1501. a. 20. köt. 45. (1794).

⁴ MNL BAZML. IV. 1501. a. 20. köt. 65. (1794).

⁵ MNL BAZML. IV. 1501. e. 325/1800.

⁶ MNL BAZML. IV. 1501. e. 325/1800.

nék, s az utcák is tisztán tartathatnának”.⁷ Új fertálmestereket választottak 1800 júniusában (első fertály – Fent József, második – Kis János, harmadik – Simon István, negyedik – Gilányi János), feladatkörük klasszikus szabályozása Miskolcon elsődlegesen tűzrendészeti teendőket ölelt fel, mindazok mellett tisztaságot, közbiztonságot szolgáló funkciókat tartalmazott. Székesfehérvárott, Pesten és Egerben is hasonlóan értelmezték a fertálmesteri teendőket, a borsodi megyeszékhely magisztrátusa tehát országos mintákhoz alkalmazkodott a helyben újszerű tisztség bevezetésekor.⁸

Kétséges ugyanakkor, hogy a 19. század első évtizedeiben rendszeressé vált-e Miskolcon a szóban forgó állások betöltése, hiszen a tanácsulések korabeli mutatókönyveiben nem maradt fertálmesterekre utaló bejegyzés. Az 1800-ban megválasztottak nevei utóbb már csupán privát ügyek kapcsán kerültek a protokollumokba. Fent József az első negyedből 1803 szeptemberében „*fertály mesteri fáradozásáért*” kért adókedvezményt, a bejegyzéshez tartozó iratot kiselejtezték, a jegyzőkönyvi szöveg olvasata pedig olyan, mintha múltbéli érdemekre és nem az aktuális funkciójára hivatkozna a kérvényező.⁹ Kutatásunk során azt tapasztaltuk, hogy a rendi éra alkonyán strázsák, tizedesek, utca kapitányok, felügyelők és tanácsnokok osztoztak a vázolt feladatkörön, fertálmestereket pedig mindössze szűk egy – bő fél – évtizeden keresztül, 1794 és 1800 között választottak és alkalmaztak Miskolcon.

A történet ezzel mégsem ért véget, a miskolci negyedek területiális alegységként változatlanul fennmaradtak, ezek rendszerében gondoskodtak 1848 májusában a lakosság összeírásáról: négy negyede és tizenkét szakasza volt a városnak, azaz minden negyed három szakaszból állt.¹⁰ A neoabszolutizmus éveiben aztán jelentős módosulások történtek, a „negyed” terminus mellőzötté vált, és 1850-ben nyolc szakaszra, 1855-ben pedig négy kerületre osztották Miskolc közigazgatási területét.¹¹ Átmenetinek bizonyult a „kerület” megnevezés, a négy egység mint a város négy szakasza állandósult, tehát a felülről érkező modernizációs kísérletek szelídülésével lényegében megmaradt a klasszikus négy városnegyed, immáron „szakasz” megjelöléssel.¹² A fertálmesteri feladatkör ugyanakkor még az 1850-es évek első felében is megoszlott a tanácsnokok, fe-

⁷ MNL BAZML. IV. 1501. e. 505/1800.

⁸ Székesfehérvárra vonatkozóan: KÁLLAY István 1989. 24, 60-61, 63, 76, 80, 97, 213-214. Pest és Eger tekintetében: CSIZMADIA Andor 1983. 62-63.

⁹ MNL BAZML. IV. 1501. a. 680/1803.

¹⁰ MNL BAZML. IV. 1501. a. 400/1848.

¹¹ MNL BAZML. IV. 1602. a. 7/1850. és 403/1855.

¹² Ismertek az 1867. évi felosztásnak megfelelő házszámkeretek szakaszonként, melyek lényegében megfeleltek a 18. századi negyedeknek: Miskolcot a nyugat-keleti folyású Szinva patak és a rá merőleges avasi templom-városháza tengely osztotta négy közigazgatási egységre, melyeket a 18. századtól már bizonyosan negyedeknek, 1856-tól szakaszoknak neveztek. Lásd: BAZML. IV. 1602.a. 236/1867. és GYULAI Éva 2000. 119.

lügyelők és az utcatizedesek között, de nem is működött hatékonyan a városi igazgatás. A szakaszfelügyelők nem voltak státuszban, viszont a tanácsnokokat segítve egyre több feladatuk adódott a katonaság elszállásolása, az újoncozás és nem utolsó sorban az adóbehajtás körül. Fokozódó terheltségük okán, 1854 őszén rendszeres fizetést követeltek a szakaszfelügyelők, decemberben pedig az utcatizedesek fenyegetőztek munkabeszüntetéssel, mert nem kapták meg a korábbi adómentességüket.¹³ Az archaikusan félhivatalos megbízatásokhoz fűződő további alkudozások helyett állandósított fizetéssel bíró tisztviselők választását forszírozta a miskolci községtanács, méghozzá eredményesen: az 1855. december 22-i ülésén felolvasták a császári és királyi megyehatóság elnökének rendeletét, mely szerint a „4 kerületre osztott városban összesen 8 – 36 pft fizetéssel ellátott – fertálymesterek engedélyeztetnek”. A tanácsnokok rögtön hozzátették és jegyzőkönyvbe foglaltatták, hogy a véleményük szerint „ily csekély fizetésért, ennyi teherrel és idő veszteséssel egybecsatolt szolgálatra” nem lesznek jelentkezők, indítványozták hát, hogy 50 pengőforintra emeljék a megajánlott fizetést, és a majdani fertálymesterek mellé 16 segédtizedet is legyen szabad választani. A permanens tehetetlenség indokolhatta, hogy a felettes hatóság elfogadta mindkét javaslatot.¹⁴ Fél évszázad elteltével, az immáron szakasznak nevezett városnegyedek tanácsnokai mellett 1855-től ismét fertálymesterek (név szerint: Balogh József, Bató Ferenc, Diószeghy József, Jarbits János, Kalmár Pál, Szebenyi Sámuel, Sziráki András és Varga József) buzgólkodtak a miskolci közrend fenntartása érdekében.

Adatolt, hogy a neoabszolutizmus kormányzata törekedett a közélet németesítésére, Miskolcon is birodalmi területekről odavezényelt idegen bürokraták dolgoztak az adópénztárban, a hétköznapi életben német nyelvű utcanévtáblák, Stróbl bácsi vendéglőjének virsliillata, fokozódó sörfogyasztás, kellemetlenebb elemként zsandárok éreztették a sajátos korszellemet.¹⁵ A fertálymesterek kinevezésével azonos időpontban, 1856-ban a főbíró helyét polgármester foglalta el a miskolci közigazgatás élén, ugyanakkor nem adatolható, hogy a hivatali állásokhoz fűződő terminológiai változások valóban célirányos részét képezték a neoabszolutizmus németesítő tendenciáinak. Miskolcon a 18–19. század fordulóján történt kísérlet a fertálymesteri állás bevezetésére, ennek ellenére a megnevezés idegenül hatott ötven évvel később, a jegyzőkönyvező kéz 1855-ben előbb tizedeseket írt, és át kellett húznia az elvétett szót, javításként toldotta mellé a „fertálymesterek” terminust.¹⁶ A nyolc választottnak nagyon meg kellett dolgozni a fizetésért, és nemcsak a városi tanács, hanem a járási szolgabíró is osztogatta számukra az újabb és újabb megbízatásokat. Polgármesteri utasításra üldözték a

¹³ MNL BAZML. IV. 1602. a. 338/1854. és 404/1854.

¹⁴ MNL BAZML. IV. 1602. a. 403/1855.

¹⁵ PFLIEGLER J. Ferenc 1996. 35-37.

¹⁶ MNL BAZML. IV. 1602. a. 403/1855.

körözött bűnözőket,¹⁷ vagyis tették volna, ha a járási szolgabíró nem rendeli el 1857 tavaszán, hogy a fertálymesterek a sorozóbizottságnál dolgozzanak, még-hozzá a „*miskolci járásnak újoncoszás ideje alatti napokon keresztül minden más foglalkozásuk félretételével, folyamatosan egyedül ezen ügynek sikerre vezető előmozdítása körül fáradozva*”.¹⁸ A fertálymesterek engedelmessé váltak, mire a polgármestertől kaptak a városi teendőik elhanyagolása miatt, a továbbiak tekintetében az újabb mulasztás esetére egy, másodsorra öt pengőforintnyi büntetést, harmadik – egyben végső – megrovásként pedig elbocsátást helyezett kilátásba Miskolc első tisztviselője. Egyikőjük (Varga József) írásbeli feddésben részesült 1858 elején, négy másik fertálymestert (Balogh József, Bató Ferenc, Diószeghy József, Jarbits János) „*kötelességük szorgalmas teljesítésére*” utasította a községtanács. Kvázi alulról is őket vegzálták, a beosztottjaikként dolgozó segéd-tizedesek az alacsony bérezés miatt a lemondást fontolgatták, a fertálymestereknek kellett rimánkodniuk a polgármester felé, mondván, hogy a tizedesek „*nélkül, magunkra maradván mi is a hivatalos állásunkról lemondani kénytelenített-nénk*”.¹⁹

Miskolc helyettes polgármestere 1859 év elején írásba foglalta a fertálymesterek (akiket hol így, hol negyedmestereként emlegettek) kötelezettségeit: kimutatást vezetni a befizetett adórészletekről és az elmaradásokról, minden reggel 7 órakor megjelenni a pénztári hivatalnál és elkönyvelni az előző napi törlesztéseket, 8-kor az elmúlt 24 óra eseményeiről referálni a szakaszbeli tanácsnoknak, illetve megtudni tőle az adott napra vonatkozó utasításokat. A fertálymesterek állandó jelleggel felügyeltek az éjjeliőrökre, ellenőrizték az idegeneket, gyanús elemeket, a háztartások tűzoltóeszközeit. Névjegyzékbe foglalták, kirendelték közmunkára a szakasz lakosságát, beosztották az előfogat rendjét és a katonai beszállásolást.²⁰

A feladatkör népszerűtlensége indokolhatta a kezdeti évek állandósuló fluktuációját. Kettő kivétellel, 1859 januárjában az egész fertálymesterei kollektívát lecserélték (Balogh József és Kalmár Pál maradt hivatalban a korábbi nyolcasból, az első szakaszba Balogh mellé Suhajda László, Kalmár mellé a harmadikba Gellér István került, a második szakasz fertálymesterei Barczikay István és Orosz József, a negyediké két korábbi adóbehajtó, Nyitray Dániel és Radics István lettek). A második szakaszban már nyárra eluralkodott a káosz, 1859 júliusában Barczikay és Orosz helyére Nagy Ferencet és Margitay Istvánt nevezték ki fertálymestereknek.²¹ Utóbbi sem bírta sokáig, vele egyszerre köszönt le Suhajda is, így 1860 tavaszán az 1855. évi első garnitúrából reaktivált Sebenyi Sá-

¹⁷ MNL BAZML. IV. 1602. d. 4848/1857.

¹⁸ MNL BAZML. IV. 1602. d. 1860/1857.

¹⁹ MNL BAZML. IV. 1602. d. 650/1858.

²⁰ MNL BAZML. IV. 1602. d. 71/1859.

²¹ MNL BAZML. IV. 1602. d. 3090/1859.

muel és a kezdő Kis Pál vállalták a fertálymesteri teendőket. Utóbbi is hamar feladta, és Kis Pálhoz hasonlóan egy éven belül lemondott Nagy Ferenc, Nyitray Dániel és Radics István. A kollektívának tehát ismét lecserélődött a fele, ekképpen az 1861-es összeállításban az első szakasz veteránjai (Balogh József és Kalmár Pál) mellett kettő korábban már fertálymesterkedő kolléga (Szebenyi Sámuel, Bató Ferenc) és három kezdő (Diószeghy István, Ruttkay Imre, Sassy Szabó Pál) szerepelt.²²

Éjjel-nappal járták az utcákat, behajtottak és letartóztattak, ingáztak a városháza és a szakaszuk között. A korántsem bőkezű miskolci tanács zokszó nélkül fizetett csizmapénzt az állandóan talpaló fertálymestereinek. A kellő fizikum mellett annyi előzetes követelményt támasztott, hogy a fertálymesterségre olyan egyének jelentkezzenek, „*kik ezen állomások betöltésére írásbeli és számvitelbeni képességüknél fogva magukat minősítettnek vélik*”.²³ Az eredeti instrukciók lényegi eleme, a tűzrendészet a városi rendőrség, a piacbiztos és az önkéntes tűzoltóegylet hatáskörébe került a dualizmus időszakára, amit bizonyára nem is bántak az adóbehajtással és minden egyébbel terhelt fertálymesterek. Egyikük, az évtizedeken keresztül helytálló Balogh József könyöradományok gyűjtésére kért engedélyt 1869 nyarán, leírta, hogy „*Miskolc városát, mint hűséges Negyed Mester szolgáltam, akkori időben a Szirma utcán (első szakasz – K. K.) nagyon gyakran támadott a tűz, melynek oltásánál, minthogy a vízi puska nálam állott, sokszor életveszéllyel is küzdöttem, ezen tüzek miatt romlott el szemem világa*”.²⁴

A személyi összetétel változékonysága mellett a szervezeti keretek sem állandósultak. Az 1860-as évek derekán négy főnyire csökkentették a fertálymesterek számát (Diószeghy István, Gellér István, Sassy Szabó Pál és a veterán Szebenyi Sámuel), szakaszonként tehát csupán egyet alkalmaztak, illetve segéderőnek egy-egy tizedest rendeltek melléjük. A hatékonyságot mindez aligha fokozta, valószínűleg ezért bocsátották el a tizedeseket, és 1867 márciusában ismét 8 főnyire egészítették ki – Kovács Károly, Pásztor Pál, Ruttkay Imre és Novák Ferenc csatlakozásával – a fertálymesteri garnitúrát. Egy hónapon belül leköszönt Novák, Theodorovics István vette át tőle a fertálymesterkedést.

A kiegyezés évében választott városi közezzé váltak a funkció viselői, az 1867. júliusi tisztújítás alkalmával a törvényes előírásoknak megfelelően, titkos szavazással választották meg a miskolci negyedmestereket. A városi képviselők a tanácsterem falára ragasztott listán böngészhették a pályázók lajstromát, majd cédulára írták az általuk preferált nevet, és a voksot leadták a szavazatszedő bizottság elnökének. A nyolc fertálymesteri állásra azok aktuális viselői mellett még további tizenhét pályázó jelentkezett. A hivatalban lévők közül mindössze ketten – az alig egy hónapja kinevezett Theodorovics és az egyébként tehetséges

²² MNL BAZML. IV. 1601. b. 132/1861.

²³ MNL BAZML. IV. 1602. d. 246/1860.

²⁴ MNL BAZML. IV. 1601. a. 113/1869.

és utóbb majd újra bizalmat nyerő Gellér – buktak el, helyükre 1867. július 25-én Kudlik Károlyt és Soós Sámuelét választották meg. Vitára adott okot, hogy szerencsés-e a saját lakhelyüknek megfelelő szakaszba helyezni a fertálymestereket, végül ekképpen alakult a beosztásuk: Pásztor Pál – Sassy Szabó Pál az első, Kudlik Károly – Sebenyi Sámuel a második, Soós Sámuel – Diószeghy István a harmadik, Ruttkay Imre – Kovács Károly a negyedik szakaszba kerültek.²⁵ A mozgalmas 1869. év okozott újabb változást az összetételben. A népszámlálás teendői mellett az új városháza építése is megindult, Kovács Károlyt átirányították felügyelni a munkálatokat, helyére 1869 novemberében Csík Józsefet választották meg fertálymesternek. Szegény Csík rövidesen elhunyt, 1870 szeptemberében így Kovács Károly visszatért a negyedik szakasz fertálymesteri állásába.²⁶ Időközben a régi bevált ember, Sebenyi Sámuel is kiesett a kollektívából, Soós Sámuelét pedig – „*miután kötelességeit vagy hanyagsága, vagy tudatlansága miatt nem képes teljesíteni*” – kénytelen volt állása alól felmenteni a városi tanács.²⁷ Helyükre valószínűleg azért nem választottak új embereket, mert küszöbön állt az 1871 márciusában hatályba lépő községi törvény nyomán kibontakozó szervezeti reform. Nyolc helyett átmenetileg tehát hat, utóbb, az említett jogszabályi módosulásnak megfelelően pedig már csak négy fertálymestere, illetve – a reformmal életbe lépő terminológia szerint – szakaszmestere volt a városnak.

Miskolc rendezett tanácsú város első szervezeti szabályrendeletét 1872. április 15-én keltezték. A segéd-kezelő- és szolgaszemélyzet választása, bérezése teljes egészében a képviselőtestület hatáskörébe került. A negyedmesteri állásokat megbontották: négy szakaszbiztost átsoroltak a rendőrség kötelékébe, csupán a közigazgatásnál maradt négy szakaszmester jelentett folytonosságot,²⁸ annál inkább, mert – a hivatalos névváltozás ellenére – a vonatkozó iratok és sajtótermékek továbbra is negyed-, illetve fertálymesternek emlegették a szakaszmestereket. Négyen maradtak tehát 1872-ben: első szakasz – Pásztor Pál, második szakasz – Diószeghy István, harmadik szakasz – Kudlik Károly, negyedik szakasz – Gellér István.²⁹ A legjobb szakembereket tartotta meg a város, ennek tudható be, hogy a korábbi dorgáló feljegyzések helyett az elismerő hangvételűek váltak dominánssá. Tapasztalt, felkészült szakaszmesterek voltak, Gellér Istvánt már egy évtizeddel korábban is pozitív példaként emlegették, amikor az 1861. évi kollektívát ekképpen marasztalta el a városi tanács: „*a fertálymestereknek – Gellér István kivételével – az adó ügyben tanúsított hanyag eljárásuk rosszalltatván, meghagyatik, hogy a Gellér István által célszerűen s helybenha-*

²⁵ MNL BAZML. IV. 1602. a. 573/1867.

²⁶ MNL BAZML. IV. 1601. a. 121/1870.

²⁷ MNL BAZML. IV. 1602. a. 45/1871.

²⁸ MNL BAZML. IV. 1902. c. 55/1872.

²⁹ MNL BAZML. IV. 1902. c. 109/1872.

gyólag vezetett adóhátralék kimutatás mintájára a szakaszokról azonnal hasonló kimutatást készítsenek”.³⁰ Pásztor Pál ugyancsak bizonyította rátermettségét, ő viszont sajnálatosan hamar, már 1872 őszén elhunyt, helyére az első szakasz élére Ruszt Józsefet választották 1872. szeptember 9-én szakaszmesternek.³¹ Említettük, egyre kevesebb szemrehányásra adott okot a működésük, sőt 1875 márciusában a pénzügyminisztériumtól 20 forintnyi jutalmat kapott a négy miskolci szakaszmester „az illeték fizetési meghagyások pontos kézbesítése által tanúsított buzgalmuk méltánylásául”.³² Javuló teljesítményük és a fokozódó szorgalom persze összefüggött feladatkörük zsugorodásával. Korszerűbbé vált a közigazgatási szakosodás, a kézbesítésre, hirdetésre, begyűjtésre redukált szakaszmesteri állás pedig egyre kevésbé volt nélkülözhetetlen a városházán. Országos viszonylatban sokfelé már 1848 táján megszűntették, ahol erre nem került sor, ott az 1870-es évek reformjaival összefüggésben váltak meg a fertálymesterektől, szakaszmesterektől.

Az utolsó évek személyes tragédiákat is hoztak: „Kudlik Károly III dik szakaszbeli negyedmester már több mint 5 hónap óta gyógyíthatlan betegségben sínlődik, sőt már egy hét óta Ixel orvos úr nyilatkozata szerint elme betegségben van” – jelentett Kiss János tanácsnok 1876 júniusában a polgármesternek.³³ Helyettesítésre javasolta a minden tekintetben megbízhatónak ismert Szőke Ferencet, aki „józan életű, jó író, pontos számoló”.³⁴ Szőkét így előbb ideiglenesen, majd szegény jó Kudlik Károly 1876 augusztusában bekövetkezett halála után öt jelölt közül, meggyőző többséggel (64 közül 57 képviselő Szőkére szavazott) szakaszmesterré választották.³⁵ Beilleszkedett, a bizonyított kvartett aztán hét ellenjelölttel szemben őrizte meg hivatalát az 1878 júliusi tisztújításon, amikor Diószeghy Istvánt, Gellér Istvánt, Ruszt Józsefet, Szőke Ferencet is újra szakaszmesterré választották.

A miskolci közgyűlés küldöttséget rendelt 1883 szilveszterén a városi szabályrendelet módosításának előkészítésére. A javaslatukat tárgyaló 1884. április 17-i közgyűlés jegyzőkönyve rögzítette, hogy a „szakaszmesteri intézmény ez idő szerinti megszüntetésével, ennek helyébe két közigazgatási tollnoki állomás rendszeresítését testületünk célszerűnek látja, miért is a küldöttség e részbeni javaslatát a kifejtett indokokból magáévá teszi, önként értvén, hogy ha az idők folyamában a szervezet e része célszerűnek, gyakorlatiasnak nem bizonyulna, azon a képviselő testület annak idején kétségtelen jogánál fogva változtatni,

³⁰ MNL BAZML. IV. 1602. a. 393/1861.

³¹ MNL BAZML. IV. 1902. a. 103. és 123/1872.

³² MNL BAZML. IV. 1905. c. 1472/1875.

³³ MNL BAZML. IV. 1902. c. 103/1876.

³⁴ MNL BAZML. IV. 1902. c. 122/1876.

³⁵ MNL BAZML. IV. 1902. a. 120. és 122/1876.

*esetleg a megszüntetett szakaszmesteri intézményhez visszatérni fog”.*³⁶ Akadtak hát pártfogói a fertálymesterség megtartásának, a miskolci hetilap is kifejezetten hangsúlyozta, hogy a közgyűlésen a bizottsági „*javaslat tárgyalása nagy érdeklődés mellett indult meg s később csaknem viharossá fejlődött. A vita, mondhatni három pontra szorítkozott, nevezetesen arra, mely a negyedmesteri állások megszüntetését hozza javaslatba*” stb.³⁷ Vehemens ellenzékkel ugyan, de végül mégis a szakaszmesteri funkció léte ellen foglalt állást a képviselőtestület. Bevezették az ügyintézés szakelődői rendszerét, a szakaszmesterek után maradt adó-, közmunkaügyi és egyéb összeírások lebonyolítását egy felelős tanácsnok irányítása alatt működő kettő tollnokra bízta. A szakaszokat még emlegették, megélték a századfordulót, a fertály-, negyed-, illetve szakaszmesteri hivatás viszont 1884-ben megszűnt Miskolcon.

Összegezvén a korábbiakat leírhatjuk az áttekintett források alapján, hogy Miskolc város igazgatási szervezetében kettő időszakban alkalmaztak fertálymestereket:

1794-től 1800 körül az országos mintáknak megfelelő, leginkább a szabad királyi városokra jellemző hatáskörrel, a tűzbiztonságot és a közrendet szolgálták a miskolci fertálymesterek;

1856-tól 1884-ig hivatalosan szakaszmester megnevezéssel, közkeletűen fertálymesterként, negyedmesterként emlegetett fizetett városi alkalmazottak összeíró, begyűjtő, kézbesítő, hirdető feladatkörrel segítették elő a korszerűsödő Miskolc öngazgatásának hatékonyságát.

IRODALOM

CSIZMADIA Andor

1983 Népi közigazgatásunk tizedesi és fertálymesteri intézménye. In: Szerkesztő: Czeglényi László: Győri Tanulmányok 5. 45–73. Győr.

GYULAI Éva

2000 Városszerkezet és utcák. In: Faragó Tamás (szerk.): Miskolc története III/1. 1702-től 1847-ig. 99–123. Miskolc.

KÁLLAY István

1989 A városi önkormányzat hatásköre Magyarországon 1686–1848. Budapest.

PFLIEGLER J. Ferenc

1996 Életem. Miskolc.

³⁶ MNL BAZML. IV. 1902. a. 29/1884.

³⁷ Borsod, 1884. április 23.

STIPTA István

2000 A városigazgatás szervezete, működése. In: Faragó Tamás (szerk.):
Miskolc története III/2. 1702-től 1847-ig. 717–719. Miskolc.

Források

MNL BAZML = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei
Levéltára

MNL BAZML. IV. 1501. a.

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc
város levéltára. Miskolc Város Tanácsának iratai, tanácsülési
jegyzőkönyvek.

MNL BAZML. IV. 1501. e.

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc
város levéltára. Miskolc Város Tanácsának iratai, tanácsi iratok.

MNL BAZML. IV. 1601. a.

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc
város levéltára. Miskolc Város Képviselőtestületének iratai, köz-
gyűlési jegyzőkönyvek.

MNL BAZML. IV. 1601. b.

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc
város levéltára. Miskolc Város Képviselőtestületének iratai, köz-
gyűlési iratok.

MNL BAZML. IV. 1602. a.

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc
város levéltára. Miskolc Város Tanácsának iratai, tanácsülési
jegyzőkönyvek.

MNL BAZML. IV. 1602. d.

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc
város levéltára. Miskolc Város Tanácsának iratai, tanácsi iratok.

MNL BAZML. IV. 1902. a.

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc
város levéltára. Miskolc Város Képviselőtestületének iratai, köz-
gyűlési jegyzőkönyvek.

MNL BAZML. IV. 1902. c.

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc
város levéltára. Miskolc Város Képviselőtestületének iratai, köz-
gyűlési iratok.

MNL BAZML. IV. 1905. c.

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc
város levéltára. Miskolc Város Tanácsának iratai, tanácsi iratok.

Petercsák Tivadar

AZ EGRI FERTÁLYMESTERSÉG KORSZAKAI A 18–20. SZÁZADBAN

„A jelen a múlton épül fel, a jövő alapja a jelen; a múltat tisztelni tehát a legnemesebb hagyomány.” Így fogalmazott *Breznay Imre*, az egri fertálymesterség jeles kutatója 1939-ben.¹ *Breznay* azt is írta az egri fertálymesterségről, hogy „nálunk egyedüli e nemben”. Ezt bizonyára a 20. századra értette, hiszen az egyes városrészekben lévő tisztségviselők a korábbi évszázadokban általánosnak tekinthetők Magyarországon. Szombathelytől Kolozsvárig, Szegedtől Besztercebányáig a települések némi önállósággal rendelkező részei a *tizedek*, *utcák*, *járások* és *fertályok* voltak, amelyek élén magyar városokban *tizedesek*, *utca kapitányok*, *kapitányok*, a német lakosságú településeken pedig *fertálymesterek* álltak. Ők voltak az összekötők a városi hatóság és a lokális társadalom között. A 16. századtól a 19. század közepéig a tizedesek, fertálymesterek hivatali jogkörrel rendelkeztek városrészükben, s ezt választással nyerték. Ők tájékoztatták a lakosságot az országos és helyi rendeletekről, segítettek a körzet lakóinak összeírásában, az adók beszedésében, szervezték a közmunkákat. Komoly szerepük volt városrészük közrendjének fenntartásában, a tűzvédelem biztosításában. Néhány helyen a közös vagyon kezelése, megóvása és hasznosítása is a feladatuk volt.²

A 19. század közepén a polgári közigazgatás megszüntette ezeket a népi önkormányzati tisztségeket, s az ő korábbi feladataikat a városi tisztviselők és alkalmazottak látták el. A Székelyföldön közbirtokosságokká átalakulva a 21. században is működnek a *tizesnek* nevezett autonóm falurészek. Ismereteink szerint a mai Magyarország területén a fertálymesterség egyedül Egerben élte meg a 20. századot, és hagyományörző tevékenységként 1950-ig létezett. Ilyen értelemben valóban egyedülálló az egri fertálymesterség. Az évszázadok során változott a tisztség elnevezése, módosultak feladatai és szervezeti keretei, és ennek megfelelően az alábbi korszakokat különböztethetjük meg. (1. kép)

¹ BREZNAY Imre 1939. 4.

² BÁRTH János 2007. 5–29., CSIZMADIA Andor 1983. 45–73.

*1. kép: Breznay Imre fertálymesteri köpenyben 1935-ben.
Dr. Pozder Péter tulajdona*

Tizedesek, fertálymesterek a 18. századi Egerben

A fertálymesterség előzménye Egerben is a tizedesi intézmény volt, amelynek létrejöttét Breznay Imre a 17. század végére, a török hódoltság megszűnése utáni időszakra teszi, amikor a városnak alig volt egy pár tisztviselője. Ezek a körülmények szükségessé tették, hogy minden városrésznek legyen a polgárok köréből egy-egy köztisztviselőben álló bizalmi embere, aki tud írni és olvasni, s akinek a személyes tekintélye segítségére lehet a város vezetésének a köz-igazgatásban és az igazságszolgáltatásban.³ *Csizmadia Andor* feltételezi, hogy mivel Eger a török uralom előtt túlnyomóan magyar város volt, valószínűleg korábban itt is tizes felosztás lehetett, és ezért maradhatott fenn a török kiűzése

³ BREZNAY Imre 1939. 3.

után a *decuriók*, *tizedesek* szervezete.⁴ *Nemes Lajos* viszont a hajdúk 17. század végi megtelepedéséhez kapcsolja a tizedeket, akik itt is megtartották hadi szervezetüket, és így is szerepelnek az adóösszeírásokban.⁵

Kutatás közben a levéltárban találtam egy 1787-ben kelt szöveget, amelyben a Város IV. negyedének polgárai a tizedesség múltjáról az alábbiakat írták: „*Nem csuda, hogy mindnyájan ezen városnak lakosai nem tudjuk..., honnan vette eredetét a fertálymesteri hivatal vagyis tizedesség, és mi volt annak előtte és micsoda mostanában annak kötelessége. Amidőn azelőtt való századnak végén egyfelől a török, másfelől a tatár, harmadik részről és ugyanezen században is a kuruc rontván és prédálván az országot, valakik ezen város lakosai közül az egri várban vagy csak ezen város falai között kívánták magukat megoltalmazni, vagyis az ellenséggel kellett szemben állani. Minden tized háznak egy káprállya (káplárja) vagyis tizedese lévén, annak vigyázása – kapitányok vezetése alatt – ki nem vétetődven itt kapás, mesterember, avagy kereskedő, egyaránt kellett fegyvert fogni, és közösen az ellenség ellen menni. Megvolt a törvény szerint mindenkor a nemeseknél a personalis insurrectio. Kellott a köznépek minden szorultságukban kiállani és bandérium alatt a háza mellett szolgálni. Megvanak még a városnak azon időbeli protocollumai, ahonnan és jelesen azon időbeli conscriptionalis könyvekből kitetszik, hány tizedre volt ezen város felosztva, és a már azelőtt hozott dologból könnyen ki lehet hozni, miért volt akkor annyi tizedes rendelve, és mi volt a kötelességük. Minekutána pedig az ország egészen lecsendesedett, és már sok ideig és mindeddig békességben megmaradt, mind pedig a felséges uralkodó sok és állandó fegyverviselő népet állított, és így az adófizető népről a fegyverrel való szolgálat is egyszersmind elmúlt. Ezen város tizedeseinek is elmúlván a régi kötelességeik, fordítottak más közönséges jóra célzó szolgálatokra.”⁶ Mindebből az látszik, hogy a helyi hagyomány a város katonai megvédésére vezeti vissza a tizedesek eredeti funkcióját, ami – kivétel nélkül – mindenkinek kötelessége volt.*

A kutatás jelenlegi állása szerint egyelőre az a biztos, hogy a 17. század végén már voltak tizedesek a városban (1695-ben 46 tizedet írtak össze). A török kiűzése után betelepülő német polgárság az általuk lakott településrészeket 1712-ben már *negyednek*, németül *viertelnek* nevezte, és az élére választott előljárókat eleinte még *tizedesnek*, latinul *decuriónak*, majd az 1730-as évektől németül *viertelmeisternek*, magyarul *fertálymesternek*, *negyedmesternek* hívták. A 18–19. században a fertálymester megnevezés az általános, a múzeumban megmaradt negyedmesteri naplók 20. századi bejegyzéseiben a *fertálymester*, *negyedmester* elnevezés egyaránt jellemző. Kezdetben négy, 1716-ban hat negyed volt Egerben. Egy 1712-es protocollum már tartalmazza a négy belvárosi

⁴ CSIZMADIA Andor 1983. 63.

⁵ NEMES Lajos 2001. 68.

⁶ MNL HML V-1/b. 115.d. B.LXXVI.b.65.

negyed és a két külváros (Hatvani, Maklári) tizedeseinek a nevét. 1716 és 1823 között 12-re nőtt a negyedek száma, 1938-ban pedig két új negyed keletkezett.⁷

A fertálymesterek feladatait foglalták össze a Város IV. negyedének polgárai egy 1787-ben írott levelükben: „...a belső pusztító tolvaj, veszekedő, káromkodó és más rossztevő személyekre hogy vigyázzanak, és főképpen, hogy Őfelsége adóját hajtsák, szedjék és a város perceptorának kezébe szolgáltatassák alkalmas időben és minden szorgalmatossággal.”⁸ Ebből is látható, hogy elsősorban az adóösszeírásoknál és az adók beszedésénél voltak a város számára nélkülözhetetlenek a tizedesek, de a rendfenntartásban és a városi tanács határozatainak a negyedekben történő kihirdetésében is számítottak rájuk. 1697-ben köteles volt a tizedes az adósok névsorával házról házra járni, és őket a városházára küldeni a tartozásukkal.⁹ Általuk rendelték be a polgárokat adóbevallásra, azután segítettek a porció beszedésében. Ezt különös szigorúsággal kívánták meg tőlük, hiszen 1765. szeptember 16-án kimondta a magisztrátus, hogy „ezek után a tizedesek vagy fertálymesterek hivatalukból addig meg nem szabadulnak, még csak magok kötelességei szerint az portionak kvantumát be nem szedik.” Az adóintő cédulákat pedig azonnal ki is osztották a fertálymestereknek.¹⁰ A 18. század folyamán végig a tizedesek jártak az adóintőkkel a negyedükben.¹¹ Az adóösszeírást a tanács tagjai és a tisztségviselők az adott negyed tizedese, illetve fertálymestere kíséretében végezték, az 1750-es évektől a „kistanácsbeliek tizedesekkel együtt” rendeltettek ki összeírásra.¹²

A városi tanács rendeletei kihirdetésének egyik módja volt, hogy a tizedesek, fertálymesterek saját negyedeikben házról házra járva közölték, illetve felolvasták azokat. 1770-ben az új szabályrendelet részletezte is az ezzel kapcsolatos tennivalókat: „Mindezek, hogy annak rendje szerint tökéletesen megtartassanak, és senki magát ne mentegethesse tudatlanságával, fertálymestereknek is ki fog adattatni, és minden fertálymester választásakor ottan is elolvastatni, úgy az ő fertálymester által az új fertálymesterek” följegyeztetni a kötelességei közé.¹³ A tizedesek a peres ügyekben is közreműködtek, amit igazol egy 1758-ban készült jegyzék, amelyben 13 Ft 12 krajcárral szerepel a „tizedesek fáradtsága”.¹⁴

Egerben is fontos feladata volt a tizedeseknek a tűzvédelem. Már 1716-ban elrendelte a tanács, hogy minden negyedévben két-két tehetősebb polgár – akik

⁷ A tisztségviselők elnevezésére és a városrészek bővülésére vonatkozóan L. PETERCSÁK Tivadar 2014. 43–47.

⁸ MNL HML V-1/b. 115.d. B.LXXVI.b.65.

⁹ BREZNAY Imre 1933. I. 120–121.

¹⁰ BREZNAY Imre 1939. 18–19.

¹¹ BREZNAY Imre 1933. I. 121.

¹² NEMES Lajos 2001. 127.

¹³ BREZNAY Imre 1933. I. 163.; 1939. 18.

¹⁴ BREZNAY Imre 1933. II. 148.

részben a külső tanácsból kerültek ki – a negyed tizedesével együtt látogassák meg a házakat, és a tűzveszélyes épületeket csináltassák meg a ház gazdájával. Kötelességük volt a rövid határidő betartásával történő kijavítás ellenőrzése, és ha szükséges volt, a büntetés is. Ha viszont a kiküldöttek nem jártak el elég körültekintően, akkor hanyagságukért a város tanácsa őket büntette meg.¹⁵ Az 1720. június 14-i rendelet azt követelte meg, hogy „*az utcákon minden ház előtt hordóban víz legyen*”, aminek az ellenőrzése a tanács által kiküldött magisztrátusi tag és a fertálmester dolga.¹⁶ 1779. március 5-én a kiküldött hivatalos bizottság Takács Rozáliának a pálinkafőzőjét vizsgálta meg, és az „*égető fazéknak*” a megsemmisítését rendelte el, mert „*tapasztalta tűz fészékének lenni, mivel egész négy fala pálinka házának fonott sövényvel tapasztva vagon*”. Az ellenőrzéssel a negyedbeli fertálmestert bízták meg, akinek három napon belül jelentést kell tennie, és aki a bizottság kedvéért a „*főzőfazék kupakját*” elkobozta.¹⁷ 1791-ben a fertálmesterek olvasták fel a nép előtt, és házról házra járva ki is hirdették a tűzbiztonságra vonatkozó utasítást, amely a házi tűzoltó szerszámok (lajtorja, horog, kapitányvíz stb.) tartását és a kémények rendszeres tisztítását rendelte el nagyon szigorúan. Ugyanebben tiltották meg az udvaron és az utcán való dohányzást. A fertálmesterek ellenőrizték is a rendelet betartását, és ez év május 18-án Sz. Mátyás és Ádám nevű fia azért állt a magisztrátus előtt, mert dohányoztak az utcán. Ráadásul, amikor ezért megszólította őket a fertálmester, leszidták, sőt meg is támadták. Részint ezért, részint káromkodásukért az apa kenyéren és vízen való „*purger áristomot*”, a fia pedig 24 korbácsot kapott.¹⁸

A fertálmesterek ellenőrizték a pálinkafőzést, s az eltitkolt pálinkafazekak miatt az illetőt feljelentették, de őket hívták ki az éjszakai hangoskodás esetén is.¹⁹ A 18. század végén az utcákon való csoportosulás miatt is törvény elé került több házas ember és legény. 1791. január 3-án kimondta a tanács, hogy „*ha ennek utána a legénységet összecsoportosulni tapasztalja, a fertálmester azonnal fogassa meg őket és hozassa árestomba*.”²⁰ Gyakran lehetett probléma a joghallgatókkal, diákokkal és mesterlegényekkel a köztük előforduló verekedések miatt. Mindezek megakadályozását és az éjjeli kimaradások ellenőrzését is a fertálmesterekre bízta az 1793. április 24-i rendelet azzal a megjegyzéssel, hogy erre „*nagy vigyázással legyenek*.” Mindezt a fertálmesterek házról házra járva hozták tudomására minden negyedbeli lakosnak.²¹ Családi viszály esetén is a segítségüket kérték, mint pl. 1778. augusztus 21-én D. Tamásné, akit a férje

¹⁵ NEMES Lajos 2001. 112.

¹⁶ BREZNAY Imre 1939. 16–17.

¹⁷ BREZNAY Imre 1939. 17.

¹⁸ BREZNAY Imre 1933. I. 263.

¹⁹ MNL HML V-1/b. 115.d. B.LXXVI.b.101.; V-1/b.134.d. B.LXXXVIII.1.901.

²⁰ BREZNAY Imre 1939. 16.

²¹ BREZNAY Imre 1939. 17–18.

fejbe ütött, és ő ezért a fertálymesterhez fordult és feljelentette. A fertálymester azonnal áristomba vitte a durva férjet.²² Arra is van példa, hogy bizonyos vétségért kiszabott büntetés ellenőrzésével bízták meg a fertálymestert. Cs. Mihály 2. fertálybeli lakos 1774. augusztus végén azért kapott 24 órás áristomot, mert sem vasárnap, sem Nagyboldogasszony napján nem hallgatott misét. Kiengedése után arra is kötelezték, hogy a következő szombaton az egyik kis tanácsbeli polgár és a fertálymestere előtt a szomszédságát megkövesse.²³

A város a tizedeseket, fertálymestereket hivatalos személyeknek tekintette, ezért a munkájuk során őket ért szidalmazást, bántalmazást keményen büntették. 1733. február 23-án Frank Ádám bodnár mester azért kapott 24 pálcat a városházán, mert amikor a város tizedese őt bizonyos emberrel való veszekedéstől intette, a tizedest „*huncfutnak, rossz embernek szidta és azon felül még azt is mondta, hogy őneki se bíró, se tizedes, se egy huncfut nem parancsol.*”²⁴

Szerteágazó munkájukért a tizedesek évi bért kaptak a várostól, ami a hivatali ranglétra szerint 22. volt a főbíróval kezdődő sorban. Utánuk már csak a hajdú, bakter és a kocsis következett, és megelőzte a harangozó, kéményseprő, bába és a vincellér.²⁵ A 18. század elején még természetbeni juttatás volt: 1719-ben és 1722-ben egyaránt 7 kila búza és három pár csizma járt egy-egy tizedesnek. A kila egy gabona űrmérték volt, amely 46,5–241,7 liter között mozgott. A környéken használatos pozsonyi mérték szerint az alsó érték közelében számolhatjuk a járandóságukat.²⁶ 1725-ben és 1526-ban 4 Ft és 15 denár (amikor már 20 Ft éves fizetést kapott az éjjeliőr), az 1770-es években 12 Ft, 1789-ben pedig 18 Ft 25 denár volt a tisztség viselőinek díjazása. Időközben a csizma járandóság elmaradt, amiért 1770-től fejenként 6 forintot vettek föl a város költségvetésébe.²⁷ Nemes Lajos kutatásai szerint 1799/1800-ban még mindig 12 Ft volt a fertálymesterek fizetése, ami nagyon alacsonynak számított, s utánuk a hajdúk és a pecérek következtek 30-30 forinttal.²⁸ Persze figyelembe kell venni, hogy továbbra is kapták a gabonajárandóságot, ami 1785-ben 7-7 mérő (14 véka) volt. 1789-ben a fertálymesterek azt kérték a magisztrátustól, hogy a konvenciók búza malomvámja alól a többi cseléddel együtt mentességet kapjanak, mert az korábban nem volt szokásban.²⁹ Olykor-olykor méltányolta a tanács a fertálymesterek terhesebb munkáját, és bizonyos jutalmakat szavazott meg számukra. Így 1753.

²² BREZNAY Imre 1933. I. 175.

²³ BREZNAY Imre 1933. I. 184.

²⁴ BREZNAY Imre 1933. I. 161–162.; 1939. 51.

²⁵ BREZNAY Imre 1907. 5–6.

²⁶ BOGDÁN István 1987. 96.; Nemes Lajos kb. 62 literben adja meg. NEMES Lajos 2001. 232.

²⁷ BREZNAY Imre 1907. 39–40.; 1939. 53–54.

²⁸ NEMES Lajos 2001. 77–78.

²⁹ BREZNAY Imre 1939. 53.; MNL HML V-1/b. 126.d. B.LXXXIV.a. 303.

február 9-én minden tizedes – mivel az adóösszeírás tovább tartott, és a kétféle kassza rendszeresítése jól haladt – egy-egy kila búzát kapott.³⁰

A fenti példák is igazolják, hogy az egri tizedesek, fertálymesterek szerzteágázó hivatali kötelessége komoly leterheltséget, a saját negyedében végzett rendszeres munkát kívánt meg a tisztség viselőjétől. Ez néhány foglalkozási területen tevékenykedők számára olyan terhes elfoglaltságnak számított, hogy sokan igyekeztek megszabadulni tőle. Ennek leggyakoribb módja az volt, hogy helyettest alkalmaztak, amit a helyi szokásjog meg is engedett. 1769-ben nem akármilyen személy, hanem a városban míves kovácsoltvas munkáiról híres Fazola Henrik, a Város IV. negyedének tizedese kérte felmentését, amihez orvosi bizonyítványt is mellékel. Mindez alapján a tanács a hivatal viselésére alkalmatlannak találta, ezért mást bízott meg helyette 20 forint fizetéssel, de Fazolát „a községes terhek elviselésére kötelezte.”³¹ Ettől kezdve mind gyakrabban fordul elő, hogy egyesek a fertálymesterség viselése alól mentesülni törekcszenek. Így 1770-ban a január 8-án a negyedik fertályban felesküdüött Smid János maga helyett Tóbiás Lászlót fogadta 20 Ft-ért. 1776-ban a Város I. negyedében Heisz János Dely Tamást állította helyettesül 24 forintért. Ha összevetjük ezeket az összegeket a megválasztott fertálymesterek évi bérével (12 Ft), akkor látható, hogy a helyettesek magasabb összeget kaptak. Tóbiás László és Dely Tamás „hivatásos helyettes”, ahogy akkor nevezték, *zsoldos* lehetett, mert Delyt 1778-ban Molc Fülöp asztalosmester, Tóbiást 1786-ban Isztlí József harangöntő fogadta fel.³² A helyettesek kifizetésével azonban lehettek problémák, mert Tóbiás László, a Város IV. negyedében 1787-re alkalmazott helyettes fertálymester július 10-én kérelmezte a magisztrátustól, hogy elmaradt bérét fizessék ki, mert „ennyi ideig pediglen minden fizetés nélkül való szolgálatát ingyen senki nem kívánhatja”.³³ Tóbiás László 1792-ben Alexovics János görög kereskedőt is helyettesítette, akitől a tanács a 24 Ft fél évre eső részét elővigyázatosságból úgy kérte, hogy „a városházáról ki ne ereszteszen, míg a félévre járó 12 forintokat le nem fizeti”.³⁴ Tóbiás László 1774-ben valószínűleg azt a Mák Jakab kereskedőt helyettesítette, akit ez év február 12-én fertálymesternek választottak, de még ebben a hónapban kereskedőtársaival együtt levelet írt a magisztrátushoz, hogy mint eddig, ezután is a fertálymesterség „terhétől mentesek legyenek”. Arra hivatkoznak, hogy az egri kereskedők emberemlékezet óta nem voltak a fertálymesterségre kényszerítve. Vitatják azt, hogy „valakik itten ezen városban kívánnak boldogulni, a közterheket is tartoznak viselni, ... vagy pedig maga helyett valakit azon szolgálat elviselésére fogadjon.” Azt is felhozzák indoklásként,

³⁰ BREZNAY Imre 1939. 54.

³¹ NEMES Lajos 2001. 69.; BREZNAY Imre 1939. 44.

³² BREZNAY Imre 1939. 44–45.

³³ MNL HML V-1/b. 117.d. B.LXXVII. 330.

³⁴ MNL HML V-1/b. 151.d. B.XCV.b. 1232.; BREZNAY Imre 1939. 46.

hogy a fertálmesterség nemcsak a munkájuktól vonja el őket, de a város közösségének is kárára lesznek, hiszen elszegényedve a közterhet nem tudják viselni, és a hiteleiket sem képesek visszafizetni. Arra is hivatkoznak, hogy sehol más városokban a kereskedők nincsenek ilyen szolgálatra kényszerítve. A Város IV. „fertálybeli burger lakosok” közösen írt levelükben állnak ki amellet, hogy „*ki-ki a közjóban kíván részesedni, s magának itten hasznot hajtani, szükséges a közös terhet is viselni. Melyet is, ha maga személyében Mak Jakab ő kegyelme viselni nem akar, fogadjon, mint mások fogadtak, zsoldost, mi nem hátráltatjuk. De hogy rend szerint ő kegyelmét együttes akarattal mindnyájan fertálmesternek választottuk, abban továbbra is megmarasztaltatni a n. tanács által confirmáltatni alázatosan instáljuk.*” A kereskedők elleni közös véleményt és a fertálmesteri tisztség mindenkire kötelező jellegét jól kifejezi az ügyben írt másik levél befejező mondata: „*ezen közterhet viselték mindekkoráig nemcsak a kapások és a mesteremberek, nemtelenek, sőt a nemes személyek is, kiknél hogy egy valamely kereskedőnek nagyobb frarogativája lehessen, azt meg nem foghatjuk.*”³⁵ Ugyanezen negyed kereskedői 1791-ben is kérték a tisztség alóli mentességüket. A városi tanács azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy ez közteher, amelyet minden polgár – még a nemesek is – viselni tartozik és visel is, ennél fogva a kereskedők sem menthetők fel alóla. A kereskedők továbbra sem nyugodtak bele, de újabb beadványukra a következő évben is elutasító választ kaptak. Mivel azonban a kereskedők azt óhajtották, hogy meg se lehessen őket választani, fellebbeztek az úriszékhez, amely azután egyetemlegesen felmentette őket.³⁶ 1795-ben abból lett botrány, hogy Derbalky Márton, akit a Szent János hóstya I. negyedébe választottak meg fertálmesternek, a város egy másik negyedéből szerzett helyettest, a saját körzetéből megszokott dolog lett volna.³⁷

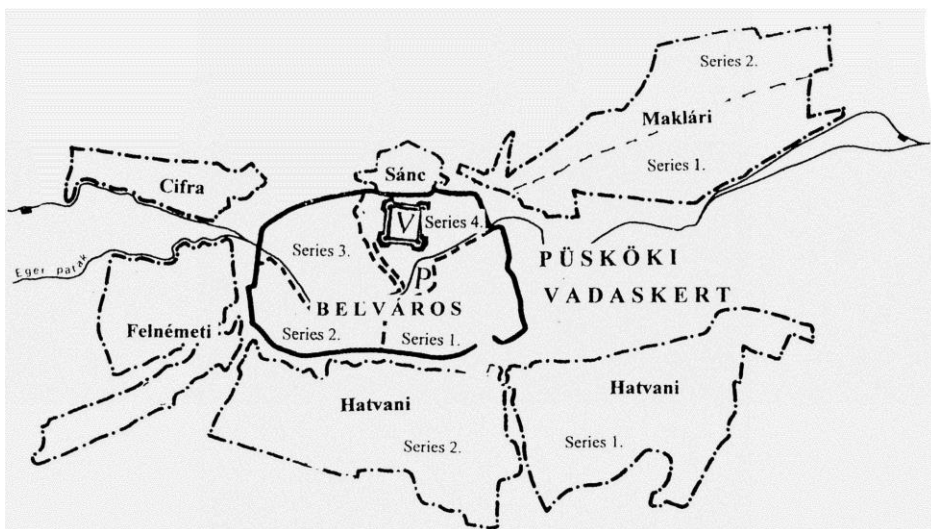
A Város III. fertályában a tisztségre 1790-ben megválasztott Farkas Pálról nem tudni, hogy kereskedő volt-e, mindenesetre, ahogy erre a tényre reagált, kifejezi azt, hogy a fertálmesterség ekkor még nem megtiszteltetésnek számított, hanem sok teherrel járó feladat volt. A választási listán a nevéhez ezt a megjegyzést írták: „*...csúfosan megvetvén a fertály kívánságát, azt üzente, hogy bírója sem lenne a városnak, nem az, hogy fertálmester.*”³⁸ (2. kép)

³⁵ MNL HML V-1/b. 115.d. B.LXXVI.b. 48.,65.

³⁶ BREZNAY Imre 1939. 46.

³⁷ NEMES Lajos 2001. 69.

³⁸ MNL HML V-1/b. 132.d. B.LXXXVII.a. 292.

2. kép: Eger városrészei a 18. század végén. Nemes Lajos 1998. 142.

Szegődményes, „béres” fertálymesterek 1805-től 1808-ig

A fenti példák alapján látható, hogy a fertálymesterség a 18. század végére terhes és egyre súlyosbodó elfoglaltságot jelentett a város polgárainak, elsősorban azoknak, akiknek a hivatásuk vagy üzletük minden idejüket igénybe vette annyira, hogy fertálymesteri kötelességüket tetemes anyagi károk nélkül nem teljesíthették. A tanácshoz és az úriszékhez írt és a tisztség alóli felmentést kérő levelek nagy száma is jelzi, hogy „a polgárok kezdték a fertálymesteri fáradtságos dicsőséget unni, s ebbéli kötelességeiket elhanyagolni, mely körülmény azután az ügyek folyamában idézett elő zavarokat és hátramaradást.”³⁹ Ennek következménye, hogy 1805-ben a külső és belső tanács együttes ülésén foglalkozott a fizetéses fertálymesteri intézmény kérdésével. Ez év februárjában levélben terjesztették a változtatás iránti kérésüket a város földesurához, Fuchs Ferenc érsekhez. A javaslat első fontos megállapítása, hogy a város és a hozzá tartozó hóstyák egész területén az eddig évente választott tisztségviselők helyett állandó, „több esztendőkből is hivatalukat viselő” fertálymestereket kívánnak alkalmazni. A várost hat részre osztanák: „Az első fertálymester járásában a városnak 1. és 2. fertálya, másodiknak a város 3. és 4. fertálya, harmadiknak Sz. János, vagyis Hatvani hóstyának 1. és 2. fertálya, negyediknek Károly városa Kis Szalával és a Nagy Szalának a víz árkan innen való része (ebből lett később a Hatvani IV. negyed), ötödiknek a vizen túl való része a Nagy Szalának, s a Fel-

³⁹ BREZNAY Imre 1907. 12.

németi és Cifra hóstyák. Hatodiknak a Sánc és a Maklári hóstyának két fertálya lesz.” Ezután megokolják a javaslatot azzal, hogy bizonyára találnak majd arra érdemes polgárokat, akik erre a szolgálatra vagy kötelességre alkalmasabbak lesznek. Végül javaslatot tettek a fizetéses fertálmesterek járandóságára is. Kiszámolták, hogy az eddigi 11 tisztségviselő évi 12 forintjával összesen 132 Ft bért kapott, valamint a személyenkénti 14 véka búza összesen 154 mérőt tesz ki. Ez utóbbi elegendő lenne, hogy a hat fertálmester személyenként 25 véka gabonát kapjon. A pénzüsszeget viszont 108 forinttal kiegészítve fejenként 40 Ft-ra kívánják felemelni. Két nap múlva, 1805. február 20-án az érsek ezekkel a szavakkal válaszolt: *„Ezt az okos és bölcs szándékot és vélekedést méltó dicsérettel helyben hagyjuk és végbe vitelét parancsoljuk.*” Természetes, hogy az érsek után a másik földesúr, a káptalan sem tagadta meg a jóváhagyást.⁴⁰ Így törölték el 1805-ben a tiszteletbeli választott fertálmesterséget, és helyette bevezették a fizetéses intézményt hat fertálmesterrel, akik fejenként 40 forint készpénzt és 25 véka búzát kaptak.

Ahogy megkapta város az engedélyt az új rendszer bevezetésére, március 9-én már ki is adták az utasítást a fertálmesterek részére. Ez az első teljes felsorolása azoknak a szabályoknak, amelyeknek a kihirdetése és betartatása a tisztséget viselők feladata volt.

„Fertálmesteri utasítás, 1805. március 9.

A fertálmestereknek kiadott parancsolatok felolvastattak, s listájokra ilyenképpen feljegyeztetett:

- 1. A bormérés tiltott időben nem szabad, úgy a külső boroknak és pálinkáknak vétele, s ide behozása confiscatio büntetés alatt tilalmaztatik.*
- 2. A hernyók szedése, s gyümölcsfáknak tisztítása, a fáknak kivágattatása büntetése alatt parancsoltatik, s meghagyatik kinek-kinek közönségesen.*
- 3. A szemeteket az utcákra önteni nem szabad, úgy lövöldözés és utcákon való dohányzás, mind a városon, mind pedig a hóstyákon meg nem engedtetik. Nem különben az ivó tartás, remélnés, Betlehem és mátkatál hordás, húsvéti öntözködés, kurjongatás az utcákon, s lárma és maskarában való járás tiltatik.*
- 4. A sertéseknek utcáról utcára, s piacra való kieresztése meg nem engedtetik, az ispotályra teendő confiscationnak büntetése alatt.*
- 5. Az utcákon való csoportozás, úgy a templomok előtt való ácsorgás, vagy összegyülekeztetni szokott hiába való fecsegés tilalmas.*
- 6. A tavasznak elejétől fogva egész hideg őszig, hogy minden háznál a tűztől eshető szerencsétlenségeknek eltávolztatására hordóban víz tartasson, parancsoltatik.*
- 7. Télben 9 óra, nyárban pedig 10 óra után a korcsmákon való muzsika és az utcákon, vagy akárhol szokott csavargás tilalmaztatik.*

⁴⁰ BREZNAY Imre 1907. 13–15.

8. *Az idegen csavargóknak szállást adni, vagy idegent lakóul az előljáróknak teendő jelentés nélkül befogadni senkinek sem szabad.*
9. *Úton-útfélen való vásárlás, úgy semmiféle vásárra való rakodás, vagy lepakolás vasárnap avagy ünnepen, nem különben a bejövetel vagy kimenettel vecsernyéig meg nem engedtetik.*
10. *A kéményeknek tisztítása, s a rossz kémények megújítása parancsoltatik, és hogy a városon senki az udvarába szénáját rakni ne merészelje, meghagyatik.*
11. *A szőlőmunkásoknak vagy akármely féle napszámosoknak fizetések és rendjük iránt való, úgy cselédek felől tett rendelkezések mindenektől megtartassanak a kiszabott büntetések alatt.*
12. *A meghatározott órák után szállásokról kintmaradott deákokat az előljáróknak tartozik feladni a gazdák szoros feleleteknek terhe alatt. Nemkülönben meghagyatik minden deák tartó gazdának, hogy a deáknak pénzt ne adjon, és boltosok hitelbe portékákat ne adjanak, s be ne fogadjanak a lakosok házukhoz a deákokat, hacsak a szüleitől levelet nem vesznek, mert ha károsodnak, magoknak tulajdonítsák. Mind ezeknek általhágói a kiszabott büntetésüket elveszik, vagyis az alábbvaló renden lévők 12 palca avagy korbácsütésekkel, a felsőbb rendűek pedig 12 forintokra, valahányszor tapasztaltatni fognak, megbüntetnek.”⁴¹*

Az új rendszer azonban nem vált be, mert a fizetéses fertálymesterek megbízhatatlanok voltak, kötelességeiket elhanyagolták, s ennek következtében mind nagyobb lett a rendetlenség. Breznay Imre szavaival velük „*csizmadiát fogott a város*”.⁴² Az állandó fertálymesterek a nagy fáradsághoz képest kevesellték a fizetésüket, ugyanúgy panaszkodtak, mint korábban a kereskedők, hogy mesteriségüket a fertálymesteri hivatal miatt nem űzhetik, és igen terhes nekik az adó fizetése, ezért annak elengedését kérték 1806. január 24-én.⁴³

Két év után belátta a város, hogy vissza kell állítani a régi tiszteletbeli fertálymesteri hivatalt, és 1807. február 3-án kérvényt adott be a kettős földesurasághoz. Ebből részletesen megismerhetők a fizetéses tisztviselőkkel szembeni kifogások és a változás szükségessége. „*A közönség részéről huzamos azon panasz, hogy t.i. a mostani pénzen fogadott fertálymesterek, hivataljok örökösségében bizakodván, ezen kötelességnek rendes elviselésére teljességgel alkalmatlanok, s elégtelenek, és sokkal jobb rendtartás következne, ha ezen fertálymesteri kötelesség az régi lábára állíttatna...Mi tehát magunk is sajnosan tapasztalván hogy a béres fertálymesterek végett sokszor sürgetős dolgainkban nem minden fertályban találkozáván, aki az állandó béres fertálymesterséget felvállalná, teteemes hátramaradás okoztatott, úgy nemkülönben a portio beszédésben is több*

⁴¹ NEMES Lajos 2001. 180–181.; MNL HML V-1/b. 220.d. B.CXXXIII.a. 180.

⁴² BREZNAY Imre 1907. 15.

⁴³ MNL HML V-1/b. 224.d. B.CXXXV.a. 81.

restantiák maradtak ezen állandó fertálymesterek idejében, mint azelőtt. Hozzájárul az, hogy ezen közfoglalatosságnak elviselésére, a felséges, úgy nemkülönben a méltóságos földesuraság parancsolatainak hirdetésére, a város rendelkezésének elintézésére tapasztalatunk szerint elégtelenek, bérekkel mindazonáltal meg nem elégszenek, hanem nagyobbítani kívánják. Holott nem nyerhetvén általok egész rendtartást, s a polgári társaság tárgyainak teljesítését, csaknem hasztalanul terheltetik ezeknek fizetésében a község. De ha mindjárt akármilyen számmal fognak is lenni a pénzen fogadott állandó fertálymesterek, általok jó rendtartást remélni nem lehet, csak azért is, mivel csupa szolgai ösztönből, s haszonért szolgálják a várost, nem pedig úgy, mint az olyanok, kik pusztá becsületért igyekeznek hivataluknak megfelelni.” Befejezésül kérte a tanács, hogy a közhaszon és a rendtartás érdekében engedélyezze mindkét földesúr a „fertálymesteri hivatalt oly régi lábra, melyben a lakosok egymást esztendőnként felválthassák.”⁴⁴ A földesurak most nem siették el a döntést, és a tanács egy év leforgása alatt öt levelet írt az ügyben. A február 20-i levélben újabb indokokat és tennivalókat olvashatunk: „Minthogy ezen város nagy kiterjedésű..., s lakosokkal teljes..., következésképpen a fertálymestereknek kötelességeik s dolgaik nagyon megsaporodtanak. A hat fertálymestert, hogy ennyi kötelességüknek elegendőképpen megfeleljenek, nem elegendőnek tapasztaljuk, ...számukat csakugyan szaporítani elkerülhetetlenül szükséges...Vagy a mostani száma a fertálymestereknek hárommal megsaporíttatna, vagy ha ilyképpen újabb terhet a városra hozni nem lehetne, tehát csakugyan állana ismét vissza az régi lábra a fertálymesterség...Valamint azelőtt vala a városnak tizenegy fertályában az előbbi conventiora minden esztendőben sors szerint választatna tizenegy fertálymester.” Ezt taláná jobbnak a város az újabb kérvényben.⁴⁵ Végül az úriszék 1808 áprilisában kimondta, hogy „...figyelembe vévén ...a város kérelme mellett felhozott nyomós indokokat, elrendeli, hogy a szegődményes fertálymesteri intézmény megszüntetésével, a fertálymesterek a régi eljárás szerint városnegyedeként az illető negyed polgárainak e hivatásra alkalmas egyéneiből évről-évre választassanak.”⁴⁶

Az eltelt három év tehát bebizonyította, hogy a pénzen fogadott állandó fertálymesterek nem váltak be, és sokkal jobb lesz visszaállítani a régi rendszert, amelyben az évenként megválasztottak becsületből teljesítik városuk iránti kötelességüket.

⁴⁴ MNL HML V-1/b. 228.d. B.CXXXVII.a. 115. Vö: BREZNAY Imre 1907. 16–17.

⁴⁵ MNL HML V-1/b. 232.d. B.CXXXVIII.b. 1228.

⁴⁶ BREZNAY Imre 1907. 17–18.

Választott fertálymesterek (1808–1858)

1810-ben szabályozta a város a fertálymesterek működését, pontokba szedve közölte a főbíró és a városi tanács iránti kötelességüket, amelyek között a korábbiakhoz képest új elemek is megjelentek. Továbbra is fontosak a korábbi funkciók, az adószedés kihirdetése, a városi tanács rendeleteinek megmagyarázása a negyed lakosai között, az éjszakai rend fenntartását célzó cirkálások. Új elem, hogy az éjjeli járőrözést nem magában végzi a fertálymester, hanem maga mellé vesz egy fertálybeli lakost. A Maklár I. negyedben az 1850-es években a fertálymester évről évre átadott utódjának két db. kerek formájú, belevéselt E. V. jellel ellátott bádóg „*balétát*.” Mivel a negyedben soros éjjeliőröket a fertálymesterek jelölték ki, így a ruhájukra kötve viselt hivatali jelvényt is tőlük kapták meg. A 7,5 cm átmérőjű „*bádóg jegy*” betűi Eger városra utalnak. Még az 1890-es években is átadásra került a fertálymesteri naplóban való bejegyzéssel a „*pecsét*,” „*bádóg pecsét*” „*fertáj pecsét*.”⁴⁷

A feladatok felsorolásánál fontosnak tartották annak hangsúlyozását, hogy az éjszakai járőrözést józan és példás magaviseletű emberek végezzék. Ez az elvárás a fertálymesterrel szemben bizonyára természetes volt, ezt nem kellett külön kiemelni, hiszen csak köztisztelőben álló ember lehetett a tisztség viselője. Újdonság a szegény lakosokkal szembeni kímélet hangsúlyozása, és a hivatali titkok betartásának megkövetelése. A korábbi évszázad gyakorlatához képest azonban a legnagyobb változást az jelenti, hogy a fertálymesterek kötelesek voltak beosztás szerint ügyeletet tartani a főbíró házában, hogy bármilyen adódó ügy elintézésére kiküldhessék őket. Ez még vasárnapra is érvényes kötelességük volt.⁴⁸ A mai fertálymesteri gyakorlathoz hasonlóan bármilyen személyes ok miatti távollét esetén a fertálymester köteles volt maga helyett valakit a társai közül helyettesül állítani az adott ügyeleti napon. Véleményem szerint a fertálymesterek reprezentatív megjelenéséről van szó abban a pontban, amely előírta, hogy a tanácsülések idején a fertálymesterek testületileg jelen legyenek a városházán, mielőtt a tanács tagjai megérkeznek. Ezt annyira fontosnak tartották, hogy az esetleges hiányzást kellő indokkal előre be kellett jelenteni. Ugyan semmilyen adat nem szól róla, de akár azt is gondolhatjuk, hogy már ekkor köpenyben és a szalagos fertálymesteri bottal jelentek meg a városházán.

A kötelességek felsorolásából az is kitűnik, hogy a fertálymestereknek sokrétű és meglehetősen alárendelt szerepük mellett olyan, a várostól kapott jogkörük is volt, amelyet kellő tekintély nélkül nem tölthettek volna be. Breznay szerint a tisztség a 19. század első negyedében sajátos keverékét mutatja az alárendelt-

⁴⁷ MNL HML V-I/d. 30.k. A két bádogjelvény ma viaszpecséttel a fertálynapló borítójának belső oldalához van rögzítve.

⁴⁸ Hasonló ügyeleti feladatokat láttak el a gyöngyösi fertálymesterek is a 19. században. SZABÓ Jolán 2001. 166.

ségnek és a polgári tekintélynek. Ebből természetesen következett, hogy a jobb módú polgárok, míg egy részről nem idegenkedhettek a tekintélyt adó címtől, addig másrészt iparkodtak a vele járó, sokszor terhes teendőket másra átruházni.⁴⁹

Sajátos feladatokat is elláttak a Hatvani I. és II. negyed fertálymesterei. Itt a legeltetés szervezésére egy pusztagazdaság működött, amelynek különféle tisztviselői voltak. Tamási Imréről írják, hogy 1830-ban egyszerre látta el a fertálymesteri hivatalt a Hatvani II. negyedben és a pusztagazdai feladatokat a két negyed gazdaságában. A fertálymesterek tekintélyét és megbízhatóságát tükrözi, hogy 1844-ben a két negyed fertálymesterei adták ki a pásztoroknak a kihajtás előtti 10-10 forintnyi bérüket. Még 1883-ban is számítottak a negyedmesterek közreműködésére, amikor az egri vásáron bikát akartak vásárolni, hiszen őket is beválasztották a lebonyolítással megbízott pusztagazdasági csoportba.⁵⁰

Érdekes működési adatokat tudhatunk meg a fertálymesterségről Hoch András pékmester 1812. február 27-én kelt kérvényéből, amelyben felmentését kérte a hivatal alól. 50 éves korára hivatkozva írja: „*fiatalságomat erős munkákban eltöltvén úgy elerőtlenedtem, hogy a fertálymesteri hivattalal járó terhes és huzamos járkálások megaggott tagjaimnak igen sajnosan esnek.*” Arra is hivatkozik, hogy mivel a vásárok és a tanácsülések is egy időben, hétfőn és pénteken vannak, így egyszerre nem tud a piacon is lenni, hogy a búzát beszerezze, és a városházán a többi fertálymesterrel a tanácsülésen kötelességét teljesíteni.⁵¹ A Város IV. negyedében Szávics Péter kereskedő bonyolult felmentési ügye kedvező elbírálást kapott 1825-ben. Ő is „*törődött öregségére*” és arra hivatkozik, hogy néhai Szávics Sebestyén árváinak gyámja, és így nem tud pontosan megfelelni az „*annyi fáradságos jövés-menésekből álló fertálymesterségnek.*” Panaszát orvosi papírokkal igazolta, így a tanács áprilisban őt felmentette, s egyúttal kötelezte a negyedet új fertálymester megválasztására, ahová Czepetz József szenátort küldte ki. Egyúttal a Szávics Pétert megválasztó lakosokat a következő tanácsülésre személyesen berendelték, bizonyára azért, hogy miért választottak meg erre a tisztségre egy nyilvánvalóan beteges embert.⁵²

Időközben eggyel szaporodott a fertálymesterek száma, mivel az 1822/23-as év adóösszeírása már négy adóközteret sorolt fel a Hatvani külvárosban. A Károlyváros kétfelé osztásával keletkezett a Hatvani IV. negyed, ahol Majoros István választották meg 1823-ban fertálymesternek.⁵³ Ettől kezdve több mint száz évig 12 fertálymestere volt Egernek.

⁴⁹ BREZNAY Imre 1907. 31–32.

⁵⁰ MNL HML V-72.b. 8.k.

⁵¹ MNL HML V-1/b. 337.d. B.CXLVII.b. 94.

⁵² MNL HML V-1/b. 331.d. B.CLXXV.a. 852.

⁵³ NEMES Lajos 2001. 24.; www.fertalymesterek.hu. Letöltés: 2014. április 18.

A fertálymesterek részére 1810-ben kiadott utasításban ugyan nem szerepeltek a tűzvédelemmel kapcsolatos feladatok, de ugyanabban az évben számos alkalommal kellett tűzvédelmi szemlét tartaniuk. A nyári és őszi hónapokban minden fertályt bejárta a két-két kistanácsbeli személy a negyed fertálymesterével, hogy a kémények állapotát ellenőrizzék. A hatvani I–II. negyedben rögzített tapasztalataikból érdemes idézni, mert az nemcsak a precíz munkájukra világít rá, de a tüzelőberendezések siralmas állapotáról is tájékoztat. A várostól 1810. július 19-én kapták megbízólevelüket, mely szerint „*Meghagyatik Tóih Mihály és Hanák András kis tanácsbeli uraknak, hogy a Hatvani 1. és 2. fertályaiban magok mellé vévén a concernens fertálymestereket, a veszedelmesebb helyeket és házakat szorgalmasan megvizsgálják, és ahol az épületek teteje vagy kéménye veszedelmes a birtokosoknak, azoknak megjavítását az épület ledöntése terhe alatt hagyják meg, és a pénteki sessiora ezek iránt prelatiojukat adják be.*” Az 1810. szeptember 20-i szemle eredményéből idézünk: „*Az első fertályban Albert Istvánnénak kürtője nem jó, veszedelmes, a tüzeléstől eltilalmaztuk, miglen meg nem csinálja. Szeredi Jánosnak ház fedőlékje nincs, a kürtőből kijövő szikrákat a szél tetszése szerint viszi, hasonlóképpen a tüzeléstől eltilalmaztuk.*”⁵⁴ A tűzvédelemhez kapcsolódó tárgyak szerepelnek a Maklár I. fertály átadási jegyzőkönyveiben, hiszen negyedenként szükség volt ilyen felszerelésre. 1833-ban és 1840-ben 4 „*tűzhöz való rotskát*”, 1853-ban pedig 3 „*vasas veder*” (vasabroncsos) mellett egy „*tűzbontó horgot*” és egy „*kétöles létrát*” is átvett az új fertálymester elődjétől.⁵⁵

Sokrétű és terhes munkájukért a tiszteletbeli fertálymesterek az 1840-es években is a szegődményeseknek 1805-ben megítélt 40 forintot kapták, és a város malmának vámbúzájából fejenként 14 véka is járt egy évre. Alkalmi kedvezménynek tekinthető, hogy 1810-ben a tanács a katonatartás alól két esztendőre mentesítette a 11 fertálymestert, mert 1809-ben sok feladatot jelentett számukra a királyi család és a Szent Korona Egerben tartózkodása.⁵⁶ Erre a mentességre 1812-ben is hivatkoztak az akkor hivatalukat leadó fertálymesterek, és kérték a katonatartás alóli felszabadításukat.⁵⁷

Fertálymesterek helyett fertálybiztosok (1859–1860)

A Cifrasánc negyed fertálykönyvében⁵⁸ az 1817-től vezetett fertálymesteri névsorban az 1858. évnél található egy bejegyzés, hogy „*Dluhopoltzki Antal megválasztott fertálymesternek és azon évben fertálybiztosok választattak*

⁵⁴ MNL HML V-1/b. 250.d. B.CXLV.a. 1192.

⁵⁵ MNL HML V-1/d. 30.k.; Vö: BREZNAY Imre 1939. 36.

⁵⁶ BREZNAY Imre 1939. 54–55.

⁵⁷ MNL HML V-1/b. 255.d. B.CXLVII.b. 79.

⁵⁸ DIV TD 94.4.1.

helyökre. Az fertálymesterjog megszűnt.” 1859-ben „*fertálymesteri jog megszüntetése*” olvasható, 1860-ban pedig „*november hó elején ismét Dluhopoltzki Antal helyezettett vissza a fertálymesteri jogba*”. Ezen információ alapján próbáltam adatokat találni a városi tanácsi ülésjegyzőkönyvekben és iratokban. 1858. február 6-án a Bennett Ferenc polgármester elnökletével megtartott közigazgatási tanácsülésen szokás szerint megjelentek a város 12 negyedének fertálymesterei, és „*szolgálatukról a régi gyakorlaton alapuló szokás szerint lemondtak*”. Együttal kérték az új fertálymesterek választására szolgáló határnap kitűzését és a negyedekbe biztosok kinevezését. Ezek olyan választási biztosok – és nem fertálybiztosok –, akik kiküldésének nyomát Breznay Imre először 1851-ben találta. A szabadságharcot követő Bach-rendszer helyezte hatósági felügyelet alá a fertálymesterek választását,⁵⁹ akik a 20. század közepéig részt vettek a választásokon, és felügyeltek azok törvényes rendjére. Erről győznek meg bennünket a megmaradt fertálymesteri naplókban található jegyzőkönyvek. A közigazgatási tanács 1858-ban a választások megtartásának határnapjául február 7-ét tűzte ki, és kinevezte az egyes negyedekbe a választási biztosokat.

A választások bizonyára rendben lezajlottak, mert február 9-én a közigazgatási tanács ülésén jelentették, hogy „*azon időszaknak, melyben a fertálymesterek századot meghaladó gyakorlat alapján választani szoktak, bekövetkeztével a választások a város minden negyedében megtörténvén, az újdön választott fertálymesterek a tanácsnak következőképpen mutattattak be: Város I.: Gavalszky András polgár, Város II.: Szűts József polgár, Város III.: Szabó András polgár, Város IV.: Vidasits Pál polgár, Hatvani I.: Varga Mihály földműves, Hatvani II.: Pók János földműves, Hatvani III.: Zombori Ferenc földműves, Hatvani IV.: Kováts Antal földműves, Felnémeti: Szabó József földműves, Cifra és Sándor: Dluhopolszky Antal polgár, Maklári I.: Bóta János földműves, Maklári II.: Kováts Antal polgár, kik a bemutatás után elnök polgármester úr által kötelességeik pontos teljesítésére figyelmeztettek, melynek folytán a szokott esküit letevén, hivatalaikba beiktattattak.*”⁶⁰ Ezek a nevek szerepelnek az 1849-től minden évben elkészített fertálymesteri tablón.

Nincs nyoma, hogy milyen utasításra vagy városi tanácsi döntésre szűnt meg ez év végén a választott fertálymesteri tisztség, mindenesetre a fent említett jegyzőkönyvi bejegyzésen kívül a Felnémeti negyed fertálymesteri botjára felvésett nevek között „*59. 60 Nem volt*” megjegyzés olvasható. Ugyancsak nincs név 1859-ben és 1860-ban a többi negyed névsorában, egyedül a Hatvan I.-ben szerepel Misik István neve 1869-ben.⁶¹

A fertálybiztosok tevékenységére csak a tisztség megszüntetése után az egykori biztosok által december 28-án kelt és a tanácshoz írott levélből következtet-

⁵⁹ BREZNAY Imre 1939. 33.

⁶⁰ MNL HML V-43. 5.d.

⁶¹ www.fertalymesterek.hu. Letöltés: 2014. április 18.

hetünk.⁶² Már az első mondat is arra utal, hogy nem voltak közkedveltek a negyedekben: „miután végkép megszüntetett fertály biztosok még jelenleg is sokak által megvettelve tekintetnénk, úgy annyira, hogy egyesek nem áttallanak még nyilvánosan is megtámadni.” Hogy a „balvéleményt” magukról elhárítsák, azért írják ezt a levelet. A fizetésük fejeként 100 Ft volt egy évre, és járt még nekik az adóintő cédulák utáni zálogolási költség is. Ezt és a bérüket azonban nem kapták mind meg, és sejtetni engedik, hogy abból jó néhány városi tisztviselőnek is jutott! „Nékünk csak a küzdelmekben volt részünk, akár erélyesek, akár hanyagok voltunk, mert annyi fáradság után alig kaptunk valamit” – írják. Úgy tűnik, hogy feladatuk volt az adók beszédése, s ennek kapcsán járt nekik az intő cédulák kiosztása utáni „intő díj”. Egy konkrét név ismert a biztosok közül, Gó (Goór) Péter, aki az „intő díjából őt megillető s a város gazdasági pénztárnoka által letartóztatott 5 ft-ot ...részére kiadatni kéri.” Egy másik leveléből – amelyben a fertálybiztosi állás megszűnése után kéri visszahelyezését a korábbi írnoiki állásába – megtudjuk, hogy miután a fertálybiztosi állás végkép megszűnt, az adóbehajtással egyedül a visszahelyezett fertálymesterek lennének megbízva.⁶³ Mindezen adatokból és a biztosok negatív megítéléséből úgy tűnik, hogy a fertálybiztosok feladata az adók behajtása volt, ami nem hozhatta a várt eredményt, s ezért állíthatták vissza a hagyományos fertálymesterei tisztségét.

Tiszteletbeli, hagyományörző fertálymesterek (1861–1931)

A tisztség visszaállítását jelzi, hogy 1861. február 9-én, „a századot meghaladó gyakorlat alapján” megtartott választások után személyesen bemutatták az új fertálymestereket a Csiky Sándor polgármester elnökletével megtartott közigazgatási tanácsülésen. Ezt követően az „újdön elválasztott fertálymesterek” esküt tettek, majd a polgármester az elválasztottakat hivatalaik pontos teljesítésére figyelmeztette, egyúttal kinyilvánította a volt fertálymesterek hivatali eljárásával való megelégedettségét, és az új tisztségviselőket elődeik jó példájának követésére buzdította. Az ezt követő felmentési kérelem rávilágít arra a tényre, hogy a helyettesítés ebben az időszakban is jellemző volt. Ez évben csak egy fertálymester, Kupfer Jakab jelezte, hogy „miután házi körülményei végett a fertálymesterei hivatal kötelességeit személyesen nem teljesítheti”, ezért Izsáky Józsefet fogadta fel. Kérésére a tanács az ott bemutatott személyt elfogadta helyettesnek, akivel szintén letették az esküt. Ebből az esetből arra következtethetünk, hogy általános gyakorlat lehetett a helyettesek bemutatása a közigazgatási tanácsnak, és ők is esküt tettek.⁶⁴

⁶² MNL HML V-43/10. 6.d. 1861.

⁶³ MNL HML V-43/10. 6.d. 1861.

⁶⁴ MNL HML V-43/10. 1861.

Breznay Imre bizonyára személyes tapasztalatai alapján írja, hogy a kiegyezés után alig van olyan fertálymester, aki személyesen végezné a teendőit. A 19. század végén legfeljebb egyik-másik külvárosi fertálymester járt el a maga tiszt-ségében, de az iparosok, kereskedők és értelmiségiek mind helyettessel intéztették a fertálymesterség ügyes-bajos dolgait. A választást ekkor már megtiszteltetésnek vették, azt nem illett visszautasítani, de a tényleges munkát másra bízták. Az első világháborúig minden negyednek megvolt a maga szokásos helyettese, aki felvette az egész évi díjazást, és végezte a teendőket.⁶⁵ 1909-ben a hivatali eskütétel után a városházán jelentették be az új fertálymesterek helyettesüket.⁶⁶

Az éves fizetés még 1872-ben is az 1840-es években megállapított 40 Ft volt, amihez a gabonajárandóság is hozzátartozott. Ezt a többi cseléddel együtt a fertálymesterek is negyedévenként vehették fel a város malmából. Ez 1863-ban a 12 fertálymester részére 72 véka kétszeres búzát jelentett három hónapra.⁶⁷ 1872-ben kérvényezték is a fertálymesterek a képviselőtestülettől, hogy emeljék fel az illetményüket. Miután az szabályrendelettel volt megállapítva, a kérést nem teljesítették – olvasható az Eger újságban.⁶⁸ 1878-ban még mindig csak 40 Ft-ot kaptak, ami a városi személyzet bérei között a legalacsonyabb volt, viszont a fejenként járó 750 liter búza átlagosnak számított, ugyanennyit kapott a főjegyző és a házi pénztárnok is.⁶⁹ A 19. század végére (1889) emelkedett meg a fizetésük 90 Ft-ra, de a búzajárandóság ekkorra megszűnt, mivel a város malomüzeme már nem volt meg.⁷⁰

A 19. század második felében a polgári közigazgatás megerősödése azt eredményezte, hogy a törvények egységesítették a városok önkormányzatát, és az egyes feladatokra megfelelő tisztviselőket alkalmaztak. Az új törvények nem ismerték a fertálymesteri tisztséget, ezért a városi tanács az 1880-as években döntés elé került: megszünteti vagy továbbra is fenntartja ezt az intézményt. A városi képviselő-testület 1883. május 20-i ülésére a törvényességet felügyelő jogi szakosztály a fertálymesteri intézmény megszüntetését javasolta az év végével, és helyette indítványozta, hogy az addigi 12 fertálymester részére juttatott 480 Ft készpénz és 90 hektoliter búza díjazásból 4 hivatalszolgai állást létesítsenek. A testület azonban ezt a javaslatot mellőzte, és kimondta, hogy a fertálymesteri intézmény továbbra is fenntartandó. Megbízták a jogi szakosztályt, hogy dolgozza ki a fertálymesteri választások módját, és készítsen szabályrendeletet a további teendőikről.⁷¹

⁶⁵ BREZNAY Imre 1907. 38.; 1939. 48–49.

⁶⁶ Egri Híradó. 1909. február 13. 4.

⁶⁷ MNL HML V-43. 20. d. 1864. január 15. A kétszeres fele búza, fele rozs járandóságot jelentett.

⁶⁸ Eger. 1872. június 20.; MNL HML V-71/1. 118.

⁶⁹ MNL HML IV-413/13. 1878.

⁷⁰ MNL HML V-413/13. 1889.; BREZNAY Imre 1939. 54.

⁷¹ Mindezt a fontos döntést az Eger újság tudósításából ismerjük. 1883. május 24.

Áttanulmányozva a városi szabályrendeleteket azt állapíthatjuk meg, hogy az 1872-ben elfogadott maradt meg a továbbiakban, bizonyos időszakonként megerősítve. Mivel ezt tekintették mérvadónak a későbbiekben is, érdemes szó szerint idéznünk a segéd- és kezelőszemélyzet után 29.-ként következő fertálymesterek feladatait:

*„Az eddigi gyakorlat szerint a közbiztonság, csend, s egyéb rendőri, valamint árvaszéki, gyámi és adóbehajtás iránti intézkedés tekintetéből, a városi elöljáróság és lakosság közötti közegül használtatván, minden megbízásokat pontosan teljesíteni s azokban eljárni tartoznak, ezen felül kötelességük: a teendő építkezéseket, az idegen meglepedőket az elöljáróságnak bejelenteni, utcák s utak tisztán tartására, tűzvész elleni óvóintézkedések mikénti teljesítésére felügyelni, a megrendelt őrzőjáratokat kiállítani, idegen koldusokat és csavargókat, úgy az utcai rendetlenkedőket bejelenteni, általában minden rendellenességek megakadályozását eszközölni.”*⁷² Ez és a későbbi szabályrendeletek lényegében a korábbi évszázad fertálymesterei gyakorlatát erősítik meg.

Az 1913-ban elfogadott szabályozásban a szegődményesek és ideiglenes alkalmazásban állók között a tíz vámőr, három útkaparó, két külső útjavító, huszonnyolc hegyőr, egy háziszolga, egy pecér és egy kertész után olvasható, hogy *„végül az állományhoz tartozik tizenkét negyedmester”*. A fizetési osztályokba nem soroltak között szerepel a negyedmesterek tiszteletdíja, amely fejenként 180 korona. Összehasonlításként a bábáé 300 korona, a vágóhídi őre 800 korona volt. Kiderül, hogy a rendőrkapitány *„rendelkezik a fertálymesterekkel”*.⁷³ A fertálymesterek 1926-ban már nem szerepeltek a városi illetmények felmérésében.⁷⁴

A fentiek alapján úgy tűnhet, hogy a fertálymestereknek továbbra is komoly rendfenntartó, adóbehajtó, tűzvész elleni feladataik voltak. A városi tanács döntését bizonyára nem ez, hanem a két évszázados hagyomány, a régi szokás megőrzése motiválhatta, ahogy a kortárs Breznay Imre írja: *„A múltat tisztelni... a legnemesebb hagyomány, ...ezért tartotta fenn Eger város közönsége a fertálymesterei intézményt, amely nálunk egyedüli e nemben.”*⁷⁵ Még érvényben voltak a szabályrendeletek és az abban foglalt tennivalók, néhány adat utal a tűzvédelemmel, éjjeliőrzéssel kapcsolatos eszközök meglétére. Így a Maklári I. negyedben még 1891-ben is átadták egymásnak a fertálymesterek az éjjeliőrök bádoggpecsétjét, valamint az egy *„ócska vedret”* és *„csáklyát”*, de ezekkel már egy komolyabb tüzet nem igen tudtak volna eloltani.⁷⁶

⁷² Eger. 1872. október 10. 334.

⁷³ MNL HM L V-72/b. 4.d.

⁷⁴ MNL HML V-72/b. 5. d.

⁷⁵ BREZNAY Imre 1939. 3., 20.

⁷⁶ MNL HML V-1/d. 30.k.

Valószínű, hogy a megmaradt feladatok inkább kézbesítői munkák voltak: a fertálymesterekkel hordatták ki az adóintőket és az idéző cédulákat.⁷⁷ Erre konkrét adatokat találtunk a város levéltárában 1863-ból, amikor májusban a fertálymesterek megkapták a várostól az adóhátralékosok negyedenkénti listáját, hogy értesítsék őket a 8 napon belüli befizetésről. A Város IV. negyedében Vadasy Dániel fertálymester írja, hogy „*az itt fent kiirtakat felszólítottuk 1863. május 9-én*”. A Cifra és Sác negyedben Gyenes András aláírta, hogy „*a fent kiirtakat tudósítottam, bizonyítom*”.⁷⁸ A város vezetősége nagy bizalommal volt a fertálymesterek iránt, amit jól tükröz, hogy az 1863-ban és 1864-ben a várost sújtó éhínség idején rájuk bízta a könyöradományok összegyűjtését és kiosztását. A megalakult Ínségsegélyező Bizottmány 1864 januárjában azt javasolta, hogy az ínségben szenvedőket három osztályba kell sorolni: „*valóságos koldusok*”, „*munkatehetetlen házi szegények*”, „*munkaképesek, azonban dolog nem léte miatt nem kereshetnek*”. Ennek a besorolásnak az elvégzése, a rászorulóknak negyedenkénti összeírása a fertálymester feladata volt, aki mellé minden negyedből kijelöltek egy bizottmányi tagot. A negyedmesterek dolga volt még az is, hogy „*egyszersmind aláírási ív útján az ínségben szenvedők részére könyöradomány gyűjtést is eszközöljenek*”. Munkájuk eredményeként néhány hónap alatt 965 Ft 87 kr. és 48 kila gabona gyűlt össze. Ők ellenőrizték személyesen az élelmezett családok vagyoni állapotát, és a segélyezésre már nem szorulókat jelezték a kenyérkiosztással megbízottak felé.⁷⁹ Más települések kárt szenvedett lakosai számára is a negyedmesterek gyűjtöttek adományokat körzetükben. Így 1862-ben a Bihar megyei Mezőtelegd, 1863-ban a Szepes megyei Mirszki község temploma számára, 1863-ban a Miskolc városi közház renoválására, Istenmezeje 1862-ben árvízről sújtott, Parád 1863-ban tűzvészről károsult lakóinak megsegítésére gyűjtöttek a fertálymesterek a város által biztosított hitelesített íveken kisebb-nagyobb adományokat.⁸⁰ A város II. negyedének naplójában eseti támogatásról, segélyezésről is olvashatunk. 1879-ben és 1896-ban 10-10 forintot adományoztak a negyed fertálymesterei az Egri Tűzoltó Egyletnek. Fekete Lajos pedig „*annak öröme, hogy a fertálymesterek sorába felvétetett, s illetve, hogy a fertálymesteri intézmény fényét emelje, az egri dalkör részére felajánlott 50 koronát*”. A negyed fertálymesteri értekezlete 1902-ben a létesítendő Dobó-szobor javára ajánlottak meg és utaltak ki 20 koronát. Elhunyt fertálymester feleségének támogatására is találunk adatot. 1904-ben özv. Godál Albertnének szavaztak meg „*egyszer s mindenkorra*” 25 korona segélyt, amelyet az azon az estén befolyt adományokból fizettek ki.⁸¹

⁷⁷ NEMES Lajos 2007. 32.

⁷⁸ MNL HML V-43. 15.d.

⁷⁹ MNL HML V-43. 20.d. 1864.

⁸⁰ MNL HML V-43. 14., 16., 17., 19. d.

⁸¹ DIV TD 81.39.1.

A város polgárai felismerték, hogy a fertálymesteri intézmény a társasági élet és kapcsolattartás fóruma lehet.⁸² A 19. század utolsó harmadában a helyi újságok mint fontos társadalmi eseményről számoltak be a következő évi fertálymestert negyedenként kiválasztó *suttogókról*, az Apollónia-napi (február 9.) avatásról, eskütételről, illetve a régi és új fertálymester által a *kiérdemültek* részére adott *traktákról*, lakomákról. Ezeken rendszerint elhangzottak olyan beszédek, amelyek ennek a speciálisan fennmaradt egri intézménynek az erkölcsi erejéről, hatásáról szólnak, és a régi közigazgatási szerepének a visszaállítását is felvetik.⁸³ Egy 1899-ben megjelent újságcikk jól kifejezi a fertálymesterség lényegét és helyi megítélését. „A fertálymesteri intézmény dacára a mostoha viszonyoknak, még mindig nevezetes szerepet játszik a negyedek életében. Benne központosul össze – legtöbb esetben – a negyednek színe-java, s az intézmény valódi összetartó kapcsot képez a negyed lakosai között. Tekintélye azon a bizalmon alapul, mellyel a polgártársak megválasztják az új negyedmestert, s feladata, hogy a városi magistratust híven informálja a hivatalos ügyek bizalmi oldalán, másrészt, hogy a negyed ügyes-bajos dolgaiban közbenjárása és segítsége legyen a népnek. Ezért van mindig érdeklődés a régi fertálymesteri intézmény iránt, melyben több helyütt városunk legelőkelőbb polgárai is helyet foglalnak.”⁸⁴

Az 1880-as évektől már a fertálymesteri naplók alapján is megállapítható, hogy megvolt az egri fertálymesterek jellegzetes *százcáncú köpenye* és a tisztség jelképének számító *szalagos* vagy *pántlikás fertálymesteri bot* a tisztséget viseltek nevével és évszámával. 1849-től kezdték díszes névsorokon megörökíteni a fertálymestereket, 1869-től pedig fényképes tablókat készítettek, amelyeket a városházán őriztek. Mindezek jelzik, hogy az egri fertálymesterek a korábbi közigazgatási funkciók megmaradt elemei mellett megjelenésükkel, jelképeikkel és a negyedenként tartott összejövetelekkel a történelmi hagyományok őrzőiként jelennek meg.⁸⁵ Az egri fertálymesterség vallási szerepének az erősödése a 19. század utolsó harmadától dokumentálható, és erőteljesebben az 1920-as évektől jellemző. Vallásosságukat fejezte ki, hogy minden negyed rendelkezett fáklyákkal, gyertyákkal és temetési kellékekkel, amelyeket a negyedek lakóinak temetéséhez kölcsönöztek. Gyertyákkal vettek részt az új fertálymesterek avatásán és a szentmiséken, körmeneteken.⁸⁶ (3. kép)

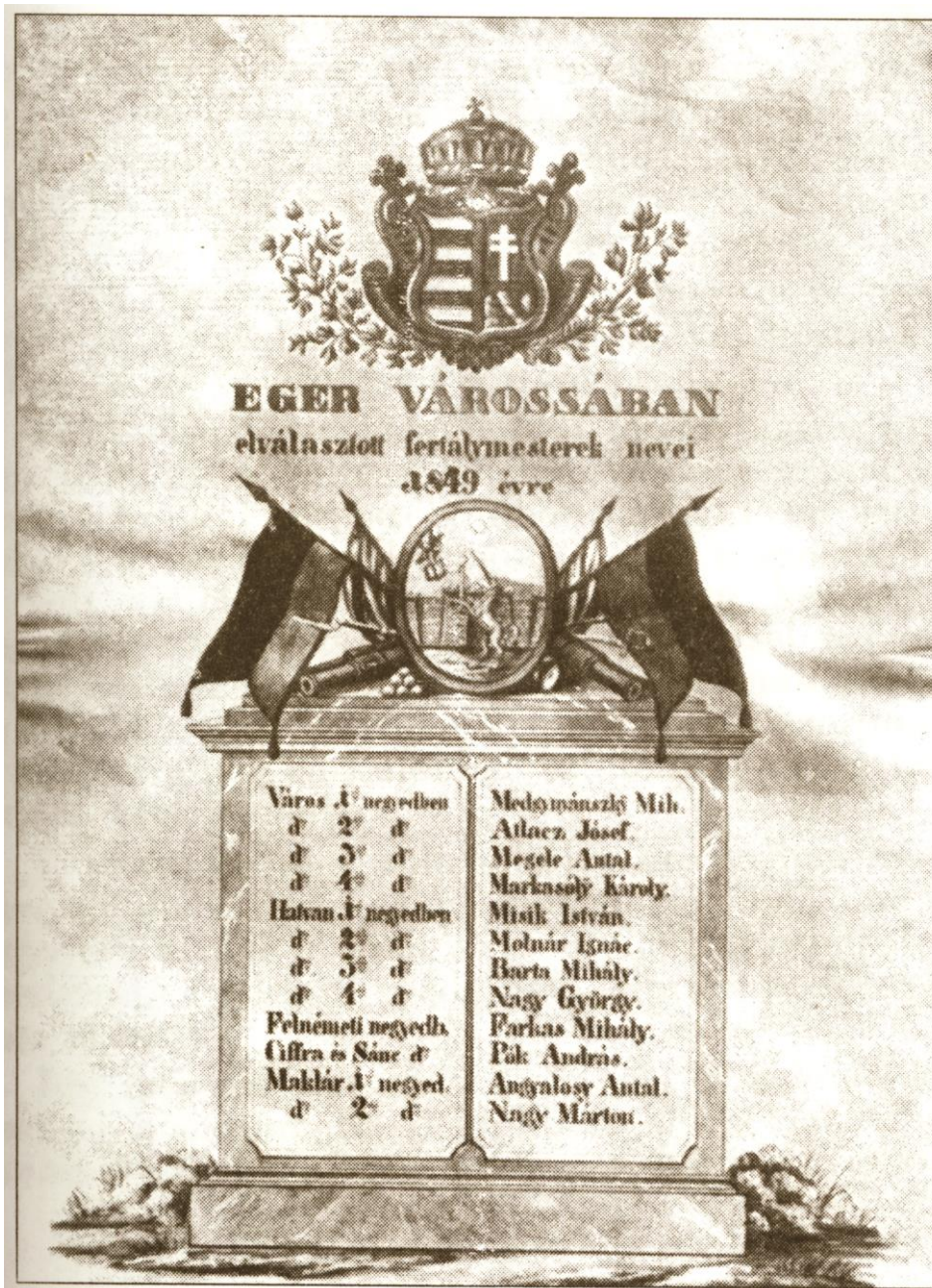
⁸² NEMES Lajos 2007. 31–32.

⁸³ Eger. 1912. február 10.

⁸⁴ Egri Híradó. 1899. január 31. 3.

⁸⁵ L. PETERCSÁK Tivadar 2010a. 251–263.; 2010b. 219–269.

⁸⁶ PETERCSÁK Tivadar 2013. 484–491.

3. kép: Egri fertálymesterek névsora 1849-ben. Breznay Imre 1939.

A 19. század végén, 20. század elején érdekes változás jellemezte a tisztség viselőinek megnevezését. A város által megalkotott 1884-es szabályrendeletben még *fertálymesterekről* volt szó,⁸⁷ a városi képviselőtestület által 1885. szeptember 29-én elfogadott választási szabályrendeletben viszont már *negyedmesterek* szerepeltek.⁸⁸ Nincs nyoma a változás okának, de valószínű, hogy a hagyományörző szerep erősödésével a német eredetű fertálymester kifejezés helyett egy magyar szóval kívánta a város erősíteni a tisztség történeti és magyar jellegét. A negyedek naplói alapján azt láthatjuk, hogy a belvárosban kezdik legkorábban alkalmazni a magyar elnevezést, így a Város III. kerületének naplójában 1891-ben még fertálymester szerepel, 1892-ben pedig negyedmesterről van szó.⁸⁹ A Város II. negyedében ez a váltás 1897–1898-ban történt meg.⁹⁰ A külvárosokban az új kifejezés alkalmazása a 20. század elején jelent meg, így a Cifrasánc negyed egyik naplójában 1904-ben még fertálymesterről, 1905-ben már negyedmesterről olvashatunk.⁹¹ Ugyanitt volt egy másik napló is, amelyben ez a váltás 1908–1909-ben következett be.⁹² Az 1920-as évektől a hivatalos szóhasználatban általánosnak tekinthető negyedmester kifejezés mellett a mindennapi szóhasználatban és a naplókban is elő-előfordul a régiesebb fertálymester megnevezés is. A helyi sajtóban is követik ezt a tendenciát, és a 20. században mindkét kifejezést alkalmazzák.

Az első világháború éveiben ismét megjelent a fertálymesterek tevékenységében a szegények megsegítése. 1916-ban Párvy Sándor szepesi püspök annak emlékére, hogy a Hatvani III. negyedben a fertálymesteri tisztelet viselte, 500 korona alapítványt tett, hogy annak a kamataiból a negyedben lakó szegény iparos vagy földműves családok gyerekei részére karácsonyi ajándékot oszthassanak. Ebből segítik a volt negyedmesterek özvegyeit is.⁹³ Az 1920-as évektől már semmilyen díjazás nem járt a fertálymestereknek, de a város által megkövetelt konkrét feladataik sem voltak. A tisztség ekkorra már elsősorban erkölcsi alapon nyugszik, és a társadalmi gondok enyhítésében, megoldásában kereste a lehetőségeit. Ebben számított a tisztség viselőire a város is, ahogy az avatáskor elmondott polgármesteri beszédekből is érezhető. Trak Géza 1923-ban hangsúlyozta, hogy *„örködni kell a város népe erkölcsi és anyagi nyugalma fölött, ápolni a hazaszeretetet szent érzéseit, éber figyelemmel vigyázni a rendre, visszatartani és kiközösíteni annak ellenségeit, mert sokan vannak, akik önös érdekből az elége-*

⁸⁷ Eger. 1884. október 16. 390.

⁸⁸ MNL HML IV. 413/13.

⁸⁹ EFT A 1891., 1892.

⁹⁰ DIV TD 81.39.1.

⁹¹ DIV TD 2009.2.1.

⁹² DIV TD 94.1.1.

⁹³ Egri Katolikus Egyházi Tudósító. 1916. január. 32.

*detlenség szításával haza- és nemzetellenes munkát fejtenek ki.*⁹⁴ 1926-ban azt hangsúlyozták, hogy a negyedmesterek ezen túl a hit és az erkölcs „*hivatásos őrei lesznek*”.⁹⁵ 1928-ban két nagy eszme támogatását kérte a polgármester az esküt tettektől, a szegényügy rendezésének és az emberek lelki gyógyításának az előmozdítását.⁹⁶

Az egymástól elkülönülő és önálló fertálymesteri közösségek hatékonyabb együttműködésének, az egységes fertálymesteri testületnek a csirái már a 20. század elején megjelentek. Az első ilyen alkalom 1904. május 8-a volt, amikor az egyik tekintélyes fertálymester, dr. Párvy Sándor apát-kanonok szepesi püspökké történt kinevezése alkalmából rendeztek közös fáklyás felvonulást. Az egységesülés előfutára volt az a zászló, amelyet Párvy Sándor még 1896-ban ajándékozott a város fertálymestereinek. Látványos közös megmozdulásuk volt, amikor 1907-ben a Dobó-szobor leleplezése és az országos dalosverseny alkalmából egy fertálymestert ábrázoló ezüst szobrot ajánlottak fel jutalomdíjként.⁹⁷ 1921. május 22-én, Szentháromság vasárnapján ismét közös zászlót szenteltek az egri fertálymesterek, mert a régi Párvy-féle zászló alaposan elhasználódott.⁹⁸ 1919-ben, majd az 1920-as években többször tárgyaltak a fertálymesterek egy egységes fertálymesteri szervezet szükségességéről és az új feladatok megfogalmazásáról, de a terveket nem követte konkrét megvalósítás.⁹⁹

Az Egri Negyedmesteri Testület (1931–1950)

Az említett kezdeményezések után 1931-ben, a Város II. negyedének letéti traktáján Fejér Mihály ny. iskolaigazgató szorgalmazta, hogy most már valóban meg kellene alakítani a valamennyi egri fertálymestert összefogó szervezetet. Már itt megalkották a későbbi szervezeti szabályzat alapját, a „*fertálymesterek tízparancsolatát*”.¹⁰⁰

Az 1931. május 4-én tartott előzetes értekezlet után, 1931. május 10-én szervezték meg a testület alakuló gyűlését, amikor a fertálymesterséget viselt polgárok zsúfolásig megtöltötték a városháza közgyűlési termét.¹⁰¹ „A történelmi hagyományokhoz való ragaszkodás és az egység utáni vágyakozás jellemezte az egri negyedmesterek vasárnapi nagygyűlését” címmel adott tudósítást az eseményről az Eger napilap. A cikk kifejezi, hogy már évek óta érlelődött az a gon-

⁹⁴ Egri Népujság. 1923. február 10.

⁹⁵ Egri Katolikus Tudósító. 1926. március. 65–66.

⁹⁶ Egri Katolikus Tudósító. 1928. március. 40.

⁹⁷ BREZNAY Imre 1907. 43–44.

⁹⁸ Egri Katolikus Tudósító. 1921. június. 95–96.

⁹⁹ L: PETERCSÁK Tivadar 1914. 73–75.

¹⁰⁰ BESZÁMOLÓ... 1941. 28.; BREZNAY Imre 1939. 56.

¹⁰¹ BREZNAY Imre 1939. 56–57.

dolat, hogy amennyiben meg akarják menteni az országban egyedülálló történelmi hagyományok egyikét, a negyedmesteri intézményt, akkor feltétlenül szükség van az összefogásra, egy közös szervezetbe való tömörülésre.¹⁰² Ez azért volt rendkívül fontos, mert az egyes negyedek még mindig önállóan éltek életüket, és a korszak új kihívásainak megfelelő feladatokat az együttesség erejével hatékonyabban tölthetik be. Az alakuló gyűlésen dr. Kürti Menyhért tanker. kir. főigazgató, az előkészítő bizottság vezetője elnökölt, aki a következőkben foglalta össze a megalakulás szükségességét: „Az egri negyedmesteri kar egy darabkáját őrzi a régi szép, becsületes történelmi időknek. És ha az idők múlása ennek az értékes intézménynek hatóerejét csökkentette is, a hozzá való ragaszkodást és megbecsülést a szívekből kiölni nem tudta. Ez Eger józan, konzervatív népének nagy dicsérete. S éppen ez a tény indít most bennünket arra, hogy ezt a – múltban tartalommal telített – intézményt újra a lüktető élet tényezői közé állítsuk be. A világháború, forradalmak s a kommün iskolája megtaníthat arra, hogy semmiféle intézmény nem folytathat szemlélődő életet, hanem oda kell állani a hivatalos város mellé s ki kell lépnie a cselekvés terére.”¹⁰³ Ha ehhez hozzátesszük az egy héttel korábban a fertálmesterektől elvárt cselekvést kifejező mondatot, hogy „egy éven keresztül öre legyen a keresztény és nemzeti szellemű polgári erkölcsöknek és istápolója a szegényeknek, árváknak és elhagyottaknak”, akkor tulajdonképpen előttünk áll mindaz a tevékenységi kör, amelyet az elkövetkező két évtizedben megvalósítottak.¹⁰⁴ Az alakuló ülésen már ismertették is a Fejér Mihály által indítványozott, majd dr. Kürti Menyhért és dr. Urbán Gusztáv jogakadémiai tanár által kiegészített célkitűzéseiket.

1931. szeptember 20-án, vasárnap délelőtt 11 órakor alakult meg végérvényesen az Egri Negyedmesteri Testület azzal, hogy az előterjesztés alapján megválasztották annak vezetőségét, és megalkották szervezeti szabályzatát. Elnökké egyhangúlag dr. Kürti Menyhért ciszterci papot, kir. tankerületi főigazgatót, alelnökké Gáspárdy Gyula ny. bankigazgatót, főtítkárrá dr. Urbán Gusztáv jogtanárt, pénztárossá Fejér Mihály igazgató-tanítót, választmányi tagokká Papp József, Losonczy Árpád, Meilinger Ödön, Dobó Miklós, Szongott Tivadar, Tomidálszky Sándor, Nagy István, Radil Károly, Bóta Vince, Vall Ferenc, Balcsó Ernő, Kaszás Imre, Czeizel János, Szalontai István, Szigethy József, Erdélyi József, Fürjes István, Kakuk Ignác, Rózsa Bernát, Tóth Ferenc, vitéz Subik Károly és Elek Béla negyedmestereket választották meg. Miután az újonnan elfogadott szervezeti szabályzat két alelnöki és jegyzői állást is létrehozott, így a második alelnök Vass István földműves, a jegyző pedig dr. Joób Géza főorvos és Szabó Vilmos ny. igazgató-tanító lett.¹⁰⁵

¹⁰² Eger. 1931. május 12.

¹⁰³ Eger. 1931. május 12.

¹⁰⁴ Eger. 1931. május 6.

¹⁰⁵ Eger. 1931. szeptember 22.

Kürti Menyhért 1935-ig töltötte be az elnöki tiszteletet, s miután a Budapest vidéki római katolikus középiskolák főigazgatója lett, a december 8-án tartott közgyűlésen *dr. Petro Kálmán* ügyvédet, országgyűlési képviselőt, 1926-ban a Maklári II. negyedben hivatalban volt fertálymestert választották elnöknek.¹⁰⁶ A Negyedmesteri Testület érdekében végzett munkája alapján ekkor lett *tiszteletbeli elnök* dr. Kürti Menyhért és Breznay Imre. Politikusnak *díszelnöki* tisztséget adományoztak, így kapta meg *Kállay Miklós* miniszterelnök 1943-ban, aki 1942-től Eger város országgyűlési képviselője volt.¹⁰⁷ Dr. Petro Kálmán elnök 1942 októberében váratlanul elhunyt, s ezt követően *dr. Barsy István* látta el az elnöki teendőket 1944 elejéig, majd február 9-én *Breznay Imrét* választották a testület elnökévé, de ezt a tisztséget csak néhány napig tölthette be, hiszen február 16-án ő is elhunyt.¹⁰⁸

A negyedek fertálymesteri naplói, fertálykönyvei, a helyi sajtó tudósításai és a Negyedmesteri Testület 1941-ben szervezett jubileumi közgyűlésének beszámolója alapján részletesen ismerjük az egeri fertálymesterek tevékenységét, a város lakossága és a történelmi hagyományok megőrzése érdekében végzett munkáját. Elöljáróban megállapíthatjuk, hogy a 20. század elejére kiüresedett intézményt sikerült új tartalommal megtölteni, és a külsőségekben is megnyilvánuló közszereplések révén nemcsak az egriekkel, de a főváros lakosságával is megismertették e sajátos intézmény tradícióit.

A fertálymesterek évszázados feladatai közül az 1930-as, 1940-es években is jellemző, hogy összekötő szerepet játszottak a negyed lakói és a városi hatóságok között. Alapvető elvárás, hogy a fertálymester ismerje a lakosságot, a körzet infrastruktúrával kapcsolatos gondjait, és azok megoldásában aktívan tevékenykedjen. Már 1931-ben megállapodtak abban, hogy a testületbe delegált választmányi tagok részletesen tájékoztatják a vezetőséget negyedük szükségleteiről. Természetesen a fertálymesterek közvetlenül is fordulhattak a városi hatóságokhoz negyedük lakóinak problémáival. A tanács és a tisztviselők a fertálymestereket mindig előzékenyen fogadták, és az előterjesztett kérelmeket a lehetőség határain belül igyekeztek gyorsan elintézni.¹⁰⁹ 1935-ben határozott a testület arról, hogy minden fertálymester köteles lesz a negyedében lévő szobrok, feszületek és műemlékek állapotát figyelemmel kíséreni, s ha romlásnak indulna valamelyik, jelezze a vezetőségnek, hogy illetékes helyen közbenjárhasson a tatarozás, kijavítás érdekében.¹¹⁰ A Hatvani II. negyed 1940. február 9-én tartott fertálymesteri összejövetelén indítványozták a nagyválasztmány felé, hogy a Sóház utcát nyissák meg, a Szvorényi út aszfaltozását hosszabbítsák meg, és állítsanak

¹⁰⁶ DIV TD 81.39.1.

¹⁰⁷ Eger. 1944. február 14. 2.

¹⁰⁸ Eger. 1944. február 18.

¹⁰⁹ Eger. 1944. február 14.

¹¹⁰ BREZNAY Imre 1939. 57–61.

közkutat a Kapás utca és a Szvorényi utca kereszteződésénél. „Amennyiben a város költségvetése megengedi, városszépítés és az idegenforgalom szempontjából a Telekessy utca és parkosíttassék.”¹¹¹ A Szent István város negyedmestere 1939-ben kérte a város műszaki hivatalától a Sas úti híd kijavítását, valamint a Mussolini út egy kis szakaszának kavicssal való meghordatását. Király József 1940. június 10-én részt vett és felszólalt a negyed városrendezéséről tartott értekezletén, és kérte a polgármestert, hogy körzetében lévő – tavasszal és ősszel járhatatlanul sáros – utakat javítsák meg. A fertálymester éves beszámolójából tudhatjuk, hogy Farkas Mihály 1940 januárjában a rendőrséghez fordult azért, hogy szorítsák rá az üres telkek tulajdonosait a helyenként 60–65 cm vastag hóval lepett járdák takarítására.¹¹² A testület központi válaszmánya a negyed-évenként megtartott ülésén mindig meghallgatta a negyedek képviselőinek panaszait, különösen a külvárosi, hegyi utak elhanyagolt voltára, a közbiztonság és a közlekedés megjavítására irányuló kérelmeket, s azokat továbbvitte városi mérnöki hivatalba elintézés végett.¹¹³

A Maklári városrész két negyedének (I–II.) fertálymesterei együtt határozták el, hogy a Rozália temetőben kápolnát építtetnek, amelyre 1933–34-ben adományokat gyűjtöttek. Az új kápolna felszentelésére 1934. szeptember 9-én került sor.¹¹⁴ A Maklári I. negyed fertálymesterei indították el azt a kezdeményezést, hogy minden egri temetőben építsenek ravatalozókat. (4. kép)

4. kép: Az 1938-ban esküt tett fertálymesterek csoportképe. DIV TD 81.39.1

¹¹¹ DIV TD 81.28.1.

¹¹² MNL HML V-72/b. 9.k.

¹¹³ BESZÁMOLÓ... 1941. 18.

¹¹⁴ BREZNAY Imre 1939. 60.

A negyedekben lakók bizalmából megválasztott fertálmesterek különösen sokat tettek a különféle jellegű igazolások kiállításával, amelyeket elfogadtak a város hivatalos szervei, és az adott személyek ezek birtokában váltak jogosulttá bizonyos juttatásokra. Kimondottan fontosak voltak ezek az igazolások a háború éveiben, a hadigazdálkodás idején. Szabolcs József, a Felnémeti negyed fertálmestere 1935-ben 15 bizonyítványt adott ki iskolai mulasztásért kirótt büntetés elengedése tárgyában, 24-et az érseki erdőben gallyszedés engedélyezéséért, 27-et állatok járlatkiadása ügyében, 12-t örlési ügyben, 7-et társadalombiztosítási kérdésben, 16-ot szegénységi bizonyítvány elnyeréséért. Az összesen 101 igazolás mellett 14 esetben írt segélyt kérő folyamodványt, és ezeken túl sokan mentek hozzá tanácsért, útbaigazításért.¹¹⁵

Különösen nagy számú hatósági igazolványt adtak ki a negyedmesterek 1943-ban, mindösszesen 3772 esetben. Legsűrűbben vették igénybe a fertálmester segítségét a Szent Lajos városi (572), a Maklári I. (542) és a Cifrasánc negyedben (528), majd a Felnémeti (361), Város III. (280), Maklári II. (260) és a Hatvani II. negyedben (233). Kiállítottak igazolványokat a katonai szolgálatot teljesítők aratási és szüretelési szabadságolása tárgyában, de sűrűn fordultak elő szegénységi, munkaképtelenségi igazolások, és gyakori volt a házastársak közös háztartásában élést bizonyító dokumentum is.¹¹⁶

A II. világháború vége felé, 1945 januárjában a polgármester két feladattal bízta meg a negyedmestereket. Az egyik esetben a lakáshivatali megbeszélésen olyan jegyzék készítését kérték tőlük, amelyben felméri a hadműveletek következtében vagy félelemből elmenekültek (nyilasok, rendőrök, katonák vagy civilek) gazdátlanul hagyott lakásait, amelyeket a hatóságok lezárnak, illetve gondnokot jelölnek ki. Dr. Hegyi Kapisztrán a Város I. negyedében 21 elhagyott lakásról készített jegyzéket. A fertálmesterek vették át azokat a munkajegyeket, amelyekkel a lakosság 1945. február 1-től kötelező munkaszolgálatra való behívása történt.¹¹⁷ A Maklári II. negyed naplójában 1947. február 9-én rögzítették is a fertálmester feladatai között: „*időnként a negyedéből a közmunkára a kijelölt mennyiségű munkaerőt előállítani*”.¹¹⁸

Mindezek alapján látható, hogy a városi hatóságok komolyan számítottak a fertálmesterek véleményére, elfogadták az általuk kiállított igazolásokat, mert tudták, hogy a negyedekben köztisztletnek számító személyek állásfoglalása megalapozott. A negyedek lakói pedig bizalommal fordultak hozzájuk, kérték segítségüket különféle hivatalos ügyek elintézésben.

A Negyedmesteri Testület célkitűzéseiben hangsúlyosan szerepel a szegények megsegítése, a rászorulókat támogatása. Az 1920-as évektől Egerben nagy

¹¹⁵ BREZNAY Imre 1939. 25–26.

¹¹⁶ Eger. 1944. február 14.

¹¹⁷ MNL HML V-72/b. 10.d.

¹¹⁸ EFT A. Maklári II.

méreteket öltött a szegénység, amely kezelésére egy sajátos formát találtak ki, ez volt az un. „Egri Norma”. Célja az egyházak, a hatóságok és az egész társadalom összefogása a szegénykérdés megoldására. Szmrecsányi érsek 1927-ben hagyta jóvá a kezdeményezést, amely részeként létrejött a Szegénygondozó Bizottság és a Szegényügyi Hivatal. Az 1930-ban megalakult Szegénygondozó Nővérek rend tagjai a szegények segítésére szentelték életüket. Ebbe a munkába kapcsolódott be a Negyedmesteri Testület valamennyi fertálymesterrel. Dr. Petro Kálmán országgyűlési képviselő, fertálymester és a testület elnöke javaslatára 1936-ban a belügyminiszter Magyar Normaként országossá tette az egri módszert.¹¹⁹

1942–43-ban már magyar honvédek is harcoltak a Szovjetunióban. Az ő megsegítésükre indított akciót a – 1941-ben megalakult – *Barátné Asszonyok Szervezete*, akik főként dohányt, cigarettát és meleg holmit gyűjtöttek, összesen 936 liter rumot, 150 000 cigarettát, és 14 láda vegyes küldemény került ez által a frontra.¹²⁰

A negyedek naplói tudósítanak arról, hogy az egész városra kiterjedő segélyezés mellett egy-egy kerület fertálymesterei saját lakosságuk körében is jótékonykodtak. A Város III. negyedében 1924. február 9-én gyűjtött 165 000 koronából 12 000-t arra szántak, hogy „a VIII. negyed szegényei között egy három tagú bizottság által osztassék ki legjobb belátásuk szerint.”¹²¹

A Cifrasánc negyedben vitéz Subik Károly pápai prelátus, kanonok és fertálymester 1931-től a húsvéti és karácsonyi ünnepek alkalmából tíz év alatt 180 családot, mintegy 1100 embert látott el szeretetadománnyal (zsír, hús, liszt, fa), családonként 20-25 pengő értékben. Ezért is választották meg 1937-ben a negyed díszelnökévé.¹²²

A Negyedmesteri Testület a város gazdasági életét érintő kérdésekben is hallatta hangját. Már a megalakulás évében, 1931 őszén felvetették a borfogyasztási adó eltörlését, majd a következő évben a gyümölestermesztés fejlesztésére vonatkozó programjukat adták elő.¹²³ A borfogyasztási adó kérdése továbbra is napirenden maradt, hiszen még 1937-ben is az eltörlését szorgalmazták a polgármesternél és az országgyűlési képviselőnél.¹²⁴

A fenti példák szerint a 20. század első felében a fertálymestereknek komoly közvetítő szerepük volt a lakosság és a város vezetősége között. Ennek hivatalos elismerését is jelentette a Város II. negyedének 1935. január 10-i fertálymesteri ülésén elhangzott beszámoló egyik bejelentése. Eszerint a negyed fertálymesteri

¹¹⁹ MKL. II. 1993. 801.

¹²⁰ Eger. 1944. február 14.

¹²¹ EFT A 1924. február 9.

¹²² DIV TD 2009.2.1. 1941.

¹²³ Eger. 1932. február 13., 16., október 4.; BREZNAY Imre 1939. 57–58.

¹²⁴ Eger-Gyöngyösi Ujság. 1937. április 22.

testületének elnöke, Halasi János és Kánya Gyula fertálymester a többiek megbízásából felkeresték dr. Kürti Menyhértet, az Egri Fertálymesteri Testület elnökét. Kérték, hogy tegyen lépéseket a város vezetőségénél annak érdekében, miszerint a fertálymesterek részt vehessenek a városi képviselőtestület ülésén. Ezzel az a céljuk, hogy az ott elhangzottakról tájékozottan tudják a negyedek lakosságát, és érvényesíthessék a döntéseket, amivel a város érdekeit kívánják szolgálni. Az elnöknek sikerült „kieszköznie a fertálymesteri padot”, ahol a résztvevők helyet foglalhattak.¹²⁵

Az egri fertálymesterek 1930-as évekre jellemző tevékenységét legjobban Breznay Imre 1936. január 29-én a budapesti rádióban elhangzott előadásának egy részletével szemléltethetjük.¹²⁶ „Mióta a városi hivatalokról és azok munkaköréről törvények intézkednek, a fertálymesterek hivatali jelentősége mind kisebb lett. Ma már inkább csak tisztas társadalmi tevékenységgé változott s hivatalos ténykedésükből annyi maradt meg, hogy ők a negyedek szószólói a városi hatóság előtt. Különösebb gondot fordítanak a kerületükben élő árvákra, özvegyekre és hadi rokkantakra. Negyedük szegényei, elhagyottabbjai ma is szívesen keresik föl fertálymesterüket minden ügyes-bajos dolgukban, hogy tanácsot és segítséget kérjenek tőle. Ők gyűjtenek hazafias és jótékony célokra; figyelik negyedeik hangulatát és szükségleteit. Följegyzik a kerületükben történt nevezetesebb eseményeket, amelyeket azután a testület jegyzője egységes egésszé foglal az esztendő végén. Evvel megvetik az újabb város-történet alapjait és hiteles anyagot adnak az utókor számára. Adott esetekben hivatalos bizonyítványt állíthatnak ki és pecsétjükkel látják el. Joguk van részt venni a város képviselőtestületének gyűlésein még akkor is, ha egyébként nem tagjai a képviselőtestületnek. Olyan közvetítő szerepük van tehát a lakosság és a város vezetősége között, amely szerepet mindenki becsül és tisztel.”

A fertálymesterek jelentőségét, lokális társadalmi beágyazottságát tükrözik az 1939-es adatok. Ekkor összesen 275 negyedmesterviselt polgár, valamint 14 tényleges fertálymester, mindösszesen 289 fő alkotta a fertálymesteri testületet, akik családtagjaikkal komoly bázist jelentettek a tisztség fennmaradásához.¹²⁷

Az egyes negyedek ügyes-bajos dolgaiban eljáró fertálymesterek a 20. század első felében állandó szereplői voltak a város társadalmi, politikai és egyházi rendezvényeinek. Különösen megnövekedett ezek száma a Negyedmesteri Testület megalakulásával, amikortól szervezett módon, teljes fertálymesteri díszben, bottal és köpenyben vettek részt a rendezvényeken. Az 1933 októberében tartott Bor-hét szüreti felvonulásán is megjelentek díszes felszerelésükben a tényleges fertálymesterek, kifejezésre juttatva az intézmény érdekességeit, tipikus egri

¹²⁵ DIV TD 81.39.1. 1935.

¹²⁶ BREZNAY Imre 1939. 10.

¹²⁷ BREZNAY Imre 1939. 76.

jellegzetességét.¹²⁸ A fertálymesterek teljes létszámában vettek részt a Szent Jobb egri fogadásán 1938. június 4-én, és 8 fertálymester köpenyben és zászló alatt képviselte Egert a magyar honvédség Kassára történt ünnepélyes bevonulásán. Fogadták az 1940. november 28-án Erdélyből hazatérő egri házi ezredet is a Dobó téren,¹²⁹ és 1942. október 21-én az Egerbe érkező Kállay Miklós miniszterelnök pályaudvari ünnepélyes fogadásán testületileg, teljes fertálymesteri díszben jelentek meg.¹³⁰ Ott voltak 1940. június 18-án a m. kir. Dobó István 14. honvéd gyalogezred új csapatzászlajának felavatási ünnepélyén, és 1942. szeptember 19-én a harctérre induló házi ezred búcsúztatásán is.¹³¹ (5. kép)

5. kép: Kállay Miklós miniszterelnököt fogadják az egri fertálymesterek 1942-ben a vasútállomáson. EFT A.

IV. Károly király 1916. december 30-i koronázásán jelent meg először két egri fertálymester – Kocsis Bernát és Siller Imre – Budapesten,¹³² 1934-ben pedig már két alkalommal is a fővárosban voltak a fertálymesterek szájrancú köpenyben és fekete kalapban. Először az augusztus 20-i Szent Jobb körmenetben vonultak a népviseleti csoportok után és a frontharcos díszszázad előtt, másod-

¹²⁸ BREZNAY Imre 1939. 58–59.

¹²⁹ Eger. 1938. július 7.; PETERCSÁK Tivadar 2012. 31–32.

¹³⁰ MNL HML V-72/b. 9. k.

¹³¹ MNL HML V-72/b. 10.d.; MNL HML V-72/b. 9.k.

¹³² EFT A 1924. A Maklári II. negyed naplójában tévesen december 31-e szerepel a koronázás dátumaként.

szor pedig Egert képviselték Horthy Miklós kormányzó Budapestre történt bevonulásának 15. évfordulóján, 1934 szeptemberében.¹³³

A fertálmesterség megszűnése

A Negyedmesteri Testület mint egyesület működéséről 1944-től nem találunk adatokat, így az sem ismert, hogy Breznay Imre halála után ki látta el az elnöki teendőket. Valószínűnek tűnik – mint ahogy dr. Petro Kálmán halála után is történt –, hogy dr. Barsy István vezette tovább a testületet. Sajnos sem a levéltárban, sem a helyi sajtóban nincsenek az egyesület további működésére vonatkozó információk. Az utolsó ismert irat 1946. december 13-án született, amikor dr. Takács László polgármester a következőket írta a hivatalban levő fertálmestereknek: „A Negyedmesteri Testület bejelentéséből tudomásul veszem, hogy a régi hagyományokban gyökerező ősrégi intézmény 1947. évi megalakulásával folytatni kívánja eddigi működését.” Ezek szerint valamilyen újralakulás történt, és a régi gyakorlat szerint a választási szabályrendeletre hivatkozva a polgármester értesítette az aktív fertálmestereket, hogy a negyedükbe melyik városi tisztviselőt küldte ki választási biztosként. Egy 1947. február 5-én kelt levélben dr. Hegyi Kapisztrán, a Város I. negyedének 1944–1945 közötti fertálmestere bejelentette, hogy az egyes negyedekben kiket választottak új fertálmestereknek. Gondolhatunk arra is, hogy ő volt a továbbra is működő Negyedmesteri Testület elnöke, hiszen 1943-tól az 1948-as államosításig a ciszterci rend Szent Bernát Gimnáziumának igazgatójaként tekintélyes közéleti személynek számított. Mindenesetre ezt a levelet negyedmesterként írta alá, és az Eger Város I. Kerületének negyedmestere feliratú pecsétet használta.¹³⁴ A Hatvani II. negyed naplójában az 1948. február 9-i jegyzőkönyv egyik megjegyzése a Negyedmesteri Testület elnökségére utal, amikor bejelentik, hogy az a negyed legidősebb fertálmesterét, Láng Nándort fertálmesterségének félévszázados évfordulója alkalmából sok szeretettel köszönti. 1949-ben pedig a szokásos módon kijelölték a választmányi tagokat, és kérték őket, hogy pontosan járjanak el az ülésekre, hogy a határozatokról a negyed elnökségét is tájékoztatni tudják.¹³⁵ Több információval rendelkezünk a városnegyedek fertálmesteri közösségeinek működéséről, hiszen a negyedmesteri naplók tanúsága szerint a Város II., III., Hatvani II., Cifrasánc, Maklári I., II. negyedekben még 1949. február 9-én is a szokásoknak megfelelően új fertálmestert választottak.¹³⁶ A Város II. kerületében pl. 1947-ben beszámoltak arról, hogy a háború zavaros éveiben eltűnt a

¹³³ Eger-Gyöngyösi Ujság 1934. augusztus 18. 1., szeptember 4. 2.

¹³⁴ MNL HML V-72/b. 10.b.

¹³⁵ DIV TD 81.28.1.

¹³⁶ DIV TD 81.39.1.; DIV TD 81.28.1.; 94.4.1; 2009.1.1; EFT A. Város II., III., Hatvani II. Cifrasánc, Maklári II.

negyedmesteri köpeny, a bot, a gyertyafáklyák és a bélyegző, s amint lehetséges, a testület ezeket újból beszerzi. 1948-ban a 10 Ft-os tagsági díjból befolyt összeget kívánták a köpeny elkészíttetésére fordítani, amihez a jelenlévők még 30–100 Ft-os adománnyal járultak hozzá. Mindösszesen 680 Ft állt rendelkezésre, és a negyed betétállománya 106.70 Ft. volt. Szabó Aladár lelépő fertálmester elvállalta a bélyegzőnek és a botnak a saját költségén való elkészítését.¹³⁷

A háborút követő koalíciós években a helyi szociáldemokrata és kiscgazda újságok is közölték az új fertálmesterek főszékesegyházban tartandó miséjének és eskütételének a tényét. 1946-ban a Negyedmesteri Testület elnöksége kérte az összes volt fertálmester és feleségeik megjelenését a február 9-i szentmisén, ahol Császtai Gyula plébános mondott beszédet. Ekkor a tényleges negyedmesterek köpenyben jelentek meg.¹³⁸ 1947-ben a reggel 8-kor tartandó szentmise után a városházára vonultak, ahol az eskütételre került sor. Az új fertálmesterek mindkét helyen teljes díszben, köpenyben és bottal vonultak fel.¹³⁹ Ebben az évben a Negyedmesteri Testület tagjai aktívan részt vettek a hadifoglyok részére júliusban kezdődött gyűjtésben. A fertálmesterek gyűjtőivel házról házra járva kérték negyedük lakosságát, hogy ki-ki anyagi erejéhez képest adakozzon. A Maklári II. negyedben Antal János a kiérdemültek segítségével minden negyedet megelőzve 458 forintot gyűjtött össze.¹⁴⁰ A negyedek korábbi beszámolóiban már olvashattuk, hogy a hivatalban lévőek ezekben az években is végezték feladataikat, igazolásokat állítottak ki, részt vettek a közmunkák szervezésében, megjelentek a közösségi rendezvényeken. 1948-ban a Maklári I. negyed fertálmesterei átiratot intéztek a város képviselőtestületéhez, a MÁV osztálymérnökségéhez és az MDP vezetőségéhez, amelyben kérték a Diófakút utcai vasúti híd sürgős felépítését, hogy az utat a lakosok még a szüreti munkálatok megkezdése előtt biztonságosan használhassák.¹⁴¹ Ezért is furcsa a szociáldemokrata újság 1949. február 9-i cikke, amelyben hírt adott az Apollónia-napi eskütételről. Ebben írják, hogy „*ez az intézmény ma már csak szép kultúrhistoriai emlék*”.¹⁴² A Maklári II. negyedben 1948-ban 21, 1949-ben 20 élő negyedmester volt.¹⁴³ A többi negyedhez hasonlóan itt is a hagyományok szerint történt a választás 1947, 1948, 1949 években, és szóvá tették, hogy a múlthoz képest a testületi fegyelem lazult, amin változtatni szükséges. Sokatmondó a baráti együttlét és trakta végén elénekelt nóták után a jegyző utolsó mondata, amely szerint a „*Pálok barátom uram által elmondott régi zamatú rigmust remélem a következő év jegyzőkönyv-*

¹³⁷ DIV TD 81.39.1.

¹³⁸ Egri Barázda 1946. február 1. 3.

¹³⁹ Igazság. 1947. február 6. 5.

¹⁴⁰ Igazság. 1947. július 6. 3.; EFT A

¹⁴¹ Igazság. 1948. május 16. 3.

¹⁴² Igazság. 1949. február 8. 3.

¹⁴³ EFT A. Maklári II.

ében örökíthetjük meg”.¹⁴⁴ Sajnos, erre már nem kerülhetett sor, hiszen az új hatalom nem tartott igényt a fertálymesterek eskütételére.

Érdekes momentum, hogy az egyik fertálymesteri beszámolóban már 1947 elején olvashatók az intézmény demokratikus jellegét és a demokratikus időkben való szükségességét hangsúlyozó mondatok.¹⁴⁵ Ez az érvrendszer a két munkáspárt 1948 közepén bekövetkezett egyesülése és a Magyar Dolgozók Pártjának megalakulása után vált különösen fontossá. Ennek sajátos megnyilvánulása az egri fertálymesterek által valószínűleg 1949-ben vagy 1950-ben készített fogalmazvány, amelyet a Magyar Dolgozók Pártja vezetőségének részére készítettek az intézmény további működésének engedélyezése érdekében. Mivel az írás minden szava jellemző a korra, érdemes a dokumentumot szó szerint közreadni.¹⁴⁶

„Eger város közönségének ősi fertálymesteri intézménye – mely mint ilyen egyedüli a nemben – további fennmaradása, fenntarthatása érdekében az itt következő indoklások figyelembe vétele mellett kérjük tisztelettel az M.D.Pártja Vezetőségét, hogy az intézményt, a Negyedmesteri Testületet mint ilyet, a kultúrának és a néprajz – etnikum – szellemi vonalán, hogy azt tovább is őrizhessük, fenntarthassuk, – engedélyezni szíveskedjék.

Napjainkban láthatjuk, hogy népünk ősi hagyományai, szokásai, hiedelmei napról-napra változnak, rohamosan pusztulnak, különösen az utóbbi háború után, amikor is népi demokratikus államunkban az eddigi kiváltságos osztályok, csoportok szűnnek meg. A parasztság, munkásság, értelmiség pedig politikai és gazdasági felszabadulásával óriási lépésekkel megy előre a kulturális felemelkedés útján.

Ez a szemünk előtt lejátszódó átalakulás, politikai, társadalmi és kulturális átrendeződés különösképpen érinti népünknek azt a nagy és széles rétegét, amely eddig az un. népi hagyománynak, népi kultúrának, a népi tudás(nak) alkotója és hordozója volt.

A művelt népeknél, melyek civilizációban, technikában jóval előttünk járnak, láthatjuk, hogy a néprajzi tudomány tárgyi és szellemi vonalán, a tudósok nagy számával együtt hatalmas szervezetek dolgoznak. A néprajzi múzeumoknak százzal őrzik az alávetett, elhagyott tárgyi és szellemi hagyatékokat. Sehol az egész világon nem becsülik meg annyira a népi szokásokat, hagyományokat s azok értékeit, mint a nagy Szovjet Unióban, sehol nem építették úgy be a fejlődés és a magasabb kultúra alapjába, mint ott.

Ilyen régi hagyományokat őriz és ápol az egri fertálymesteri intézmény, mely még a török hódoltság megszűntével a XVII. század végén alakult meg; amikor a városnak alig egy pár elöljárója volt. Az akkori állapotok szükségessé tették,

¹⁴⁴ DIV TD 81.28.1.

¹⁴⁵ EFT A. Maklári II. 1947. február 9.

¹⁴⁶ EFT A. Maklári II.

hogy minden városrésznek legyen a lakosság köréből egy-egy köztisztelőben álló bizalmi embere, akinek személyes tekintélye segítségére legyen a város vezetésének, az akkori zűrzavaros időkben, a közigazgatási és egyéb szolgálatokban.

Ezeket a személyeket a városnegyedek polgárai választották meg saját soraikból. Kötelességeikről már az akkori első városi jegyzőkönyvek tanúskodnak.

Ennél az ősi tisztségválasztásnál s azóta is a legelső feltétel a fedhetetlen erkölcs volt. Maga az intézmény jóval megelőzte korát, mint ilyen a tiszta és nemes demokráciának érvényesülése, megtestesítője, mert mint akkor, később, mint a mai napig lerombolta a különféle társadalmi osztályok között meglévő rideg választófalat ember és ember között, egyesített kicsinyt és nagyot, szegényt és gazdagot a közjóért való közvetlen munkában, embertársai kölcsönös megbecsülésében egyformán részt vett a földműves, az iparosság és haladó értelmiség, nemkülönben azok feleségei is.

Minden év febr. 9-ikén a közéleti tisztesség alapján megválasztott fertálymesterek – jelenleg XIV negyedre osztott városban – a városházán letették a hivatalos esküt, és átvették az ősi hagyományos tisztséget, egy esztendőre.

Mindezeknek a nagyjából felvázolt indokainknak alapján kérjük a negyedfertálymesteri intézmény további fennmaradásának engedélyezését mint a legnemesebb hagyományoknak, az ősi múltnak megőrzőjét, tiszteletét.

Aláírások:

A jelenlegi és a többi életben lévő kiérdemült fertálymesterek”

Nem tudni, hogy elküldték-e a levelet, és kapott-e rá választ a testület. Az viszont biztos, hogy 1950. február 7-én Ringelhann Bélát, a testület akkori elnökét egy egyszerű postai levelezőlapon értesítette Balogh Gyuláné polgármester asszony, hogy a Negyedmesteri Testület folytathatja a tevékenységét, ugyanakkor nem tartja szükségesnek az új fertálymesterek egyházi és polgári eskütételét. A Maklári II. negyed 1951. december 30-án kelt Megemlékezési jegyzőkönyvéből tudjuk mindezt.¹⁴⁷ Eszerint a negyed fertálymesterei a régi szokások szerint 1950. évre megtartották a sűgást, vagyis jelölést, és egyhangú szavazással Herendi József, Uszoda utca 2. szám alatti lakost választották meg. A szokáshoz híven meglátogatták, és a negyedmesteri jelvényekkel, a díszköpennyel és a szalagos bottal fölavatták, amely díszemlékek 1951-ben is a birtokában voltak. Mivel a városházi eskütételre nem került sor, ezért a „testületet ideiglenesen felfüggesztettnek tekintik”. Az 1951. év végén Fodor Miklós Kertész utca 86. számú házában tartott gyűlésen jelen volt Besznyák István korelnök, Kaknics Tóbiás jegyző, Cseh Mihály, Gyergyák Károly és Fodor Miklós. Alkalomszerű-

¹⁴⁷ EFT A. Maklári II. Ringelhann Béla városi gépüzemi igazgató 1936-ban volt a Hatvani III. negyed fertálymestere. Ebben a dokumentumban Ringelhann Béla neve helyett valószínűleg megszokásból dr. Barsi István nevét írták először, majd áthúzták, ami arra utalhat, hogy Ringelhann előtt ő volt a testület elnöke.

en később is összejöttek Fodor Miklósnál, így 1956. december 6-án abból az alkalomból, hogy meghalt a negyed korelnöke, Besznyák István. Ezt is egy Megemlékezési jegyzőkönyvben örökítették meg, amelyben Kaknics Tóbiás jegyző felsorolta a jelen volt fertálymesterek neveit: Mihályi Sándor, Gönczy Sándor, Zsemje Béla, Kaknics Tóbiás, Antal János, Gyergyák Károly, Fodor Miklós.¹⁴⁸ A többi negyedben élő fertálymesterek és a Negyedmesteri Testület elnökségének esetleges további működéséről nem rendelkezünk információval, az eskütételről nem ír 1950-ben a Hevesmegyei Népujság sem,¹⁴⁹ így a több évszázados hagyománnyal rendelkező egri fertálymesteri intézmény megszűntének idejét 1950-re tehetjük. Ez nyilvánvalóan összefügg az egypárti diktatúra és a tanácsrendszer kiépülésével, a civil szervezetek és egyesületek megszüntetésének országos folyamatával.

IRODALOM

Rövidítések

EFT A	Egri Fertálymesteri Testület Archívuma
DIV TD	Dobó István Vármúzeum Történeti Dokumentáció
MKL	Magyar Katolikus Lexikon II. (Szerk.: Viczián János) Budapest. 1993. Szent István Társulat
MNL HML	Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltár

BÁRTH János

2007 Az eleven székely tized. A csíkszentgyörgyi és a csikbánfalvi tizedek működése a XVII–XX. században. Kecskemét

BESZÁMOLÓ...

1941 Beszámoló az 1941. február 9-én tartott fertálymesteri eskütételi ünnepélyről és az Egri Negyedmesteri Testület díszközgyűléséről. Eger

BREZNAY Imre

1907 A fertálymesterségről. Adalék Eger város történetéhez. Eger

1933–1934 Eger a XVIII. században. I–II. Eger

1939 Az egri fertálymesterségről. Adalék Eger város történetéhez. Egri Fertálymesteri Testület. Eger

¹⁴⁸ EFT A. Maklári II.

¹⁴⁹ Hevesmegyei Népujság. 1950. február

CSIZMADIA Andor

- 1983 Népi közigazgatásunk tizedesi és fertálymesteri intézménye. Separátum a Győri Tanulmányok 5. kötetéből. 45–73.

NEMES Lajos

- 2001 Eger város önkormányzata 1687–1848. Eger. Heves Megyei Levéltár
- 2007 Az egri hóstyák kialakulása és története. In: Az egri hóstyák. (Szerk.: Guszmanné Nagy Ágnes, Miskolczi László, Petercsák Tivadar) Eger. 10–34. Eger Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, Művészetek Háza

PETERCSÁK Tivadar

- 2010a Az egri fertálymesteri bot és köpeny. In: Történet – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Veres László tiszteletére. (Szerk.: Gyulai Éva – Viga Gyula). Miskolc. 251–263. Miskolc
- 2010b Fertálymesteri tablók a Dobó István Vármúzeumban. Agria XLVI. 219–259.
- 2012 Egri fertálymesteri hagyományok. Honismeret XL évf. 3. sz. 30–34. Budapest
- 2013 Az egri fertálymesterek közösségei. In: Borkultúra és társadalom visszatekintve a 21. századi Magyarországról. (Szerk.: Muskovics Andrea Anna) Budapest. 484–491. Agroinform Kiadó
- 2014 A fertálymesterség. Egy hagyományőrző tisztség Egerben. Budapest–Eger. Kossuth Kiadó, Eszterházy Károly Főiskola

SZABÓ Jolán

- 2001 Gyöngyös önkormányzata 1687–1848. Heves megyei Levéltár

Várkonyi György

A FERTÁLYMESTERSÉG ÚJJÁSZERVEZÉSE EGERBEN ÉS MAI FELADATAI

Vajon mi készítené embereket arra, hogy a múltat kutassák, hogy elmerengjenek apáik, nagyapáik történeteiben, hogy régi könyveket lapozgatva rácsodálkozzanak hajdanvolt szokásokra, tanulmányozzák a társas élet rejtelmét, az emberek közötti munkamegosztást, rendet, hierarchiát? Vajon mit keres a modern világ gondolkodó embere a poros ládafiában, pókhálós padlásokon, kamrák zugában? Talán kapaszkodókat, támpontot, eligazítást az élete megszervezéséhez, talán a jövőt próbálja megfejteni, hisz múlt nélkül az nem létezhet. Micsoda megdöbbenő pillanat, mikor a kutató felismeri, hogy ő maga a múlt sűrítője, egyik végpontja, hisz létében, ha csak tíz generációt visszaszámolok, több mint kétezer ősapája, jelleme, érzése, tudása, szerelme koncentrálnak. Főlemelő azonban azt megérezni, hogy bár a múltból nézve az egyik végpont vagyunk, a jövő szempontjából ezer lehetőség, ezer új élet elindítója. Láncszem az örökkévalóban. Tisztában vagyunk teremtettségünk e csodájával, érezzük-e felelősségünket? Érezzük-e, hogy a hagyományok ápolása nem csupán hobbi, divat, hanem a kultúránk megtartása, önmagunk erősítése. A magyar nemzet évezredek kultúrája, századokon át formálódó társadalmi normái, csodálatos nyelve, népművészete az a közös alap, melytől magyarok vagyunk, teljes személyiséggé válhatunk. Eldobnunk nem szabad. Ez az a keret, mely a gyorsan változó világban eligazít. A kiszámíthatóság biztonságot ad. Egy erős, tudatos közösség háttérrel rendelkezővel bír. Az emberiség a paradicsomban kezdte életét a hagyomány szerint, természetesen nem a közismert zöldségben. Szavunk a latin *paradisus* átvétele, mely áttételesen az óperzsa *pairi daeza*, 'körülkerített' szóból származtatható. Mindez úgy is értelmezhető, hogy Isten egy kiszámítható, biztonságos, az élet és a világ dolgaiban való eligazodásra alkalmas tudást, kultúrát, életteret adott az emberiségnek, és persze mintát, ahol az én szabadon, folyamatosan kibontakozhatott mindaddig, amíg az ott közösségben élők magukat ajándékként, tudatosan, akarattal adták a másoknak. Ahhoz ugyanis, hogy teljessé válhassunk, közössé kell tenni énként egy részét. Mit tett az ember? Beleharapott az almába. Az alma ebben az esetben a hit hiánya, a szerzési vágy megjelenése, amikor a birtoklást a lét elé helyezem. Mára csutkáig lerágtuk a gyümölcsöt vérzivataros századokat hagyva magunk után. Az évszázados kultúránk – és itt tekintünk a kultúrát olyan alapnak, keretnek, amelyhez igazodhatunk – lassan

elvész, felhígul, nincs mihez viszonyítani, megjelenik a káosz, melyet sajnos a tömegek egyre inkább megszoknak, föl sem tűnik nekik, miben élnek. A modern kor technikai vívmányai, gyors változásai pedig elidegenítik az embereket egymástól. A kellő kényelem és jólét okán nem vagyunk annyira egymásra utalva. Nem beszélgetünk egymással, de nincs is rá igény. Virtuális világot építünk. Az emberek jó része arra törekszik, hogy minél jobban magvalósítsa önmagát, miközben nem veszi észre, hogy egyre inkább csapdába esik. Az ok pedig az, hogy az önmegvalósítás lehetőségét nem az emberi kapcsolatokban keresi, hanem tárgyakkal, eszmékkel és egyéb kitalált fogalmakkal kötelezi el magát. A Földet azért kaptuk, hogy műveljük és őrizzük, nem azért, hogy kiraboljuk. Teremtettségünk okán pedig társas lények vagyunk, nem élhetünk, nem fejlődhetünk közösség nélkül. E rövid bevezetővel kívántam megvilágítani azokat az okokat, melyek figyelmemet a közösségek felé fordították.

Családkutatást végeztem a levéltárban az 1980-as évek elején, mikor a városi jegyzőkönyvekben ráakadtam a *decurio* szóra, a tizedesi városi tisztségre. Vajon mi lehet a tartalma, milyen régen létezhet? Történelmi tanulmányaimból felsejlett, hogy a tízes számrendszer használatát az egyiptomi és a mezopotámiai kultúrában már megtaláljuk. Az óperzsa királyságban i.e. 6–5. századi gazdasági feljegyzések szerint a szolganép tizedekbe, századokba és ezredekbe volt bocsátva. Hogy az ősi sztyeppei népek tízes-százaskeretekbe való szervezése milyen elterjedt volt, jól példázzák a számnévvvel összetett népnevek. Az iráni *sadagar* népnévben a *sata*, 'száz' számnév rejtezik, az bizonyos. Erdélyben gyakori ma is a *Sata* családnév, vagy emlékezzünk a *saka* magyarokra. Krónikáink világosan jelzik őseink bejövetelével kapcsolatosan, hogy a hadrend tizedekbe, századokba, ezredekbe és tízezredekbe rendeződött. A letelepedés is tizedekben történt, gondoljunk csak arra, hogy Erdélyben még ma is az egyes falurészeket tízesnek hívják, például Énlakán. Ezt a rendszert minden bizonnyal keletről hoztuk magunkkal, így kijelenthetjük, hogy ősi szervezeti felépítés lehet. A tizedes, *decurio* elnevezés Szent László 1077 körüli törvényeiben már megtalálható. Szent István előírta, hogy 10 falu építsen egy templomot. Százaskeretbe osztották a királyi várnépeket (1138–1250-es oklevelek), de a szolgáló tulokvadászokat (1208), darócokat (1264), erdőővőket (1284), tálhordozókat (1233), váraknak szolgáló öröket és csószókat (1077, 1270), az udvari szőlőműveseket is (1015, 1055, 1091). A halászok tizedbe szervezését az indokolta, hogy tíz halászból állt egy *bokor*, amely a nagy kerítőhálót kezelte az újkori Balatonon is. A keleti országrészben ma is vannak *bokor* nevű helységek. A régi magyar gyalogságnál minden tized alja nép élén egy-egy tizedes állt. Később a különféle települések fejlődésében, a városok életében jelentős szerepet kapott a tízes szervezet, amely régi katonai szigorát elhagyva, a polgári teendőkre szervezésére vált alkalmassá. Az ősi rendben tíz család tizedet alkotva teljesítette katonai kötelezettségét, de együtt végezték az útjavítást, kutak tisztítását és más közmunkát. A Hunyadiak korában a város védelmét utcánként szervezték a tizedesek például

az 1400-as években, Kolozsváron. Úgy éreztem, valami kincsre találtam, és feledve a családkutatást Eger hajdan volt tizedesei felé fordult a figyelmem.

A Dobó István Múzeum raktárában folytattam a keresgélést dr. Petercsák Ti-vadar akkori igazgató jóvoltából. Tablók, fényképek, szalagos botok kerültek a kezembe, melyekről a földön ülve olvastam és jegyzeteltem a neveket. Kezdt kibontakozni előttem egy közösség, melynek írásos emlékei Eger töröktől való megszabadulásának idejéig fellelhetők.

Kénytelen vagyok közbeszúrní, hogy külön kutatást igényelne, volt-e 1596, tehát a hódoltság előtt a püspöki birtokon ilyen tisztség, hiszen bíró és városi tanács volt, az elvégzendő feladatok is hasonlóak voltak. Vajon ezeket kik végezték? Számomra nem elfogadható az a helytörténészek által képviselt álláspont, hogy az 1687. évi török távozás után Egerben a letelepedett hajdúk és katonák révén egri előzmény nélkül jelennek meg a tizedesek, mikor ez más magyar városokban a 15. században már létező, ismert tisztség.

További kutatásaimban nagy segítségemre volt Breznay Imre *Az Egri fertálymesterségről*¹ írt könyvecskéje és dr. Nemes Lajos helytörténész, levéltár-igazgató tárgyban született korábbi munkái. Sajnos Breznay igen értékes feljegyzései elvesztek a háború alatt, legalábbis nem találhatók. Mikor kiderült, hogy Egerben a tizedesi, majd a 18. század második felétől véglegesen fertálymesternek nevezett tisztség egészen 1949-ig létezett, a lakosság felé fordult figyelmem. Az emberek lassan megnyíltak, és sorra hozták azokat a relikviákat, melyeket apjukról, nagyapjukról, valamelyik rokonukról őrizgettek. Az is kiderült, hogy az 1980-as évek elején még 13 kiérdemült, azaz 1949-ig hivatalt viselt negyedmester élt a városban. Velük fölveve a kapcsolatot, a beszélgetések során kezdett körvonalazódni maga a rendszer, a területi felosztás, a választás menete, a választandók köre, foglalkozása, a feladatok jellege, jelentési kötelezettségek sora, az együttműködés mikéntje. Lassan kibontakozott előttem egy olyan közösség, mely évről évre megújul, egyben gyarapszik az újonnan elválasztottakkal, melyben a származás, rang, hivatal nem számít, megértik egymást, mindegyikük a közösségért és Egerért akart tenni. Közösség alatt az embereknek a családnál nagyobb, együtt élő, illetve szoros társas kapcsolatokat fenntartó csoportját értem. A közösségre jellemző, hogy tagjai a magánéletüket önként megosztják egymással, segítik egymást, pénzüket és szabadidejüket a közösség javára fordítják. Nos, ekkor gondoltam arra, hogy értékvesztett, széteső világunk megújulásának egyik alapja lehet, ha ezeket a közösségeket feltámasztjuk, újjászervezzük, majd a hagyományokra támaszkodva mai tartalommal töltjük meg.

Az elmélet összeállt, a gyakorlati megvalósítás azonban nehezebbnek bizonyult, mint gondoltam. Részben azért, mert addigra csupán három régi fertálymester volt az élők sorában, részben azért, mert a média valami sandaságot vélt felfedezni az újjászervezés kapcsán, amit ferdítéssel, hamis vádakkal, cinikus

¹ BREZNAY Imre 1939.

megjegyzésekkel tálalt, részben azért, mert ennek hatására megijedtek, magukba zárkóztak az emberek, megszakadt az információs lánc, pedig tudván tudtam, hogy legalább háromezer egri család köthető valamilyen formában a fertálmesterséghez. 1994. évben minden készen állt az első avatáshoz, mely 1995. február elején lett volna, ám még a támogatóim sem bíztak a megvalósíthatóságban, így magamra maradtam a kezdeményezéssel. A kudarc nem kedvetlenített el, hanem teljes erőbedobással kezdtem meg a '96. évi újraindítás szervezését. Szponzorokat szereztem, a várban őrzött köpenyek alapján legyártattam 14 újat. Ferber úr, aki neves faesztergályosként tevékenykedett, elkészítette az egységesített botokat, melyekre első alkalommal egy nemzeti színű szalag került. Kialakítottam az avatási szertartás rendjét, szövegeit. A régi eskü megmaradt, csupán néhány latin szót magyarral helyettesítettem, majd megkezdtem a kiválasztást. Ebben nagy segítségemre voltak Szepesi Lajos, Fodor Miklós és Gyergyák Károly kiérdemült negyedmesterek, akik egyik alkalommal engem, a megújításban betöltött szerepemért a fertálmesterek főkapitányává neveztek ki. A válogatásnál az ősi szempontokat vettük figyelembe, egyben törekedtünk arra is, hogy olyanok viseljék lehetőleg először a százcánú köpenyt, kiknek családjában volt már hivatalos viselt. Egyenként kerestem fel a jelölteket, kiknek röviden vázoltam a hagyomány lényegét, megőrzésének fontosságát, szerepét napjainkban és a feladatokot. Nem volt egyszerű tizennégy embert meggyőzni, mert aki vállalta, azokon is láttam, hogy nem nagyon hittek az egészben. Végül 1996. február 10-én, szombaton, a bazilikában megtörtént az első fertálmesteri mise bemutatása, majd az avatás. Dr. Ringelhann György polgármester, kit később fertálmesterré avattunk, kedves és szép beszédében méltatta a kezdeményezést, és úgy nyilatkozott, hogy személyes tanácsadóinak tekinti az újonnan elválasztottakat. Ekkor még mint új szertartási elem fiatal huszárok segédkeztek a köpenyek feladásában. Sajnos összesen csak 36 ember vett részt az eseményen, mely betudható a sajtó aknamunkájának, az elmúlt ötven év beidegződéseinek és az emberek érdektelenségének. Bár korábban az avatás a városházán volt, míg a bazilikában csak a szentmise, most mindkettőt a templomban tartottuk nem akarván politikai támadásoknak kitenni az új intézményt.

Öt év kellett ahhoz, hogy a városháza dísztermébe történő áthelyezéssel helyreálljon a régi rend. A kezdeti lépések nehezek voltak. A régi egriek tudták miről van szó, ám a 70-es évektől betelepülők – ekkor épült az északi lakótelep, melylyel a korábban harmincezer város lakossága pár év alatt közel duplájára duzzadt – nem ismerték ezt a hagyományt. Az újkori elsők bizonytalankodtak, nem nagyon találkoztak egymással. Csak a rendezvények előtt vették magukra a köpenyt, mely addig a kocsik saroglyájában gyűrődött. Szomorú esemény törte át ezt a lelkekben lévő gátat. Szepesi Lajos bácsi halála. A fertálmesterek teljes díszben álltak sorfalat a temetésén, és végre a város is láthatta, hogy az új közösség tényleg létezik. Az ezt követő, jó hangulatú suttogók Hibay Györgynél, Czákó István kanonok úrnál tovább erősítették az összetartozás örömteli élményét,

ahol jó volt együtt látni a szőlősgazdát, a kanonokot, a közigazdászt, az autósze-relőt, az orvost. Kiemelném, az először választottak korábról nem nagyon ismerték egymást. Zamata volt a tegező beszélgetésnek, élmény volt kedves törté-neteket hallgatni, a világ dolgairól elmerengeni. Mint ahogyan az elsős gimnázi-umi osztály különböző helyről érkezett tanulói, úgy az első évfolyam fertálymes-tere is összerázódtak az egy éves hivataluk alatt. Barátságok szövődtek, megin-dult a családok közötti kapcsolatfelvétel, egymás segítése. Két-három évig ők voltak, akik a következő év tisztségviselőit megválasztották, majd áttértünk az ősi módszerre, hogy az egy negyedből valók tettek javaslatot saját fertályuk jelöltjére. 2000-ig a Lokálpatrióta Egylet keretén belül működtek a tizedesek, majd ezt követően egyesület alakult Egri Fertálymesteri Testület néven. Alap-szabályban rögzítettük a jelképeket, a célokat, a tagsági viszony feltételeit, a tisztikar és a választmány teendőit. Meghatároztuk a közösségépítés szintjeit és azok feladatait. Zászlót készítettünk, a szentelését a bazilikában tartottuk, a zász-lóánya Kaknics Alajos özvegye lett.

A testület építése, fejlesztése persze folyamatosan zajlott három szinten. Az első szint a negyed közössége, akik saját pátriájukat képviselik. Ez tehát a de-termináló, azaz a negyed sajátosságait jól meghatározó szint. Évente egy-egy fővel gyarapodnak, ezért nyitott közösségnek nevezném őket. Jelenleg tizenhat negyed létezik egyre bővülő tagsággal. Fontos, hogy ismerjék az *ott élőket*, la-kóhelyüket, annak történetét, kialakulását, hagyományait, és a lakossággal kap-csolatot tartsanak. Tisztában legyenek a negyed állapotával, műszaki, ellátottsá-gi, közlekedési, szabályozási gondjaival, és legyenek megoldási javaslataik a problémákra. Fontos a szegények, elesettek fizikai támogatása is, a jó szó, a másik meghallgatására való hajlam. Ez a szint a fundamentum, az itt lévők a közösségépítés motorjai, rájuk épül az egész testület.

A második szint az adott évben megválasztottak közössége. Létszáma állandó évente, ezért zárt közösségnek nevezném. A város tizenhat negyedének egy-egy embere jelenti a tagságot. Saját negyedük véleményét képviselik összejöveteleiken, egyben egy éves hivataluk végére integrálják, szintetizálják ezeket a véle-ményeket. Mondhatnám, évente újabb és újabb sokszínű csokrot kötnek. A váro-si ünnepeken ők képviselik az egész testületet. Fontos ezért egyrészt a külső-ség, azaz a megjelenés, a kiállítás, a tartás, a ruházat, de fontos a megnyilvánulás, a megnyilatkozás, a kisugárzás, hogy látszódjon mindenkin, mit, kit képvisel, látszódjon értékrendünk, meggyőződésünk, integráló szándékunk, felebaráti szeretetünk, segítőkészségünk minden alkalommal. Mindez sugározzon róluk.

A harmadik szint a teljes testület, valamennyi fertálymester közössége. Itt nem lehet származás, iskolai végzettség, beosztás vagy vagyoni szerinti elkülönü-lés, megosztottság, frakciózás. Mindenki egyenlő, mindenki fontos, egyedi, megismételhetetlen, szükség van rá. Mindenki képes az egészhez valamivel hoz-zájárulni, tudja színesíteni a közösséget. Minden közösség olyan, mint a tagjai. A tagok hatnak a közösségre, de a közösség is hat a tagságra. A negyedek elkép-

zelései alapján ezen a szinten születnek a stratégiai döntések. Fontos ezért, hiszen kétszázhatvankét fő a jelenlegi létszám, hogy észrevegyük a másikat, felé tudjunk fordulni megértéssel, szeretettel, barátsággal. Fontos, hogy az egyéni érdek ne verhesen éket a tagok közé. Fontos, hogy egymást el tudják fogadni. Fontos, hogy a hibákat, tévutakat négy szemközt tisztázzák segítve a másikat, nem megszólva, megvetve a háta mögött, de gyengéd barátsággal terelgetve az általunk jónak gondolt útra.

A fenti szempontok szerint gyarapodunk, bővülünk. Természetesen a tagság szerette volna jobban megmutatni magát, szeretett volna valami nagy, maradandó alkotást létrehozni, bevallom visszafogtam ezeket a törekvéseket, mert úgy éreztem, nem nőtt fel a csapat még a feladatokhoz, és a testület Eger társadalmába való beágyazottsága is gyenge volt. Gyakran lasszóval kellett fogni a következő év jelöltjeit, nem nagyon működtek a negyedek. Fordulatot jelentett a tíz éves évforduló, melyre határon túlról, Kolozsvárról is hívtunk előadókat. Balló Áron főszerkesztő és Nagy Mihály történész tisztelte meg a konferenciát. Közülünk dr. Pozder Péter, dr. Petercsák Tivadar, dr. Nemes Lajos, Habis László és Várkonyi György tartott előadást. A megemlékezést beárnyékolta, hogy Gál Tibor barátunk urunk előtte két nappal hunyt el balesetben. A következő tíz évben megpezdült az élet, és az eredmények a negyedeknél is jól látszanak. Ott ahol megértették, hogy minden ember gyönyörű, egyedi, fontos, szükség van rá, ott ahol belátták, hogy a származás, a végzettség, a pénz nem lehet mérce. Ott ahol megérezték, hogy az embert csak a tettei minősítik, csak az számít, mit tudok a közért tenni, a közért adni, van-e rá *időm*, vagy mekkora a szeretet a szívemben a másik iránt, nos, ezekben a negyedekben megindult a *lélet* és nem a birtoklást erősítő munka. Harangláb és téralakítás, karácsonyfa-állítás a Szent István városban. Betlehem és találkozási pont építése a Maklár II. negyedben. Mária-szobor, harangláb-felújítás és közösségi tér kialakítása a Rác hóstyán. Szomszédolás több fertályon, kis suttogók rendszeres tartása, Bójte Csaba többszöri meghívása. Wass Albert-szobor állítása és közösségi tér kialakítása a Szent János város Hatvan I. negyedben. Kopjafaállítások Egerben és Erdélyben a Nyerges tetőn. Szent Apollónia, védőszentünk szobrának elkészítése Kiss István barátunk urunk keze által, hogy csak néhányat említsek. Öröm ezt látni, öröm ebben élni. Néhány száz év működés után testületté formálódó szervezetünk mára megérte a huszadik évét. Felemelő és fontos dátum. Felemelő, mert egy olyan értékrendet próbálunk képviselni, közvetíteni, mindenkihez eljuttatni, mely világunkat azért évezredekig fönntartotta, s melyet a jelenkor felelőtlenül sutba kíván dobni, vagy már meg is tette. Fontos, mert ma nem divatos, nem trendi álláspontot képviselünk, melynek akár csak húsz évig való fenntartása is komoly munkát igényelt. A mag jó földbe hullt, a fa nőni, terebélyesedni kezdett, olyannyira, hogy felfigyelve munkánkra felkerültünk a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére.

Szilárdan hittük és hisszük, hogy alulról építkezve, a sokszínűséget megtartva, magunkat megjavítva, őseink jó példáit követve megállítható az emberiség vágtázó rohanása a halál útján, és most engedjék meg, hogy ne részletezzem a mai világunk életet tagadó, birtoklást, a kifosztást mindenek felett támogató filozófiáját. Meggyőződésem, hogy társadalmunkat csak a magyar lélek törvényei szerint lehet tartósan felépíteni, megtartani. A magyar ember azért depressziós, azért elkeseredett, mert belső énjével nem egyező élet élésére kényszerítik. A mai világot nem érti a magyar, de a nyugati világ sem érti őt. Egész életében harmóniára törekedett a természettel és a természetfelettiel. Sem a lelke, sem a teste nem tűrte a zabolázást, a fölösleges kötöttségeket, a hazugságot. Östiszteség lakozik benne. A mai ütődött világ idegen számára, mert abban nincs helye a természetnek, csak környezet és élettér van, nincs helye a szeretetnek, mert csak önzés van, nincs helye az alkotásnak, teremtésnek, mert a pénz beszél, a kutya ugat, nincs helye a tényeknek, mert csak szelektált hírek vannak. A pénz az úr, az érték sárba hullt, s az aranyborjút imádó, félrevezetett tömeg tapossa tudatlanul. Szükség van ezért olyan önzetlen munkára nevelő, emberi kapcsolatokat építő, a hagyományokat ápoló, a saját értékeit, kultúráját ismerő, azt értő, abból táplálkozó, a kor kihívásait szabad emberként elemezni képes, a kérdésekre válaszolni tudó közösségekre, amelyek ha lassan is, de jó irányba kezdik forgatni a világ kerekét.

Nos, az Egeri Fertálmesteri Testület ezt a feladatot vállalta. A mai áldatlan állapoton kívánt változtatni tehetsége szerint, amikor célul tűzte az újjászervezéskor, hogy politikamentes, keresztény alapokra támaszkodó szervezetet hoz létre, melynek feladatai: a hagyományápolás; gondolkodó, alkotó, a másikat megértő, segítő emberré válás; részvétel Eger város közönségének boldogulásában, részvétel a közügyekben úgy, hogy a létet, az életet erősítsük.

A hagyomány ápolása persze nem azt jelenti, hogy ünnepnapokon, városi rendezvényeken díszfelvonulást tartunk a százrácú köpenyben. Elsősorban a magyar kultúra ápolása a feladat, népünk szokásainak, világlátásának minél jobb megismerése, átélése, terjesztése, tudatosítása és a legfontosabb: megélése. Kultúránk az a viszonyítási rendszer, melyben biztonságban érezhetjük magunkat, ahol azonos értékrendet vallók közösségében élhetünk. Olyan előadásokat szervezünk, ahol a tagság megismerheti történelmünket, szokásainkat, dallamvilágunkat, gondolkodásunkat, világlátásunkat, és megpróbál úgy is élni. Valójában, ha nem tesszük mindezt élővé, mit sem ér. Gondolkoztak már azon, hogy hová lettek a fazekasok, a kötélgyártók, a bodnások, az úri szabók? És sorolhatnám tovább. Múzeumba küldtük őket. Nincs igény a termékeikre, nem kell a tudásuk. A gépesített, haszonelvű termelés nem tart igényt az emberre. A felszabaduló munkaerőt képtelen foglalkoztatni, ennek eredménye a munkanélküliség. Az ok pedig nem más, mint a gátlástalan birtoklás az étellel szemben, a pillanat megélésének a hajszolása az örökléttel szemben. A világ vagyonának majdnem felét az emberiség 1% bírja, 87%-a pedig a 10% kezében van. A javításhoz a társada-

lomnak kell megújulni, az egyéni személyiségfejlesztés, magunk megreformálása már nem elég. Alapjaiban kell megváltoztatni ezt az embertelen, hibás érték- és normarendszert úgy, hogy az életminőség is megváltozzon. Így nem lehet élni!

Továbbra is célunk persze önmagunk fejlesztése, mert a tudatos, megvilágosodott szellem a dolgok alapvető okait keresi, nem csapható be, nem lehet megfélemlíteni, nem vezethető félre. Csak az ilyen ember tud felelős döntést hozni. Közösségben lehet csak ilyen emberré válni úgy, hogy át kell adni önmagunk egy részét másoknak ahhoz, hogy énünk teljessé válhasson. Mi ez az önátadás? Van időm a másokra, meghallgatom, érdek nélkül segítek rajta, részt veszek örömeiben, támasz vagyok bánatában, és ezekben mind magunkat adjuk, ajándékozunk a másoknak. „*Ne úgy legyen, ahogy én akarom, hanem ahogyan te*” (Mk 14,36). Krisztus szavai azt jelentik: szabadon odaadni mindazt, ami tudatos, akarati, és nem félelemből, parancsra, utasításra.

Amennyiben az első két feladatot teljesítettük, felkészültünk, felvérteztük magunkat a birtoklás visszaszorítására, elkötelezetten vállaljuk az élet, a lét erősítését, hiszünk a szeretet erejében, készek vagyunk a szolidaritásra, bátran állhatunk közösségünk elé, hogy a tanultakat megéljük velük együtt, hogy fáklyák lehessünk. Ehhez azonban szabadon oda kell adnom az időmet, a tudásomat, az erőmet, a gondolataimat, sőt időnként anyagi terheket is vállalni szükséges. Nos, a mai közigazgatási munkamegosztás mellett nehéz olyan feladatot találni egy civil szervezetnek, melyre ne lenne valamilyen állami intézmény, ezért az 1930-as évek működéséből merítettünk. Miután a negyedeket a fertálymesterek ismerik legjobban, minden évben, a városi költségvetés készítése előtt, a főmérnöki iroda kérésére összeírjuk azokat a javítási, karbantartási, felújítási feladatokat, melyeket a lakosság fontosnak tart az adott negyedben, és ezt eljuttatjuk a városházára. Énekkarunkkal részt veszünk a kulturális rendezvényeken, kórustalálkozókon szerepelünk itthon és külföldön. Szociális téren, ismerve a negyedek szegényeit vagy magunk segítünk munkával, pénzzel, anyaggal, vagy eljárunk a városházán az illetők ügyében. Habis László polgármester úrral, aki maga is fertálymester, folyamatosan egyeztetünk, mely feladatokban támaszkodhat még a közigazgatás a Fertálymesteri Testületre.

Lényeges dolgok ezek, de mint korábban jeleztem, ma már mindez nem elég. A társadalomnak kell gyökeresen megújulnia. Rengeteg jó szándékú ember gondolja ezt, ám egymástól elszigetelten. Üzenetük erőtlen, mert nem azt hirdetik, vedd meg, mert megérdemled, hanem azt, hogy gondolkozz, dolgozz és tedd meg. Ez persze fárasztó, pénzért nem is kapható. Az ország különböző pontjain fel-feltörő kezdeményezések nem kapnak nyilvánosságot társadalmi szinten. Néha ugyan, lehetőleg az éjszakai műsorban, bemutatnak egy-egy polgármestert, mint csodabogarat vagy szent örültet, aki ötleteivel új életet lehelt az elnépteledő, pusztuló falujába, munkát adott az embereknek, de semmi több, semmi reform, törvényi szabályozás nem követi a példálózást. Megtisztelt bennünket

egyikük, aki húsz éve Aba polgármestere, Kossa Lajos úr és a pécsi Lokálpatriótáktól Vadas Gyula barátom. Mindketten akarnak és mernek változtatni. Fogjunk hát össze Eger, Pécs és Aba polgárai! Első lépésként keressük meg és gyűjtjük össze az életet erősítő kezdeményezéseket országos szinten, és a sokszínű példákból kiindulva fogalmazzuk meg azokat a stratégiai lépéseket, melyekkel a megújulás elkezdődhet. Kellő alázattal álljunk a feladathoz, nehogy a széthúzás, az egyéni érdek már a kezdetekben ellehetetlenítse a vállalkozást. Következő lépésben keressük meg környezetünkben azokat a közösségeket, településeket, ahol a vázolt stratégia alapján hajlandók a változtatásban szerepet vállalni. A harmadik lépés a törvényhozók elérése, hogy mindez országos szinten elindulhasson. A lényeg: úgy megváltoztatni a jelenlegi, lerontott érték- és normarendszert, hogy az életminőség megváltozzon. A létet kell támogatni, és nem az önző birtoklást. Normális az, hogy az élet, a jövő mellett elkötelezettek, mint az óvónő, tanár, egészségügyi dolgozó bére a fizetési tábla alsó harmadában található, míg a birtoklást, profitot, emberek manipulálását segítő marketing-, banki és kommunikációs feladatokat végzők fizetése a felső harmadban helyezkedik el? Félre ne értsék, én nem a különböző területen munkájukat jól végzőket kívánom populista demagógiával szembeállítani, csupán arra hívom fel a figyelmet, hogy az egész társadalmi berendezkedés nem az életet erősíti, hanem a kirekesztést, a szerzést, a pillanat megélését, a birtoklást, a manipulálást a nagyobb haszon érdekében. Ezen kell sürgősen, egy akarattal változtatni, a szemeket látásra, a füleket hallásra megnyitni.

Öröm, hogy e sok évszázados hagyomány magját sikerült elvetni 1996-ban a még élő kiérdemült negyedmesterek segítségével. Öröm, hogy e mag életre kelt, kicsírázott, szárba szökkent, és erős fává terebélyesedett bizonyítva, hogy – Urbán Gusztáv 1934-ben elhangzott szavaival éljek – „az egri fertálmesterség az élők munkálkodásán keresztül időtlen-időig élni akar. Élni akar, mert hiszi és vallja, hogy az egri polgár-erények tógájának, a fertálmesteri köpönyegnek, ma is szavának, tekintélyének kell lennie a fórumon”. Öröm, hogy nemcsak megtartottuk, mit őseink ránk hagyományoztak, de gyarapítottuk is azt. Öröm együtt látni a szőlősgazdát, az orvost, az iparost, a földművest, a mérnököt, a tanárt, a papot és a mesterembert, hiszen nem a származás, nem a rang, nem a végzettség, mely egy asztalhoz ültet bennünket, hanem mert elkötelezettek vagyunk Eger ékszeres dobozának gazdagításában, a polgári erények és értékek felmutatásában, tiszteletében, a közért való munkálkodásban és a Teremtő iránti szeretetben.

IRODALOM

BREZNAY Imre

1939 Az egri fertálmesterségről. Kiadta az egri Fertálmesteri Testület.

Eger

Bíró József

AZ EGRI FERTÁLYMESTERSÉG BEMUTATÁSA EGY NEGYED TEVÉKENYSÉGE ALAPJÁN

Szent István (Csákó) negyed

Az Egri Fertálmester Testület alapszabályában megfogalmazott célok

Az ősi magyar tizedesi intézmény értékeire épülő, majd 1736-tól fertálmesternek nevezett tisztséget viselő egri polgárok által 1931. május 10-én Egerben megalapított Nagymesteri Testület célkitűzésének és szellemiségének folytatása.

Eger város és környezete történelmi hagyományainak feltárása, ápolása, népszerűsítése kiadványok révén is.

Eger város természeti, kulturális és keresztény értékeinek megőrzése, gyarapítása, rendezettségének és tisztaságának fejlesztése.

A hazaszeretet és a közéleti felelősség ébresztése, erősítése a keresztény értékrend alapján.

A közösségi szellem, a szolidaritás erősítése konkrét segítségnyújtás révén.

A Fertálmesteri Testület működési szintjei

Jelenleg a Testület működését három szintre lehet tagolni:

Első szint: a teljes testület valamennyi fertálmester együttese. Évente 8-10 alkalommal tart összejövetelt, melyet nagy suttogónak neveznek. Ezeken a suttogókon egy-egy fertálmester negyed a „házigazda”. Ők gondoskodnak a programról és a traktárról (ellátás).

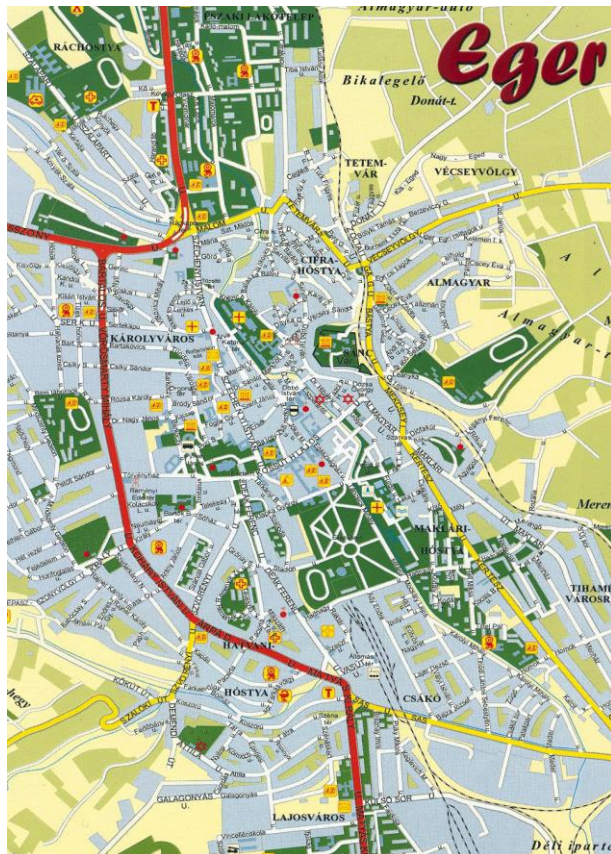
Második szint: az adott évben megválasztottak közössége. Ez jelenleg 16 fő. Ők képviselik a városi ünnepeken a testületet. Rajtuk keresztül ismerik meg az emberek a fertálmesterek viseletét és tevékenységét. Ezért fontos a megnyilvánulás, a kisugárzás. Látszódn rajtuk, hogy milyen értékrendet képviselnek.

Harmadik szint: a negyedek közössége. Ők képviselik a saját pátriájukat. Elvárás tőlük, hogy ismerjék az adott városrész történetét, kialakulását, hagyomá-

nyait. Jó kapcsolatot építsenek ki az ott élőkkel, és ápolják azt. Évente szintén 8-10 alkalommal tartunk úgy nevezett „kis suttogót”, ahol megbeszéljük az előtünk álló terveket, feladatokat, és értékeljük az elvégzett munkát. Véleményem szerint ez a legfontosabb szint.

Szent István negyed bemutatása

Ez a városrész Egerben az Eger patak, Sas út, vasút és az Érsekkert által határolt területen található. (1. kép) Viszonylag új városrész, az 1930-as évek elején kezdődött itt a családi házas építkezés. Addig ez a terület az érsekség vadasparkja volt. Valószínűleg innen származik a negyed elnevezése, mert az Egri Püspökséget Szent István alapította. Jelenleg is kertváros jellegű üdülőövezet, melynek egy része gyógyhelynek van nyilvánítva.

1. kép

Az 1950-es évek elején kapta a Csákó nevet, valószínűleg a terület formája miatt. Jelenleg ez a használatos név, annak ellenére, hogy még most is több helyen megtalálható a Szent István negyed felirat. (2–3. kép) Ez a kettősség az utcanevek változásánál is megtalálható. Például a jelenlegi Mocsáry Lajos utca volt az Úttörő utca, azt megelőzően pedig Apponyi Albert utca.

2. kép

3. kép

A fertálymesteri tevékenység bemutatása

Fertálymester jelölt kiválasztása: a negyed fertálymesterei tesznek javaslatot a következő évre *elválasztandó* jelölt személyre. A közösen elfogadott jelöltet a választmány tagja és az adott évben megválasztott fertálymester felkeresi és felkéri a fertálymesterjelöltség elfogadására. Ismertetésre kerülnek a jelölttel szembeni személyes elvárások, kötelezettségek és a tagsággal járó anyagi terhek. Amennyiben a jelölt elfogadja a felkérést, abban az esetben a negyed suttogóján személyesen is bemutatkozik a tagságnak. Ennek alapján teszünk javaslatot a Fertálymesteri Testület részére a következő évi fertálymesterjelöltünkre. A döntést a Fertálymesteri Testület Közgyűlése hozza meg. Sajnos több esetben előfordult, hogy az általunk kiválasztott és megfelelőnek ítélt személy nem vállalta a feladatot. Nem akarnak közösségi munkát vállalni, illetve nem kívánnak egy közösséghez kötődni. Viszont mint külső személyek, támogatják munkánkat. Ezért általában két-három fő a jelöltünk.

1996-tól 2005-ig az egymás megismerésének időszaka, az építkezés, a negyed problémáinak képvisellete volt a fő tevékenység. Évente összegyűjtöttük a lakosság által felvetett problémákat, azokat eljuttattuk a Polgármesteri Hivatal illetékes irodájához. Ebben az időszakban megoldott nagyobb munkák voltak: az Ady Endre utca közvilágítása, járdák építése, patakpart virágosítása, közbiztonsággal kapcsolatos észrevételek megoldása, zöld hulladék kezelése.

2006-ban már 10 főre szaporodott a létszámunk. Ez már egy olyan közösség lett, amely kollektív akarat alapján szervezhette a negyed közösséggé formálását. Mi ezt tekintjük fő feladatunknak, ennek érdekében tevékenykedünk.

4. kép

Ettől az időponttól kezdve tartunk évente 8-10 alkalommal „kis suttogót”. Ekkor beszéljük meg a következő feladatokat, és kiértékeljük az elvégzett munkát is.

Minden évben, a nyár folyamán – különböző helyeken – olyan összejöveteleket is szerveztünk, ahová a feleségek is jönnek. Ezzel az volt a célunk, hogy ők is ismerjék meg egymást, és támogassák a közösség tevékenységét.

Ennek köszönhetően mondhatni baráti kapcsolatok alakultak ki. Már ott tartunk, hogy várják ezt a találkozót. (4–5–6. kép)

5. kép

6. kép

2007-től elsőként a városban, mindig december első hétvégéjén karácsonyfa-állítással egybekötött Mikulás-napi ünnepséget szervezünk a negyed lakói részére. Erről az eseményről meghívóval értesítjük a lakótársakat, melyet személyesen juttatunk el a postaládákba. (7. kép)

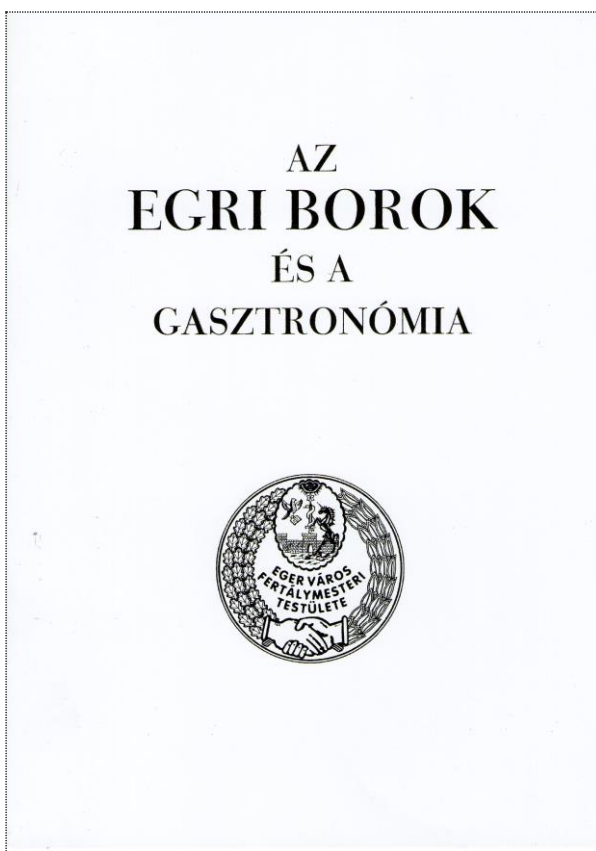
7. kép

Ezen az ünnepségen tájékoztatjuk a lakosságot az általunk elvégzett közösségi munkáról, a jövőbeli elképzeléseinkről. Itt mutatjuk be az új fertálymesterjelöltet is. A Ward Mária iskola valamelyik osztályának Mikulás-napi műsora

színesíti a programot. Az ünnepség után a feleségeink által készített forralt borral, teával, süteménnyel várjuk a lakótársakat egy kis beszélgetésre. Természetesen a gyerekekről sem feledkezünk meg, őket a Mikulás (aki szintén egyik fertálymesterünk) ajándékozta meg egy kis édességgel. Több éves tapasztalatunk alapján elmondhatjuk, hogy évről évre többen vesznek részt ezen az ünnepségen (180-200 fő). Egyre többen csatlakoznak a vendéglátáshoz, ezzel is kifejezve egyetértésüket az ünnepséggel. Ennek a rendezvénynek valamennyi költségét a negyed fertálymesterei fedezik.

Az elmúlt évek során negyedünk több esetben volt a „nagy suttogó” házigazdája, szervezője. Ezekben a következő előadásokat tartottuk:

- Az egri borok és a gasztronómia (8. kép)
- Mit nevezünk népzenei Magyarországon
- Szent István negyed bemutatása
- Hogyan tovább: Fertálymesteri Testület

8. kép

2014-ben létrehoztuk a „Csákói klubot”. Ezzel az volt a célunk, hogy legyen egy olyan hely és lehetőség, ahol évente négyszer összejöhetnek a lakók, és ügyes-bajos dolgaikat megbeszélhetjük. Itt olyan előadások hangoznak el, melyek témája érdeklí a lakosságot. Minden esetben az ő javaslatuk alapján állítjuk össze a programot. A szervezést a negyed fertálymesterei végzik. A klubfoglalkozást egy a negyedben élő tanár nő vezeti le. Tapasztalatunk alapján elmondható, hogy kezdeményünk sikeres. Egy-egy foglalkozáson 30–50 fő vett részt. Elhangzott előadások:

- A harangláb és a terület terveinek ismertetése.
- A vasút területén kialakítandó Intermodális Közlekedési Csomópont megvalósításának jelenlegi helyzete.
- Önkormányzati képviselő tájékoztatása a Csákó városrészre vonatkozó fejlesztési elképzelésekről, illetve beszélgetés.
- Dísznövények, gyümölcsfák tavaszi metszése, kertápolás, növényvédelem.

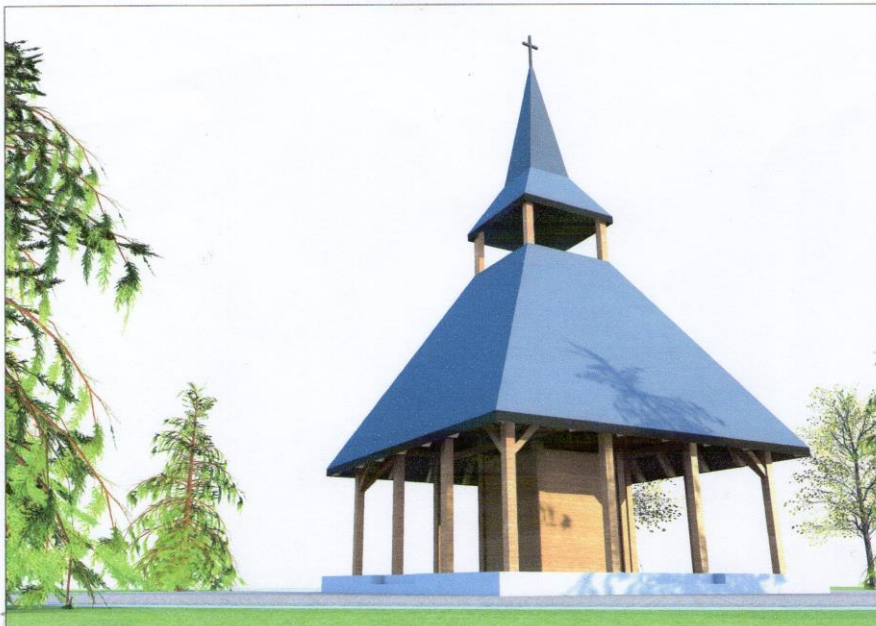
A harangláb építése

Évek óta foglalkoztatott minket az a gondolat, hogy azt a teret – ahol a már hagyományos Mikulás-napi ünnepségünket rendezzük – hogyan lehetne közösségi térré alakítani. 2013-ban Hoór Kálmán építészmérnök, egyben negyedünk fertálymestere megbízást kapott a várostól erre a területre szóló tanulmányterv elkészítésére. Ennek kapcsán jött az ötlete egy harangláb létrehozására, mivel a Csákó városrészben semmilyen szakrális építmény nincs. Az elképzelése mindenkinek megtetszett. A tanulmánytervet 2013-ban a Mikulás-napi ünnepségünkön mutattuk be a lakosságnak. Nagy örömmel fogadták. (9. kép)

Kezdeményezésünket támogatta a terület akkori képviselője. A megvalósítást saját önkormányzati keretéből 3 millió forinttal támogatta. Ezen összeg alapján a későbbiekben Eger Megyei Jogú Város Közgyűlése szintén 3 millió forintot szavazott meg a harangláb megvalósítására. Ebből a két összegből csupán a harangláb építménye valósulhatott volna meg.

A környezet rendezésére már nem volt fedezet. Ekkor felhívással fordultunk a lakossághoz, és kértük támogatásukat. (10. kép) Büszkén mondhatjuk, az építkezés ideje alatt mind többen segítettek különböző támogatási formákkal a harangláb megvalósítását. Az így összeadott hozzájárulások értéke elérte a 2 millió forintot, mellyel növelni tudtuk a beruházás értékét. Eger Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala megbízása alapján elkészítette kollégánk a harangláb engedélyezési tervét is.

2014. szeptember 30-án kezdődött meg az építkezés a fertálymesterek irányításával, felügyeletével és aktív közreműködésével. Az általunk végzett közösségi munka becstült értéke több százezer forint volt. (11–12. kép)

Eger Csákó városrész Szent István-park Harangláb

Tervező: Motívum Eger Kft. 3300 Eger, Zúgó utca 6.

Eger Tinód-Bajza-Ív utcák által határolt közterületre 2007-ben kertészeti kiviteli terv készült a Városi Önkormányzat megbízásából. Ehhez a kertészeti tervhez kapcsolódóan a Szt. István városnegyed (Csákó) Fertálymesteri testülete javaslatot nyújtott be az Önkormányzat részére a nevezett közterület hasznosításával kapcsolatban. A javaslat értelmében a közterületen a már kialakult Karácsonyi ünnepségen kívül más rendezvények, összejövetelek is helyet kaphatnának. Ezen rendezvények feltételeit a parkosításhoz kapcsolódó köztéri bútorokkal illetve egy térszervező harangláb építésével lehetne biztosítani. A Fertálymesteri testület vállalta, hogy döntéselőkészítő tanulmánytervet készít.

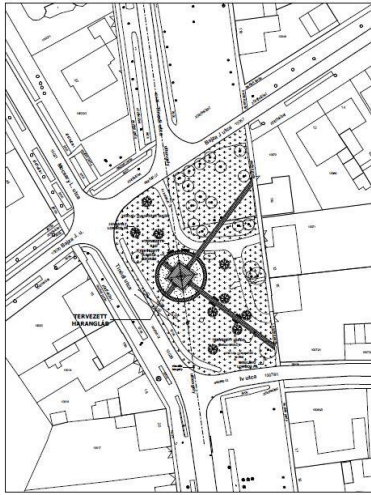
Jelenlegi tanulmányterv célja, hogy bemutassa a Fertálymesteri elképzelést, egyben a Szent István-park elnevezésre tegyen javaslatot. Tervünk összhangban van a városrendezési tervvel és a már említett 2007-es kertészeti tervhez illeszkedik. Jelenlegi állapotában ez a park utcák és házak által határolt zöld terület, amelyen néhány kisebb és nagyobb fa található. Ezt a zöld park jelleget szeretnénk megtartani és funkcionálisan hasznosítani, átjárhatóvá illetve rendezvények céljára alkalmassá tenni.

A park meghatározó elemeként annak súlypontjában egy harangláb kerülne felállításra a Kárpát-medencében gyakori úgynevezett védelmező haranglábak mintájára. Ezen ácsolt építményhez vezető gyalogos sétányok és ezek mentén telepített padok alkotják a park berendezését. Reményeink szerint megvalósulásával a városrész, ezáltal a város is gyarapodik és egy olyan találkozóhely, rendezvény park jön létre, amely jelenleg ebből a városrészből hiányzik. A park még inkább alkalmassá válik a már szokásossá vált Karácsonyi és egyéb ünnepek méltó megrendezésére.

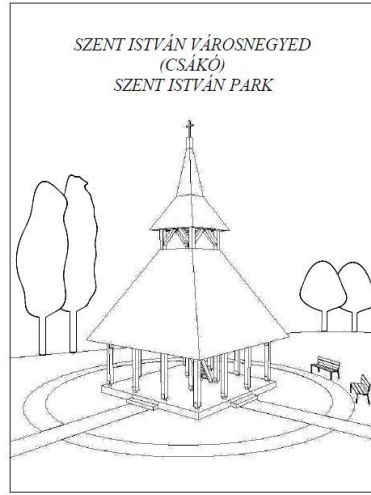
A harangláb kb. 6X6 méter alapterületű fa oszlopokból és gerendákból ácsolt tetőszerkezet. Magassága kb. 10 méter. A tetőszoknyák fedése téglány cserépfedés, alapozása vasbeton lemezalap. Belsejében kis harang található. Arányaival és méreteivel a Szt. István városrész (Csákó) kertvárosias hangulatához illeszkedik.

Eger, 2013 november

Hoór Kálmán
építészmérnök

HELYSZÍNRAJZ

HARANGLÁB

10. kép

11. kép

12. kép

Nem egészen két hónap alatt, 2014. november 20-ra elkészült a harangláb és környezetének rendezése is. 2014. december 6-án a Mikulás-napi ünnepségünk alkalmával, ünnepélyes keretek között dr. Ternyák Csaba egeri érsek szentelte fel a haranglábát. Habis László polgármester köszönetét fejezte ki az elvégzett munkáért és az összefogásért. Dicsérettel illette a negyed közösségi szellemét. (13–14–15. kép) Ezen az ünnepségen több mint 300 fővel képviseltette magát a lakosság. Itt köszöntük meg az adományokat, támogatásokat is. A város egy különleges, szép építménnyel gazdagodott, melyre nemcsak a csáki lakosok, hanem a város valamennyi polgára büszke lehet. (16. kép) 2015-ben folytattuk a harangláb környezetének szépítését és bővítését. Több mint ezer tő egynyári virágot ültettünk el a harangláb köré. A virágokat a negyedünkben lakó kertész ajánlott fel. A felajánlás értéke meghaladta a százezer forintot. Elültettünk 6 db juharfát is, melyet a város biztosított. Kezdeményezésünkre a Heves Megyei Vízmű Zrt. felállított egy ivókutat, és megoldotta a terület locsolásának lehetőségét. Az Eger Erdő Zrt. támogatásával pedig 3 db kerti asztalt és padot helyeztünk ki a területen. Ugyancsak elhelyeztünk 6 db kerti padot a körsétány mellett. Ezeket saját kezünkkel újíttottuk fel és rögzítettük le. (17. kép) Közös összefogással vállaltuk a terület folyamatos locsolását is. Egész évben azon dolgozunk, hogy a harangláb környezete méltó legyen az építményhez.

13. kép

14. kép

15. kép

16. kép

17. kép

2016-ra a következő célokat tűztük ki:

Folytatni a környezet rendezését: vízelvezetés, füvesítés, tereprendezés stb. A nyári idényben, havonta egy alkalommal kulturális és zenei programokat tervezzük rendezni a parkban. Terveink között szerepel az is, hogy 2016 augusztusában megrendezzük az első Szent István negyed (Csákó) „búcsúját”. Szeretnénk elhelyezni egy táblát a téren, az önkormányzat hozzájárulásával, hogy mindenki tudja: ez a *Szent István Park*. Folytatni kívánjuk a „Csákói Klub” foglalkozásokat is. Sok tennivaló van még hátra. Ezeket folyamatosan végezzük. Ha minden sikerül, akkor valósul meg teljes mértékben elképzelésünk, a szép közösségi tér létrejötte, mely a Csákó „szíve” lesz. Bízom abban, hogy ezzel az írással bepillantást adhattam arról, hogy miként működik és milyen tevékenységet folytat közös akarattal, komoly összefogással egy egri fertálymesteri negyed.

Vadas Gyula

ÖNIGAZGATÓ KÖZÖSSÉGEK SZERVEZÉSE PÉCSETT

Bevezetés

Kárpát-medencei hazánk összes településén vissza kell állítanunk a hajdani családi-szomszédsági közösségeket, az utcaközösségeket, a negyedmesterségeket stb., vagyis az egykori nemzeti öngazgatást. E nélkül ugyanis aligha szólhatunk a magyar nemzet egészségéről, életerejéről, 21. századi újbóli felemelkedéséről, fényes jövőjéről. E hagyományos öngazgató közösségek igen szépen és eredményesen tevékenykedtek mindaddig, amíg szét nem zilálták a magyar nemzet szakrális talapzatát. Ugyanakkor a nemzeti öngazgatás visszaállításával párhuzamosan meg kell kezdenünk a többnemzedékes nagycsaládoknak a mai halódó kiscsaládok helyébe történő visszaszervezését is.

Az utóbbi negyedszázadban – szerencsénkre – kedvező településfejlődési, -fejlesztési folyamatok indultak meg szerte Kárpát-medencei hazánkban: a nemzeti öngazgatás visszaállításának a szükségességét egyre többen ismerik fel falvainkban és városainkban. A meglehetősen gyatra településfejlesztési terveket fel kell váltaniuk a lakóközösségek által megbízott, népben-nemzetben gondolkodó, hazájukat, nemzetüket szerető, a közjóért tevékenykedő magyar tervezők településfejlesztési elképzeléseinek.

A Pécsi Lokálpatrióta Szövetség azon fáradozik, hogy Pécssett ismét legyenek családi-szomszédsági közösségek, utcaközösségek és negyedmesterségek; legyenek szomszédságfők, utcanagyok és negyedmesterek, amelyek, ill. akik határozottan képesek dolgozni a településrészük lakóiért.

„Minden magyar felelős minden magyarért” – írta a kolozsvári Szabó Dezső, nemzetünk egyik nagyja és azok közül is egyik legkiválóbbja 1935 novemberében.¹ E jelmondatnak a szellemében igyekszem jómagam is cselekedni Kárpát-medencei hazánkért, nemzetünk felemeléséért. Azért fogtam hozzá a hajdani jól

¹ A kitűnő író ú. *Ludas Mátyás-füzeteinek* 1935. évi novemberi 12. számában, a címlapon lelhető föl e nagy fontosságú jelmondat. A füzetek 1934 és 1942 között nyolcvan alkalommal jelentek meg. Egyedül írta és szerkesztette őket, mint a másik kiválóság, Németh László a sajátját, a *Tanút*. Szabó Dezső *Az elsodort falu* c. igen nagy horderejű történelmi regényével örökre beírta magát a magyar nemzet szívébe.

működő falusi, mezővárosi, bányavárosi és szabad királyi városi öngazgató közösségek kutatásához, mert leplezetlen szándékom az, hogy a régi lakossági öngazgató közösségeket visszaállítsuk, tapasztalataikat átültessük Kárpát-medencei településeink mai valóságába. Dolgozatomban szólok e közösségek visszaállítása szükségességének elvi-elméleti alapjairól és a Pécsi Lokálpatrióta Szövetségnek a nemzeti öngazgató közösségek Pécssett történő visszaállításáért tett eddigi erőfeszítéseiről.

Nemzeti öngazgatósnak nevezem egy település *lakosainak önszerveződését*, amely a település vagy annak egy része mindennapi életében fontos szerepet játszik. Ezen öngazgató közösségek felállítását nem az állam törvényhozása rendeli el, mint a településeink önkormányzatiságát, hanem maguk a lakók hozzák létre azokat. Ilyenek például a tizes² vagy tized, a kút- vagy forrásközösség, a családi-szomszédági közösség, az utcaközösség, a negyedmesterség, a közbirtokosság.

* * *

A nemzeti öngazgatósnak iránti érdeklődésem kezdete messzire nyúlik vissza az időben. Negyedszázaddal ezelőtt, 1990 júliusának közepén találkoztam *dr. Veress Albert* csíkszeredai elmegyógyász főorvossal az V. Nemzetközi Pszichofiziológiai Kongresszusnak a Nógrád vármegyei Szirákon, a gyönyörű Kastély Szállóban megtartott pszichiátriai szimpóziumán. Szakmai gondjaink megbeszélése közben határozottuk el, hogy a jelenleg Hargita névvel illetett erdélyi megyében is (ez a hajdani Csík vármegye egy része) megindítjuk az öngyilkosságok kutatását. Az izgalmas feladatot 1990 őszén készítettük elő, és 2012 elejéig végeztük népes kutatási asszisztencia bevonásával. A csíki öngyilkosságok kutatásának 22 esztendeje alatt keresztül-kasul bejártuk e gyönyörű vidéket, s rengeteg székelyföldivel beszélgettünk. Mintegy 50 kisebb-nagyobb tanulmányt jelentettünk meg hazai és külföldi szakfolyóiratokban, számos konferencián, kongresszuson mutattuk be személyesen is kutatásunk eredményeit – itthon és külföldön egyaránt.

„A haza véghatárán fekvő”³ fenséges Csíkszéket járva figyeltem fel arra, hogy itt a falvak nem egybefüggő települések, hanem kisebb-nagyobb részekből – ún. falutizesekből – állnak össze. Előtte nem hallottam még e településszerkezetről, illetve a nemzeti öngazgatósnak e fajtájáról. A magyar rendi alkotmány nem szabályozta egyetemlegesen településeink közösségeinek a szerveződését és jogéletét. A rendi társadalomban a közhatalom nem foglalkozott a községekkel. Igazgatásukat a földesúr és a jobbágyok között kötött szerződések szabályozták.

² A *tíz* tőszámnév néhány toldalékában megőrzi a többeli magánhangzó hosszúságát, néhány származékban meg rövidre vált: *tízen, tízes*, de: *tized, tízen*-. A *tízes* főnév egyfajta közösségi szerveződést jelent, a székelyek rövid *i*-vel ejtik, ennél fogva rövid *i*-vel is írjuk, pl. *falutízes*.

³ ORBÁN Balázs 1986. 1.

A Magyar Királyságban a központi igazgatás (az államigazgatás) mellett még különféle öngazgatási közösségek is működtek a településeinken (a már említeteken kívül: céhek, kalandos társaságok, kapuközösségek, hídközösségek, esztenatársaságok, közbirtokosságok, kalákák). Ezek jól összetartották a település lakóit, szervezték társadalmi és gazdasági életét, a védelmét, a közmunkákat, és hatásosan védték a lakosságot a természeti csapásoktól és az ellenségtől is.

Csíkmindszent a magasból. A táj szerkezetében jól láthatóak az egymástól elkülönülő települési csomópontok: a falutízesek.

Forrás: <http://www.cseke.ro/kozepcsik-honismeret/>

Amikor aztán 2012-ben lezártuk dr. Veress Albert barátommal a csíki öngyilkosságok kutatását⁴, nekiláttam a hajdani nemzeti öngazgatás alaposabb megismerésének. Ám már előtte, 2010 őszén kapcsolatba léptem a *Magyarok Szövetsége* pécsi elöljárójával, *Szilágyi László* úrral a *többszemélyes nagycsaládoknak a nemzet életébe való visszaszervezése ügyében*. Vele azóta is foglalkozunk e tervvel, illetve a pécsi nemzeti öngazgatás visszaállításával. S megtudtam még, hogy a *Magyarok Szövetsége* is szorgalmazza nemzeti programjában a hajdani tízes közösségeknek, a tizedeknek a visszaállítását. Majd a további kutakodásaim közben találtam rá – nagy-nagy örömmre és megdöbbenésemre, hogy ma ilyen van! – a nemes egri fertálymesterekre és *Várkonyi Györgyre*, az Egri Fertálymesteri Testület főkapitányára, akivel két és fél esztendeje gyümölcsöző az együttműködésünk. Majd felvettem a kapcsolatot *Kossa Lajos* úrral, Aba város polgármesterével, mert megtudtam: ott már működnek utcaközösségek, és van magisztrátus is. Aztán 2013 tavaszán megalakítottam *Kustos Irma*, *Tóth Anikó*, *Sey Gábor*, *Szilágyi László* és *Vajda László* pécsi lakosokkal a Pécsi Lokálpatrióta Szövetséget, amelynek az egyik magasabb feladata a nemzeti öngazgatás visszaállítása Pécsen, illetve Kárpát-medencei magyar hazánkban.

A nemzeti öngazgatás elvi-elméleti alapjai

A társadalmi devianciák több mint három évtizedes kutatása közben fogalmazódott meg bennem ama igen határozott véleményem, hogy a mai közösségi, önkormányzati és állami intézmények elégtelenek az elnemzetlenített országban a felbukkanó és terjedő devianciák visszaszorítására, illetve megelőzésére. Az efféle magatartásfajták (öngyilkosság, alkoholizmus, a mentális betegségek változatos fajtái, narkómánia, erőszak, káromkodás, a gyermekek és nők bántalmazása, gyilkosság, rablógyilkosság, lopás, vesztegetés, nemi fogyatékoságok, erkölcsi romlás, értékvesztés, halódó kis családok, felosztott házasságok stb.) az elmúlt száz év alatt rohamosan terjedtek, miközben az ellenük való fellépés a nemzet egyre nagyobb erőit emészti fel.

Európában mindenütt csekély a hatása a szociálpolitikának, az egészségügynek, a nagy dérral-dúrral beharangozott megelőzési programoknak, a település- vagy közösségfejlesztési tervzeteknek. Hatalmas mennyiségű pénzt herdálnak el az állami és az önkormányzati szervek a társadalmi gondok csökkentésére és megelőzésére, ám a depriváció⁵, az egészségkárosodás rendületlenül újratermelődnek (szegénység, eladósodás, hajléktalanság, kirekesztés, funkcionális analfabetizmus, kifosztás-kizsákmányolás, műveletlenség, felosztott házasságok,

⁴ Lásd VADAS Gyula – VERESS Albert 2012.

⁵ Valamitől való megfosztottság – szerk.

csonka családok, népességsökkenés, a lakosság elöregedése, a családok és a közösségek szétesése, a közösségi értékek eltűnése stb.).

Az urbánus társadalmakban⁶ az érzelmi biztonságot adó valódi közösségek hiánya miatt tömegesen lépnek fel a különféle lelki terhelések, pszichiátriai zavarok, pszichoszomatikus kórképek (depresszió, pánik-agorafóbia, kedélybetegségek, házassági gondok és viszályok, felosztott házasságok, elmagányosodás, idő előtti elhalálozás, szorongások, pszichopátia; szív- és érrendszeri betegségek, magas vérnyomás, emésztőrendszeri fekélyek, elhízás, elgyöngülő immunrendszer, allergiák, rákbetegségek, szülési rendellenességek, a vázrendszer betegségei stb.). Ugyancsak komoly gondokkal találkozunk a környezet- és természetvédelem, a megújuló energia felhasználása, a biomassa előállítás, a nemzeti KFI-stratégia⁷, az energiabiztonság, a városfejlesztési stratégia stb. területén is. *Egy beteg, értékeit elvesztő, neoliberális métellyel fertőzött társadalomban élünk!* – mindenhol Európában.

A hosszú évtizedek alatt végzett különféle mentálhigiénés kutatásaim azt mutatták, hogy e bajoknak az egyik, ám igen fontos oka Kárpát-medencei hazánkban a *többszereplős nagycsaládoknak és az ősi magyar családi-szomszédági, atyafisági közösségeknek a meglehetősen kedvezőtlen társadalmi-gazdasági és mentális folyamatok miatti eltűnése a nemzet életéből.*

Jómagam igen sajnálatosnak és nagy-nagy állam- és településszervezési hibának tartom azt, hogy az osztrák elnyomóinkkal való kényszerű kiegyezkedés után a magyar országgyűlés által elfogadott, a sok száz éves rendi közigazgatásunkat felváltó ún. polgári közigazgatásra való áttérést megalapozó törvényekből – jelesül az 1871. évi XVIII. tc.-ből⁸, majd az ezt módosító 1876. évi XXII. tc.-ből – kimaradtak a falusi és a városi közösségek hagyományos, jól működő szerveződései: a tizes, utcakapitányság, negyedmesterség, a családi-szomszédági közösségek stb., s így azok lassan-lassan kikoptak a nemzet mindennapjaiból. Ez igen-igen nagy hiba volt! Ezen önigazgató közösségek ugyanis *lélekben, érzelmileg sokkal közelebb álltak egy-egy település lakosaihoz, családjaihoz, mint az akkoriban kialakított rendezett tanácsú városok, törvényhatósági jogú városok, vármegyék stb. hivatalnokai.* Ezért is tartom nemes hazafiúi tettnek azt, hogy az egről lokálpatrióták visszaállították 1996-ban a kommunisták által 1950-ben erőszakkal felbomlasztott negyedmesterségeket, illetve a Székelyföldön is szerveződnek megint a hajdani falutízesek és a közbirtokosságok.

⁶ Urbánus társadalom: elfajzott, a természetes és a szakrális létezési módtól messze került, lelkileg-testileg és erkölcsileg beteg társadalom. Lásd például a homoszexualizáció és más nemi fogyatékoságok meg a dzsenderizáció, vagyis a hetero-, homo- vagy transzszexualitás egyenrangúságának a terjedését, az elnemzetlenítést, a szabadság ajnázását, a természeti környezet tönkretételét, a nyugati áldemokrácia és a pénzhatalmi elit uralmát a társadalmak felett.

⁷ KFI: kutatás, fejlesztés, innováció, azaz megújulás

⁸ *A községek rendezéséről*

A magyar nemzet belső ellenségei a 19. század második felét a „demokrati- kus” átalakulások évtizedeinek vélték. Én másképp: a Magyar Királyság telepü- lési önkormányzatainak a „polgári” indíttatású „modernizáció” általi megcsonkí- tása és a nemzeti szakrális értékek felszámolása időszakának tartom. Persze ne- kem más a viszonyítási alapom, másként értelmezem a magyar nemzettel nem éppen barátságos történészek által zsákutcásnak titulált magyar társadalom tör- ténetét. Zsákutcás, persze, mivelhogy a belső ellenségeinknek másodjára már „sikerült” az elnyomó orosz birodalom hadseregének a segédletével az ők kom- munista akoljába beleszorítaniuk a legyöngült nemes magyar nemzetet. Tény, hogy a hagyományos nemzeti demokráciát és a nemzet szakrális talapzatát a Nyugat-Európából származó liberális polgári demokrácia kiépítése, majd később az oroszok és a velük kollaboráló helytartóik elnyomása tette tönkre, rombolta szét. (S más súlyos kártételei is voltak a rajtunk élőködők garázdálkodásának.) A 19. századi liberális államfelfogás az újraközpontosított államhatalom révén kiszorította településeink öngazgatásának igen fontos hagyományos alapjait: a lakosság által önkéntesen szervezett öngazgatási egységeket. A Magyar Király- ság településeinek jól működő öngazgatása a liberális polgári állam országgyű- lése által hozott törvények révén elsorvadt, s e rombolást a rajtunk élőködő, idegen kommunisták még csak tetézték⁹. A családi-szomszédági közösségeket, utcaközösségeket, negyedmesterségeket felváltotta a „hivatal” – és ez óriási hiba volt! –, amely sohasem lesz oly közel a település lakosaihoz, családjaihoz, ami- képpen volt régente a tizesbíró, az utca kapitány, a negyedmester, a tízházgazda vagy a szász vidékeken a szomszédági atya.

A főleg idegen tőkések és bankárok által a 19. század második felétől megin- dított és a magyar nemzet szakrális talapzatát szétdúló nemzetrombolás folyama- tában a szabadelvű politikusok diadalmenetnek hirdették ténykedésüket.¹⁰ Majd később a rajtunk élőködő idegen kommunisták ugyancsak az övéket.¹¹ Az előt- tük álló példa a nyugat-európai államok voltak, ahová nekünk, úgymond, föl kell zárkóznunk. Láthattuk azonban, hova vezetett a magyar nemzetet élőködő el- lenségeink uralma. Ott, ahol az állam vezetői nem a nemzet saját hagyományait

⁹ Lásd az 1950-es I., azaz a tanácstörvényt.

¹⁰ A Magyar Királyság a tőkepénzesek hatalmába került; következményeként az 1870-es évektől az I. világháborúig mintegy kétmillió állampolgár vándorolt ki, főleg az Ame- rikai Egyesült Államokba, de jutott belőlük Kanadába, Dél-Amerikába és más orszá- gokba is. A kivándoroltak kb. egynegyede magyar volt. Ez lett volna a liberálisok dí- adalmenete?

¹¹ A moszkovita kommunisták térfoglalása első éveiben 200 000 magyar menekült el a megcsonkított országból; 1956 októberét követően szintén mintegy 200 000 magyar hagyta el a kommunisták bosszúállástól való félelmében csonka hazáját; 1960 és 1989 között pedig újabb mintegy 130 000 magyar szökött külföldre a kommunisták diktatú- rájából. S ez az aljas diktatúra 22 milliárd dollár adósságot varrt a magyar nemzet nyakába. Ez lett volna a kommunisták diadalmenete?

követik, hanem megfertőződnek a Nyugatról jövő, fölöttébb kétes eszmei áramlatokkal, és ha a lelki fertőzés még erkölcstelenséggel is párosul, ott vége a nemzetnek, vége a hazának.

Belső és külső ellenségeink igencsak szeretik azt hangsúlyozni, hogy a Magyar Királyságban az egyes települési közösségeken belüli önrendelkezésnek nem voltak „demokratikus” hagyományai, ezért – ellentétben a bennünket megálázó és kifosztó Nyugattal – nekünk, magyaroknak, még tanulnunk kell a demokráciát. *Minő tévedés, minő tudatlanság!* Sok bizonyítékunk van e szerfölött rosszindulatú vélemény cáfolására annak ellenére, hogy a magyar települések önkormányzatait, öngazgatási szervezeteit, községi igazságszolgáltatását kevésbé kutatták a történészek, a jogtörténészek és a néprajzosok, mint például a magyar királyi, rendi közigazgatás felépülését és változásait.¹² Való igaz, sok településünk rengeteg levéltári anyaga elveszett, elégett tűzvészben (pl. a pécsi püspöki iratok a török Pécsre való „beköltözése” előtt lettek elszállítva ismeretlen helyre, illetve a 18. század elején, az 1704. évi a rácdúláskor is elégték iratok, mert a rácok fölgyújtották a városházát). Nem is szólva ama galádságról, amely a Magyar Királyság főleg franciák általi trianonizálását jelentette, amikor is levéltáraink legnagyobb része idegen és velünk aljasul ellenséges impériumok uralma alá került. Mindezek megnehezítik a hajdani települési önkormányzatok és öngazgató közösségek tevékenységének, működésének a kutatását.

A székelyföldi, már írásban megmaradt falutörvények is szólnak a tizesekről az 1500-as évek elejétől kezdve, ami azt jelenti, hogy a tizesek már korábban is létező öngazgatási intézmények voltak. A magyar falurészek nevében számos helyen, kies Kárpát-medencei szállásterületünk egészében – az Őrvidéktől Csángóföldig; Bártfától Újvidékig – fellelhetőek a *szeg, szer, lok, kert, alja, tizes, tíz* stb. elnevezések, amelyek a hajdani, a magyarság 9. századi Kárpát-medencei tömeges letelepülésének emlékei. Vezéreink feltehetőleg tíz-tíz atyafiságot (nagy családot) telepítettek le egy-egy alkalmas területen. Más szép emléke a nemzetségi családrendnek a hadas településszerkezet (pl. Matyóföld, Palócföld), amelyben egy-egy többnemzedékes nagycsalád – a had – települt egymás közelében.

Nálunk hagyomány volt régebben a településeinken egymás segítése (pl. kaláka), a tisztségek bizonyos időközönként, általában évente történő választása, az öngazgatás, a törvénykezés és a bíraskodás egysége falvainkban és városaink-

¹² A Szent Korona-tan szerint nemzet és fejedelem szorosan összetartoznak; egyikük sem képes a hatalmat kizárólagosan gyakorolni. Ezen elv az európai joggyakorlatban egyedülálló: a hatalom teljessége nem a népet és nem az ország választott vezetőjét, hanem egyedül a Szent Koronát illeti meg. Ezen elv biztosította – jóval a legújabb kori európai „demokráciák” megszületése előtt – a magyarság nemzeti demokráciáját, és kizárta a diktatúra kialakulásának a lehetőségét. Ami, ugye, sok európai államról nem volt elmondható. Tehát éppen a nyugat-európaiak tanulhatják meg tőlünk a nemzeti demokráciát.

ban. Ez a családokban elvileg ma is ekképpen van. A szülők igazgatják a családot, hozzák meg a család együttműködési szabályait, és „bíráskodnak” is a szabályszegő családtagok felett. A *Charles de Montesquieu* által hirdetett hatalmi ágak szétválasztásának elvét felül kell vizsgálni, mert azok a kisközösségekben értelmüket veszítik. A hatalmas államalakulat működésében célszerű a külön kezelésük, ám a kisközösségekben amúgy egyenesen rossz a hatásuk. Meggyőződésem, hogy a szabályalkotást (törvénykezést) és a bíráskodást (az erkölcsi megítélést, az erkölcsi véleményalkotást legalább!) a majdani családi-szomszéd-sági közösségekben újra a közösségek vezetőinek a kezébe kell majd adni.

* * *

A nemzet igen rossz egészségi állapotának a javítása feletti elmélkedéseim s a gyógyítás módozatainak a keresése, valamint a hajdani települési öngazgatási közösségek visszaszervezésére vonatkozó terveim szükségszerűen terelték gondolataimat a település-, ill. a falu- és városfejlesztés felé. Pécs város fejlesztése felé is. Ugyanis bármiféle nemzeti, városfejlesztési vagy „humán erőforrás-fejlesztési” stratégiát dolgozunk is ki, akár a legkiválóbbnak gondolt szakemberekkel, az csak és kizárólag akkor lesz sikeres hosszú távon, ha egészséges nemzetre, egészséges lakosokra épül. Azaz *egészséges családokra, egészséges közösségekre, egészséges egyénekre*. És itt mind a testi, mind a lelki-szellemi, mind pedig az erkölcsi egészségre gondolok. Márpedig nemzetünk jelenlegi egészségi és erkölcsi állapota tragikus. Ezt népesedési, egészségügyi, bűnözési és egyéb statisztikai adatok sajnos „fényesen” bizonyítják. Úgy is mondhatnám: a társadalmi tervezés, a vidék- és területfejlesztés, a településfejlesztés, a környezet- és természetvédelem, a „humán erőforrás-fejlesztés” (amin én nem pusztán foglalkoztatást értek), a KFI-stratégiák, a hulladékmentes gazdaság, az élelmiszer-önellátás, a víz- és energia-önellátás stb. akkor lehet eredményes, ha egészséges földrajzi környezetben zajlik. Ám beteg társadalomnak a földrajzi környezete is beteg.

Több évtizedes kutatási tapasztalataim alapján bizton állíthatom, hogy a betegeskedő nemzet gyógyítására, hatékony kezelésére, a természeti és „emberi erőforrások” fejlesztésére *a többnemzedékes nagycsaládoknak és az ősi családi-szomszéd-sági közösségeknek a nemzet életébe való visszavezetése, s vele a táj, a falusi és a városi élet helyreállítása* is szükségeltetik. Jobbára a többnemzedékes nagycsaládok alkotta háztartások és a szomszéd-sági közösségek lesznek képesek a tömegtársadalom elmagányosodott emberének a sok bizonytalanságát, a sok testi és lelki betegségét legyőzni. A nemzet erőforrásait pocskoló meddő szakpolitikákat pedig be kell szüntetni, illetve gyökeresen át kell alakítani.

Vallom: nemes és erős érzelmi kötődést és szilárd erkölcsi tartást, fajsúlyos közösségi és nemzeti kapcsolatokat, szokásokat, hagyományokat létrehozó és fenntartó többnemzedékes nagycsaládok, családi-szomszéd-sági közösségek,

utcaközösségek és negyedmesterségek nélkül nem lehet a nemzet felemeléséről gondolkodnunk. S aligha érhetünk el eredményeket a mindennapi élet, az erkölcs, az egészség, a nemzetgazdaság, a közoktatás, a természeti és a társadalmi környezetünk védelme javításában, a belső és külső ellenségeinkkel – a rajtunk élőködőkkel – szembeni küzdelemben.

Felelős nemzeti kormányunk és kétharmados többségű országgyűlésünk óriási erőfeszítéseket tesznek a magyar nemzet belső és külső ellenségeinek az aljas, meg-megújuló támadásai, rohamai közepette a sokat szenvedett, Kárpát-medencei hazánk megmentése és felemelése érdekében. Ilyen fontos és előremutató ténykedéseik – többek között – a 2011-es húsvéti alaptörvény – Magyarország Alaptörvénye – elfogadása, a közigazgatás újjászervezése, a közszolgálat átalakítása és a közjogi értelemben vett nemzetegyesítés.

Sajnálatos azonban az, hogy a települések lakóinak önkéntes munkán alapuló öngazgatási közösségeire sem a nemzeti kormány, sem a kétharmados többségű országgyűlésünk képviselői, sem pedig a települések „hivatalos” önkormányzatai nem fordítanak figyelmet. *S ez igen nagy baj!* Ugyanis sürgős tennivalóink e téren is bőven akadnak. Persze érthető, hogy a hivatalos szervek és személyek nem képesek egy időben mindenre odafigyelni. Ezért a nemzet egyes tagjai érdemes javaslatainak átbeszélése, értékelése, megvalósítása is hozhat jó eredményeket egy-egy település lakóinak életében.

Vannak egyébként más jó és kiváló kezdeményezések is Magyarországon és a határokon túli ősi, magyar területeinken is szétvert nemzeti és lakóhelyi közösségeink talpra állítására, illetve újak meghonosítására (lásd egri fertálmesterség, székely autonómia, helyi piac és gazdaság felélesztése, polgárőrsek, Szomszédok Egymásért Mozgalom, önfenntartó település stb.). Ám mindezeknél jóval többet tud a hagyományos nemzeti öngazgatás, településeink jövőbeni családi-szomszédos közösségei!

Végigolvasván a Pécs városfejlesztésével foglalkozó tanulmányok sorát, szomorúan állapítottam meg, hogy azok a gazdasági, építészeti, környezetvédelmi, közlekedési, idegenforgalmi, egyetemi stb. szempontok szerinti városfejlesztésen túl szemléleti fordulatot a stratégiai tervezésben nem hoztak. *Márpedig új kulturális korszakba léptünk – a magyarság újabb nemzeti korszakába és a sokszínű európai nemzetek létezésének a megújuló korszakába –, s már e tény maga szemlélet- és paradigmaváltást követel az előrelátó tervezőktől!* Tehát a pécsi városfejlesztési tervet is új alapokra kell helyezni! A városfejlesztési elképzelésnek, a tervzetnek és az egységesített városfejlesztési stratégiának a lakosság öngazgató közösségeinek a fejlesztését is tartalmaznia kell! *Márpedig ez nincs benne a pécsi közgyűlés által 2014. szeptember 25-én elfogadott városfejlesztési tervzetben!* Hiába kértük annak készítőit, foglalják bele. Kérésünk süket fülekre talált. A városi öngazgató közösségek hiányában félresiklik Pécs fejlődése, és ennek egyre erőteljesebben érezhetőek a hatásai. Szerintünk Pécs város egész lakosságát vissza kell vezetni az ősi, hagyományos városi öngazga-

tó közösségekbe. Ez persze sok éven át tartó folyamat. Ezenkívül fel kell venni a falusi és a városi településfejlesztési tervekbe a halódó kiscsaládok többnemzedékes nagycsaládokká való átalakításának a lehetőségét is. E két leleménnyel óriási megtakarításokat lehetne elérni egy-egy település költségvetésében.

A gazdasági élet mértéktartó fejlesztésében pedig a hajdani paraszti gazdálkodás elveit kell alkalmaznunk az utcaközösségek és negyedmesterségek termelési egységeire (igazodás az évköri rendhez, észszerű, takarékos, hulladékmentes termelés, természetes munkamegosztás stb.). Ezzel a pécsi lakosság jóléte is jelentősen növelhető. Ma már szükségtelen tartom az *urbanitisben*¹³ szenvedő nyugati közgazdászok és hazai ajnározók ún. kék gazdaságát¹⁴ népszerűsíteni, ugyanis nekünk magunknak megvan a jól bevált hagyományos paraszti gazdaságunk. Az ún. kék gazdaságról ugyanis szomorúan kell megállapítanom: ebből is (noha a természeti [főképpen a fizikai, a biológiai] rendszerek működési elvét veszi alapul a mértéktartó [az ök szóhasználatukkal a „fenntartható”] fejlődéshez, munkahelyteremtéshez) hiányoznak a természetes közösségek: a többnemzedékes nagycsaládok, a családi-szomszédági közösségek stb. Régen a magyar parasztlakosok „kék gazdaságot” vittek! Ha a „kék gazdaság” külföldi és hazai agitátorai ismernék a magyar parasztgazdaságok életét, a falvak, mezővárosok gazdálkodását, üzemszervezését, nem akarnák a meleg vizet újra feltalálni. Ezzel persze nem akarom azt mondani, hogy a mai körülmények között újabb ötleteket, módszereket, eljárásokat nem kell keresnünk.

Az urbánus közgazdasági elméletek legnagyobb hibája, hogy kihagyják azt, amire egy nemzet gazdasága, társadalma épül, legfőbb alapját: a természetes, egészséges emberi közösségeket. Amelyek száz évvel ezelőtt is még egészséges körülmények között szereztek a táplálékot, nem termeltek hulladékot, nem pazaroltak, de takarékoskodtak a javakkal. Még a nyugat-európai pénzdiktátorok gyilkos II. világháborúja után is így mentek a dolgok faluhelyt egy darabig minálunk, amíg a kozmopolita kommunista élőkönkre nem tették az évköri renden alapuló, szakrális paraszti gazdálkodást. A parasztlakosok nagyon jól tudták, miképpen kell összhangban élniük a faluközösséggel, a falu természeti környezetével, a tájjal (lásd például a székely tizesek közbirtokosságait vagy az ártéri fokgazdálkodást). És ma is birtokolják e tudást, nem úgy, mint az urbánusok, akik a parasztlakosoknak budapesti íróasztalok mögül osztják az észt! A magyar paraszti kultúráról, az egészséges falusi közösségekről a néprajzosok rengeteg szép, megszívlelendő dolgot leírtak már. Európában minden nemzet parasztságánál így ment ez régebben: benne éltek a tájban, használták a természeti erőforrásokat, de nem tették tönkre a környezetüket. Az effajta szerves nemzeti gaz-

¹³ Urbanitis a városi életmód kóros következményeinek, a városi lét okozta kóros jelenségeknek az összefoglaló neve; a városi ember gondolkodásának torzulása, lelki életének elszikese, testének elsatnyulása, kapcsolatainak beszűkülése.

¹⁴ Kék gazdaság: hulladékmentes termelést megvalósítani szándékozó, divatos nyugati közgazdasági elmélet.

dálkodást akarják megszüntetni az Európai Unió bürokratái. Ha nem szeretnénk tovább sínylődni (márpedig, ugye, nem), akkor a magyar nemzetnek elkerülhetetlen nemes és magasztos feladata a többnemzedékes nagycsaládoknak és a családi-szomszédügyi közösségeknek, utcaközösségeknek és negyedmesterségeknek a településeink életébe való haladéktalan visszavezetése.

Az egyik jelmondatom ezért ez: *Dicső múltunkat a fényes jövőnkbe!* Ennek a jelentését az alábbi táblázat világítja meg:

A MÚLTUNK	A JELENÜNK	A JÖVŐNK
Többnemzedékes nagycsaládok	Halódó kiscsaládok	Többnemzedékes nagycsaládok
Családi-szomszédügyi közösségek	Szétesett közösségek	Családi-szomszédügyi közösségek
Utcaközösségek	Tömeges devianciák	Utcaközösségek
Negyedmesterségek	Senyvedő önkormányzatok	Negyedmesterségek
↓	↓	↓
Egészséges földrajzi környezet, jól működő közösségek	Döcögő nemzetgazdaság, beteg társadalom, fogyatkozó nemzet, széteső települések	Egészséges földrajzi környezet, jól működő közösségek, sikeres nemzet, mértéktartó fejlődés jelentős szaporulat

A múltunk megjelenése a nemzet jövőjében

A visszaszervezés állami-önkormányzati támogatással, az önkéntesség elve alapján történhet. *E nemes közösségi folyamat nemzedékeken át eltart*, ám mindenképpen felemelő és értékes lesz a nemzet számára. Nyilvánvaló, hogy nem minden család lesz többnemzedékes a jövőben sem, amint régen sem volt mindegyik az. És nem minden település lakói fognak szomszédügyi közösségekbe tömörülni. *Ám a jó példa ragadós*. Ha a többnemzedékes nagycsaládok és a szomszédügyi közösségek megint elterjedtek lennének a nemzet Kárpát-medencei szállásterületén, a városainkban és a falvainkban, gyökeresen megváltoznának a nemzet mindennapjai – fölöttébb jó irányba, kedvezően.

Három idézet kedves nemzeti múltunkból:

„[Kolozsvárnak] negyedekre felosztása, tizedesi és kapitányi intézménye... szép és egészséges alkotása volt a régi századoknak, lelkesítő emlékei egy küzdelmek és dicsőség közt eltelt múltnak, mire büszkén gondolhat a mai nemzedék, s azt fejleszteni, a korhoz idomítva fenntartani az ősök emléke iránti tisztelet és magyar nemzeti érdek követeli.”¹⁵

¹⁵ JAKAB Elek 1888. 128.

„Az 1848 előtti magyar városi jog két olyan intézményt ismer, amelyek szinte azonos feladatkörrel a városok gazdasági és szociális életében a helyes társadalomszervezési elvek alapján a lakosság jólétét és békéjét voltak hivatva előmozdítani. E két intézmény a fertálymesterség és a tizedesség. Eredetük azonos gondolaton alapul, de egyiknek gyökere a germán, másiknak gyökere a magyar jogban fakad.” – „Ha vesszük a fáradságot és visszalapozunk száz évvel a történelemben, az 1848 előtti magyar városi jogban sokkal jobb és alkalmasabb szervezetet találunk, mely eredetében, megvalósulási formáiban magyar s felújítása biztosíthatja a helyes városi társadalomszervezést.”¹⁶

Általában is elengedhetetlennek tartom szakrális nemzeti hagyományainknak a Kárpát-medencei magyar társadalom életébe való visszahozását, amelyeknek a fennmaradását egy olyan szerfölött egészségtelen társadalmi fejlődés szakította meg a 19. század második felétől, amely kizárólag a pénzt tette meg az előrejutás, a boldogulás, a gazdaság- és társadalomszervezés alapjául, s Mammon pajpjainak a kezére játszotta át a nemzetgazdaság irányítását. Így alakult ez egész Európában. Márpedig valódi közösségek nélkül nincs mértéktartó fejlődés, és nem éledhetnek újjá, nem folytatódhatnak a legjobb és legszebb nemzeti hagyományok, a településeinket megtartó öngazgatási hagyományok.

Az önkormányzatiság, öngazgatás azt jelenti, hogy egy település mindenmű függősége – az államhatalommal fennálló kapcsolatát kivéve – megszűnik. A település lakói saját maguk fogalmazzák meg a jogszabályaikat, maguk igazgatják a települést, és maguk törvénykeznek a rendbontók felett. Ez utóbbi azonban a polgári állam és törvényhozás kiépítése óta nem érvényesül teljesen, mivel a polgári állam országgyűlése által hozott igazságszolgáltatási törvények a településekre is érvényesek. (A bíraskodás és a közigazgatás szétválasztása.) Egy effajta települési önkormányzat a lakók közösségeinek állandó és tevékeny részvételével, a teljes jogegyenlőség alapján jöhet csak létre. A település a saját kormányzását (a helyi jogalkotást és a helyi igazgatást) választott testületek és választott tisztségviselők útján valósíthatja meg akképpen, hogy a kisebb, egymást jól ismerő közösségek lakói közreműködésével működteti. Ilyen nincs Pécssett és a baranyai falvakban sem. (Az ún. részönkormányzatok és a nemzetiségi önkormányzatok fölöttébb formálisak.)

A családi-szomszédügyi közösségekkel, utcaközösségekkel és negyedmesteriségekkel megfelelően tagolt települési öngazgatási rendszer lehetővé teszi az egész lakosságnak a közvetlen és közvetett részvételét a település kormányzásában, egyszersmind biztosítja a lakosság szándékainak valóra váltását azáltal, hogy e képviseleti rendszerben *a képviselő és a képviselt jól ismerik egymást* és az életkörülményeket. S hogy a települési önkormányzat zökkenőmentesen működjék, azt a település célszerűen tagolt, szabatosan, nagyjából egyenlő létszámúra felosztott, egymásra épülő közösségeinek kell biztosítania. Ezek legkisebb egy-

¹⁶ CSIZMADIA Andor 1942. 77–81.

ségei a családi-szomszéd-sági közösségek, utána az őket összefogó utca-közösségek, ezek fölött a negyedmesterségek, majd pedig a polgármesterség. Természetesen más felosztások is elképzelhetőek, főleg faluhelyt. Az öngazgatás legszélesebb keretét tehát a családi-szomszéd-sági közösségek kell, hogy alkossák. Ezekből kisebb falvakban csak néhány tíz van, nagyközségekben, városokban akár több száz is lehet. Az utca-közösségek száma igazodik a szomszéd-sági közösségek számához, a negyedmesterségé pedig a település lélekszámához.

A feladatunk tehát a szomszéd-ságokig ható hagyományos, ősi nemzeti öngazgatás visszavezetése a települések életébe, így Pécs városéba is. Persze mindehhez össznemzeti és polgármesteri támogatás is kell. A szomszéd-ságokra és azok szövetségeire, valamint a majdani többnemzedékes nagycsaládokra lehet aztán ráültetni az új szemléletű gazdaságszervezést (helyi gazdaság, élelmiszer-önellátás, víz- és energia-önellátás, helyi pénz, helyi piac, energia- és élelmiszerbiztonság stb.). Igazából csak jól működő szomszéd-sági és atyafisági közösségekre lehet egészséges nemzeti fejlődést alapozni.

Sajnos, erős szemléleti és erkölcsi elfajulásnak vagyunk a tanúi az egész világon, különösen a nyugati kultúrában: a szent nemzeti értékek kiveszőfélben, a lakosság urbanitisben szenved. A nemzet gyógyítását ezért a természetes települési közösségek felélesztésével kell kezdenünk a pécsi városfejlesztési politikában és a Kárpát-medencei településfejlesztésünkben is. Egészséges közösségek akkor lesznek ismét, ha a mai beteg, halódó kiscsaládokat fokozatosan többnemzedékes nagycsaládokká alakítjuk át, ill. a családokat újra szomszéd-sági szervezetekbe terelgetjük – állami és önkormányzati támogatással. És persze csak akkor, ha a természet működési elveihez, az évköri rendhez, a szent nemzeti értékekhez visszük vissza a közösségeket és a nemzetgazdaságot. Mert hát ez régebben így volt a magyar nemzet körében.

Továbbá górcső alá kell vennünk az egyes, túlságosan is divatos, ezáltal pedig fejlesztési akadályokká váló, káros nyugati gondolatmétélyeket (társadalmi felelősségvállalás, öngondoskodás, a dzsender¹⁷ a természetes nemmel szemben, homoszexualizáció, a nemi fogyatékoságok egyenértékűségének, a fajtalanságnak az erőltetése a természetes nemiséggel szemben, nyitott házasság, önismeret, hitel, jótékonykodás [amivel a jótékonykodók fenntartják a szegénységet], kirekesztés, hátrányos helyzet, képviseleti demokrácia és egyebek). Vagyis számos polgári liberális, „modernnek” (= divatosnak) vélt mentális modellt alaposan át és felül kell vizsgálnunk, változtatnunk kell rajtuk, illetve át kell gondolnunk szükségességüket!

A többnemzedékes nagycsaládoknak és a szomszéd-sági közösségek a nemzet életébe való visszavezetésének véghezvitelét illetően számos vitát folytatok

¹⁷ A dzsender ideológia képviselői értelmetlennek tartják a nemek megkülönböztetését, és az egyenre bízják, döntse ő el: hetero-, homo- vagy transzszexuálisként létesít nemi kapcsolatokat. Ezeket egyenrangúként kezelik.

szakemberekkel. Sokuknak az a véleménye, hogy ezen elképzelésemet nem lehet megvalósítani. Dehogynem! – mondom én, és mondják a velem együtt az oruknál messzebbre látó szakemberek is. Csakhogy nem holnap. Először szemléltetváltást kell szorgalmazni, majd az elavult és haszontalan „vezérparadigmák” átállítása következik a viselkedésünket (és a magatartásunkat) eredményesebben alakító elvekre. Ehhez kellene szórólapok, reklámok, regények, novellák, filmek, kisregények, konferenciák, előadások, az igen kevés, de még ma is létező többnemzedékes nagycsaládok mindennapi életének vagy az egri negyedmesterségnek, az abai modellnek és a székely falutizeseknek a bemutatása és egyebek. Vagyis afféle dolgok, amelyek a tudati változás révén a tettekben is változást hoznak. Persze más is, pl. kedvezményes telekvásárlás, kedvezményes építőanyag-vásárlás lehetősége, a többnemzedékes nagycsaládok házainak, lakásainak típusai stb., stb. (Megjegyzem, hogy a palócok kitűnően oldották meg a többnemzedékes nagycsaládok helységeinek egy telken való elhelyezését. Ezen épületek ma is láthatóak még a Zagyva felső folyása mentén.) És hát olyan messzelátó, művelt emberfők is szükségeltetnek, egyre többen és többen, akik értik is az ún. kulturális paradigmaváltás sürgető parancsszavát és az abból eredő, nemes és magasatos nemzeti cselekvési rendet.

A vérségi-rokonsági kapcsolaton alapuló nemzeti alapközösségi szerveződés – a több nemzedékes nagycsalád és a szomszédságok – oly mértékben rögzült a tudattalanunkban, hogy annak a fölemlegetésével, földézésével, megújításával és a visszavezetésének nemzeti programmá nemesítésével biztosíthatjuk a nemzetnek a felemelkedését. A szomszédságok, utcaközösségek és negyedmesterségek pedig a településrészek lakóinak kívánatos egybeszerveződését, a települések gazdaságának és egyebeknek a megerősödését hozhatják. Ezeknek a nemzet, a városok és a falvak életébe való visszavezetésével menthetjük meg sokat szenvedett, külső és belső ellenségeink által hajsolt, megalázott, kifosztott nemzetünket a további satnyulástól, romlástól, fogyástól, pusztulástól.

Megeőzés győzés – tartja a népi bölcsesség.

A feudális kori Pécs rendszetének néhány jellegzetessége¹⁸

Minden közösségnek, így a településnek is szüksége van irányításra. Ez annál szervezettebbé vált, minél kiterjedtebb lett a városi élet. A szabad királyi városok

¹⁸ E fejezetet a pécsi levéltár hajdani igazgatóhelyettesének a tanulmánya alapján vezetem fel. Lásd KOPASZ Gábor 1965. 279–290. E tanulmányra és a negyedmesterekre vonatkozó fellelhető adatokra *Márfi Atilla* történész, nyugalmazott főlevéltáros, számos kitűnő tanulmány és könyv szerzője hívta fel a figyelmemet. Neki köszönhetem, hogy Pécs egyik településrésze negyedmesterségének, a szabolcsinak a felállításához az 1947-ben Pécshez csatolt Szabolcs település működéséről, hajdani önkormányzatiságáról több folyóméter iratot találtam a pécsi levéltárban.

irányításába, kormányzásába, rendészetébe közvetlenül beleszólt a király. Az általa kinevezett várkapitányok a város védelmét és rendészetét is ellátták. A várkapitány zsoldosai vigyáztak a nappali rendre s az éjjel csendjére. A város rendészeti alkalmazottai a várkapitánynak voltak alárendelve. A mezővárosok rendészete ellenben a földesúrtól függött, így Pécs rendészetének a legfőbb irányítója a püspök volt.

Pécs a török hódoltság korában török kereskedővárossá vált. Hét muzulmán városrésze mellett az egyetlen keresztény városrész a budai kapun kívül terült el. Evlia Cselebi török utazó szerint¹⁹ 2200 iszlám háza volt, melyek alacsonyabb-magasabb, szép kőépületek. Sok háznak a tetejét díszes, rózsaszínű cserép fedte. A házakban szőlők, kertek, vízmedencék és szökőkutak. Utcái a sakktabla festése szerint vezetett főutak, a város egyik végétől a másikig látszanak. Két oldalról véges-végig széles, régi kövezetű, igen tiszta gyalogjárók vannak. A fő közúton a város előkelőinek negyven palotája van. A török kori Pécs rendészetéről vajmi keveset tudunk. A törökök végleges elvonulása után (1686) kezdődik Pécs nemzeti életének újbóli megszervezése. Szabad királyi városi rangot Pécs csak 1780-ban kapott az idegen királynőtől, Mária Teréziától.

„A mezővárosok között igen nagy különbségek voltak. A 15. században említett 8–900 oppidum legnagyobb része lakosainak számát és gazdasági, valamint jogi helyzetét tekintve alig volt más, mint nagyobb falu, akadt azonban köztük néhány olyan, amely nem egy szabad királyi várossal, civitas-szal felvette a versenyt. Az ilyen városias jellegű helység korán jutott jelentős kiváltságokhoz akár földesurának adománya, akár az állandó gyakorlat, a szokás révén, amelynek kialakulását a földesúr tudomásul vette. Az ilyen mezővárosokban korán kialakult az igazgatás és a bíraskodás megfelelő szervezete, s velük kapcsolatban korán megindult az okleveles gyakorlat is, amelynek kifejlődését elősegítette, hogy mind számosabbak lettek a polgárok magánjogi ügyletei is, amelyekről hiteles bizonytságot akartak maguknak szerezni; ehhez pedig pecsétre volt szükségük.

Pécszet az ilyen földesúri városok közé sorozhatjuk. Elég, ha csak azt említjük meg, hogy már a Descriptio Europae Orientalis, amelyet a 14. század legelején írt egy franciaországi Domokos-rendi szerzetes, a legnagyobb magyar városok között sorolja fel; hogy V. Orbán pápa az egyetem felállítását engedélyező oklevelében igen jeles városnak és egyetem céljaira alkalmasnak mondja; hogy a 14. században a Dunántúl déli részét magában foglaló kamaraispánságnak a közép-pontja, s hogy a Domokos-rendieknek a budaihoz hasonló főiskolája működött itt a 15. században, de városias jellegéről tanúskodik az a néhány adatunk is, amely már a 14. században kereskedő és kézműves polgáraitól beszél. Amikor II. Ulászló 1495. március és április havában itt tartózkodott, mint a számadáskönyveiben olvassuk, Bálint és Gábor aranyművesek (aurifaber) több ötvösmunkát

¹⁹ Evlia CSELEBI 1904. 194–203.

*készítettek és javítottak a részére; tudunk továbbá egy Elek mesterről, aki sodronymű készítő volt (qui facit filum de auro), Ernuszt Zsigmond püspök (1473–1505) pedig egy évig foglalkoztatta palotájában Jakab festőt. A püspöknek volt természetesen orgonistája is, már a 14. század első felében olvasunk róla, név szerint pedig Stek Józsefet ismerjük közülük, aki 1513-ban innen irt levelet Stek Boldizsár selmeci jegyzőnek.*²⁰

A hajdani városokban az örökös polgári kötelesség volt. Önkéntesen végezte a férfi lakosság (fizetési állásba később vált). Megszervezése a városok belső tanácsának (senatus, magistratus) és az élén álló városbírónak a feladata volt. Rendészeti ügyekben a választott városi szószólvó is hallatta hangját a magisztrátusban a lakosság érdekében.

A középkorban a polgárság a városokat bástyákkal, tornyokkal, kapukkal erősített fallal vette körül. A fegyvereket külön épített fegyverkamrákban őrizték, veszély esetén szétesztették a védő polgárság között. A város tulajdonát képező hadikészleten kívül azonban minden polgárnak el kellett látni magát teljes fegyverzettel. A fegyvervizsgálatot a negyedmester végezte, aki a városok negyedeiben lakó polgárok fegyvereit ellenőrizte, hogy azok használható állapotban vannak-e. Minden városnak megvolt a lövészegylete, a polgárságot veszélyes időkben gyakoroltatták a fegyverforgatásban.²¹

A tanács és a városbíró végezte a város összes kormányzási feladatát, aminek három fő ága volt: igazgatás, bíraskodás és rendészet. A tanács által megbízott őrmester ügyelt fel arra, hogy a város kapui éjjel zárva legyenek, a kapuknál az örök éjjel-nappal őrködjenek, és pontosan váltsák egymást. Az örökösödést a férfi lakosok sorrendben végezték. Fizetett éjjeliőröket, kapuőröket később alkalmaztak a városok. A középkorban nem volt külön rendőrkapitánya a városnak (capitaneus oppidi, capitaneus civitatis); a tanács végeztette a nyomozást, és ítélkezett kihágások esetén. A rend fenntartásában a céhek tagságának is jelentős szerepe volt. Pécssett a püspöki vár katonái (milites episcopales) láttak el városi rendészeti teendőket is.

Ősi városi rendészeti szerveink voltak a tizedesek és negyedmesterek. A tizedesség régi magyar eredetű közigazgatási és rendészeti intézmény volt. Tíz egymás mellett, egymás közelében lakó városi polgár alkotott egy tizedet. Később a tized egy egész utcára kiterjedt, majd több utca alkotott egy tizedet. A tizedek élén a tizedesek állottak. Német lakosságú városainkban, vagy amelyek a német városok mintájára fejlődtek, e kisebb városi egységeket negyedeknek (fertályoknak) nevezték, vezetőik a negyedmesterek (fertálmesterek) voltak.

Pécssett negyedmesterek látták el a városnegyedek igazgatási és rendészeti ügyes-bajos dolgait. Az erkölcsrendészet gyakorlása közben beleszóltak a püspöki földesúri város lakóinak legbelsőbb családi ügyeibe. Többek között arra is

²⁰ HOLUB József 1958. 138.

²¹ KALMÁR János 1962. 77.

ügyeltek, hogy a polgárok között mértéktelen nagy evések és ivások ne legyenek. *Városunk tíz negyedmestert alkalmazott.* Öten a belváros három negyedében, hárman a budai külvárosban, ketten pedig a szigeti külvárosban végezték szolgálatukat. A városi tanács négy pontból álló rendtartásban szabta meg a negyedmesterek kötelességeit. A rendtartás első három pontja a negyedmesterek tűzvédelmi kötelességeit sorolta fel, a negyedik pedig köztisztasági és építészeti, rendészeti feladataikra vonatkozott.

A pécsi negyedmestereknek a tűz megelőzése céljából időnként meg kellett vizsgálniuk a házak kéményeit, hogy jó állapotban legyenek. Azokat a házigazdákat pedig, akiknek házán nem volt kémény, fel kellett jelenteniük a magisztrátusnál. Meg kellett vizsgálniuk a házak padlását, hogy ott gyúlékony anyagot ne tároljanak. Ellenőrizték, hogy a házak udvarán mindenki egy hordó vizet tároljon. Tűzveszély esetén a negyedmester irányította a tűzoltást, ilyenkor mindenki engedelmességre tartozott neki. Ha elfogták a gyújtogatót, a negyedmester a város tömlőcébe vitette.

Építési szempontból a negyedmesterek felügyeltek arra, hogy a házak szép rendben, sorjában, az utcák vonalában épüljenek, nehogy a lakosok házaik vagy kerítéseik falát annál kijebb hozzák, s ezzel az utcákat összeszűkítsék. A negyedmesterek a maguk negyedében felügyeltek arra, hogy az utcák tiszták legyenek, hamut, szemetet, moslékot, trágyát, trágyalevet senki az utcára ki ne öntsön; a házakból az utcákra kivezető nyílt szennyvízcsatornákat a lakosok nehogy betömjék; szarvasmarháikat, sertéseiket a lakosok az utcákra ki ne hajtassák. S hogy a negyedmesterek dolgaikat zavartalanul végezhessék, a pécsi városi tanács felmentette őket a többi lakos beszállásolási és közmunka-kötelezettsége alól, és nem vette igénybe őket a város altisztjeinek kötelező szénagyűjtésre és szénahordásra sem.

Pécs három kapujánál a török utáni időben eleinte 3-3, majd pedig 6-6 éjjeliőr teljesített szolgálatot; tehát előbb 9, majd 18 volt az éjjeli kapuőrök száma. A tanács az éjjeli rendet külön szabályozta. Este 10 óra után minden gyanús egyént a városházára kellett bekísérni. Ha vidéki jobbágyot este 10 óra után borkimérésben fogtak el, hat pálcaütés után engedték csak haza. Ha ebben az időben csavargók kerültek az éjjeli biztosok kezére, ezeket közmunkára, a bormérőket pedig elzárásra ítélte a városi tanács. A koldusokat a városi kórházba utalták be.

Pécsett az éjjeliőrökkel szemben a legfőbb követelmény az volt, hogy éberek legyenek, a kapuknál őrködők el ne aludjanak, vagy legalábbis a zörgetésre felébredjenek. Az éjjeli csend általában este 10 órától kezdődött, utána a szórakozóhelyeket mindenkinek el kellett hagynia. Csupán a biliárd játékot engedték meg este 10 órán túl, egészen 12-ig, mivel ezt leginkább megbízható polgárok játszották. Pécsett különös gondot fordított a tanács az őrszemélyzet józanságára. Ha egy hajdút vagy rendőrt részegen találtak, állásából azonnal elbocsátották, és mást vettek fel helyére. A csempészés megfékezése is fontos feladata volt a ta-

nácsnak. Ezért a városi rendőri személyzetet anyagilag is érdekeltté tették: a bejelentő egyharmad részét kapta a csempészáru eladási árának.

Amikor a városban a rendfenntartási szolgálat élethivatássá, megélhetési forrássá, fizetéses állássá lett, a rendőrök a készpénz és természetbeni fizetés mellett egyenruhát is kaptak. Pécssett a 18. század végén a város hajdúinak, csőszeinek és pandúrjainak ruházata söveg vagy kalap, mundér vagy dolmány, nadrág és topánka volt. A ruházatot a város rájuk szabatta, anyagát és munkadíját a házipénztárból a városi kamarás fizette ki. A közgyűlés megszabta a ruházat kihordásának idejét. A ruházat mellett a kornak megfelelő szükséges fegyverzettel – pisztollyal, puskával, szuronnal, dárdával, karddal, lőszerral – is ellátta a tanács a nappali és éjjeli rendfenntartó személyzetet.

A közrendészeti feladatok közé tartozott még a tolvajok elfogása, a lopott tárgyak felkutatása, a városi világítás ellenőrzése, a záróra betartása, a foglyok őrzése, városbírószági intézkedésre azok elővezetése, egyes bírói ítéletek végrehajtása, verekedő legények elfogása stb., egyszóval a lakosság élet- és vagyónbiztonságának, nyugalmanak biztosítása. A város belterületének a vigyázása mellett a tanácsnak külön kellett gondoskodnia a külterületeinek, határainak a felügyeletéről (mező-, erdő- és vízrendészet). A város mezőrendőröket, külterületi őroket alkalmazott. Külterületi szolgálatot végeztek a mezővárosi kerülők (circulatores oppidani), a mezőőrök (campi custodes), csőszök, mezőpásztorok. A szőlőterületek őrzésére szőlőőröket fogadtak fel, akiknek bérét rendszerint a szőlőbirtokosok viselték szőlőterületük nagyságának aránya szerint. Külső őrok vigyáztak az erdőterületekre: erdőpásztorok, erdőpandúrok, erdőkerülők, erdei vadászok, lovas látók.

Pécssett különleges rendészeti feladat volt a Tettye vizének igazságos és gazdaságos elosztása az egyes céhes iparágak között. Megegett, hogy a molnármesterek panaszt emeltek a posztósok, tímárok és irhagyártók (tabakok) ellen, hogy a maguk részén túlságosan megduzzasztják a Tettye patak vizét, és az ő malmaik hajtására kevés víz jut. A panasz kivizsgáltatott, és a felügyelet ama személyre bízott, akinél a források kulcsa volt, hogy ő gondoskodjék a víz megfelelő elosztásáról. Vitás esetekben a városi tanács döntött.

Pécssett a tanács megtiltotta a városi tűzrendészeti szabályban a házaknak szalmával, majd náddal való fődését, és megszabta a kémények magasságát. A tűzveszélytől való félelem nagyban hozzájárult a városi rendőrség megszervezéséhez. Pécs a 18. század végén olyan tűzvédelmi rendtartást alkotott, amely pontosan meghatározta a lakosság tűzoltási feladatait. A tűz megelőzése céljából eltiltották az éjjeli kenyérsütést. A belvárosban tilos volt sertést perzselni, a házaknál egy szekérre való szénánál vagy szalmánál többet tárolni. Tűz esetére pontosan megállapították minden céhnek a maga feladatát, beosztását. A kovácsok és lakatosok a fecskendőket tartották üzemképes állapotban, és ezekre tűzoltás közben is felügyeltek. A fecskendők nyomása tűz esetén a kőműves és a németvarga mesterek kötelessége volt. A csáklyákat a kalmároknak, kránicoknak

és pintéreknek kellett a tűzhöz odaszállítani. A sörfőzők, főstők, bábsütők, szapanosok, bádigosok, kolompárok céhének a vízfordítás volt a kötelessége. Vízfordítottak még a város béresei, a lófogató és ökrös gazdák. Az ácsok, bogárnok, mészárosok, esztergályosok és csatornások a létrákat szállították a helyszínre, és fejszével a kezükben a háztetőkön helyezkedtek el a tűz terjedésének megakadályozására. A csizmadiáknak, tabakoknak, pokrócosoknak, tímároknak, péceknek, fésűsöknek, posztósoknak, kőpíróknak és borbélysebészeknek kötelessége volt a sajtárok megtöltése. A szíjgyártókat, szűcsöket, kötélverőket, molnárokat, takácsokat, nyereggyártókat, kapcakötőket, késeseket, üvegeseket, könyvkötőket és gelencsereket a csatornához rendelték, hogy ott állandóan vízfordítsanak a vízfordítók részére. A gombkötők, kalaposok, gombkészítők, süvegesek, órássok, szitakötők, asztalosok, ötvösök, korcsmárosok, szabók és vargák képezték tűzoltás alkalmával a tartaléksapatot. Mindig a szükség szerinti helyzet szabta meg, hol tartoznak segítséget nyújtani. A kéményseprőket vízes pokrócokkal és sátorlapokkal a kémények mellé, a házak tetéjére rendelték. A szőlőkapásoknak sajtárokkal és fejszéssel kellett a tűzoltásban részt venni. A város hajdúinak pedig azt a feladatot szabta a rendtartás, hogy a tűznél bámészkodókat vízfordításra kényszerítsék, vonakodás esetén akár még veréssel is. Aki a strázsamester felszólítására megtagadta volna a tűzoltásban való részvételt, 12 pálcaütéssel büntették a város piacterén.

A tűz megelőzése végett még szigorúbban büntették azt, aki utcákon, pajtákban vagy istállóknak pipázott, aki a város magisztrátusának tudta és igazolványa nélkül jövevényként házába fogadott. A lövöldözés a külvárosokban csak a tűz tartamáig volt megengedve, egyébként büntetés alá eső cselekménynek számított. A tűz oltása után a céhmestereknek a tűzoltó szereket szép rendben a helyükre kellett visszahozni. Igen sok tüzeset dohányzás miatt keletkezett, ezért a pipázást szigorú büntetéssel sújtották. A gyakori tüzesetek nemcsak gondatlanságból eredtek, hanem néha bosszúból is. Ennek fokozottabban ki voltak téve a magisztrátus tagjai, különösen a városbírók. Azért, hogy félelem nélkül merjenek bíraskodni, javaikat közpénztárból biztosították, és az efféle károkat közpénztárból térítették meg.

A város gondot fordított az egészségügyre és a köztisztaságra. A közegészségre a városi orvosok és borbélysebészek, a köztisztaságra pedig a negyedmeszterek vagy tizedesek ügyeltek. A közegészségügyi és köztisztasági rendszabályokat a pécsi magisztrátus a város kapujára is kiterjesztette, és a város lakóinak kötelességévé tette, hogy erre felügyeljen. Mind a lakosság, mind az állatok egészségügyére fokozottabb figyelmet fordítottak a járványos megbetegedések idején. Amikor akár a kolera, akár a marhavész pusztított, a rendészeti intézkedéseik nemcsak a városra terjedtek ki, hanem a szomszédos településekkel is egybehangoztak azokat.

A város iparrendészeti feladata volt a céhekkal vagy céhmesterekkel kapcsolatban felmerült különféle ügyek megoldása. Iparrendészeti kérdésekben rend-

szerint a céhekkel együtt intézkedtek. Ugyanígy volt az iparendélyek kiadásánál is. Iparrendészeti kihágásokban, amelyek akár a gyártás, akár az iparüzés területén történtek, a büntetőbíráskodás a város feladata volt. A pécsi városi tanács a céhekbe komisszáriusokat, állandó városi biztosokat küldött ki a maga kebeléből. Egy-egy városi szenátor két-három céh biztosi tisztét is betölthette.

Mivel a városnak fontos bevételi forrása volt a vásártartás és a heti piacok jövedelme, nagy gondot fordított a vásár- és piacrendészetre, valamint a mérlegek hitelességére. E jövedelmek igen fontosak voltak a város háztartásában. Pécssett a hetipiacok bevételével a piacbíró számolt el. Mivel Pécssett 1780-ig a püspök volt a város földesura, a kocsmáltatási jogért folyó küzdelemben olyan meg egyezés jött létre, hogy annyi italmérése legyen a városnak, mint a püspöknek. Italmérési joggal rendelkezettek a szerzetesrendek, a székeskáptalan és más egyházi szervek is.

A vásár- és piacrendészet körébe tartozott a mérlegek hitelességének ellenőrzése is. Erre a vásárbíró és a vásári rendőrök ügyeltek fel. Vita esetén a város hiteles mérlegeit vették elő. Az egykorú mértékek, mint a pozsonyi mérők, vékák, füzérek, iccék, meszelyek stb. – mint városi hiteles mértékek – a városi mérlegek bódéjában voltak elhelyezve. Ha valaki hamis mértéket használt akár az országos, akár a hetivásárokon, a vásárbíró szigorú büntetéssel sújtotta.

A rendészeti feladatok körébe tartozott a katonák beszállásolása és ellátásuk biztosítása. E feladatokat a szállásmester (kvártélymester) látta el. Szállásmester híján a tizedesek vagy negyedmesterek végezték a beszállásolást a belső tanács részéről ezzel megbízott szenátor irányítása mellett. A szállásmester vagy a tizedesek szedték be a beszállásolt katonaság ellátására a lakosságtól a természetbeni hozzájárulásokat: fát, lisztet, különböző élelmiszereket és pénzt gyűjtöttek e célra. Kiosztották a katonaság között a kenyeret, szénát, zabot, és végezték a katonaság házaknál vagy laktanyákban való elhelyezését. Havonként egyszer megvizsgálták, nincs-e valami hiányosság a beszállásolásban és az ellátásban.

Pécssett 1780-ban választották meg az első rendőrkapitányt. E cselekedet a szabad királyi városi rangra emeléssel vált kötelezővé. Amikor a kapitányi hivaltalt megszervezték, a városi rendészet minden ágazatát a rendőrkapitány irányítása alá helyezték. A szervezett rendőrség felállítása és a kapitányi hivatal megszervezése után sem szűntek meg a városi polgárság és polgárőrség rendészeti feladatai. A polgárőrségbe minden katonaviselt férfi beletartozott bizonyos életkorig. Nevezték polgári katonaságnak is. A polgárőrség legénysége kapitányát és tisztikarát maga választotta. A polgárőrség kapitányát a város közgyűlése utasíthatta nappali vagy éjjeli őrség tartására. Mivel a polgárőrség minden ellenszolgáltatás nélkül látta el rendészeti szolgálatát, nem is volt mindig kifogástalan.

Noha a szerveződő mai negyedmesterségektől, utcaközösségektől, családi szomszédsgái közösségektől a fentebb ismertetett feladatok néhányát már nem várjuk el, lényegében ma is igen sokrétű lenne a visszaállított települési öngazgató közösségek feladata.

A Pécsi Lokálpatrióta Szövetség küzdelme a nemzeti öngazgatás visszaállításáért

Felháborító, ugyanakkor fölöttébb szomorú, hogy a 273 európai uniós ún. statisztikai régió 20 legszegényebbje között négy magyar van. Nagy meglepetésemre ott található a Dél-Dunántúl, benne Baranyával és Péccsel. Ez azért szíven ütött engem! A lecsúszás az kommunisták diktatúrájában kezdődött, és tart a mai napig. És nemcsak a gazdasági életét illetően érvényes e megállapítás, hanem Pécs életének szinte minden területére igaz. A város fejlesztéséért – az önkormányzati törvény szerint – a polgármesterség felel. Szakítania kell a polgármesterségnek a kettős gazdaság szervezési szemlélettel (idegen és helyi vállalkozások a gazdaságban), vagyis az idegen vállalkozásokat ki kell szorítani ősi városunkból, megyénkbelől és a dél-dunántúli nagytérségből, és a helyi vállalkozásokat kell erősítenie. A helyi gazdaságfejlesztés a lakosok és a nemzet érdekeit figyelembe vevő lehetőség, aminek a legnagyobb előnye az, hogy a helyi közösségek kölcsönös együttműködését serkentő gazdaságfejlesztés, ami – szemben az eddigi, felülről lefelé akaródzó, hatástalan fejlesztésekkel – a lakossági igények feltárásán, azok ösztönzésén alapul. A helyi fejlesztés a város lakosainak az összefogását igényli. A helyi hagyományok feltárása, a város vezetőségének a közösségi tervezés iránti elkötelezettsége lényeges eleme *lenne* a sikeres helyi gazdaságfejlesztésnek. Ez ugyanis a helyi piacokra összpontosít, így segítve a helyi erőforrások legkedvezőbb használatát, és elvezethet Pécs nagytérségi jelentőségének és szerepének újbóli megerősödéséhez.

A Pécsi Lokálpatrióta Szövetség pécsiek számára készített javaslatában nemcsak gazdaságfejlesztésről van szó (pl. élelmiszer-önellátás, vízőnellátás, energia-önellátás), hanem Pécs teljes közösségi átszervezéséről. A mi városfejlesztési tervzetünk erőteljes gazdasági fejlődést lenne képes beindítani Pécsen és Baranya vármegyében is, és olyan javaslatokat ad a pécsieknek, amelyek szívós munkával egy évtizeden belül meghozhatják a boldogságot a lakosoknak.

Reméljük, egyszer Pécs lakosai és hivatalosságai is felébrednek majd a kábulatból, és rájönnek arra, hogy igen-igen nagy szükség van a családi-szomszéd-sági közösségeknek, illetve a többnemzedékes nagycsaládoknak a város és a nemzet életébe való visszaszervezésére. Ezek nélkül ugyanis Pécs gazdasági, kulturális, turisztikai, lát képi stb. fejlődése, lakóinak a boldogulása nincs biztosítva. Ha mi, pécsiek, a saját erőnkkel nem leszünk képesek segíteni magunkon, akkor Pécsnek a sorsa hosszú időre az állam általi kitartottság, a fokozatos elnyomorodás, a lassú elvándorlás és az idegen befektetőkre, vagyis a kifosztóinkra való merengő várakozás lesz. Ideje van a szólásnak és a cselekvésnek!

* * *

A Pécsi Lokálpatrióta Szövetség olyan városfejlesztési rendszeren dolgozik, amely más alapokból indul ki, mint a polgármesterség által megrendelt és 2014

őszén a közgyűlés által elfogadott anyag. Szomorúan kellett megállapítanunk, hogy a mi javaslatunk – amelyet 2013 novemberében nyilvánosságra hoztunk (még akkor, amikor a felkért urbánus tervezők anyaga készen sem volt) – nem szerepel a hivatalos tervezetben. Pedig annak az elképzelésnek több részét rá lehetett volna ültetni a mi nemzeti öngazgató közösségeinkre alapozott városfejlesztési tervezetünkre. Hiszen Pécs hosszú távú fejlesztésének ez kell, hogy legyen az alapja.

A városfejlesztést tehát másképpen kell szervezni Pécsen is, mint amiképpen eddig volt. A mai Pécs is – akárcsak a régi mezőváros, avagy a hajdani szabad királyi város – kitűnően egybeszervezhető családi-szomszéd-sági közösségekből, utca-közösségekből és negyedmesterségekből állna, hiszen ezeknek szinte azonos érdekeik vannak, közösségi céljaik is hasonlóak. A fejlesztésben érdekelt szomszéd-sági és utca-közösségek jól ösztönözhetőek a városrészi és a városi tervek megvalósítására is, merthogy a pécsi életminőség javításában közvetlenül érintettek. Erősödik attól a polgármesterség (no, nem a hivatali, de az emberi oldala!), ha az egyes városrészeket képviselő negyedmesterségekre támaszkodik, aminek révén a városfejlesztésben óhatatlanul megkövetelendő szubszidiaritás elve is – az ügyeknek a helyiek által helyben történő intézése – érvényesülhet.

Városunk sikeres fejlesztését az ősrégi családi-szomszéd-sági közösségekre kell alapozni, ám ezeket előbb még vissza kell vezetni a város mindennapi életébe. Az öngazgató családi-szomszéd-sági közösségekkel megfelelően tagolt önkormányzat teszi lehetővé a családok közösségeinek a közvetlen és közvetett részvételét Pécs kormányzásában, egyszersmind biztosítja a szövetkezett családi-szomszéd-sági közösségek szándékainak valóra válását és váltását azáltal is, hogy e képviselői rendben mind a közösségek vezetői, mind a szomszéd-sági közösségek tagjai jól ismerik egymást és a településrész életkörülményeit.

Városunk önkormányzata zökkenőmentes működésének a város célszerűen tagolt, nagyjából egyenlő létszámúra osztott, bizonyos öngazgatói képességek-

kel is rendelkező családi-szomszéd-sági közösségein, az azokat összefogó utca-közösségeken és negyedmesterségeken, majd pedig a polgármesterségen kell nyugodnia. Ezekre épülhet rá Pécs város mindennapi élete, valódi fejlesztése. Ez szemléletváltást igényel, ami nehéz és elhúzódó mentális küzdelem lesz Pécsset is a helyi urbánusokkal, ám annak utána a városi pénzek felhasználásának a hatékonysága jelentősen megnő, a lakosok elégedettebbekké, boldogabbakká válhatnak.

* * *

2015. március 24-én levelet írtunk Pécs város polgármesterének, dr. Páva Zsolt úrnak. Ebben elmondtuk, hogy a Pécsi Lokálpatrióta Szövetség 2015. március 2-án megtartott IV. városfejlesztési konferenciájának az egyik határozata az volt, hogy a polgármester úrnak Pécs polgáraihoz intézett kérésére mi magunk is küldjük el javaslatunkat városunk közép-távú fejlesztési stratégiájának a kialakításához. *Mélységesen meg vagyunk győződve arról, hogy a polgármester úr értékelni fogja fáradozásunkat.* Eddig már számos szervezetnek, személynek hívtuk fel a figyelmét az ősi, hagyományos családi-szomszéd-sági közösségek, utca-közösségek, negyedmesterségek és a többnemzedékes nagycsaládok a településeink – végső soron a nemzetünk – életébe való visszaszervezésének fontosságára. Hiszen ez az egyetlen jól megalapozott lehetőség arra, hogy falvainkat, városainkat, egész Kárpát-medencei hazánkat kihúzzuk ama mély gödörből, amelybe 1920. június 4-én beletaszítottunk. Ám nem jártunk sikerrel. Tudomásul vettük, hogy ezen intézmények vezetői nem értik, miről is van szó akkor, amikor mi a hajdani családi-szomszéd-sági közösségeknek és a többnemzedékes nagycsaládoknak a nemzet életébe való visszavezetéséről beszélünk. Pedig – tetszik, nem tetszik – *ez a magyar jövő!*

Elmondtuk a polgármester úrnak, hogy nem elegendő Pécs mértéktartó fejlődéséhez, ha például az általában sok pénzt felemésztő és nem hatékonyan működő „szociális” intézményeket (nyugdíjasház, félutas ház, gyermekotthon, hajléktalanszálló, segélyosztó stb.) létesít a város; illetőleg ha gazdasági élete felvirágoztatásához idegen befektetőkre vár. A sokféle, a város negyedei számára szükséges és hatékonyan működő közösségi ellátások hagyományos szerveződései a családi-szomszéd-sági közösségek, utca-közösségek és negyedmesterségek és ezek egybeszerveződése a polgármesterséggel. Aztán majd a városrészek lakói felméri és eldöntik, miféle szükségleteik vannak. Vagyis ne mindig a „hivatások” mondják meg a lakóknak, hogy nekik mire van igényük! Hagyjuk ezt reájuk! Hagyjuk, hogy ők maguk ismerjék fel a szükségleteiket, és tegyék meg a lépéseket azok kielégítésére! Persze szakembereknek szabad segíteni a családi-szomszéd-sági közösségeknek és a nagyobb lakossági szerveződéseknek. Amiképpen ez mindaddig így is volt, s nemcsak a Magyar Királyságban, hanem Európa más államaiban is.

Elmondtuk a polgármester úrnak, hogy *tengődésre van ítélve ama település, amelyiknek a vezetői nem támaszkodnak a családi-szomszédsági közösségekre, az utcaközösségekre és a negyedmesterségekre*. Javasoltuk e nagyszerű hagyományos szerveződésnek – a nemzeti öngazgatásnak – a visszavezetését Pécs életébe; javasoltuk, hogy a polgármester úr ismerkedjék meg a Pécsi Lokálpatrióta Szövetség városfejlesztési stratégiájával. Mi, a Pécsi Lokálpatrióta Szövetség tagjai közigazgatás-történeti, néprajzi és egyéb kutatásaink, valamint a közösségi életben szerzett sokoldalú tapasztalataink alapján garantáltuk a polgármester úrnak, hogy Pécs gazdasági és közösségi élete a nemzeti öngazgatásnak a város életébe való visszavezetésével hamarosan megélné, a város pár éven belül sokszínű fejlődési pályára fog állni, és nem az állam kitarthatja lesz.

Tájékoztatott továbbá a polgármester urat, hogy mi most is dolgozunk a nemzeti öngazgatáson nyugvó városfejlesztési stratégiánkon a pécsszabolcsi közösségek vezetőinek a bevonásával; kiadunk még egy háromkötetes szakkönyvet is kutatásaink eredményéről. Kértük őt, hogy *ha megvalósításra érdemesnek véli* a javaslatunkat, fogadja hivatalában a Pécsi Lokálpatrióta Szövetség küldöttségét, hogy ismertethessük a városfejlesztési munkánk részleteit, és javasolhassunk neki egyfajta együttműködést.

Dr. Páva Zsolt polgármester úr 2015. április 20-án fogadta a Pécsi Lokálpatrióta Szövetség küldöttségét. E meghallgatásunkra javaslatot adtunk át a polgármester úrnak. Íme:

Együttműködési javaslat dr. Páva Zsolt polgármester úrnak
Pécs középtávú fejlesztési stratégiájának kialakításához

1. A Pécsi Lokálpatrióta Szövetség már 2013 novemberére elkészítette a saját településfejlesztési javaslatát – az ún. pécsi zöld könyvet²² – azért, mert észleltük: a közgyűlés 261/2014. (IX. 25.) sz. határozatával elfogadott, 2030-ig szóló városfejlesztési „konceptió” sajnos már az összeállításakor félresiklik. Többször jeleztük a hibát, ám figyelmeztetésünk süket fülekre talált.

2. Kutatásainkat azóta is folytatjuk:

a) készül a *Nemzeti öngazgatás* című, háromkötetes könyvünk;

b) városunk keleti részén – Szabolcsban – elindítjuk a nemzeti öngazgatás szervezését a helyi vezetőkkel és a lakossággal egyetemben.

3. A mi *nemzeti öngazgatás* tervzetünk fő előnyei más tervzetekkel szemben:

a) az évszázadokon keresztül sikeresen működött településszervezési módot a mai körülmények közé ültetjük át, ám hajdani lényege – a folytonosan és eredményesen vezetett közösség ereje – teljes egészében megmarad;

²² Lásd VADAS Gyula 2013.

b) a pécsi nemzeti öngazgatást a családi-szomszédsági közösségekre építjük, rajtuk keresztül az egész lakosságot bevonjuk saját ügyeinek az intézésébe (az egyén is fontos a család mellett, ám csupán alárendelt szerepet játszik);

c) a már működő nemzeti öngazgatás egyes közösségeiben és a közösségek között „együtműködési kényszer” alakul ki;

d) a szorgos közösségi munkával teremtett értékeket képviselő pénz helyben forog, nem idegeneket és parazitákat gazdagít;

e) a nemzeti öngazgatás egybefonódik a polgármesterséggel, az önkormányzati feladatok ellátását mindenben támogatja, valódi kapcsolata van a polgármesterrel.

4. A Pécsi Lokálpatrióta Szövetség *szavatolja a város lakosságának*, hogy ama városrészek, ahol a nemzeti öngazgatás újra megveti a lábát, és *szabatosan működik*, hamarosan virágzásnak indulnak anélkül, hogy idegen befektetőknek a városunkba való csábítására kellene a pécsiek pénzét elkölteni, hogy aztán majd még ráadásul az idegenek ki is fosszák a pécsi lakosokat, és a pécsiek munkájával képződő nyereség idegenek zsebébe vándoroljon (lásd a pécsi vízmű történetét).

5. A nemzeti öngazgatás pécsi visszaszervezésével példát adunk, ami hallatlanul megnöveli Pécs tekintélyét Kárpát-medencei hazánkban. *Városunk újra a régi fényében ragyog majd!*

6. A Pécsi Lokálpatrióta Szövetség további feladatai:

a) megvalósítási ütemterv készítése egyelőre négy esztendőre;

b) adatállományok építése (együtműködő polgári szervezetek; negyedmesterségek, utcaközösségek elhatárolása stb.), a PEVIR és a PEDIR létrehozása²³;

c) a nemzeti öngazgatás szervezésében részt vevő lakosok és együtműködő alapítványok, egyesületek, plébániák, egyéb szervezetek vezetőinek rendszeres tájékoztatása;

d) tanulmányutak (Eger, Aba, Törökszentmiklós, Hódmezővásárhely stb.);

e) szervezési-módszertani tapasztalatok átadása településeknek, a nemzeti öngazgatás visszaállításának ösztönzése Kárpát-medencei hazánkban;

f) összegző konferenciák félévenként;

g) a *Nemzeti öngazgatás* c. háromkötetes módszertani könyvünk digitális kiadásának előkészítése (az I. kötet anyaga készen áll);

h) honlap szerkesztése, szórólapok, módszertani füzetek kiadása, rendszeres megjelenés a Pécsi Hírekben is...

i) Eger és Pécs testvérvárossá avatása.

Kértük a polgármester urat, hogy ha egyetért a nemzeti öngazgatás Pécssett való visszaállításával, egy velünk kötött részletes tervezési és finanszírozási

²³ PEVIR: Pécsi Városinformációs Rendszer; PEDIR: Pécsi Városdiagnosztikai Rendszer

szerződéssel alapozza meg az önkormányzat és a Pécsi Lokálpatrióta Szövetség együttműködését; kértük, támogassa munkánkat (terem biztosítása a konferenciákra, a megbeszélésekre; nyomdai termékeink kiadása, terjesztése; megjelenés az önkormányzati sajtóban; reklámok elhelyezése; tanulmányutak; szervezés stb.); kértük, jelölje ki ama személyt, akivel kapcsolatot tarthatunk...

A Pécsi Lokálpatrióta Szövetség úgy szeretne segíteni a pécsieknek, ahogyan nekik van szükségük rá. *„Senki sem tehetett a múltban arról, hogy egyetlen iskolában sem tanították meg az igazi hagyományok, a népi hagyományok ismeretére és megbecsülésére. De ebbe ne nyugodjunk bele, iparkodjunk ezután különbnek lenni. Törekedjünk arra, hogy mindent jobban csináljunk. Lássuk be, hogy csak azok a népek tudnak maradandót alkotni, akik ősi kultúrájukat építik tovább.”*²⁴ Kértük a polgármester urat, hogy együttműködési javaslatunkat fontolja meg, mert aszerint folytatjuk a nemzeti öngazgatás további szervezését Pécsen. Hát majd meglátjuk, mi lesz a polgármester úrnak javasolt együttműködésből.

* * *

A következő táblázatokban összehasonlítottam néhány értékelési tényezőt és jelenséget két szempont szerint: 1. mi várható a település életében akkor, ha továbbra is szervezetlen marad a település; 2. mi várható akkor, ha a településen ismét felállnak a nemzeti öngazgató közösségek. Látható, hogy minden értékelési tényező és jelenség igen kedvezően változik meg akkor, ha az öngazgató közösségek ismét működni fognak a településeinken.

GONDOLKODÁSMÓD		
Tényező, jelenség	Ha szervezetlen marad a település	Ha ismét felállnak az öngazgató közösségek
Erkölcsei állapot	bajos	javul
Vallási élet	teng	megerősödik
Lakossági összetartozás	alig van	felelősödik
Hagyományok	kikopnak	visszatérnek
Pszichológiai zavaripar	terjed	visszaszorul
Gondolkodási tartalmi zavarok	terjednek	megszűnnek
Idegen hatások	terjednek	visszaszorulnak
Törvénytisztélet	senyved	természetes
Tágabb közösségi kapcsolatok	alig vannak	felelősödnek
Individualizmus	nő	csökken
Kóros nárcizmus	terjed	visszaszorul

²⁴ SOMOGYI Imre 1942 123.

GONDOLKODÁSMÓD		
Tényező, jelenség	Ha szervezetlen marad a település	Ha ismét felállnak az öngazgató közösségek
...

CSALÁDI ÉLET		
Tényező, jelenség	Ha szervezetlen marad a település	Ha ismét felállnak az öngazgató közösségek
Gyermekszám	csökkenő	növekvő
Családnagyság	2-4 fő	10-15 főnél több is lehet
Gyermeknevelés	hiányos, nemtörődöm	lényegesen javul
Művi vetélés	jelenlegi szinten marad	csökken
Munkamegosztás	a teher az anyára hárul	képességek szerint
Családi gazdálkodás	sorvad	erősödik
Az anya túlterhelése	megmarad	a feladatok eloszlanak
Családon belüli erőszak	növekszik	elhal
Gyermekbántalmazás	növekszik	elhal
Idősek a családban	nincsenek	együtt élnek a gyermekeikkel
Rokonok a családban	nem számottevő	együtt élnek a többivel
Hagyományok	alig vannak	megerősödhetnek
Szomszédsági együttműködés	nincs, alig van	növekszik
Csonka családok száma	növekszik	csökken
Válások száma	növekszik	csökken
...

TÁRSADALMI DEVIANCIÁK		
Tényező, jelenség	Ha szervezetlen marad a település	Ha ismét felállnak az öngazgató közösségek
Bűnözés	növekszik	mérséklődik, csökken
Kábítószer-fogyasztás	növekszik	mérséklődik, csökken
Prostitúció	növekszik	mérséklődik, csökken
Korrupció	növekszik	mérséklődik, csökken

TÁRSADALMI DEVIANCIÁK		
Tényező, jelenség	Ha szervezetlen marad a település	Ha ismét felállnak az öngazgató közösségek
Alkoholizmus	növekszik	mérséklődik, csökken
Homoszexualitás	terjed	visszaszorul
Pedofília	terjed	visszaszorul
Dzsenderizáció	terjed	megszűnik
Homoszexualizáció	terjed	megszűnik
Egyéb nemi fogyatékoságok	terjednek	visszaszorulnak
Szexuális szabadság	terjed	visszaszorul
Pornográfia	terjed	visszaszorul
Ízléstelen sajtó, TV, internet	terjed	visszaszorul
...

EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT		
Tényező, jelenség	Ha szervezetlen marad a település	Ha ismét felállnak az öngazgató közpülések
Szív- és érrendszeri betegségek	növekszenek	csökkennek
Rákos betegségek	növekszenek	csökken
Emésztőrendszeri fekélyek	növekszenek	csökkennek
Allergiáfajták	növekszenek	csökkennek
Immunrendszer	romlik	javul
Nemzőképesség	csökken	növekszik
Mentális állapot	romlik	jelentősen javul
Pszicho- vagy szociopaták	számuk nő	számuk csökken
Öngyilkosság	ismét lassú növekedés	csökken
Gyógyszerfogyasztás	növekszik	csökken
„Varázsszerek” fogyasztása	növekszik	csökken
Szülési rendellenességek	növekszenek	csökkennek
Szexuális problémák	növekszenek	csökkenhetnek
Táppénzes napok száma	növekszik	csökken
Egészségbiztosítási kassza	hiányos	elégészes
Egészséges életmód	romlik	javul
...

EMBERI KAPCSOLATOK		
Tényező, jelenség	Ha szervezetlen marad a település	Ha ismét felállnak az öngazgató közösségek
Idősek tisztelete	elenyésző	javul
Szülők tisztelete	ellentmondásos	javul
Kortársak tisztelete	zavaros	javul
Barátság	felszínes	mélyül
Segítés másoknak	alig	javul
Munkaerkölcs	esetleges	jelentősen javul
Hivatal – ügyfél	esetleges	jelentősen javul
Szomszédi	alig	jelentősen
Utcabeli	nincs	javul
Településrészi	nincs	javul
Járási	nincs	javul
Megyei	nincs	javul
Testvértelepülések	gyenge	javul
Elfoglalt országrészeink	gyenge	erősödő
...

GAZDASÁGI ÉLET, TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS		
Tényező, jelenség	Ha szervezetlen marad a település	Ha ismét felállnak az öngazgató közösségek
Munkanélküliség	hullámzóan változó	csökken
Környezet	romlik	javul
Családháztartások száma	növekszik	csökken
Intézeti háztartások száma	növekszik	csökken
Lakások száma	növekszik	csökken
Kis ipari üzemek	alig vannak	telepíthetőek
Szomszédsági gazdaság	nincs	megerősödik
Mezőgazdaság	sorvad	megerősödik
Kertgazdálkodás	alig	újra feléledhet
Földtulajdon	sok marad műveletlen	művelésbe vonva
Szövetkezés	alig	erőre kap
Építőipar	pang	felfut
„Ökoházak”	nem számottevő	kívánatos
Takarékos gazdaság	nincs	megvalósulhat
Mértéktartó fejlődés	nincs	megvalósul
Városdiagnosztika	nincs	könnyen megvalósítható
...

* * *

Jelenleg a Pécsi Lokálpatrióta Szövetség égisze alatt működik a Tettye közelében lévő *Levendulakert* szomszédági közösség és az 1947-ben Pécshez csatolt Szabolcs községből összeállt városrészben alakuló *szabolcsi negyedmesterség*. További lakossági közösségek szervezését is tervbe vettük. Szövetségünk a többnemzedékes nagycsaládok és a nemzeti öngazgató közösségek visszaszervezésén kívül jelenleg még Pécs élelmiszer-önellátásának, vízönellátásának és energia-önellátásának a tervén is dolgozik. Ezek csak a pécsi öngazgató közösségekkel együtt képesek megfelelően működni. Honlapunkon felhívást tettünk közzé Pécs lakosságához, hogy alakítsanak szomszédági közösségeket, utcaközösségeket, negyedmesterségeket. Az érdeklődőket, a szervezőket tanácsainkkal, javaslatainkkal, tapasztalatainkkal segítjük.
<https://sites.google.com/site/pecsilokalpatriota/>

IRODALOM

BÁRTH János

1996 Szállások, falvak, városok. A magyarság települési hagyománya.

Kalocsa, Kalocsai Múzeumbarátok Köre.

2007 Az eleven székely tized. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizedek működése a XVII–XX. században. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete.

BREZNAY Imre

1939 Az egri fertálymesterségről. Eger.

CONNERT János

1901 A székelyek intézményei a legrégebb időktől az 1562-iki alakulásig. Kolozsvár.

CSELEBI, Evlia

1904 Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai. 1660–1664. I. köt. 194–203. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

CSIZMADIA Andor

1942 Tizedesek és fertálymesterek. Dunántúli Szemle, 1–2. sz., 4–20.

1942 Fertálymesterek és tizedesek szerepe a magyar városok gazdasági és szociális életében. Szociális Szemle, III. évf., 4–6. sz., 77–81.

1981 Tizedesek a régi Kolozsváron. In: uó: Jogi emlékek és hagyományok. Esszék és tanulmányok. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 263–286.

1983 Népi közigazgatásunk tizedesi és fertálymesteri intézménye. A győri hadnagyok, tizedesek és fertálymesterek. Győri Tanulmányok, 5., 45–73.

CSORTÁN Márton

1991 A Kolozsvári Tízes Szervezet. In: Záhony Éva (szerk.): Hitel. Kolozsvár, 1935–1944. Tanulmányok. Bethlen Gábor Könyvkiadó, 164–177.

ECSEDI István

1930 Az utcacapitányok Debrecenben. Népünk és nyelvünk, II., 191–194.

GARDA Dezső

1991 A nemzeti szervezetei maradványai Gyergyóban. A székely tízesek és a székely identitás. In: Eperjessy Ernő – Krupa András (szerk.): Nemzetiség – identitás. A IV. Nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia előadásai, Debrecen, 189–192.

1983 Életmód és communitas. Korunk, május.

1994 Székely hadszervezet és faluközösség. Gyergyószentmiklós, Mark Hause Kft.

2002 A székely közbirtokosság. I–II. Csíkszereda, Status Könyvkiadó.

2003 Munkarend és hagyományörzés a székely faluközösségekben. 1–2. Csíkszereda, Status Könyvkiadó.

2010 A törvénykező örmény közösség. I–III. Csíkszereda, Status Könyvkiadó.

GYŐRFFY György

1973 A tízes és százas szervezet. MTA Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei, 22., 57–64.

HOLUB József

1958 Pécs város pecsétjei. In: Dombay János (szerk.): A Janus Pannonius Múzeum évkönyve, 1958. Pécs, Janus Pannonius Múzeum, 137–146.

IMREH István

1973 A rendtartó székely falu. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.

1983 A törvényhozó székely falu. Bukarest, Könyvkiadó.

JAKAB Elek

1888 Kolozsvár története. II. Újabb kor. Nemzeti fejedelmi korszak. 1540–1690. Budapest, kiadja szabad királyi Kolozsvár város közönsége.

KALMÁR János

1962 Számszeríjász parancsnoki jelvény-nyílhegyek. In: Uzsoki András (szerk.): Arrabona, 4. A győri múzeum évkönyve. Győr, Győri Xántus János Múzeum, 71–83.

KEMÉNY Bertalan

1988 A területi autonómia elemi egységének történeti modellje: a tizedesi intézmény. In: Köles Sándor – Varga Csaba (szerk.): A helyi cselekvés. Budapest, 1988, Magvető Könyvkiadó, 48–61.

KOPASZ Gábor

1965 Pécs és baranyai mezővárosok rendszete a feudális korban. In: Dankó Imre (szerk.): A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1964, Pécs, Janus Pannonius Múzeum, 279–290.
Kolozsvár Thj. Sz. Kir. város közjóléti szövetkezete Tízese Szervezetének szervezési szabályzata. Kolozsvár, é. n., k. n.

LÁSZLÓ Gyula

1944 A honfoglaló magyar nép élete. 2. kiad. Budapest, Magyar Élet kiadása.

MILLEKER Rezső

1939 A székely tízesek. Debreceni Szemle, XIII. évf., január, 1. (128.) sz., 1–40.

NAGY Géza

1944 Új élet az ősi falak között: a kolozsvári Tízese Szervezet. Kolozsvár, k. n.

ORBÁN Balázs

1986 A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból. II. kötet. Budapest, Helikon Könyvkiadó (hasonmás kiadás).

PETERCSÁK Tivadar

2015 A fertálymesterség. Egy hagyományőrző tisztség Egerben. Budapest–Eger, Kossuth Kiadó – Eszterházy Károly Főiskola.

PUSKÁS Lajos

1942 Tizedesség és a kolozsvári tizedesek. Kolozsvár, k. n.
1943 Tizedesi egyéniség: tizedes és tizede. Kolozsvár, Tízese Szervezet.
1944 Kolozsvári Thj. Sz. Kir. város tízese szervezetének szervezeti szabályai. Kolozsvár, k. n.
1996 Önéletrajz. Korunk, 4. sz., 107–117.

SOMOGYI Imre

1942 Kertmagyarország felé. Budapest, Magyar Élet kiadása.

TARISZNYÁS Márton

1982 Gyergyó történeti néprajza. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
1997 Tizedek, fertályok, autonóm utcák. In: Balassa Iván (szerk.): Magyar néprajz. IV. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 50–57.

VADAS Gyula

2010 Jövők: a többnemzedékes nagycsalád. Nemzetmentő tervezet.

2010, Sétatér Alapítvány. (digitális kiadás)

2013 Pécs, az öngazgató közösségek városa. Pécs, Pécsi Lokálpatrióta

Szövetség. (digitális kiadás)

é.n. (szerk.) Nemzeti öngazgató. Szemelvények. (előkészületben)

VADAS Gyula – VERESS Albert

2012 Az ördög cimborája. A felcsíki öngyilkosságokon túl... Csíkszereda,

Státus Kiadó.

VINCZE Gábor

1996 Puskás Lajos és a Kolozsvári Tizes Szervezet. Korunk, 4. sz., 100–

117.

Csonka-Takács Eszter

AZ EGRI FERTÁLYMESTERSÉG A SZELLEMI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG RÉSZÉ

Az utóbbi évtizedekben jelentős közösségi változások tanúi lehetünk. Különböző történelmi és társadalmi okok¹ következtében megnövekedett a közösségi szerveződés folyamata, a csoporthoz tartozás tudatának, a közösségként működés megélésének egyéni és társadalmi igénye. Számos közösségi formáció jött létre, illetve talált újra magára, alakult újonnan, vagy kereste szerepét, helyét, új funkcióját a gyorsan átalakuló társadalmi közegben. Fontossá vált a közösségi identitás megerősítése, vagy megfogalmazása, illetve újrafogalmazása, újraértelmezése. Jól érzékelhető ez többek között az önszerveződés, a csoportos érdekképviseleti formák számának megnövekedésén keresztül. Gombamód jöttek létre olyan civil szervezetek, amelyek egy-egy közösségi, kulturális, gyakran hagyományörző tevékenység hálóját fogják össze. Az utóbbi évek tendenciája a településszintű közösségek önazonosságát kifejező/kereső hagyományteremtő rendezvények (falunapok, fesztiválok) létrehozása vagy gyakran felélesztése. Mindenki saját örökséget, hagyományt keres, ezért visszanyúlik saját gyökereihez, rég elfeledett hagyományaihoz, ezért örökséget őriz, hagyományt teremt vagy ápol, mondhatni *örökségesít*².

Szinte minden típusú közösségi megnyilvánulásban közös a tudatosság, az identitás megfogalmazásának igénye, a meg-, kitalált, felélesztett vagy továbbélő hagyomány, a kulturális örökség közösségi specifikumként való értelmezése. A hagyományt megkonstruálják, történelmi alapokra helyezik. Ideális esetben valódi tudományos kutatás zajlik a források felkutatására, megismerésére, értelmezésére. Gyakran archív anyagokat, dokumentumokat, tárgyi emlékeket keresnek és gyűjtenek, bevonva e folyamatba a közösség tagjait vagy akár az emlékeket őrző intézményeket. Következő lépésként gyűjteményt hoznak létre, sőt publikációk is születhetnek a megtalált dokumentumok felhasználásával. Látunk példát a közösségben való hozzáférés biztosítására is, akár digitális formában, akár kiállítás keretében. Fontos tényező a hagyomány gyakorlati megvalósulásának tervezése. A múlt dokumentumaira alapozva megkonstruálják a hagyomány gyakor-

¹ Magyarországon a rendszerváltozás, ezzel összefüggésben a civil szféra szerepének megerősödése, a társadalmi átrendeződés stb.

² ERDŐSI Péter – SONKOLY Gábor 2005. 75.

lásának menetét: kijelölik szereplőit, meghatározzák az akcióelemeket, tárgyi eszközkészletét, időbeliségét, létrehozzák rítusait, írott vagy íratlan szabályait, működésének alapelveit, sőt sok esetben a közösséghez való tartozás kritériumait is. Szinte minden ilyen folyamatban közös az autentikus állapot keresése, kijelölése, az ideális állapothoz való közeledés igénye. Azonban az, hogy mit tekinthetünk autentikusnak, nagyon képlékeny. A „kiindulópont”, a mintaként tekintett állapot meghatározása a történi emlékezet időhatáraitól is függ. Ennek meghatározásában nagy szerepe van az említett források időbeliségének, azok határainak. Annál régebbi nem lehet az autentikus állapot ideje, mint ameddig a források/a történelmi emlékezet képes visszanyúlni. Az autentikus állapot meghatározása szubjektív és relatív, egyfajta konstrukciónak tekinthető – hiszen rekonstruál, és magában hordozza a közösségnek a múlthoz, a gyökerekhez való viszonyát.

Az örökségkonstrukció folyamata egyben szelektálással is jár. Ennek egyik oka a források elérhetőségének kérdése, illetve az, hogy az elért források mennyire teljeseek, minden részletre kiterjedőek. A szelektálás másik oka azonban a megváltozott társadalmi, gazdasági viszonyokban keresendő. És éppen ez a tényező fontos a mai közösségi hagyományok továbbélésében és elfogadásában. A 21. századra óhatatlanul és természetesen megváltoztak azok a viszonyok, amelyek évtizedekre, netán évszázadokra visszanyúló hagyomány kereteit valaha jelentették. Sem fejlődésnek, sem romlásnak nem szerencsés e változásokat tekinteni, egyszerűen be kell látni és el kell fogadni, hogy a világ és annak részeként a társadalom, a környezet és maga a kultúra folyamatosan változik. Ezért nem lehet számonkérni az említett közösségi törekvések és folyamatok kapcsán az utánczást, a korábbi állapotok változatlan fenntartását, gépies újragyakorlását. Az a szerencsés, ha az örökül kapott hagyomány képes szervesen beépülni a mai viszonyrendszerbe, ha képes megtalálni új funkcióját, a szereplők új feladatait. Akkor lesz igazán közösségi gyakorlattá és válik identitássá, ha a ma embere képes megélni, magáénak érezni, és nem csak a múltat felidéző előadásként, múzeumi kiállításként, egyfajta zárványként hat. Fontos, hogy az újabb és újabb generációk ugyanúgy átlhessék, mint elődeik, hiszen csak ilyen módon lesznek érintettek benne, és lesznek képesek az elsajátításra, gyakorlásra, átadásra és örökítésre.

Az ilyen közösségi szerveződéseknek egyik típusa és egyben jó példája az egrri fertálmesterség hagyománya. A közösségi gyakorlat 2014-ben került föl a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére. Ez a tény éppen annak megerősítése, hogy egy közösség miként igyekszik tudatosan visszanyúlni hagyományához, és milyen lépéseket tesz annak megörzése érdekében. E tanulmánynak nem feladata a fertálmesterség egrri gyakorlatának történelmi ismertetése, azt szakavatott kollégák mutatják be e tanulmánykötet lapjain. Azonban örökségvédelmi szempontból érdekes megvizsgálni, miként tekinthető az UNESCO szel-

lemi kulturális egyezménye értelmében szellemi kulturális örökségnek, és miért indokolt a magyarországi nemzeti nyilvántartásban szerepelnie.

Az UNESCO ezen egyezménye 2003-ban indult útjára azzal a céllal, hogy nemzetközi szinten is felhívják a figyelmet a szellemi kulturális örökség jelentőségére, illetve elősegítsék a kulturális sokszínűség széleskörű elismerését. Magyarország 2006-ban csatlakozott hozzá, oly módon, hogy az egyezményt a magyar országgyűlés a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló, Párizsban, 2003. év október hó 17. napján elfogadott UNESCO Egyezmény kihirdetéséről szóló 2006. évi XXXVIII. törvényben kihirdette. Az egyezményben foglalt javaslatok alapján Magyarországon is megkezdődött a szellemi kulturális örökség azonosítása, számbavétele és ezek alapján állandóan naprakész nyilvántartása. 2008-ban alakult meg az a nemzeti bizottság, amely a nyilvántartás céljára létrehozta a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékét, amelyre a közösségek javaslatai alapján kerülnek fel a Magyarország területén élő közösségi kulturális gyakorlatok. Az egyezmény szerint a „szellemi kulturális örökség”: olyan szó-kás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy, műalkotás és kulturális színhely –, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség – amelyet a közösségek, csoportok a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és a történelmükre adott válaszként állandóan újratemetnek – az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra, ily módon segítve elő a kulturális sokszínűség és emberi kreativitás tiszteletét.³

Az egri fertálmesterség hagyományát érdemes az egyezmény definíciója szempontjából megvizsgálni. Az egyezmény célja az élő, folyamatban lévő közösségi kulturális gyakorlatok megőrzése. Ezt takarja az *identitás* és *folytonosság* érzése kifejezés is, amelyet az adott kulturális örökség elem megléte jelent. Bár a fertálmesterség hagyományának gyakorlata – történelmi okok miatt – jó ideig szünetelt, a felélesztés után nem tűnt gyökér nélkülinek a folytatás, hiszen még élt az egriek emlékezetében az örökség emléke. Sőt, tárgyi megnyilvánulásai is elérhetőek voltak a valaha volt fertálmestereknél vagy leszármazottaiknál. A folytonosságot az is biztosítja, hogy évszázadokra visszamenően dokumentálták az egyes fertályok tisztségviselőinek névsorát, amely segít a hagyomány korának körvonalazásában is. Bár tudvalevő, hogy a névsor még korábbra nyúlik vissza, mint amennyire a dokumentum alapján jelenleg rendelkezésre áll. Az mindenesetre segít az eredet (legalábbis a korai időszak) tudatának megerősítésében, a múlthoz való viszonyulásban.

A meghatározás egyik legfontosabb kitétele az, hogy a közösségek e társadalmi gyakorlatot állandóan *újratemetik*. A bevezetőben említettek szerint tehát éppen azokat a közösségi folyamatokat igyekszik középpontba helyezni és meg-

³ Egyezmény 2§ 1. részlet.

védni az egyezmény, amelyek szerves módon képesek az újabb és újabb generációk körében élő gyakorlatként, funkciójukban működni.⁴ Ez fontos szempont az egri fertálymesterség mai gyakorlatának megértése szempontjából. Az egri hagyomány évtizedeken át szünetelt, ilyen értelemben újjáélesztett örökségről beszélhetünk. A korai, elérhető dokumentumokból rekonstruált hagyomány bizonyos elemei megváltoztak, vagy kimaradtak a hagyomány mai gyakorlatából. Részben azért, mert nyomát, pontos részleteit nem lehet már megtalálni, részben azért, mert a mai viszonyokhoz kellett alkalmazkodni, az új keretek között kell élőként működtetni. Azaz a mai kor számára kellett átélhetővé válnia. A társadalmi szokások rugalmasságának megfelelően az egri fertálymesterség is képes volt megújulni, alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz. Ennek jó példája az új negyedek létrehozása, mely a város szerkezetének növekedéséből, átrendeződéséből ered. Ebből eredően megnőtt a fertálymesterek száma is, amelyet a hagyomány rendszere képes volt befogadni. Szintén figyelemreméltó változás a fertálymesterek funkciója, helye a merőben új társadalmi közegben. Ezen a téren szintén rugalmasságra volt szükség, hiszen rendfenntartó szerepük jelentősen csökkent, vagy egészen átalakult. Mára hangsúlyosabb szerepet kapott a karitatív, illetve a városvezetés és a negyed között közvetítő jelleg.

Az egri fertálymesterség hagyománya mellett, hogy a mai kor számára régiesnek nevezhető elemeket őriz (százcánú köpeny, a tisztséget jelképező bot, avatás, archaizáló rítusszövegek), az egyik legrugalmasabb, legváltozatosabb, mozgásban lévő szokásnak tekinthető. Az évenkénti fertálymester-választás a lehető legszélesebb aktív résztvevői kör bevonásával jár, és ez biztosítja, hogy a hagyomány folyamatos mozgásban tartja a várost. Amellett, hogy a fertálymesterré válásnak kötött, szigorú kritérium- és szabályrendszere van, a legnyitottabb, leggyorsabban változó örökségelemnek tekinthető a társadalmi szokások tekintetében. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az örökség hagyományozódása folyamatos mozgásban van.

A mai örökségeket gyakorló közösségekkel való kapcsolatunk tapasztalatai alapján megállapítható, hogy korunkban a hagyományok fennmaradásának, újragondolásának, felélesztésének elengedhetetlen feltétele az általam „motorembernek”-nek nevezett főszereplők jelenléte, aktivitása. Minden olyan közösség, amely ma örökséget működtet, rendelkezik egy-egy vezető egyéniséggel, aki képes összefogni, folyamatában életben tartani és navigálni a hagyományt, és általában ők a közösség újrakovácsolásának, összetartásának a kiemelkedő alakjai, akik az érdekképviselőket is megszervezik. Ez a közösségépítő, örökségvédő tudatosság vezeti el a hagyomány fenntartóit a szellemi kulturális örökség nem-

⁴ „Természetesen a szellemi kulturális örökség is merítkezik a múltból, de úgy, hogy az örökségi elemnek a közösség, csoport, vagy adott esetben egyén általi *gyakorlása* tekint vissza legalább két generációra és ez a jelenben is folyó gyakorlat, amellyel, hogy folytonosságot mutat a múltbélivel, semmiképpen sem jelenti az örökségi elem lezártságát...” SOÓS Gábor 2011.

zeti jegyzékére történő felterjesztésig. Az egri fertálymesterség esetében szerencsésnek nevezhető együttállásról beszélhetünk, hiszen a hagyomány felélesztését kezdeményező, a mai napig a kapitányi funkciót betöltő Várkonyi György mellett szakemberek, Petercsák Tivadar és Veres Gábor, valamint szakmai intézmények (Dobó István Vármúzeum) biztosítják a hiteles és szakszerű gyakorlatot.

Emellett az egri fertálymesterség hagyományának továbbélése a közösség elkötelezettségén is múlik. Ameddig az „egriség” részének, egyfajta identitásnak tekinthető a fertálymesterség gyakorlása, addig remélhető, hogy újabb és újabb tisztségviselők hordják büszkén a feladathoz tartozó attribútumokat. Reményeim szerint ehhez a nemzeti jegyzékre kerülés is hozzájárul, erősítve az örökség megőrzésének közösségi tudatosságát.

IRODALOM

Jogszabályok

2006. évi XXXVIII. törvény a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló, Párizsban, 2003. év október hó 17. napján elfogadott UNESCO Egyezmény kihirdetéséről (6/2006. (III. 31.) KÜM határozat)

ERDŐSI Péter – SONKOLY Gábor

2005 A kultúra melankóliája. A kulturális örökség fogalmának megjelenése. Világosság 6. 73–90.

SOÓS Gábor

2011 ”The Relevance of the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage (2003) for Cultural Diversity” in *Heritage for the Future International Conference Hungarian National Assembly 25 November 2010 Proceedings*, (trans. Péter Pásztor), ed. Klára Papp-Farkas, Office of the Hungarian National Assembly, pp. 87–101.

Verók Attila – Petercsák Tivadar – Veres Gábor

AZ EGERI FERTÁLYMESTERSÉG PÁLYÁZATA A Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére történő felvételhez

Bevezetés

Az egeri fertálymesterség élő hagyomány. Évszázadok óta folyamatosan jelen van Egerben, a múlt század közepéig meghatározta a település lakosságának mindennapjait, majd némi kényszerű pihenő után két évtizeddel ezelőtt hagyományörzési célú tevékenységként szerveződött újjá. Magyarországon mindeddig egyedülálló módon. Az egykor természetes, organikus jelenségként, ma pedig tudatos elhatározás eredményeképpen egyre megújuló erővel az egeri identitás részét képező fertálymesterség a város életének értékes kulturális színtestje, a fertálymesteri testület képviselőit ellátó tagok feltűnése a különféle rendezvényeken pedig az „egriség” deklarált megnyilvánulása. Unikális és a helyi kötődést elősegítő jellege miatt 2013-ban az Egeri Fertálymesteri Testület Petercsák Tivadar ösztönzésére úgy döntött, hogy az egeri fertálymesterség élő hagyományának örökségi elemként történő felvételét kéri a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére a társadalmi szokások, rítusok és ünnepi események kategóriában, illetve területen.

A benyújtott pályázat koncepciója szerint a mohácsi busójárás, a Sárközi népművészete vagy a Kossuth-kultusz ceglédi hagyománya mellett az egeri fertálymesterség is a megőrzésre méltó tradíciók közé tartozik hazánkban. Ezt a hagyományt ugyanis Egerben több százan „hivatalból” művelik, ők a fertálymesteri testület tagjai, ezrek, sőt tízezrek pedig a hagyománykövetés részesei a különféle rendezvények alkalmából vagy a helyi televízió műsorainak jóvoltából. Az egeri fertálymesterség tehát élő tradíció, melynek hosszú távú fenntartását és fennmaradását a helyi identitásőrök munkája mellett a nevezett jegyzékre kerülés, ennek köszönhetően pedig a szélesebb körű ismertség egyaránt elősegítheti.

A Várkonyi György által koordinált pályázatot a bírálóbizottság érdemesnek találta a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére történő bejegyzésre, így 2014 szeptemberétől az egeri fertálymesterség immár szakértők által elismert módon közvetít egy Egerben élő hagyományt a nagyközönség felé is.

A közösség

A 18. század elején Egerben már működő fertálymestereket a 20. század elejéig az egyes városnegyedek szerint szerveződő kisközösségekben választották, és így szervezték összejöveteleiket is. 1931-ben alakult meg az egységes Egri Negyedmesteri Testület. A szocializmus évtizedeiben szünetelt, majd 1996-ban újrászerveződött Egri Fertálymesteri Testület ma az egyik legfontosabb civil szervezet a városban. A három évszázados tradíciót őrizve tevékenységüket napjainkban alapvetően a 16 városnegyedben fejtik ki, de a mintegy 250 fertálymester havonta találkozik a „suttogó”-nak nevezett rendezvényeken, a hivatalban lévők pedig képviselik a testületet a városi programokon, ünnepeken, így épülnek be a hagyományok a város lakóinak életébe.

Az örökség leírása

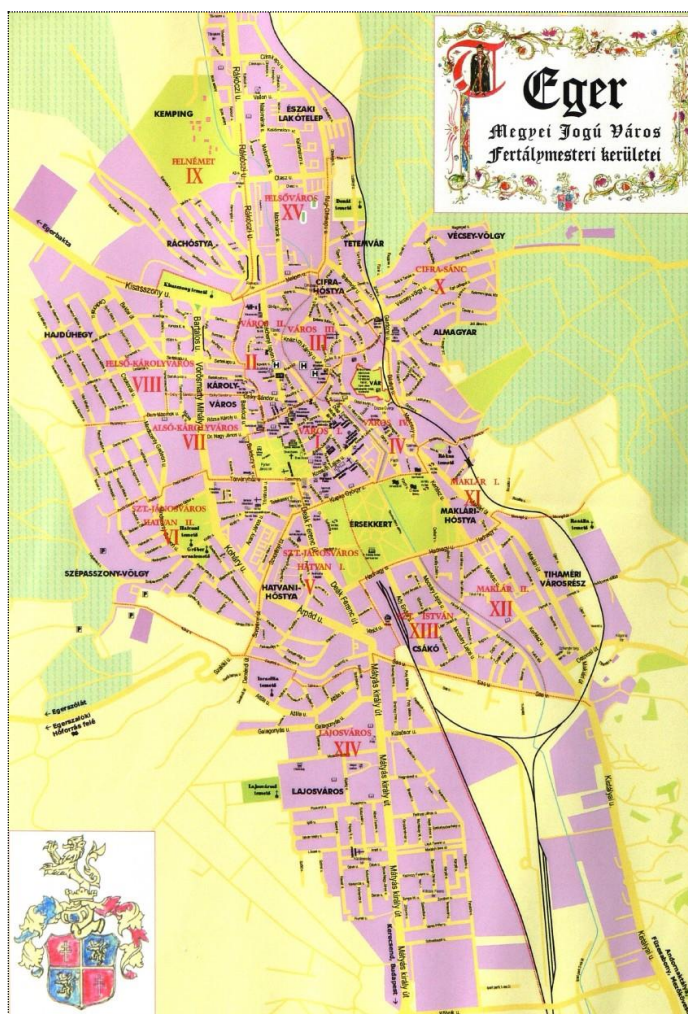
A hagyományörzésnek Magyarországon egyedülálló eleme az egri fertálymesterség. A 15–19. században a Kárpát-medence különböző városaiban az egyes településrészek által választott tizedesek, fertálymesterek közvetítettek a negyedek és a városi hatóságok között, de felügyeltek a rendre, az erkölcsös életre is. Az egri fertálymesterség azért különleges, mert a tényleges közigazgatási feladatok megszűnése után hagyományörző tevékenységként és a társasági élet részeként fennmaradt a 20. század közepéig. A rendszerváltozás után újjáélesztett fertálymesterség az „egriség” szerves része, a lokális öntudat erősítésének fontos eszköze. A tradíciókat fenntartva sajátos öltözkűben való megjelenésük emeli a városi rendezvények ünnepélyességét, részt vesznek a történeti értékek megőrzésében és megismertetésében, valamint karitatív tevékenységet is folytatnak.

A közösség azonosítása, bemutatása

A 18. század elején már működő egri fertálymesterség egyike annak a sajátos intézménynek, amelyik a 15–19. században Győrtől Kolozsvárig elterjedt volt a Kárpát-medencében. Ennek legfőbb jellemzője, hogy a települések némi önállósággal rendelkező részekre – tizedekre, fertályokra – tagolódtak. A városrészek élére választott fertálymesterek a modern közigazgatás létrejöttéig segítették a helyi önkormányzatok munkáját.

Az egri fertálymesterség a hajdúk 17. századi hadi szervezetére vezethető vissza, akik a török kiűzése után a városban megtelepedve egy-egy városrész élére tizedest (decurio) állítottak. A török kiűzése után betelepülő német polgárság az általuk lakott városrészeket negyednek (viertel) nevezte, és az élére választott előljárókat eleinte még tizedesnek, majd az 1730-as évektől németül

viertelmeisternek, magyarul fertálymesternek, negyedmesternek hívták. Később a fertálymester, negyedmester elnevezés egyaránt jellemző. Kezdetben négy negyede volt Egernek, majd a városfalon kívüli hóstyák, külvárosok létrejöttével az 1710-es évek elején hatra (Hatvani, Maklári negyed), 1716 és 1823 között 12-re (Város I–IV., Hatvani I–IV., Rác vagy Felnémeti, Cifrasánc, Maklári I–II. negyed) nőtt a számuk. 1938-ban két új negyed (Szent István-város, Szent Lajos-város) keletkezett, a 21. század elején pedig az egykori Csebokszári lakótelepből jött létre a 15. negyed (Felsőváros). 2012-ben az Eger részét alkotó Felnémet kapott fertálymestert (Felnémet negyed). (1. kép)

1. kép

A fertálymesterek a 18–19. században a városi tisztségviselőkkel együtt, azok alárendeltségében végezték munkájukat: tájékoztatták a negyedek lakóit a földesurak és a hatóságok rendeleteiről, de részt vettek az adók összeírásában és beszédében is. Városrészükben ellenőrizték a tűzrendészetet, a kémények, udvarok és utcák tisztaságát. Ügyeltek arra, hogy mindenki a magisztrátus által megszabott napszámbért fizesse, idegeneknek ne adjanak szállást, a fertály lakói erkölcsös életet éljenek.

A 20. században már nem voltak a város által előírt feladataik, tisztos társadalmi tevékenységként negyedeik szószólói voltak, segítették a szegényeket, gondot viseltek a helyi kulturális értékekre. A fertálymesterség presztízse a 20. század első felében érte el a csúcspontját, amikor magas rangú főpapok, országgyűlési képviselők, megyei és városi tisztségviselők, értelmiségiek is megtiszteltetésnek vették, ha fertálymesterek lehettek.

A 18–19. században nem volt egységes fertálymesteri testület, hanem az egyes negyedek szerint ekkor 12 jól elkülönülő csoport létezett, amelyhez a még élő összes fertálymester tartozott. Ilyen keretek között választották meg évente az új fertálymestereket, tartották meg az összejöveteleket, és vezették a fertálymesteri naplókat. Általában minden negyednek volt egy kis kasszája, ún. fáklyapénze, amelyet a régi és új tagok adtak össze, s ebből fedezték a kiadásokat. A 19. század második felében a negyedek élén egy választott elnök, fertályelnök állt, de volt olyan körzet, ahol díszelnököt vagy korelnököt is választottak. A negyedek másik fontos tisztségviselője a jegyző volt, aki a közgyűlési jegyzőkönyveket vezette. Az egymástól elkülönülő és önálló fertálymesteri közösségek hatékonyabb együttműködésének, az egységes fertálymesteri testületnek a csirái már a 20. század elején megjelentek. Az egységesülés előfutára volt az a zászló, amelyet Párvy Sándor még 1896-ban ajándékozott a város fertálymestereinek. Látványos közös megmozdulásuk volt, amikor 1907-ben a Dobó-szobor leleplezése és az országos dalosverseny alkalmából egy fertálymestert ábrázoló ezüst szobrot ajánlottak fel jutalomdíjként.

A 18–19. században az összes fertálymester évente csak egy alkalommal, Szent Apollónia napján jött össze, amikor részt vettek a bazilikában tartott szentmisén, és a városházán letették az esküt. Az addigi alkalmi közös megmozdulások után az egységes fertálymesteri közösség Egri Negyedmesteri Testület néven 1931-ben alakult meg és fogta össze az egyes negyedek képviselőit, működött megválasztott tiszttal és a fertálymesterek tízparancsolatában megfogalmazott elvek, célkitűzések szerint. A tiszttal tagja volt az elnök, tiszteletbeli elnök, társelnök, alelnök, főtitkár, titkár, pénztáros. A választmány a negyedenként delegált 3-3 főből állt, az 1938-ban alakult két új negyedet 2-2 tag képviselte.

A fertálymesteri tisztség jelentőségét és helyi társadalmi beágyazottságát tükrözi, hogy 1939-ben már 289 fő alkotta a fertálymesteri testületet. A politikai változások azonban nem kedveztek a civil szerveződéseknek, és 1950-ben a megválasztott fertálymesterek már nem teheték le az esküt a városházán, ugya-

nakkor még 1956-ban is összejöött titokban 4-5 egykori fertálymester a Maklár II. negyedben.

Ujjáélesztésére a rendszerváltozás után nyílt lehetőség a Lokálpatrióta Egylet keretei között. Az akkori elnök, Várkonyi György ötlete volt a nagy hagyományokkal rendelkező egri fertálymesterség intézményének felújítása. Szándékát segítették a még élő fertálymesterek (Fodor Mihály, Szepesi Lajos, Gyergyák Károly) is. Végül 1996-ban sikerült megalakítani ismét az Egri Fertálymesteri Testületet, amely a mai törvények szerint egyesületként működik, de a régi hagyományokra támaszkodva alakították ki szervezeti rendjét, tevékenységét. A tisztikar tagjai: elnök (főkapitány), alelnökök: egyházi és világi, kancellár, tárnokmester, zászlótartó, számvevők. A választmány a minden negyedből delegált egy-egy főből áll, akiket évente választanak a negyedek fertálymesterei.

Jelenleg a fertálymesterek egy civil szervezet keretei között tevékenykednek, de egy-egy fertálymester egyszerre több kisebb csoport tagja is lehet. Az alapvető szervezeti egység a negyed, ahol az illető él, és ahol a kiérdemesült tagok őt megválasztják. Itt a választmányi tag és az aktív fertálymester az, aki a többi negyedbeli fertálymester bevonásával szervez a fertály lakói számára programokat, összejöveteleket vagy a körzet értékeinek megvédését célzó társadalmi munkát. Igazi kisközösségek alakulnak így ki, mint pl. a Csákó városrészben, ahol karácsony előtt 200-250 ember jön össze, hogy közösen feldíszítse a negyed karácsonyfáját, közben van idejük a közös dolgaikat is megbeszélni. A fertálymesterek szervezésében takarították ki a Cifra-Sánc lakói az elhanyagolt Gárdonyi-kertet, de a Bartók téri Mária-szobor rendbetétele vagy a Szent István városrészben a patakmeder takarítása is a fertálymesterek aktivitásának köszönhető. A negyedek kis suttogónak nevezett összejöveteleit valamilyen közösségi térben, pl. a Bartakovics Béla Közösségi Házban, a Maklár városrészben a plébánián, máshol egy vállalkozó telephelyén szervezik.

Ezek a közösségi együttlétek alakítják ki és tartják fenn a városrészek lakóinak együvé tartozását, erősítve ezzel lokális identitástudatukat.

A fertálymesterek második csoportját az adott évben hivatalban lévők alkotják. Ők azok, akik a hivatalos fertálymesteri viseletben, a százáncú köpenyben és süvegben, kezükben a tisztség jelképének számító szalagos bottal megjelennek a város által a nemzeti ünnepekhez vagy a helyi évfordulókhöz kapcsolódóan szervezett ünnepeken, egyházi rendezvényeken. Évente 15-20 alkalommal találkozhat velük a város lakossága, így ismerve meg a három évszázados hagyományt.

A közösség egy éves tevékenységének bemutatása

Egri Fertálymesteri Testület 2013. évi programja

Január 18. péntek 06 ⁰⁰ óra	Disznóölés
<i>Január 19. szombat du. 14⁰⁰ óra</i> Zászló	<i>Éves közgyűlés</i> Disznótoros vacsora Szent József Kollégium
Január 22. kedd du. 18 ⁰⁰ óra	A magyar kultúra napja Lyceum kápolnája
Február 08. péntek du. 17 ⁰⁰ óra	Főpróba a 2013. évi fertálymestereinek Városháza, Díszterem
<i>Február 09. szombat de. 10⁰⁰ óra</i> Zászló	<i>Fertálymester avatás</i> Bazilika, szentmise 10 ⁰⁰ órától Városháza, avatás 11 ⁰⁰ órától Szent József Kollégium fogadás 12 ⁰⁰ órától HOTEL EGER – FERTÁLYMESTERI BÁL – 19 ⁰⁰ órától
Február 25. hétfő 16 ⁰⁰ óra	Kommunizmus áldozatainak emléknapja
Március 08. péntek – 17 ⁰⁰ óra 18 ⁰⁰ óra	Választmányi ülés Maklár II. negyed Ferenccs rendház étterme
<i>Március 15. péntek – egész nap</i> Zászló	<i>1848-49-es szabadságharc ünnepe</i> Koszorúzás
Április 12. péntek – du. 17 ⁰⁰ óra 18 ⁰⁰ óra	Vezetőségi ülés Szent István város negyed Ferenccs rendház étterme
Május 10. péntek 17 ⁰⁰ óra 18 ⁰⁰ óra	Vezetőségi ülés Szent Lajos város negyed Ferenccs rendház étterme
Május 16. csütörtök	Csiksomlyói búcsú
Május 19. vasárnap délelőtt Zászló	Hősök napja koszorúzás
Május 20. hétfő 09 ⁰⁰ óra	Pünkösdhétfő családi nap Szabadtéri mise Lokálpatrióta egyesület szervezésében
<i>Június 02. vasárnap 18³⁰</i> Zászló	<i>Úr napja, Szentmise és körmenet</i> <i>Találkozó 18¹⁰ órakor a Bazilika előtt</i>
Június 14. péntek 17 óra 18 óra	Választmányi ülés Felsőváros negyed Ferenccs rendház étterme
<i>Július 07. vasárnap 14⁰⁰ óra</i> Zászló	<i>Szent Donát napi ünnepség</i> Találkozás Nagy- Eged u. 10.szám, 13 ⁴⁵ óra
<i>Augusztus 01. csütörtök 18⁰⁰ óra</i> Zászló	<i>Porciunkula búcsú</i> – Ferences templom Gyülekező 17 ⁴⁵ órakor a templom előtt
<i>Augusztus 19. hétfő 18⁰⁰ óra</i> Zászló	<i>Fáklyás királyköszöntő</i> A Lokálpatrióta Egyesület szervezésében. Dobó I. tér – Egri vár – utána suttogó Ferenccs rendház étterme
<i>Augusztus 20. kedd 17³⁰ órakor</i> Zászló	<i>Szent István napja</i> Érseki szentmise a várban Gyülekező 17 ¹⁵ órakor a vár bejáratánál.

Szeptember 13. péntek 17 ⁰⁰ óra 18 ⁰⁰ óra	Vezetőségi ülés Város I. negyed Ferencs rendház étterme
<i>Szeptember 15. vasárnap 10⁰⁰ óra</i> Zászló	<i>Servita búcsú</i> Találkozás 09 ⁴⁵ órakor a templom előtt
<i>Szeptember 29. vasárnap 18⁰⁰ óra</i> Zászló	<i>Szent Mihály napi szentmise – körmenet</i> Gyülekező 18 ¹⁵ órakor a Bazilika előtt
Október 11. péntek 17 ⁰⁰ óra 18 ⁰⁰ óra	Vezetőségi ülés Város II. negyed Ferencs rendház étterme
<i>Október 17. csütörtök</i> Zászló	<i>A vári győzelem napja a Várban</i>
<i>Október 23. szerda egész nap</i> Zászló	<i>1956-os forradalom és szabadságharc</i> Szentmise 10 ⁰⁰ órától utána koszorúzás
<i>November 01. péntek de. 09⁰⁰ óra</i> Zászló	<i>Mindenszentek, Ferencs templom</i> szentmise az elhunyt fertálmesterekért
November 08. péntek 17 ⁰⁰ óra 18 ⁰⁰ óra	Választmányi ülés Város III. negyed Ferencs rendház étterme
December 1,8,15,22	Adventi gyertyagyújtás 16.00 óra Dobó tér
December 12. szerda	Koszorúzás - ÁVH sortűz áldozatai tiszteletére
<i>December 13. péntek du. 18⁰⁰ óra</i>	<i>Fertálmesterek karácsonya</i> Forrás Szabadidő Központ – Negyedek bemutatják az újonnan elválasztottakat
December 17. kedd	Törökök kivonulása Egerből - külön meghívó szerint
<i>December 27. péntek de. 10⁰⁰ óra</i> Zászló	<i>Szent János napi káptalani Szentmise és borszentelés</i> gyülekező a Bazilika előtt 09 ³⁰ -kor
	2014. év
Január 17. péntek 06 ⁰⁰ óra	DISZNÓULÉS
<i>Január 18. szombat du. 14⁰⁰ óra</i> Zászló	<i>Éves közgyűlés</i> Disznótoros vacsora Szent József kollégium étterme
Február 07. péntek du. 17 ⁰⁰ óra	Főpróba Városháza díszterme
<i>Február 08. szombat de. 10⁰⁰ óra</i> Zászló	<i>Fertálmesteri avatás</i> Bazilika, szentmise 10 ⁰⁰ órától Városháza, avatás 11 ⁰⁰ órától Szent József Kollégium 12 ⁰⁰ órától fogadás - ebéd

Az év során a hivatalban lévők ezen túl is összejönnek valamelyik fertálmester lakásán vagy a Servita Udvarházban kialakított fertálmesteri teremben, ahol számba veszik az elvégzett munkát, és felvázolják az előttük álló feladatokat.

Ma 237 köztisztviselőben álló egri mondhatja magát fertálmesternek, akik a havonta megtartott nagy suttogón találkoznak a ferencs rendházban. Ezeket általában egy-egy negyed fertálmesterei szervezik, ahol a többiek számára bemutatják körzetüket, és egy szerény vendéglátás keretében folytatnak baráti beszélgetést. Az összejövetel alkalmas arra is, hogy meghallgassanak egy-egy elő-

adást a város történeti-művészeti értékeiről, a városfejlesztés terveiről, vagy pl. egy kis műsor keretében megemlékezzenek az egeri vár védelmének 460. évfordulójáról. A fertálymesteri testület összetartozását segíti a február 9-i avatás utáni közös ebéd és a Lokálpatrióta Egylet által szervezett esti bál. A testület közösen emlékezik meg Szent István királyról augusztus 18-án, amikor a Dobó térről fáklyás felvonulás indul az egeri várban található szobrához. (2. kép) Ugyancsak erősíti a tagok együvé szerveződését a néhány évvel ezelőtt alakult fertálymesteri énekkar, amely szerepel a testület összejövetelén, egyházi rendezvényeken, szentmiséken, de már országos programokon is felléptek.

2. kép

A fertálymesterek egyúttal tagjai lehetnek más civil szervezetnek (Eger Vára Barátainak Köre, Szent György Lovagrend, Honismereti Szövetség stb.) is, részt vesznek a különböző egyházi felekezetek közösségeiben, munkájuk révén pedig számtalan munkahelyi csoporthoz is kapcsolódnak. Ezáltal is lehetővé válik a fertálymesteri tisztség megismertetése a városlakókkal.

A fertálymesterekkel nemcsak a városlakók, de az Egerbe érkező turisták is találkozhatnak, hiszen jelképeikkel már 1933-ban részt vettek a szüreti felvonuláson. Ma is ott vannak az Egeri Bikavér Ünnep megnyitóján, illetve annak részét képező könyörgésen a Szent Donát-szobornál (3. kép), az őszi szüreti felvonuláson és a Szent János-napi borszentelésen. A határon túli magyarok is megismerhetik az egeri fertálymestereket, akik részt vesznek a pünkösdi csíksomlyói bú-

csún (4. kép), de ott voltak 2008-ban Dobóruszkán a hős egri várkapitány újratemetési ünnepségén is.

3. kép

4. kép

A fertálymesteri tradíciók megismertetését szolgálják a Dobó István Vármúzeum és a Bródy Sándor Könyvtár által az elmúlt évtizedekben szervezett kiállítások. A múzeum gyűjteményeiben őrzik a fertálymesteri köpenyeket, szalagos botokat, a negyedek naplóit, fertálymesteri névsorokat és fényképes tablókat. Ezek felhasználásával készült kiállítás volt az egykori megyei börtönépületben, de 2012–2013-ban bemutatták Az egri polgárosodás c. tárlaton is. A megyei és városi könyvtár a múzeummal együtt többször kiállította a régi és mai fertálymesteri tablókat. Ezeket a tárlatokat több tízezer hazai és külföldi látogató tekinthette meg, s ezáltal váltak a fertálymesteri tradíciók közkinccsé. A tisztség múltját, történeti hagyományait maguk a fertálymesterek is kutatják, ennek eredményei olvashatók az egyesület honlapján. Így derült ki, hogy a három évszázad alatt 2565 név szerint ismert fertálymester volt Egerben. A tisztség történeti hagyományait dolgozzák fel a tudományos folyóiratokban, gyűjteményes kötetekben vagy önállóan megjelenő publikációk. A fertálymester-avatásról és tisztségviselők tevékenységéről rendszeresen beszámol a helyi média, a város lakossága így is értesül az eseményekről. A témáról gyakran hangzanak el előadások szakmai konferenciákon, a város közösségeiben, és tananyag az Eszterházy Károly Főiskola kulturális örökség szakos mesterképzésében.

Az örökségem földrajzi elhelyezkedése és elterjedtsége

A 15–19. században a Kárpát-medence különböző tájain volt jellemző, hogy a települések némi önállósággal rendelkező részekre – tizedek, fertályok – tagolódtak. Csizmadia Andor a dunántúli városok között a tizedbeosztás és a tizedes tisztség nyomaira lelt Győrött, Szombathelyen és Kőszegen. A fertálybeosztást és a fertálymesteri intézményt találta jellemzőnek Sopronban és Székesfehérváron. Győrben a tizedességről a fertálymesterségre való áttérés folyamatát is feltárta. Ő dolgozta fel a Kolozsváron ismert tizedesi és a fertályok élére választott fertálykapitányi tisztség történetét is. Egerben a 17. század végén még a hajdúk hadi szervezetének megfelelő tízes beosztás volt jellemző, de a betelepülő német lakosok a 18. század elejétől már negyednek (viertel) nevezték az általuk lakott városrészeket. Fertályok és fertálymesterek Gyöngyösön is voltak. A nyugat- és észak-magyarországi városokban a 15–16. században fejlődött ki az utca kapitányi és tizedesi tisztség, majd a 17. század végén és a 18. században a német lakosság dominánssá válásával alakult ki a fertálymesteri intézmény. A felföldi polgárvárosokat, például Besztercebányát és Lőcsét a német városjog hatására a 16–17. században a fertálybeosztás és a fertálymesteri tisztség jellemezte. Bárh János kutatásai debreceni, karcagi, szegedi, békési, mezőségi és az erdélyi szász települések mellett a székelyföldi közbirtokosságokon belül tárták fel a tízesek 17–20. századi működését.

A fenti példák igazolják, hogy a tizedes és a fertálymesteri tisztség Magyarországon széles körben elterjedt volt. Az egri fertálymesterség azért egyedülálló

az országban, mert a tényleges közigazgatási és rendészeti feladatok megszűnése után egyedül Egerben maradt fenn a 20. század közepéig. A szocializmus évtizedeiben szünetelt, majd a rendszerváltozás után civil kezdeményezésre 1996-ban újjászerveződő fertálymesteri testület ma egyike Eger fontos egyesületeinek, amely több évszázados hagyományokat ápolva jelen van a város közéletében, és jelentős szerepet játszik a helyi tradíciók ébren tartásában, továbbadásában.

A fertálymesterség mint társadalmi szokás egyedül Egerben létezik, itt működnek azok a városrészeket összefogó lokális fertálymesteri csoportok, amelyek átszövik a város egész társadalmát, a hagyományápolás szándékával összefogják a közösségek által arra érdemesnek tartott személyeket, akik a fertálymesteri testület keretei között végzik az értékek megőrzését célzó és karitatív tevékenységüket.

Az egy városra, Egerre kiterjedő kulturális örökségelem a fertálymesterek nyilvános helyi és határon túli megjelenései révén, valamint a témáról készült kiállítások, publikációk által más hazai és határon túli települések számára is mintát jelenthet a múltbeli hagyományok feltárása és felújítása vonatkozásában.

A közösség mint örökségelem leírása

Az egri fertálymesterség olyan társadalmi szokás, amelyhez évszázadok során kialakult rítusok és feladatok kapcsolódnak. A 16–19. században a Kárpát-medence különböző városaiban ismert tisztség mára már csak Egerben élő hagyomány, amelyet a város lakossága saját kulturális örökségeként ismer és tart fenn. Az egri fertálymesterség az eredeti funkció, a városrészek és a városi tanács közötti összekötő szerep és a rendészeti feladatok megszűnése után is megmaradt, és új feladatokat keresve a 20. században már a hagyományőrzést tekintette legfontosabb feladatának. Ugyanakkor a város társadalmának minden rétegét átszövő egyesületként az emberek közötti kapcsolatépítés, a helyi értékek megőrzésének és megismertetésének szándékával működött, és karitatív feladatokat is ellátott. A szocializmus évtizedeinek kényszerű szünetét követően a rendszerváltozás után, 1996-ban újból a hagyományápolás szándéka hívta életre a fertálymesterség intézményét.

A Lokálpatrióta Egylet keretein belül létrejött, majd bejegyzett egyesületként működő Egri Fertálymesteri Testület a három évszázados hagyományra építve, de a mai kor kívánalmaihoz igazítva végzi tevékenységét. A 21. században már nem szükséges a városi önkormányzat határozatait a negyed lakóival megismertetniük, nem kell részt venniük az adók beszédésében, a városrész rendjére, az éjszakai csendre ügyelniük, mint ahogy a 18–19. században elvárták a fertálymesterektől. Ma is fontos feladatuk, hogy a korábbi hagyományokat folytatva városrészük szószólói legyenek a helyi értékek megőrzése és megismertetése érdekében. Összegyűjtik az általuk képviselt városnegyed megoldásra váró problémáit, és közvetítik a város illetékes részlege felé. Így kapott új parkolót a

Lajosvárosban lévő temető, került a Széchenyi utca elejére az oda nem illő léghozó helyett földkábel, vagy utcák aszfaltozását végezte el javaslatukra a város. Ugyanakkor a fertálymesterek aktivizálják körzetük lakóit bizonyos feladatok elvégzésére. Így takarították ki a Cifra-Sánc lakói a Gárdonyi-kert elhanyagolt részét, tették rendbe a Bartók téri és a Farkas-völgy óvoda melletti Mária-szobrot, illetve tisztították ki a Szent István városrészben a patakmedret. Vannak olyan negyedek, ahol előadások hangzanak el a városrész múltjáról, a fertálymesterség történetéről. A „Tíz család program” keretében vonják be a fertálymesterek negyedük lakóit a közösségi életbe. Nagyon jó példa a Szent István városrész, ahol karácsony előtt jönnek össze, hogy közösen díszítsék fel a negyed karácsonyfáját, és műsorral ünnepeljenek. Ezek az összejövetelek, közösen végzett munkák révén valódi kisközösségek jönnek létre, amelyek a mai rohanó és globalizálódó világban ráirányítják a figyelmet a lokális értékekre. Ezzel együtt kialakítják és fenntartják a városrészek lakóinak együvé tartozását, erősítve ezzel identitásukat. A két világháború közötti évtizedekben fontos feladat volt a szegények támogatása, a II. világháború idején a fertálymesterek állították ki negyedükben a cukor- és petróleumjegyek igénylésére szóló igazolásokat, gyűjtést szerveztek a hadiövezgyek és hadiárvak javára, illetve karácsonyra felruháztak egy rászoruló gyereket. Ma is egyre fontosabb a karitatív tevékenység. Az egyesület éveken át támogatta egy csángó gyerek taníttatását. Segítség lehet az idős emberek számára behordott tüzelő vagy a felnémeti negyedben szervezett jótékonyági gulyáslevesfőzés és -osztás a rászorulóknak.

A fertálymesterek egy évig vannak hivatalban, majd kiérdemesült fertálymesterként továbbra is tagjai a testületnek. Így volt ez évszázadokon át, és nem változtak a kiválasztás szempontjai sem. Közismert, példamutató életvitelű és munkáját becsületesen végző egri férfiakat választanak a testületbe. A kezdetben négy városnegyed a 19. század első harmadában tizenkettőre növekedett, 1938-ban tizennégy, jelenleg pedig tizenhat fertálymestert választanak. Ma is az ún. suttogón veszik számba a negyed volt fertálymesterei a szóba jöhető jelölteket, és választják ki a legméltóbb személyt. A fertálymesteri testület igazi demokratikus intézmény, hiszen benne mindenféle társadalmi réteg és foglalkozási csoport képviselői megtalálhatók. A hagyományokat folytatva ma is Szent Apollónia napján (február 9.), illetve az ahhoz legközelebbi szombaton tartják az új fertálymesterek avatását a városházán. Előtte szentmisén vesznek részt a bazilikában, ahol valamelyik fertálymester pap vezeti a szertartást, majd közösen megkoszorúzzák az elhunyt fertálymesterek kopjafáját. A városházára vonulva a hozzátartozók és a régi fertálymesterek jelenlétében tesznek esküt a polgármester előtt. Ekkor kapják meg elődjüktől a tisztség jelképét, a szalagos botot, és terítik vállára a százcáncú köpenyt. A főkapitány vállukat a bottal megérintve avatja őket fertálymesterré. (5–6. kép) Ma egységes méretű botok vannak, és a hivatalban lévő fertálymester erre köti a nevével és évszámával hímzett szalagot. A vármúzeumban őrzött régi botok változó méretűek, és a szalagok mellett a

neveket és évszámokat a botba is bevésítették, illetve rászögezett díszes fémlapocskákra karcolták. Az 1924-ben készült boton 121 név olvasható az 1820–1948 közötti időszakból. A fekete posztóból varrt, bársonygallérú, belül piros posztóval bélelt szájrúcú köpeny sajátosan fertálmesteri viselet, amelyhez ma egy süveg és a kör alakú jelvény is hozzátartozik. A fertálmesterek már 1896-ban rendelkeztek zászlóval, a mait 2000-tól használják.

5. kép

A negyedek közösséggé formálódását segítették a választást és az eskütételt követő vendéglátások, a lakomák vagy trakták. Ma a januári közgyűlés veszi fel az új tagokat, amelyet egy disznótoros estebéddel zárnak. A városházi avatás után a negyedek előző évi és új fertálmesterei feleségeikkel közös ebédet vesznek részt. 1996-tól az Egeri Lokálpatrióta Egylet az új fertálmesterek tiszteletére rendezi farsangi bálját, ahol a város közönségének is bemutatják az új tisztségviselőket.

6. kép

1849-től kezdték megörökíteni a megválasztott fertálymesterek névsorát rajzos, díszes keretezésben, 1869-től pedig már fényképeken is láthatók. Jelenleg is készülnek fertálymesteri tablók, amelyek másolatát kapja meg emlékebe minden fertálymester. Az újonnan megválasztottakról csoportkép is készül a városházán az egeri vár védelmét ábrázoló festmény előtt. A 16 fertálymester a jelképekkel és a zászlóval ma is jelen van a városi rendezvényeken, egyházi eseményeken, és részt vesznek az elhunyt fertálymesterek temetésén is. Megjelenésük emeli a rendezvények ünnepélyességét, és tudatosítja a város lakosságában az évszázados intézmény meglétét. A fertálymesteri testület havonta megrendezett nagy suttagói, a fertálymesteri énekkar, a Szent István-napi királyköszöntő felvonulás, a csíksomlyói búcsúban való részvétel erősíti összetartozásukat.

A fertálymesterség ma is rang Egerben, az „egriség” szerves része, a lokális öntudat erősítésének fontos eszköze. A három évszázad alatt 2565 név szerint ismert, jelenleg mintegy 250 fertálymester családjakkal, rokonaikkal és a városban működő egyéb civil szervezetekkel való kapcsolata révén fontos társadalmi bázist jelent a három évszázados hagyomány fennmaradásához.

Érvelés a nemzeti jegyzékre való felvétel mellett

Az egeri fertálymesterség napjainkban Magyarországon egyedül őrzi egy több évszázados hagyomány nemzedékről nemzedékre öröklődésének gyakorlatát, amelyet folyamatosan újratermelve azonosul a lokális közösségek és a város összes lakosának elvárásaival. Olyan társadalmi szokás, amely erősíti a városrészek identitását. A teljes társadalmi struktúrát reprezentáló tagsága a közösségi rendezvényeken való megjelenésével tudatosítja a város lakosságában a helyi öntudat és kulturális örökség szerves részét képező tradíciók megőrzésének és közkinccsé tételének fontosságát. A nemzeti jegyzék nyújtotta nyilvánosság segítheti a fertálymesteri hagyományok széleskörű megismertetését, ösztönözheti más települések hasonló jellegű társadalmi tradícióinak felelevenítését és ápolását.

Jelenlegi és korábbi erőfeszítések az örökségem megőrzésére

Az egeri fertálymesterség megőrzésének fontosságát már a 20. század elején felismerték a város polgárai. A konkrét közigazgatási feladatok megszűnése után a társadalmi kapcsolatok sajátos lehetőségét biztosítva maradt fenn. Az 1931-ben megalakult Egeri Negyedmesteri Testület egy civil szervezet keretei között gondoskodott az évszázados hagyományok ápolásáról. A tisztség jelképeivel, a szalagos bottal és a százrancú köpenyben részt vettek a városi rendezvényeken, gondoskodtak a város történeti értékeinek megőrzéséről és megismertetéséről, valamint karitatív tevékenységet folytattak.

Az egeri fertálymesterség 1996-ban történt felelevenítése óta egy folyamatosan épülő testület ügyel az örökségi elem megőrzésére, működésére, minden esztendőben tartalommal való megtöltésére. Az elmúlt években számos kiállítás is készült a fertálymesterségről, mely a város lakossága mellett szélesebb közönségnek is igyekezett bemutatni történetét. A megyeháza börtönépületében 2006-ig volt bemutatóhelye, majd több alkalommal rendeztek időszakos kiállítást a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtárban. A Dobó István Vármúzeum időszakos kiállítóhelyén az egeri várban 2012-ben nyílt Eger a polgárosodás útján című tárlat egy része a fertálymesterség dokumentumait és tárgyai mutatta be. Ez a tárlat 2013 júniusában zár be. Fontos lépések történtek, hogy a fiatal generációk is megismerhessék ezt a hagyományt. A Dobó István Vármúzeumban a Vártábor keretében két alkalommal is rendeztek múzeumpedagógiai foglalkozást a fertálymesterségről. A foglalkozás végén a 10–14 éves korosztályból kikerülő diákokról fénykép is készült a fertálymesterek viseletében, botjával. Az Eszterházy Károly Főiskolán a Történelem, valamint a Művelődéstörténeti és Kulturális Örökség Tanszéken is vannak olyan tantárgyak, melyek keretében az oktatók megismertetik a hallgatókat Eger város hagyományai között a fertálymesterséggel.

A tudományos kutatások is megélnkültek a hagyomány felélesztését követően, melynek eredményeként számos publikáció látott napvilágot muzeológusok, levéltárosok tollából szakmai kiadványokban a mellékelt irodalomjegyzék szerint.

A megőrzés tervezett lépései

Az egri fertálymesterség múltjának tárgyi és dokumentációs anyaga az elmúlt években időszaki kiállításokon volt látható Egerben. A testület és a hagyomány megőrzésében elkötelezett egri lakosság fontosnak tartja, hogy állandó bemutatóhelye legyen a múltbéli örökségnek. Erre konkrét lépések is történtek. Az Egri Vagyonkezelő Zrt. belvárosi kiállítóhelyén kap helyiséget a történeti anyag. Az állandó bemutathatóság több célt is szolgál:

- Nagyon fontos, hogy a fertálymesteri testület tagjai is láthassák az anyagot, és a még fellelhető tárgyak, dokumentumok összegyűjtését folyamatosan napirenden tarthassák.
- A jövőben hivatalba lépő fertálymesterek is megtekinthessék a testületre vonatkozó történeti anyagot, tisztában legyenek az általuk továbbvívendő hagyomány múltjával és jelentőségével.
- Az egri fertálymesterség hagyománya az egri iskolákban oktatott honismereti tárgyak egyik kiemelt eleme lesz. A hagyományok bemutatásához a Fertálymesteri Testület és a Dobó István Vármúzeum az iskoláknak segédanyag összeállításával nyújt segítséget. A vármúzeum állandó múzeumpedagógiai foglalkozást dolgoz ki és tart kínálatában az iskolák részére, melynek része lesz a létrehozandó kiállítóhely megtekintése is.
- Az állandó kiállítóhely Eger belvárosában, turisztikailag frekvenciált környezetben, a Minaret szomszédságában a Kopcsik Marcipániának is helyet adó Servita Udvarházban létesül. Így évente több ezer turista is megismerkedhet a fertálymesterség egri hagyományával, mely katalizálhatja más településeken is a helyi társadalom hasonló örökségének feltárását, esetleges felelevenítését.

Az 1996-tól felelevenített hagyomány dokumentálását is fontosnak tartjuk. Ezért a Dobó István Vármúzeumban a tárgyi gyűjtés mellett az egri fertálymesterség élő hagyományának megörökítésére írásos, fotó-, hang- és mozgóképes dokumentumtár létesül még ebben az évben. Az Egri Fertálymesteri Testület vezetősége és tagsága az éves programok, akciók tervezésekor fokozottan figyel a jövőben is a helyi társadalom és a települési önkormányzat igényeire, működésére. A hagyomány hosszú távú fennmaradását a lakossággal, helyi közösségekkel és az önkormányzattal való szoros együttműködés és az ezek változásához való alkalmazkodás képessége együttesen biztosíthatja.

Az érintett önkormányzatok, a közösségek, csoportok és egyének elkötelezettségének mértéke és megnyilvánulási formái

Az egri fertálymesterség ma a város egy fontos szimbóluma is. A jellegzetes öltözetben megjelenő fertálymestereket Eger várossal azonosítják például a csík-somlyói búcsúban. A teljes fertálymesteri öltözetet csak a hivatalban lévő fertálymester kapja a testülettől, hiszen a bot és a köpeny negyedenként hagyományozódik évről évre. A hivatalt kitöltött a botra minden évben felkötí a díszes szalagot nevével és hivatali évével.

Minden fertálymester sajátja azonban a jellegzetes süveg, a nagyjelvény és a kisjelvény. Ez utóbbi jelvények valamelyikét viselik a testület tagjai valamennyi rendezvényen, mely az összetartozás, elkötelezettség szimbóluma. Ez jelképezi a testületet mint közösséget. A hivatalban lévők képviselik a fertálymesteri testületet valamennyi eseményen a városon kívül, a városban és a negyedekben, teljes öltözetben, az előljárók vezetésével, a zászló kíséretével.

A számtalan esemény, eseményen való részvétel megszervezése is nagy figyelmet igényel. A városi egyházi rendezvényeken a koordinációt az alkapitány vagy távolléte esetén az általa kijelölt személy végzi. A hivatalban lévő fertálymesterek megjelenése a kijelölt rendezvényeken kötelező. Távollétük, betegségük esetén maguk gondoskodnak a fertály képviseletétől, a bot és a köpeny átadásáról.

A saját rendezvények, például a suttogók megszervezését a soron következő fertály hivatalban lévő és kiérdemesült fertálymesterei közösen végzik a fertály elnökségi tagjával egyeztetve. Az egyének elkötelezettségének fontos mértéke és jellemzője a testület működésével kapcsolatos szabályok és elnökségi döntések betartása. Ez teszi a mára már naggyá nőtt testület működését irányíthatóvá, gördülékennyé, és teszi lehetővé a hagyományok megtartását, őrzését. Az egyház biztosít helységet a ferences rendházban a havonkénti testületi összejövetelek, a nagysuttogók megtartására, ahol mindig jelen van egy atya a közös imádság és a példabeszéd megtartására, mellyel az egyház folyamatosan segíti a fertálymesterek lelki és a testület közösségi gondozását. Az éves közgyűlés megtartására is az egyház biztosít helyet az újjászervezéstől kezdve a Szent József Kollégium étkezőjében.

A települési önkormányzat is fontos partner az Egri Fertálymesteri Testület számára. Az egyházi személyek, plébánosok mellett a város polgármestere és több honatya is választott tagja a szervezetnek. A Szent Apollónia napján történő avatás például három helyszínen, a bazilikában, a polgármesteri hivatal dísztermében és a Szent József Kollégiumban történik.

Az avatás fontos része a fertálymesteri eskü, melynek elmondásával és a „százcánkú köpeny” felvételével a jelölt hivatalosan is vállalja azt a fertálymesteri tisztséggel járó elkötelezettséget, feladatot, melyet a jelöltség elfogadásakor megismertettek vele negyedbeli társai.

Az eskü szövege ezek közül nevesíti többek között az elesettek védelmét, segítségét. Ennek szellemében a testület közösen is védelmébe vett egy csángó fiút, akinek a taníttatását szakmája megszerzéséig finanszírozta. Az idei évtől egy egri árváról, fogyatékkal élő gyermekről való gondoskodást tervezik.

A közösségek, csoportok, egyének részvétele a jelölésben és hozzájárulása a felterjesztéshez

A jelölés kezdeményezése a testület tagságától indult, melyet megvitattak a ferences rendházban tartott nagysuttogó alkalmával is. A tagság igen pozitívan fogadta a kezdeményezést, és hivatalos döntéshozatalra bocsátotta. Az elnökség közgyűlési előterjesztés formájában tárta szavazásra a tagság elé 2013 január 19-én, melyet a jelen lévő határozatképes testület ellenszavazat és tartózkodás nélkül elfogadott. A jelölést, a felterjesztéshez való hozzájárulást több szervezet és közösség is segítette. Az Eger Vára Barátainak Köre Egyesület 2013. április 18-i közgyűlésén a jelölés támogatásáról foglalt állást a tagság. A pályázati anyag elkészítésében több tagjuk is aktív résztvételt vállalt. A Dobó István Vármúzeum is nagy segítséget nyújtott az anyag összegyűjtéséhez, összeállításához, kiemelten a múzeumban dolgozó szellemi örökség koordinátora személyén keresztül.

A Eszterházy Károly Főiskola és a Heves Megyei Honismereti Szövetség munkatársai, tagjai körében dolgozó kutatók (egyetemi tanár, levéltáros, mozgóképes szakemberek) az egri fertálymesterség történetével foglalkozó kutatási eredményeik rendelkezésre bocsátásával és mozgóképes ismereteikkel nagyon sokat segítettek. Eger Város Polgármesteri Hivatala és a hivatal intézményei, így az Egri Városi Televízió adattárában tárolt korábbi filmfelvételek felkutatásával, átadásával támogatták a munkát. A Média Eger Kft a tájékoztatásban járult hozzá a munkához. Az Eszterházy Károly Főiskola Líceum TV-je a pályázat részét képező kisfilm elkészítésével segítette a jelölést.

A tájékoztatáson alapuló támogatás a jelölés kapcsán

A jelöléssel kapcsolatban már 2012-ben a fertálymesteri avatással kapcsolatban jelentek meg olyan interjúk, melyek a szellemi örökségi listára való jelölésről szóltak. Az Egri Városi Televízióban 2013. április 4-én stúdióbeszélgetésen vett részt a fertálymesteri testület főkapitánya, a szellemi kulturális örökség megyei koordinátora és a további két fertálymester. Ezt az egri fertálymesterség élő hagyományáról való beszélgetést több alkalommal is megismételte a városi televízió. A témával kapcsolatban a város teljes lakosságához (55 ezer fő), minden háztartáshoz ingyenesen eljutó Egri Magazin márciusi számában két teljes oldalon is írás jelent meg. A Népszabadságban „Százrancú köpeny, szalagos bot”

címmel látott napvilágot 2013. április 19-én egy cikk. A Szent István Rádióban egy órás interjú készült a fertálmesterséggel kapcsolatban. A tájékoztatás mellett felhívások is történtek részben a fertálmesteri rendezvényeken, részben pedig a sajtóban, melynek eredményeként tárgyak, fotók, dokumentumok érkeztek be a jelölés anyagának támogatására. A Liceum TV Históriák c. sorozatában mutatta be a hagyományörzés egyedi példájaként az örökségelemet, amely mind a főiskolai hallgatók, mind a városlakók tájékoztatását is szolgálta.

IRODALOM

BÁRTH János

1997 Település. In: Magyar Néprajz IV. Életmód. 7–88. Budapest.

2007 Az eleven székely tizes. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek működése a XVII–XX. században. Kecskemét.

BREZNAY Imre

1907 A fertálmesterségről. Adalék Eger város történetéhez. Eger.

1926 A fertálmesterségről. In: Eger múltjából. Eger, 125–158.

1939 Az egri fertálmesterségről. Adalék Eger város történetéhez. Eger.
(Hasonmás kiadás. Eger, 2002.)

CSIZMADIA Andor

1983 Népi közigazgatásunk tizedesei és fertálmesteri intézménye. Győri Tanulmányok 5. 45–73. Győr

PETERCSÁK Tivadar

2004 Fertálmesteri emlékek a Dobó István vármúzeumban. Az Egri Vár Híradója 36. 3–9. Eger

2009 Fertálmesterek választása Egerben. Tisicum XVIII. 527–534. Szolnok

2009/a Az egri fertálmesterek feladatainak változása a 18-20. században. In: Gebei Sándor – Makai János – Bartók Béla (szerk.): Történeusként a katedrán. Tanulmányok Nagy József 80. születésnapjára. 161–176. Eger

2010 Az egri fertálmesteri bot és köpeny. In: Gyulai Éva – Viga Gyula (szerk.): Történet – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Veres László tiszteletére. 251–263. Miskolc

2010/a Fertálmesteri tablók a Dobó István Vármúzeumban. Agria (Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve) XLVI. 219–269. Eger

2011 Hagyományörző fertálmesterek Egerben. In: Imre Mihály – Oláh Szabolcs – Fazakas Gergely Tamás – Száraz Orsolya (szerk.): Eruditio, virtus et constantia. Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére. II. 607–615. Debrecen

2012 Egri fertálymesteri hagyományok. Honismeret XL. 2012/3. 30–34.
Budapest
é.n Kulturális örökségünk: az egri fertálymesterség. Megjelenés alatt az
Agria irodalmi, művészeti és kritikai folyóiratban.

Veres Gábor

**AZ EGRI FERTÁLYMESTERSÉG
HAGYOMÁNYAI – OKTATÁSI,
ISMERETÁTADÁSI LEHETŐSÉGEK,
MÚZEUMPEDAGÓGIA**

Az egeri fertálymesterség három évszázados múltja tekint vissza. Megmaradásának talán legnagyobb próbatétele a 20. század második felében volt. Az 1949-es baloldali hatalomátvétel után szögre akaszthatták botjukat az egeri fertálymesterek, és a rendszer fennállásáig legfeljebb a pincék mélyén, poharazgatás során, baráti társaságban emlékezhetek meg a letűnt egeri hagyományról. A negyven év alatt a rendszer felülről építkezett, és kevés teret engedett, különösen az első két évtizedében, az alulról szerveződő kezdeményezéseknek.

A rendszerváltás után demokratizálódott a választási rendszer, és a települések irányításában is megjelentek az önkormányzatok, melyek már nevükben is jelezték a változást a tanácsrendszeren alapuló közigazgatás után. Úgy tűnt, hogy a közigazgatás alulról szerveződő kisebb egységei, a tizedesek, utca kapitányok, fertálymesterek intézményei végleg a történészek, néprajzosok kutatási témái lesznek, hiszen már a 19. század második felében bekövetkezett közigazgatási átszervezés után is csak a hagyományokhoz való ragaszkodásként őrizték és próbálták új tartalommal megtölteni például az egeri fertálymesterséget. Mástutt már ekkor eltűnt, nem is érte meg a betiltást hozó szocialista/kommunista érárt.

Nem véletlen, hogy Egerben éledt újjá a gondolat 1995-ben, bár itt sem volt egyszerű az újjászervezés, mint azt Várkonyi György főkapitány visszaemlékezéseiből tudhatjuk, de még sokan emlékeztek a fertálymesterekre, és még éltek is a tisztséget egykor viselők közül.¹ Arról azonban nem számolhatunk be, hogy Eger példája rövid időn belül követőkre talált volna, és joggal vetődik fel a kérdés, vajon Eger társadalmában eljutottak-e arra a helyükre a fertálymesterek, melyet egykor elfoglaltak. Erről az újjászervezést követő években még korántsem beszélhetünk. A húsz éves visszatekintés tükrében azonban látszik az ismertségben és elismertségben való bővülés. Ennek csak egyik oka, hogy a testület létszáma is jelentősen bővült. Számuk mára meghaladta a kétszázötvenet, így

¹ VÁRKONYI György 2015.

a közvetlen családtagokkal együtt több mint ezer ember érintett a fertálymesterség működésének mindennapjaiban. Ez persze csak a legszűkebb kört jelenti, hiszen a fertálymesterek kapcsolatban vannak a negyedekben is a lakossággal, és a közéleti eseményeken megjelenő, hivatalban lévőkön keresztül pedig a város széles nyilvánossága ismerheti őket nemcsak az események helyszínén, hanem a helyi média csatornáin keresztül is. A mai kiérdemültek között és a háború előtti időszakban is voltak olyan családok, ahonnan több generációból is került ki fertálymester, ha az ifjabb generáció tagja is elismert polgárává vált a városnak. Hogyan találkozhatnak ma a fiatalok, a gyermekek a fertálymesterséggel és annak hagyományával Egerben? A fertálymesterek családjai ma is fontos építőkövei a hagyomány ápolásának, de egy 55 ezres lakossággal bíró városban nem lehet ez az egyedüli út.

1. kép

Az egri fertálymesterség élő hagyománya 2014-ben felvételt nyert a Szellemi Kulturális Örökség hazai jegyzékére, így 2015-ben fertálymestertársaimmal mi is részt vehettünk Szentendrén a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban a Pünkösdi Örökség Fesztiválon.² (1. kép) Nagyon sok érdeklődő látogatott el a standunkhoz, akiknek bemutattuk a jeles egri hagyományt. De azt is megtapasztalhattuk, hogy mennyivel könnyebb egy laikusnak bemutatni a fesztiválon részt vevő más szellemiörökség-elemet: a busójárást, a karcagi birkapörköltet vagy épp a borsodnádasi molnárkalács készítés hagyományát. A felnőttek megértették, de

² A testületet Belkoviccs László, Cséfalvay Gyula, Dudás Sándor, Ferenczy Tamás, Jakab András, Kovács Imre, Petercsák Tivadar és Veres Gábor fertálymesterek képviselték.

a gyerekek elsősorban a tárgyak iránt érdeklődtek. Vizsgálgatták a szalagos botokat, és magukra öltötték a százáncú köpeny méretükre készült darabját. A tárgyakon keresztül nagyon sok részletet tudtunk bemutatni a fertálmesterségből, és persze ők is sokat kérdeztek. Mit csináltak a bottal? Mit jelent a név és az évszám a szalagokon? Stb. Érdekesnek találták az avatás ceremóniáját, a suttógon való jelölést, de hogy a hagyomány lényegét megértették-e, abban nem lehattunk minden esetben biztosak, különösen a kisebbeknél. Ezzel egy szórazkozttatva ismeretterjesztést szolgáló fesztiválon nem lehetünk elégedetlenek, hiszen egy nagyon fontos dolgot elértünk: a figyelemfelkeltést. Ez persze nemcsak a fertálmesterségnek szólt sok esetben, hanem városunknak: Egernek, hiszen a fesztivál látogatói az ország minden részéről, sőt külföldről is érkeztek. Egerről a legtöbb érdeklődőnek az 1552-es török ostrommal összefüggésben és Gárdonyi regénye kapcsán voltak ismeretei, így ehhez kapcsoltan helyeztük el az időben a hagyományt, mely Eger török megszállását követően alakult ki.

Az egeri fertálmesterség történetében jelentős esemény volt a Negyedmesteri Testület megalakítása 1931-ben. Ekkor részletesen írásba foglalták a kötelességeket, mely jelen tanulmány tárgyát képező témában a fiatalokkal való kapcsolat és a hagyományok megőrzésében is fontos gondolatokat tartalmazott. Kiemelten kezelik az „*őseinktől reánk maradt jogok és kötelezettségek*” megőrzését. A diákok oktatásával-nevelésével kapcsolatban leszögezik, hogy „*Támogatnunk kell az iskola munkáját s az iskolán kívül is mentenünk kell a nevelés eredményeit.*” Ez a gondolat több területre is kiterjedhet, de kiemelten fontos a törvényeken, hagyományokon, szokásokon alapuló rend védelme, melyben a fertálmesterek segíthetik a fiatalabb generációk beilleszkedését, a helyi társadalom működését biztosító szabályok megismerését, melynek érdekében „*öregbíteni kell a hatóságok és felsőbbiségek tiszteletét*”. Ugyanakkor, akár ezekkel szemben is „*józan eréllyel és kitartással kell megvédenünk polgártársaink jogait és érdekeit*”.³

Nagyon fontos gondolat, amely a város kulturális örökségének megőrzését is a fertálmesterek kötelességei közé emeli: „*Mindent el kell követnünk, hogy városunk lakossága Eger művészeti szépségeivel, történelmi emlékeivel, néprajzi s gazdasági sajátosságaival megismerkedjék, hogy ezeket az ő legsajátabb kincseiül felismerve, büszke legyen rájuk. Városunk templomairól, a várról, a liceumról, a minaretről, a fürdőkről és egyéb nevezetességekről szerkesztendő olcsó ismertetések és kiadványok a nép körébe történő eljuttatásán kívül az olvasóköri összejöveteleken s más gyűléseken is állandóan állítsuk szemük elé Eger nagy nemzeti és művelődési jelentőségét.*”⁴

A 20. század első felében élt fertálmesterek nem gondolhattak arra, hogy közel egy évszázad múlva a 21. század második évtizedében intézményük, tev-

³ BREZNAY Imre 1939. 23.

⁴ BREZNAY Imre 1939. 24.

kenységük is az egri örökség megőrzendő értékei közé kerülhet. Nem véletlen, hogy 1931-ben a fertálymesterek feladatai között a város értékeinek a védelme is megjelent. Jóval kevesebb intézmény, szervezet, egyesület foglalkozott ezzel akkor, mint manapság.

Napjainkban sokkal kiterjedtebb törvényi, rendeleti szabályozás és az ezekben felhatalmazott intézmények foglalkoznak az örökség védelmével állami és helyi szinten is, de természetesen ma is szükség van ebben a civilek, a helyi közösségek együttműködésére. Az iskolákban is helyi tantervek készülhetnek, így tervezetten az oktatás keretében ismerkedhetnek meg a települések diákjai lakóhelyük értékeivel. Nem nehéz megjósolni, hogy a fertálymesterség szellemi kulturális örökség listára kerülésével rövidesen azokban a helyi iskolákban is megjelenik az oktatásban ez az örökségi elem, ahol eddig erről nem volt szó.

A felsőoktatásban ez a lépés már fél évtizeddel ezelőtt megtörtént Egerben. Az Eszterházy Károly Főiskolán a kulturális örökség tanulmányokat folytató mesterszakos hallgatók a téma szakavatott kutatójától⁵ hallhattak előadásokat a témáról. 2014-ben pedig egy új tantárgy került akkreditálásra Eger kulturális öröksége címmel, melynek egyik előadásán szintén helyet kap a fertálymesterség.

A tantárgyat először a kulturális örökség mesterszakosok, majd szabadon választott előadásként a Tanárképzési és Tudástechnológiai Kar, majd a főiskola valamennyi karának hallgatói számára hirdették meg. A 2015/16-os tanévtől a főiskola alapképzésére felvett valamennyi elsős kötelező tárgyként fogja hallgatni. Így a fertálymesterséggel kapcsolatos ismeretek is jóval szélesebb körben találhatnak befogadókra, mint korábban.

A főiskolán természetesen nemcsak egri, hanem az ország minden részéből, sőt külföldről is tanulnak hallgatók. Az Eszterházy Károly Főiskolán alapképzésüket megkezdők egyáltalán nem vagy csak részben ismerik Eger kulturális örökségét. Az évszázadok során olyan jelentős épített, tárgyi és szellemi örökség koncentrálódott a városban, mely alapján Magyarország meghatározó szellemi központjainak sorába tartozik. A tantárgy célja, hogy a főiskola valamennyi hallgatója számára ismereti alapokat adjon, ezzel értő módon tegye elérhetővé ezt az örökséget. A tanulmányok során a hallgatók az elsajátított magas szintű szakmai ismereteken túl lássák meg azt az értéket, melyet az alma mater több mint két évszázados oktatási és Eger kulturális hagyományai képviselnek. A magyar kultúra szerves részeként, összefüggéseiben bemutatott egri örökség segítséget nyújt ahhoz, hogy a hallgatók az itt töltött éveiket egri diákként élhessék meg, melynek szellemisége elkísérheti őket a diploma megszerzése után is.⁶

⁵ Dr. Petercsák Tivadar egyetemi tanár önálló kötetet is megjelentetett a témában. PETERCSÁK Tivadar 2014.

⁶ Részlet a szerző által készített tantárgyleírásból.

A felsőfokú oktatásban fotók és filmek segítik a hallottak alaposabb megértését, befogadását. A közoktatásban és azon belül is az általános iskolában nagy szerepe lehet a tárgyaknak, jobban felkelti a diákok érdeklődését a téma iránt. A fertálymesterség tárgyai közül jelentős számú maradt fenn: botok, százrácú köpeny, tablók, eredeti filmek, fényképek. Ezek ma a Dobó István Vármúzeumban találhatóak. Sajnos az a várostörténeti kiállítás, melynek része volt egy fertálymesterséget bemutató terem is, megszüntetésre került, ezt követően a tárgyakat csak alkalmanként láthatták időszakos tárlatokon az érdeklődők.

A vármúzeum múzeumpedagógiai tevékenységében két évtizede kiemelkedő rendezvény a Vártábor. Az egyhetes turnusokban megszervezésre kerülő táborban a diákok Eger és Heves megye történeti értékeivel, hagyományaival ismerkedhetnek meg alaposabban, minden évben változó témákban. 2004-ben a fertálymesterség is helyet kapott a Vártábor múzeumpedagógiai foglalkozásai között. Az eredeti, múzeumban őrzött tárgyakkal is megismerkedhettek, és ezekről olyan másolatok is készültek, melyeket felölthettek, kézbe is vehettek. Így a gyermekek méretében készült köpenyben, szalagos bottal, fényképeken is megörökítésre kerültek a tábor résztvevői. (2. kép)

2. kép

Nagyon körülményes, és éppen ezért csak alkalomszerű lehet egy olyan foglalkozás, mely múzeumi raktárakban lévő tárgyakhoz kapcsolódik. Múzeumpedagógiai szempontból is fontos esemény volt, hogy a fertálymesterség tárgyi anyagából újból állandó bemutatóhely, kiállítás létesült a Servita Udvarházban. A nemrégiben megnyílt tárlaton elsőként a személyes emlékek, információk után kutatók, érdeklődők jelentek meg látogatóként. Szeretnénk a diákság érdeklődését is felkelteni és megismertetni őket az itt látható bemutatóhellyel. A tárlat a fertálymesterség újbóli megalakításának 20. évfordulójára készült, és erre az alkalomra diákoknak szóló városi vetélkedőt is szervezünk, mely természetesen a kiállításhoz is kapcsolódik. A vetélkedő címe Eger és a fertálymesterek. Az alsó tagozatosoknak szóló pályázati kiírást 2015. szeptember elején kapták meg az egri általános iskolák Beküldendők voltak A/4 méretben készült ceruzával, filctollal, zsírkrétaival színezett rajzok, tempera vagy egyéb technikával készült festmények. A fertálymesterekhez és tevékenységükhöz kapcsolódó képeket vártunk. A beküldési határidő október 10. volt. A kiállítás az Eszterházy Károly Főiskolán volt látható. A munkákat zsűri értékelt október végéig. Az egri fertálymesterségről rendezett konferencia alkalmával a résztvevők szavazhattak a kiállított képekre. A szavazatok számát a zsűri döntésénél figyelembe vette. A díjazottak könyv és egyéb tárgyi jutalmat kaptak, az első helyezett pedig családjával részt vehet a szentendrei Skanzenben a Pünkösdi Örökség Fesztiválon.

Az 5–8. osztályosok részére (felső tagozatosok, kisgimnazisták) a pályázati kiírás szintén szeptember elején jelent meg, de a beküldési határidő a feladatok összetettsége miatt november közepén zárult. Háromfős csapatok jelentkezhetek. Minden csapatnak be kellett küldeni 1 db A/4 méretű rajzot, festményt vagy egyéb technikával készült alkotást, mely szerintük a leginkább kifejezi fertálymesteri tevékenység lényegét, városunkban betöltött szerepét. Meg kellett oldani egy 8 kérdésből álló tesztet a fertálymesterség történetével kapcsolatban, melynek megoldásában a Servita Udvarház fertálymesteri kiállítása nyújthatott segítséget. Ezen kívül el kellett készíteni egy 1949 előtt hivatalt viselt fertálymester életének a feldolgozását. A beküldött munkák alapján a legjobb hat csapat került be a vetélkedő döntőjébe, melyre 2016 áprilisában kerül sor.

Jelen tanulmánykötet nyomdai zárása miatt a vetélkedők eredményéről nincsen mód ezen a helyen beszámolni. Reményeink szerint azonban új fejezet kezdődhet a hagyomány átadásának történetében. A fiatalokkal, a jövő generációval alaposabban megismertetve a háromszáz esztendő szellemi kulturális örökséget biztosíthatjuk annak fennmaradását a következő évszázadokban.

IRODALOM

BREZNAY Imre

1939 Az egri fertálmesterségről. Kiadta az egri Fertálmesteri Testület.
Eger

PETERCSÁK Tivadar

2014 A fertálmesterség. Egy hagyományörző tisztség Egerben. Kossuth
Kiadó – Eszterházy Károly Főiskola. Budapest–Eger

VÁRKONYI György

2015 Hagyományra épülő jövő.
Az előadás elhangzott 2015. május 8-án az Egri Fertálmesteri Tes-
tület újkori megalakulásának 20. évfordulója alkalmából rendezett
ünnepségen a Bartakovics Béla közösségi házban.
(http://www.fertalymesterek.hu/Tartalom/pdf/Beszamolo_esemeny_ekrol/Hagyomanyra_epulo_jovo.pdf, 2015. 08. 15)

A kötet szerzői

- Dr. Báráth János,
Katona József Múzeum, Kecskemét, ny. múzeumigazgató
- Bíró József,
Egri Fertálymesteri Testület, fertálymester
- Dr. Csonka-Takács Eszter,
Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóság, Szentendre, igazgató
- Kapusi Krisztián,
Fókusz Gimnázium, Miskolc, középiskolai tanár
- Dr. Petercsák Tivadar,
Eszterházy Károly Főiskola, Eger, ny. egyetemi tanár,
fertálymester
- Dr. Szabó Jolán,
Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára, Eger, igazgató
- Dr. Vadas Gyula,
Pécsi Lokálpatrióta Szövetség, tanár, szerkesztő
- Várkonyi György,
Egri Fertálymesteri Testület, főkapitány
- Dr. Veres Gábor,
Eszterházy Károly Főiskola, Eger, főiskolai docens, fertálymester
- Dr. Verók Attila, Eszterházy Károly Főiskola,
Eger, tanszékvezető főiskolai docens